[illegible] Coll. 6 [illegible]
[illegible] Payne

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΗΘΙΚΗ

DE

OFFICIIS

SECUNDUM

NATURÆ JUS,

SEU

De *Moribus* ad *Rationis* normam conformandis *Doctrina*.

UNDE

Casus omnes Conscientiæ, quatenus notiones à naturâ suppetunt, judicari possint.

Ethnicorum simul & Jure, præsertim Civili, Consultorum consensus ostenditur, Principia item & rationes *Hobbesii Malmesburiensis* ad *Ethicam* & *Politicam* spectantes, quatenus huic Hypothesi contradicere videantur, in examen veniunt.

In usum
Theologiæ, LL. & vitæ honestati Studentium.

Authore
ROBERTO SHARROCK,
Novi Collegii Soc.

OXONIÆ,
Typis *LICHFIELDIANIS*, Acad. Typogr.
Impensis *Tho. Robinson.* *M. DC. LX.*

Clarissimis Viris

Honoratissimo D^no^ & genere prænobili & universæ scientiæ virtutumque ornamentis Illustri,

D^no^ ROBERTO BOYLE,

ARMIGERO.

Insignissimo D^no^ literis studiisque humanioribus undequaque Ornatissimo

ROBERTO LANGFORD,

ARMIGERO,

Cognato suo & uni ex Antecessoribus in Juris Collegio *GRAYENSI*.

Colendissimi Dni.

Oris passim est scriptoribus, ubi opus aliquod publici juris faciunt, illud potentissimo alicui Principi, aut Domino inscribere & consecrare, ut eâ ratione, majestate, imperio, aut quacunque dignitate sublimes possint sibi in fautores & patronos de-

mereri; & rectè quidem facere videntur; modò inverecunda absit assentatio, & Maximis viris ad Optimos fines quasi Nobilissimis instrumentis uti instituant. Ego jam mihi novas hac ratione ambire aut conflare velle amicitias opus esse non censui; benè mihi consultum esse existimans quòd vestra utar sine aucupio gratia, vósque habeam quos edendæ jam à me hypothesi deligam sine ulteriori ambitu patronos, quibus nec officiis obstrictior, nec amicitia aut necessitudine (adeo favore vestro Indignissimus licet dignatus sum) conjunctior esse possim: Mens enim ipsa honestique lex ut inter præcipua quæ honore debeo prosequi, vestra colam nomina coegit. Gratulor autem mihi quod nulla neque in tanto rerum nostrarum salo tempestas impedit, quo minus tuto possim publicum hoc facere intimè inter præcordia spirantis reverentiæ monumentum. Porro illud mihi summè videbatur necessarium, ut in re ardua, grandi, infinitæ ferè varietatis, atque ubi sæpius subtilissimæ rationi in acie Novaculæ procedere necesse est, non mediocria deligerem Ingenia, quos facerem scripti totius Arbitros & Iudices primarios. Cum autem duo præcipua sint capita de quibus in omni hac dissertatione possit fieri judicium, quorum alterum ad severam ratiocinationem spectat, alterum ad historicam de Philosophorum,

Genti-

Gentilium, Jureperitorum circa officia dogmatibus, narrationem: Utrumque vestrûm utriusque partis perinsignes novi æstimatores, judicioque quantocunque pares. Vestrum tamen, Illustrissime BOYLI*, nobile subactumque ingenium, acerrimum judicium & ad Philosophiam quamcunque eximie comparatum, nec affectuum vi partiumve studiis in veritate indaganda impeditum, quasi genio aliquo aut fato priorem occupasse provinciam videntur. Alteram,* Insignissime Cognate, *cum decore subire poteris, confertissimaque literis mens illud quasi vendicare videtur. Te enim, etiam inter* Necessarios *habui, quem ob ingentem in omni Humanioris doctrinæ genere scientiam, & propter summum non rixarum é Legibus excitandarũ, sed (cui rei perpauci animum intendunt) sapientiæ in Legibus sitæ studium, plurimum revereor & suspicio;* Te *habui, qui ante præterita jam duo annorum lustra, cùm consultatio esset de quinquennio* Wiccamico *optime in studio juris absumendo, autor eras, ut, quoniam Civilia jam apud nos desueverunt fora, & de Vulgari Jurisprudentiâ actum est, veræ Jurisprudentiæ animum addicerem. Quos igitur potius deligerem Patronos, quos melius summos hac in causa* διαιτητὰς *quam viros virtute omni & dignitate præclaros, quorum neque peritiæ*

in rebus judicandis, nec in æstimandis candori, accedere quicquam votis aut desiderio possit? In Vobis igitur, viri undequaque Colendissimi, novum constitui Duumviratûs Ius; non censendi *solum (id enim omnes facere ausint) sed faciendi, si quando judicio vacet, censuram. Conclusis jam & judicatis hîc à me rebus universim, si ratio jusserit, consentire placeat:* Sin *judicatam rem iterum judicare sit opus, in vobis situm est vel jubere (Senecæ utar Phrasi)* ut dividam sententiam, *vel si res id exigat, non solum præcipere,* ne quid improbem ex his quæ jam decrevi, sed ut dicam etiam, Hoc amplius censeo. *Illud precor, quæsoque, quocunq; modo efficite, ut integra aliquando & sine erroris nævo perfecta de officiis Hypothesis exhiberi possit. Quod quidem adeò Nobile & Magnificum, si quando perficiatur, futurum est opus, ut fortasse cum sceptro suo vel Maximus totius orbis Princeps, si ei offeratur, æquiparare possit; si enim in Mythologiis sceptra didicimus à Jove Regibus donata, quibus iniquos & injurios corriperent: Leges etiam didicimus ab eodem profectas Iove, quibus in universali justitia & pace continerentur populi, & provisum esset ne injuria omninò fieret, aut sceptro injustitiam vindicanti esset opus.*

Alii verò si qui contradicere & præ ingenii

levitate

levitate dictis opprobria velle facere videbuntur, jubete, Clarissimi Dni, ut integræ qualicunque, cui macula una aut altera non adhæreat conscribendæ de moribus humanis recte conformandis Hypothesi operam dent, quo facto si quæ his contraria proponant judicia, iis profecto non magis irascar, quam velim ut in me excandescat Hobbesius, *cujus de officiis concinnitate quacunque confricto systemati necessarium erat ut meas ex adverso ponerem rationes; quippe si secus fecissem, si non unicam, certe potissimam, oppositionem subterfugisse latuisséque velle visus essem. Neque inique tolerandum videretur, si cum Ptolomæo ejúsque Apogæis, Perigæis, Epicyclis gravius & severius ageret Copernicus aut Ticho: Iniquius multò ferendum, si qui fuci sint, qui, cùm nec ipsi communi commodo immensas rerum sylvas et innumeros casus multiplici materia & variis circumobsitos circumstantiis inquirere aut perpendere sustineant, tantum absint, ut gratias persolvant debitas iis qui huic Spartæ adornandæ insudarunt, ut ex integro systemate unum aut alterum studiosè inquirant decerpántque, quod obloquantur, παρέργμα.*

Arcete, Insignissimi Dni, *à Musarum præsepibus hujusmodi detractores, ignavum pecus, mellificium inexpertos: Id enim vobis bene convenit, qui & augmento reip. literariæ universim*

versim studetis, & pressæ qualescunque & fideles tanta in re meditationes dignoscitis quo æstimio sint habendæ. Si quis verò occurrat humanus, prudens, gravis censor, inclametis, quæso, opem potius & suffragia quam proteletis censuram, nec sinite ut præclara huic Hypothesi inscripta Vestrûm nomina veritatis quacunque officiant Triumpho. Aliud quod subjiciam, aut cui implorando incerem vobis genua, non suppetit. Optimus Noster Maximusque Deus animæ, corporis, & externa tueatur vobis bona, iisque omnibus vos indies ad honorem suum & communem utilitatem magis magisque locupletet precor & adaugeat. Sic Valere viros vere Colendissimos jubet

Omni officiorum genere nominibus

vestris devotus & obstrictissimus

R. Sharrock.

AD

Lectorem de Operis ratione & usu Præfatio.

Ingenue Lector,

INter omnes sanæ Philosophiæ deditos studiis peræque convenit, nihil magis desiderari ad moralis disciplinæ perfectionem, quam ut officiorum, quæ naturali lumine cognoscuntur, confirmata fiat, & distincta explicatio; utque regulæ, juxta quas homo naturalis, quatenus naturam suam consulit, & perinde Ethnici, absque religionum intuitu popularium de justo, & injusto faciebant judicia, in medium unâ quasi Syllabo comprehensa producantur. Communiter enim animadversum est pudorem aliquem, atque modestiam naturalem esse, atque erubescere solere Ethnicos ad quasdam actiones, atque etiam exhorrescere, trepidare, concuti, si certas vivendi regulas non observaverint. Idque etiam apud Christianos è sacris Oraculis confirmatius factum est, exstare facinora, ob quæ commissa etiam ex propriis ipsorum conscientiis, se morte dignissimos, existimabant

Gen-

Gentiles. Hæc conſcientiæ naturalis judicia ſeriò inquirere, & induſtrius aliquantum inveſtigare operæ pretium duxi, quo mihi, & Communi doctorum deſiderio ſatisfacerem. Duplici autem Methodo, (ſi hanc morari hiſtoriam placeat) iſtam moliebar indaginem: Primò deveſtiebam meipſum a notionibus quibuſcunque receptis, & aliundè quam a natura ipſâ hauſtis: Quicquid a parentûm & præceptorum inſtitutione, quicquid à vitæ communis uſu, aut loci, temporiſquè (quibus utebar) moribus judicio accrevit, ſtudioſe exuere, atque amovere conabar: quæ autem, his ſemotis, ſupererant, humana cenſui, ſoliusq; naturæ reſtare, atque eſſe judicia. Deinde poſt meipſum gnaviter conſultum, aliorum percontandi mentes ſtudium increvit, tam eorum quibuſcum mihi erat convictus quam eximios ſuperioris ſęculi viros, & heroas πάλαι καταπεθνειῶτας; Imprimisque, cui imprimis ſtudebam, & quem inter Philoſophos duxi Coryphæum, Ariſtotelem intueri animus erat, & quas virtutum dignoſcendarum regulas, in ſcholis ſuis conſecraverat, animadvertere; ubi (abſit reverentia, quæcunque veritati poſſit eſſe injuria) libros offendi definitionibus confertiſſimos, quibus omnibus hic ſaltem adhærere defectus videbatur, quod ignotum (ſi non per ignotius) ſaltem per æque ignotum explicare ſuſciperent. Hujuſmodi eſt generalis illa virtutis definitio. *Eth. Lib.* 2. c. 6. quâ definitur *Ἕξις προαιρετικὴ ἐν μεσότητι οὖσα, τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὡρισμένη λόγῳ, καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὁρίσειεν.* * Hanc enim, quiſquis Scholæ

*Habitus electivus in mediocritate conſiſtens quoad nos, ratione definita & ſicut vir prudens definiverit,

non faverit, vocem dixerit, & præterea nihil: cum nec ipse declaret Philosophus, quid definiat ratio, quid μεσότης πρὸς ἡμᾶς sit, quid *vir prudens determinet*, Neque ex ipsis (quibus utitur) verborum formulis, quod quærebatur, rationi humanæ innotescat. Perinde enim videtur, ac si cui de viâ à Româ Brundusium versus interroganti, responsum sit, eam esse tenendam, quam itineris prudentes meliorem duxerint, neque nimis dextrorsum, neque sinistrorsum nimis, sed ut ratio jusserit, incedendum esse; eâpse tamen ratione in speciali singularum virtutum descriptione ἀτεχνῶς, altum incedit, nec clarè quicquam, aut distinctè de normâ Officiorum, aut regulis, quibus secundum virtutem formanda est vita, in Methodicâ (quam contexuit) Aretologiâ edisserit. Fortitudinem (quam primam suo constituit ordine) definiit *Eth. Lib.* 3.*c*.6. Mediocritatem inter Timorem, & Audaciam, cùm periculum instet maximum & pulcherrimum, & *C*. 7. Fortem eo describit, quod pericula, honestatis gratiâ, subeat, idque quando oportet, & ut ratio jubet. Temperantiam similitèr *Eth. L*. 3.10. Mediocritatem circa voluptates; Intemperantiam dixit excessum circa easdem; & *C*. 11. Intemperantes eos qui modum excedunt in gaudendo iis, quibus non oportet, aut magis quàm oportet, aut non ut oportet. Temperantes qui moderatè (sicut oportet) concupiscunt. Liberalitatem eo definit *L*. 4. *C*. 1. quod sit Mediocritas circa pecunias, & omnes res quæ pecuniâ æstimantur, Finem ejus esse Pulchrum, actiones formales esse, dare, quibus oportet, & quanta oportet, & quando oportet. Magnificentiam veró gradu solùm ab eo differre,

ferre, & *c.* 2. virtutem dicit, quæ in magnitudine sumptuum liberalitatem superat; Magnifici autem esse, ad Decorum respicere. De Magnanimitate similitèr, quòd sit virtus quæ Mediocritatem servat in magnis & debitis honoribus, moderate expetendis, vel contemnendis, *c.* 7, 8. De Mansuetudine *c.* 11. quód virtus sit, quæ Mediocritatem servat circa iram in vindicando & puniendo, idque quomodò, & quos, & propter quæ, & quamdiù oportet. Eademque ratione de Comitate, ἐυτραπελεία, Justitia, atque universis, (exceptâ veracitate) virtutibus; quid autem per magnum illud, totiesque iteratum *Oportet* significetur, quæque actiones sint, quibus Mediocritas observetur, quæ Loca, Tempora, propter quas res, & in quas personas, singularum virtutum actiones eliciendæ sunt, nequaquàm ex definitis innotescit. Neque Philosophum latuit (si quid rectè intelligo) hic, in Philosophiâ, quam De moribus contexuit Defectus. De hujusmodi enim definitionibus exertissima Philosophi sunt verba.

Καὶ τίς ὅρος ἐστὶ τῶν μεσοτήτων, ἅς μεταξὺ φαμὲν εἶναι τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως, οὔσας κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον. ἔστι δὲ τὸ μὲν εἰπεῖν οὕτως, ἀληθὲς μὲν, οὐδὲν δὲ σαφὲς, καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιμελείαις περὶ ὅσας ἐστὶν ἐπιστήμη, τοῦτο ἀληθὲς μὲν εἰπεῖν, ὅτι οὔτε πλείω, οὔτε ἐλάσσω δεῖ πονεῖν, οὐδὲ ῥᾳθυμεῖν, ἀλλὰ τὰ μέσα καὶ ὅσα ὁ ὀρθὸς λόγος. Τοῦτο δὲ μόνον ἔχων ἄν τις οὐδὲν ἂν εἰδείη πλέον· οἷον ποῖα δεῖ προσφέρεσθαι πρὸς τὸ σῶμα εἴ τις εἴποι, ὅτι ὅσα ἡ ἰατρικὴ κελεύει, καὶ ὡς ὁ ταύτην ἔχων διὸ δεῖ καὶ περὶ τὰς τῆς ψυχῆς ἕξεις, μὴ μόνον ἀληθὲς εἶναι τὸ τοῦτο εἰρημένον, ἀλλὰ καὶ διωρισμένον, τίς τε ἐστὶν ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ τούτου τίς ὁ ὅρος. *Ac aliquis terminus est mediocritatum quas inter nimium & parum interjectas esse dicimus, rectæ rationi existentes consentaneas. Quod cum ità dicitur, est illud quidem*

verum,

verum, sed non satis apertum: Namque in cæteris studiis atque exercitationibus in quibus scientia aliqua versatur, licet hoc quidem verè dicere, nec plus neque minus laboris aut desidiæ quam res postulat suscipiendum esse, sed omnia quæ medio sunt posita, & ut recte ratio præscribit esse facienda: Verum qui hoc tantum perceptum & cognitum habet, nihil eo amplius scire possit, Veluti siquis quærenti qualia alendo & curando corpori sint adhibenda respondeat, quæ ars medendi præcipit, & ut is qui ea præditus est præcipit; quapropter etiam in habitibus animi, non solum hoc vere esse dictum sed etiam distinctum atque explicatum esse oportet, Quæ sit recta ratio & hujus quæ sit definitio, Arist. Eth.Nicom.lib. 6. cap.1.

Ex quibus in mentem mihi venit, conscium sibi fuisse philosophum, perfectam & omnibus numeris completam apud se de moribus doctrinam, nondum extare: plus enim tanquam huic philosophiæ necessarium exegit, quam ipsum alicubi præstitisse comperi: Nihil enim ultra ferme circa virtutes definit aut faciendum præcipit, *quam medium tenere, excessum vitare & defectum*, atque his similia, ex quibus ad claram & distinctam officii cognitionem nihil accedit quo intellectus humanus juvari possit.

Quæsivi igitur à cæterâ Peripateticorum scholâ, an præ præclaro in nobilissimum magistrum & philosophiam studio, hanc hac ex parte perfectiorem adhuc fecerint, & clariorem de officiis doctrinam; an tandem ἀσαφὲς illud (quod vitio ipse vertit philosophus) à virtutum definitionibûs summoverint, & quæ intelligi possint perspicuasque stabiliverint officiorum Regulas. Inveni post sexcentos commentatores, & controversiarum in Aristotelis philosophiam tractatores (pene dixeram nugivendulos) parum quâcunque, hac

in

in re nihil augmento scientiarum accessisse: quasi piaculum esset, & læsæ majestatis crimen, ultra sectæ suæ principem in Peripato quenquam sapuisse. Postquam denique desiderio, unde cupiebam, parum satisfactum est, cæteram, qua sciebam moralem contineri materiam, sine magno delectu aut autorum studio, percurri bibliothecam: præclara ubique offendi de officiis judicia, sed indigesta, sparsa, sine ordine & methodo; in variis autoribus & materiis disseminata; Ejusmodi tamen, quæ si congesta forent, & suis locis adornata, pulcherrimum systema, & integram de officiis Hypothesin visæ sunt polliceri. Laudare singulos autores otium non est: vix enim quenquam reperire erat, qui humanius quicquam scripsit, à quo non luculentissimæ aliquando de justo & injusto, seu de moribus universim efformandis notiones exciderunt: Ordinatam integramque, quam sequi poteram, de Officiis Hypothesin, inveni nuspiam: Hobbesii quippe scripta quæ id nomen præ se ferre videbantur, mens refugit, quod sibi compererat & communi hominum sententiæ contraria. Ille enim cum inter prima philosophiæ suæ dogmata Sui conservationem, utilitatem, voluptatemque in hoc seculo consequendas, tuendasque solum, quasi finem, atque unicum honestati in moribus fundandæ principium proposuisset: & deinde obedientia universali principibus exhibita tutelam hanc atque utilitatem comparari & defendi posse assumpsisset; de cætero conscientiam sustulit, facilemque edidit de Moribus Hypothesin; sed horrenda quæcunque morum introduxisse atque admisisse ausus est portenta. De Epicuro hæreo an idem cum Hobbesio senserit. Ad voluptatem enim omnia retulit, & in physicis conscientiam videtur sublatam velle; alibi tamen non videtur, sed ejus influentiam ad morum honestatem

admi-

admisisse, atque pro justitia inde deduxisse argumenta; ut ex officiorum a Torquato apud Ciceronem ἐκτυπώσει, & sententiis a Senecâ aliisque autoribus sparsim citatis admonemur.

Cæterùm (quod reliquos spectat) & philosophi quibus intima humanæ naturæ secreta rimari studium est; & Jureconsulti qui in jure & justitia inquirendis plurimum exercentur; Historici item, qui quæcunque hominum monumenta, judicia, dicta, factaque literis consignarunt; poetæ insuper, non solum quales Theognes, Phocyllides, & cæteri qui νουθετικὰ scripserunt poemata, sed & elegantiores, qui quasi picturâ aut speculo imaginem humanæ vitæ, opinionumque affectuum & actionum varia exhibuerunt poesi; omnes non sanis solum, sed claris, distinctis, & illustribus de officiis sententiis, sunt referti. Quantum autem ex quoque scriptorum genere moralis doctrina juvari possit, ex symbolis hic a me collectis fieri possit judicium: super omnes proculdubio unus est Cicero; nullum enim existimo in tota has hypothesi judicium, quod ab Illustrissimo hoc philosopho non alicubi confirmetur.

Utile igitur studium videbatur, dogmata, sententias, præcepta, & quæcunque naufragæ ab antiquo naturæ fragmenta quantócunque operis impendio colligere: Ea autem é communi cæteræ materia chao decerpere, operæ pretium non duxi, quæ propter vocum generalitatem, aut abstrusiorem quomodocunque sensum, clara in se & distincta non erant, aut facilitatem, & certitudinem sensus non continebant. Exempli causa, cum prima Juris præcepta hæc vulgo audiant, & apud Imperatorem in institutis insigniantur, honeste scilicet vivere: Alterum non lædere, suum cuique tribuere; medium selegi, & in materiam

am Hypotheseos, quod clarum Intellectu sit, seposui. Primum & tertium amandare necesse duxi; quod quid sit honeste vivere, & quid apud quemque suum sit, difficilimum, imo ante Hypothesin de jure naturæ confectam, impossibile censueram cuipiam explicare.

Tandem claras hasce quas collegeram sententias, & judicia cum iis notionibus comparavi, quas in meipso prius (abstractis remotisque forinsecis à natura dogmatibus) inveneram: quæ conformia erant Hypotheseos confirmationi, apposui; contraria apud cordatos viros serio facta (Hobbesio Epicuroq; exceptis) nullibi inveni Carneades enim ingenii ostentandi causa, contra justitiam, et vulgaria de moribus dogmata, pro Utilitate disseruisse visus est, cæterique qui objici poterint ei accensentur hominum farragini, qui aut parum sibi constabant, aut parum mentes suas excusserunt: Contrarias igitur praxes, et visa primo fronte judicia ex adverso posui; ita tamen, ut ostendatur quomodo revera, nec ad speciem solum cum Hypothesi proposita optime consistant.

Hac de re ipsa, deque opere quod substantiam attinet dicta sunto, ad Methodum etiam, stylum, usum nonnulla restant dicenda.

Circa methodum quæri consuevit quis ambitus, quinam de moribus doctrinæ limites proprii, quomodo coarctanda sit hæc tractatio, nequid nimis expatietur, aut in angustius se contrahat.

Nauseæ quibusdam & fastidio est, quod, apud philosophos quorum præ cæteris magni habita est jamdiu doctrina, in philosophiæ ambitu res eadem multoties veniat tractanda; quod causarum genera in topicis, demonstratione, physicis, metaphysicis; anima in physicis, metaphysicis, & ethicis; prædicamentorum genera

genera & species, tam in Logica quam Metaphysica vulgo explicentur: quæ & plura ejusmodi invidiose licet ab aliis dicta, vitio tamen scholis idcirco consueverunt à judicibus non iniquis verti, quod effectus probet quantitatem, substantiam, qualitatem, speciesque & Individua (quicquid contra dici ab iis solet) eodem modo eademque plane forma, non ut notiones, aut rationis entia, sed ut res tractari; & in commentariis de causis, de anima, & cæteris quibuscunque materiis quateneitates (de quibus loqui amant) non omnino observari. Eandem ego fortasse non evitassem maculam nisi veritus essem de iis hic differere rebus, quarum commentationes Physica methodo syntheticâ & quæ summa est disciplina, ipsa Theologia, quatenus ad Hominis beatitudinem methodo analyticâ procedit, aptius exposcit.

Non me latuit receptum apud omnes esse in Ethica Naturali ut proponant de fine, de objecto, subjectoque virtutis, & mediis quibus ad finem perveniri possit, prolixas dissertationes; & nobiles de anima, indole humana, intellectu, voluntate, & affectibus (quæ ad subjectum pertinent) quæstiones illic eventilari solere. Duxi tamen satius has disquisitiones omittere, quamvis in promptu mihi sint, & commenta jam hac de re adversaria; propterea quod hæc de officiis hypothesis, integra sit, & perfecta in se doctrina.

Si quis concesserit perfectam esse, regerat tamen eam perfectiorem esse posse; eique pulchrum fore qui finem præmonstravit & media, ut subjectum similiter (Hominem scil) ejusque statum & naturam ostendat; & rationem viamque præmonstret, qua insistens, per media traductus, finem assequi possit: Ego itidem ei assentior pulcherimum hoc fore, si quando perfecte, & adæquate fieri possit; & proinde etiam consentaneum fuisse, me,

qui tranquillum & jucundum mentis statum proposui, scopum, & media, virtutes; illud etiam ostendisse quid sit homo, quali utatur animâ, quos habeat affectus & facultates, si causas tandem explicare potuissem, easque in natura sitas, per quas, præclari illi habitus in mentibus ita possint infigi, nequid prorsus sequius ab homine in omni vita fiat quam virtus jusserit. Si denique, ut artes, artē tradere liceret officia; & humanâ ratione quis iis possit imbui.

Verum aliter se habet res: quippe in naturâ plurimus adhuc recti & obliqui index restat, auxilii parum; & quamvis magis magisque, juxta aliquorum sententias, à mundi exordio obfuscata est Naturæ lex, Juris tamen aliquid per Divinam providentiam in Conscientiis hominum adhuc pressa retinuit vestigia, Notionesque persistunt in imis defixæ precordiis, ex quibus aliquatenus & justitiæ honestatisque Naturalis, & peccati contra easdem fieri possit agnitio. Deest tamen methodus, desunt subsidia, deficiunt hominibus naturaliter facultates, nec vires suppetunt, quibus in ardua virtutis via ad felicitatis clivum progressuri, impedimenta quæ se objiciunt, depellere, aut seipsos in cursus rectitudine tueri possint.

Quid sit homo, quali anima, quo intellectu & voluntate, quibus item affectibus sit præditus (præter considerationem physicam) ad theologiam dixi pertinere: Ethicæ quippe Christianæ secunda videtur pars, primamque quæ de fine (felicitate scilicet Christiana, gloriaque per gratiam assequenda) edisserit, immediate sequitur: Gratia enim evangelii, suum in statu (seu lapsu dicam) et miseria hominis, nancisci videtur, fundamentum: Miseria hominis ex impotentia ad voluntatem, legemque summi Dei, et creatoris sui, implendam colligitur, Eaque tandem impotentia

perfectis-

perfectissime dignoscitur ex perpensis Animi natura, rectitudine aut errore intellectus, factique aliquando judicii certitudine aut incertitudine, constantia aut inconstantia: Voluntatis item necessitate vel libero arbitruo, aut quacunque in virtutem aut Vitium proclivitate; ex affectuum qualicunque superioribus facultatibus obedientia, et sequacitate, vel contumaci contra impetu: quæ omnia absque ejusmodi psychologia, qualem à me quidam exposcere videntur exponi nequeunt, ut proinde mentis statum à Theologis tractari necesse sit, eumque non absolute solum, sed et respective, quatenus affecta sit in quæcunque objecta resque omnes tam ad Deum, quam ad mundum hunc, et præsens sæculum spectantes.

Et mihi videtur rationi summe consentaneum, ut in hanc Ethicam istæ deferantur disquisitiones, cum mentis ἐπανόρθωσις morumque reformatio solius sit sanctioris disciplinæ cura, quæ sola potis est ad beatitudinem iter tutum præmonstrare. Illic de expiatione per Christum facta, illic de ineffabili spiritus Sti auxilio continetur doctrina, divina illic ad pietatem et justitiam media, quæque supra hominis ingenium sunt, sanctissime à Deo intuemur præcepta; illic sacramenta, sabbata, orationes, jejunia, lectiones scripturarum, ecclesias, correptiones Christianas, et cætera ejusmodi ad hanc rem recepimus Deo ordinante instituta. De Anima igitur in ordine ad mores, aut pietatis et justitiæ viam in Ethica naturali disquirere superfluum mihi videbatur; naturaque ducente, absque religionis intuitu, virtutem aut felicitatem assequi velle, ejusmodi esse vesaniæ quali detineri videretur, quisquis summum in Capitolio turrim ascendere jussus, ab extra ubi pedatim gradi impossibile est, muri summitatem attentare malit, quam introeundo per gradus ascensioni

ordinate extructos, facile adire culmen.

Sed ad querelam de defectu satis; hoc uno videri possim abundasse, quod tot voluerim paginas sola authoritatum, et judiciorum recensione oppleri; Adverti autem nullam nimis operam posse iis locandis et stabiliendis insumi, quæ ædificii totius, et cæteræ structuræ, pro basi et fundamento sunt. Propositiones hæ, quod sit aliqua naturæ lex; ejusque placita esse, ne quis alterum lædat innocentem; ut fidem servet quisque; et rependat gratias, cæteraque etiam quotquot infra citationibus confirmantur, prima duxi principia, ex quibus omnis officii quæ naturaliter competit agnitio, dependet: hos cogitavi fontes juris, et universalis, in cæteram, magisque specialem de moribus doctrinam, influentiæ: Actus enim omnis, habitusque moralis eatenus censetur virtus, quatenus sub aliquo horum placito contineri, in aliquo comprehendi, ex aliquo præcipi, videtur; adeoque ut probet quis fortitudinem, temperantiam, et cæteras virtutes sic vulgo nuncupatas revera virtutes esse; invidiam, avaritiam, prodigentiam vitia esse, non opus erit ulteriori ex qua ad speciem authoritates promantur, anthologia; id enim honesti turpisque satis clarum est indicium, quod quidque conforme sit, vel enorme, à dictis naturæ dictaminibus.

Huic accedit, quod aliam non comperi potiorem de jure naturæ disserendi rationem, quam ex expressis, hominum de natura sua et sibi connatis anticipationibus, sententiis: Quippe ad comparandam de principiis fidem humana authoritas permagni est momenti: quis enim quæ sunt hominis cognoscit, nisi spiritus hominis qui est in ipso? Quin et principia quæcunque sive ad Mathematicam, sive Metaphysicam spectantia, non aliunde quam ex communi consensu confirmationem petunt.

Has

Has enim considerationes adjuvit jactanter illud ab Hobbesio in dedicatione elementorum dictum, ubi asserit *physicæ doctrinam rem esse novitiam, philosophiam vero civilem multo adhuc magis, ut quæ antiquior non sit quam ipsius de cive liber* ex citatis enim autorum judiciis exhibere videbar antiquam, communem & ubique receptam (veteris materiæ novam excipio collectionem & compagem) nec ἀσύστατον nec ἀκατάληπτον de moribus doctrinam, quæque priusquam Hobbesius, Hobbesius dixi? imo priusquam nasceretur Theognes, obtinuit.

De stylo non eram omnino solicitus: vulgarem facile præfero, ut intellectu faciliorem: Nolui floribus oratorum, aut meretricio cultu, fucum rei quam trado facere, nec tam dictorum ornatui, quam hominum captui, consulere: Nervos, musculos, ossa, articulatim, ordinateque posita hic a te velim (generose lector) inveniri: colores si desint, fac ipse suppedites candorem. Magnopere me pulchella illa apud Ciceronem sententia, quoties recordor, afficit; *Omne quod de re bona dilucide dicitur, præclare mihi dici videtur; istiusmodi autem res velle ornate dicere, puerile est; plane autem & perspicue expedire posse, docti & intelligentis viri.* Atque hæc ipsa res ex earum videtur numero, quæ doceri contentæ ornari negant: præterea id meum est ingenium, ut utilitatis rerum potius sim, quam verborum elegantiæ curiosus: Hoc enim difficillimum a me ipso obtineo, ut styli emendationem (præsertim si intelligi possit qui primum a calamo fluit) morer. Accedit quod adversariis circa hanc hypothesin in methodum compingendis tum studebam, cum inclinata corporis valetudo superfluas animi amandavit curas.

Si quis Cassianum illud, cui bono, hic examinare satigat, ipse breviter cui usui esse possit hæc de moribus doctrina subnotare non gravabor imo etiamsi ne-

mo fatigat, erit tamen mihi de futuro contingenti cautio.

Tria igitur sunt quibus potissimum hujusmodi tractatum inservire posse cogitabam; vulgari scil. prudentiæ, Curæ civitatis sive Politicæ, vitæ denique Christianæ recte tam in faciendis quam concipiendis & credendis dirigendæ, actionibusque tam animi quam corporis ad perfectissimam amussim conformandis.

Vulgaris prudentiæ est, sibi in mundanis sapere, rem familiarem & cætera ad vitæ honestatem & quietem tueri, tuta augere quantum licet. Vis igitur ut ne quis te lædat? cave ne quenquam tu læseris; adeoque fiet, nequis tibi, saltem sine animi sui ægritudine, noxam inferre possit. Vis ut alter tibi prosit? obligatum, obstrictumque eum tibi facito ex quo possis naturæ placito. Vel præsta ut tecum ineat contractus tibi postea profuturos: aut ipse imprimis incipias ei inservire, & meritis mutuum demereri officium Vel res tuas sic procura & compone, in eumque conjice statum, ut dum sibi, & proli, & consanguineis suis benefacit, aliud non possit quam tibi, & proli, & consanguineis tuis prodesse. Quod cum multis modis fiat, at præcipue per conjugia, ex quibus vel personæ ipsi, quæ maximam benefaciendi habet facultatem, vel soboli ejus, aut cognatis possit & solet fieri conjunctio. Vel denique ut plurimum iis intersis, qui sine molestia sua aut incommodo beatitudinem tuam possint multum promovere; Inhumanum quippe est, & a nostrâ alienum natura his rerum circumstantiis indigo non subvenire.

Quantū in civitatis administratione & politia usum habere possit facile conspicitur: Civitatis & rerumpublicarum negotia aut cives suos & municipes spectant, aut exteros: Quod cives attinet, nemo est cuicunque obnoxius religioni, aut libertatis suæ quomodocunque

docunque studiosus, qui si a magistratu in juris naturæ observationem cogatur, queri, possit sibi inferri injuriam nec in seculo nostro utcunque supra modum querulo hanc alicubi pudor sustinuit querelam: quod ad exteros attinet, nihil frequentius est, quam ut de jure & injuria singulæ gentes & civitates inter se disceptent; indeque ut illata resarciantur damna, foras inferuntur bella. Suo autem loco conclusimus omnium hujusmodi judiciorum, legem naturæ esse normam: nec aliud aliquid in jure gentium præcipi nisi quod perspicue sub his naturæ placitis continetur & ab his clarissime deducitur.

Ad Christianorum mores, atque eorundem conscientias in practicis informandas hanc Ethicam censui non parum conducere: Ad juris enim naturæ observationem severe nos obstringit religio, ita ut neminem oporteat Christianum majorem aliquam sibi indulgere licentiam, quam quæ cum naturæ obligationibus facile consistat. De hoc Naturæ jure in præfatione ad Principes populosq; liberos orbis Christiani sic scitissime *Grotius* edisserit, Voluisse scil. Deũ naturalẽ hominibus inter se societatem esse. *Huic autem à se fundatæ aut Domui aut Civitati summũ illum principem patremq; familias suas quasdẽ scripsisse leges, non in ære aut tabulis, sed in sensibus animisque singulorum ubi invitis etiam & aversantibus legendæ occurrent. His legibus summos pariter atque infimos teneri. In has non plus Regibus licere, quam plebi adversus decreta decurionum, decurionibus contra præsidium edicta, præsidibus in Regum ipsorum sanctiones. Quin illa ipsa populorum atque urbium singularium jura ex illo fonte dimanare, inde sanctimoniam suam atq; Majestatem accipere.* Et paulum infra de eadem lege. *Lex illa*, inquit, *inventu non est difficilis, utpote eadem apud omnes: & facilis intellectu, utpote nata cum singulis singulorum mentibus insita: Jus autem tale quod*

nec Rex ſubditis negare debet, nec Chriſtianus non Chriſtianis. A naturâ enim oritur, quæ ex æquo omnium parens eſt, in omnes munifica, cujus imperium in eos extenditur, qui gentibus imperant, & apud eos ſanctiſſimum eſt, qui pietate plurimum profecerunt. Juſſit item Deus *ut procuremus honeſta coram omnibus*; ſacraque etiam oracula teſtantur, & theologi conſtanter affirmant veniſſe Chriſtum, non quo tolleretur, ſed magis magiſque adimpleretur moralis lex: Media enim ordinavit pietati & juſtitiæ, humanæ naturæ infigendis, inſervientia, & ſpiritus inſuper ſubminiſtravit auxilium. Contra, illud Chriſtianæ libertatis videtur eſſe, ut eatenus ſibi in quibuſcunque placitis poſſint indulgere, quatenus jus naturæ non impedit; exceptis ſolum ejuſmodi caſibus, in quibus a nobis in Lege Dei amplius aliquid, aut expreſſe, aut per certas deductiones atque argumenta implicite requiritur, quam communis exigit Natura. Sicut enim olim ſub adminiſtratione Judaica multa præcipiebantur, etiam moralia præcepta multa, quæ in umbram non erant, ſed in regulam charitatis data, quæ obligationes in naturæ placitis non præfinitas continebant: Ita etiam in Chriſtiana religione multa videntur ſeverius præſcripta, quam ſunt ea officia, quibus ex naturali intellectus practici dictamine tenentur gentiles.

Ad rectam etiam, quod credenda attinet, fidem, veramque progignendam, in aliis Religionis & Theologiæ capitibus, ὑπόληψιν proficere cogitavi: quod enim de lege morali dicunt Theologi, tria per eam oſtendi; 1° officium hominis, 2° ejuſdem peccatum, 3° expiationis per Chriſtum neceſſitatem; ego itidem per hanc de officiis doctrinam, & officium quod exequi debemus aliquatenus (ut jam monui) enarrari; 2° & peccatum, numiniſque offenſam quatenus ab officio receſſum eſt; & 3° ejus offenſi, ſcil. omnipotentis

tentis Dei placandi usum ostendi, existimabam.

Porro in quæstionibus de justitia Dei, ad rectam de Deo sententiam indipiscendam facere videtur, imo necessariam esse hanc hypothesin; quoties enim quæstio est, an Deus secundum justitiam aut bonitatem quicquam possit efficere, veluti, An justum sit eum aliquando decernere Titium in extrema conjicere tormenta, absque peccati cujuscunque vel præteriti, præsentis aut futuri intuitu? An non tantam deceret majestatem universum in virtute et felicitate tueri mundum, cum sine periculo, damno, aut molestia sua facere possit? An possit quos fecit ut in rerum natura essent, non diligere, et summis prosequi amoris affectibus? In his et cæteris hujusmodi problematis certissimum videtur, quod si nullæ sint (quod Hobbesius censuit) naturæ leges, aut naturalia justitiæ principia, commodo cujusque proprio et voluptate exceptis, consentaneum fore, Deum contra justitiam aut bonitatem naturalem peccare non posse, etiamsi quod placuit quomodocunque fecerit: Qui cogitant aliquas esse Naturæ Leges (cæteri autem ab Hobbesio et Epicuro omnes, qui qualicunque digni sunt æstimio, id cogitare videntur) actiones supra memoratas, aut malas esse, injustasque, aut honestas, bonas, et summo Deo dignas æstimant: qui injustas esse contendunt, illud sibi plerique imprimis quasi postulare fere videntur, Deum, Angelos, homines, atque omne ens intellectu præditum eodem jure uti; Deinde assumunt plerumque has actionum species contra commune Naturæ rationalis jus esse: ex hac parte in nostra hac ætate, Socinianos, Arminianos, Sublapsarios stare ut plurimum putavi. Aliam vero tuentur Supralapsarii recenter, antiquitus Stoici, & aut præmissam negant propositionem, asseruntque eodem jure non uti; aut eam improvisa forte consequentia, admittunt & idem agnoscunt jus sed deinde dictas

actionum

actionum species juri Naturæ reconciliare (quo inficientur assumptis) student: Nullum autem ex utravis parte argumentum consistit, antequam confirmata sit de supposito jure Hypothesis; Circa propositiones quæstio est, an Deus et Homo per easdem perficiantur virtutes, et eodem modo regulatas iisdemque terminis finitas; vel (quæ quæstionis conjectio ad solutionem non parum prodesse possit) an sicut se habet homo ad Hominem, ita respectu moralium actionum Deum se habere ad hominem necesse sit, eademque utrobique sit actionum norma? Dijudicari autem ista nequit recte quæstio, antequam conspiciatur primo quæ inter homines norma seu regula sit, et deinde quomodo per eam, quæ in confesso sunt Divinæ actiones, possint resolui recteq; posse consistere, vel non posse consistere fiat judicium. Qui enim magnis verborum involucris de Amplitudine Dei, Potentia, et Libertate edisserunt, nec dicunt aut imaginantur in quibus sit amplus, à quibus (scil. obligationibus) sit liber, verba potius quam notiones ostentant, aëra verberant, et cum sibi adversantibus non alio potius quam Andabatarum more pugnare videntur. In assumptis versantur quæstiones, an cum Justitia communi dictæ actionum species conveniant: Adeo ut neque in illis quicquam concludi possit priusquam quid justum injustumque apud homines sit, quidque communis illa, de qua loquuntur, justitia exigat extra controversiæ aleam ponatur.

Alia etiam quamplurima; quæ mihi in mentem jam non veniunt, esse possint, in quibus aut Theologi, aliive in suis Facultatibus & in Legum præsertim studiis ex Hypothesi de officiis, juvari possint: Quæso autem te ut jam à me scripta æqui bonique consulas; *si quid novisti rectius, Imperti*; si fructum qualemcunque inde perceperis, Deo Gloriam attribue; qui quidlibet, in quemlibet, per quodlibet instrumentum, pro arbitrio suo & virium plenitudine effectum dat. VALE.

Per-erudito & per-amico Viro

ROBERTO SHARROCKIO

de edendâ suâ Hypothesi Ethicâ.

EA quamvis sit (quod Tu novisti probè) Ethicæ dignitas juxta ac utilitas, ut hac arte sola gubernentur Imperia, administrentur Respublicæ, suscipiantur bella, ordinentur familiæ, & dirigantur universim in vitâ communi humani generis actiones: perdiu tamen (quod dolendum si non & pudendum) aut præ hominum incuria aut ignorantia, tanquam cineribus sepulta jacuit hæc doctrina, imo apud eos inviluit tota, qui doctiorum titulo sibi plus nimio plauserunt, & etiamnum plaudunt. Ea quippe, magna pars studiosorum plerumque affectati sunt studia, quæ aut plane sunt nociva, aut superflua; quæq; ad vitam humanam feliciter agendam, nihil certe, aut parum habent momenti. Quod siqui nupero hoc seculo reperti sint, qui huic doctrinæ aliquatenus operam dederunt, hi videntur mihi exsuccos ut-plurimum exsanguesque de hac re tractatus edidisse: in istorumce nimirum paginis nunc futiles occurrunt & deridendæ quæstiones, nunc laboriosa obscuritate caligantes definitiones, aut generales rerum explicationes; nihil magnam partem, quod non pompæ magis, & clamoribus scholæ, quam veris Reipublicæ usibus adaptatum videatur, ut quod ad praxin ne eminus quidem collimet, nedum illam contingat. Quin & ad-instar Nili prorsus ἀκέφαλος est & monstrosa vulgariter recepta Philosophia Moralis, in qua scilicet justitiæ fontes & definita

definita æqui bonique principia desideres. Quod ad veteres attinet; Poetæ, quidem & Historici, & Philosophi, qua Græci, qua Latini, aliquas sanæ rationis notitias vel inter Gentilem ignorantiam sospitarunt, quinimo eximia post se reliquerunt de justo & injusto, de Finibus & Officiis, apophthegmata & dictata: at rara & hinc inde scriptis suis respersa, at nulla ordinata methodo, nulla connexa serie ac dependentia. Adeo aut plane hactenus neglecta est, aut inutiliter tractata, aut confuse & imperfecte tradita hæc morum doctrina. Gratulor igitur tandem tibi, qui magna solus, supra quam dici potest feliciter, elucubratus es Moralia, ubi in hoc genere Philosophiæ supplentur desiderata, dilucidantur obscura, superflua tolluntur, & ab anteriori ævo crude proposita in usum maturantur germanum. Prima operis facie non sine delectatione contemplor, velut ex Salo Venerem, emicantem voluptatem: quæ (nec sine ratione) unicam ipsa se venditat Amasiam, in quam intuetur, quamque impensius ardet humanum genus; in cujus olim amplexus non tam corpore quam animo totus iit famosus Epicurus. Video hic innatas omni homini æqui ac boni notitias pensiculatius trutinatas, & firmiter stabilitas, unde faberrime a te effecta est principiorum Heptarchia, quibus in actiones humanas quascunque imperium est, non quidem æquale, attamen ejusmodi, ut alterum alterius Provinciæ non immineat: quippe --Facies non omnibus una est.

Nec diversa tamen, qualem decet esse sororum. Porro quaterus & quibus in instantiis aut istis adhæretur aut deviatur, pari anquisitum est diligentia, definitum judicio. Quam mirabunda heic curiositate & Epicuri Hortos, & Sylvas Academiæ, & totum Historicorum, ac solide Philosophantium campum pervolas, hinc inde delibans quod in hoc congeras Alveare, unde Mellitissimus demum emergat sapor? Sunt & Tibi præsto contesseranti-

um

um Iureconsultorum Civilium Suffragia, qui ad adornandum hanc Pandoram sua quisque mittunt Symbola: adeo quod Orbis Romani Ius olim audiit, nunc Terrarum Orbis ac naturæ esse ostensum est. Omnia (quod ad laudes Tuas immane quantum facit) libere, uti Virum decet ingenuum, & modeste sed nec minus solide ac nervose Philosophatus es. Sed quid Lectorem moror? Sine quæso duntaxat hoc grande eloquar; solus (quod sciam) uno dempto Hobbesio) integram ac ordinatam elaborasti Ethicæ Hypothesin; *In qua, si quæ sint fortean, in quibus abs te dissentio, silenda heic existimo, eo quod universæ* Politiæ *nec non & Religionis principia quandoque dabimus enucleata, Favente Deo & Reipublica. Tu vero & Gentem hanc nostram & Literatorum nationem, & humanum genus, porro (quod & facis) demereri pergas, & me amare, qui sum*

Insolidum

&

Animitus Tuus

JO: AYLMERUS.

Finis. HOmo, ut sine conscientiæ stimulis in animi tranquillitate & Gaudio versetur, c. 1

Media. Naturæ suæ leges placitaque studiose observat quæ jubent. c. 2

1 Ut alterum non lædat innocentem; c. 3
2 Ut Fidem servet; c. 4
3 Ut bene à se merenti retribuat par; c. 5
4 Ut sibiipsi } benefaciat; c. 6
5 Ut Proli } benefaciat; c. 7
6 Ut Consanguineis. } benefaciat; c. 8
7 Ut sanguine disjunctis prosit. c. 9

Neque dictas tolli existimat obligationes, nisi aut
1. Solverit debitum;
2. Impossibilitas solvendi emerserit;
3. Remisserint eam personæ, quorum intererat obligationem fuisse præstitam. } c. 14

Remedia. Si peccaverit, studet de integro quo
1 Damnum à non præstita obligatione natum reparet; c. 15
2. Numen offensum placet. c. 16

Not. 1. *Naturæ placita eo ordine recensentur ut primum secundo, secundo, secundum tertio, præjudicet, & sic deinceps.*

2. *Ut cognoscatur an actio aliqua sit justa vel injusta, vel ad species peccatorum intra recensitas recurrendum: vel perpendenda sunt singula actionis circumstantia; quarum si qua dictis Naturæ placitis aut eorum alicui contradicat, integra exinde actio judicari debet isti principio repugnans & contraria.*

3. *Si qua actio plures habeat circumstantias, ex quarum aliâ superius positum, aliâ inferius violatur placitum, actio illa æstimanda st superiori contraria.*

c

Per

Syllabus Operis:

Res argumentáque in ſingulis Capitibus, Numeris, Paragraphis, contenta indicans.

CAP. I.

De Finibus actionum moralium.

¶ N. 5

CAP. II.

De Lege Naturæ, quod sit & quæ jubeat.

CAP. III.

De innocentia ad innocentes extendenda.

CAP.

CAP. IV.

De Fide servanda.

§ 3

CAP. V.

Tertium Naturæ placitum de Gratitudine.

parentes

CAP. VI.

De sui amore, sive φιλαυτία.

CAP. VII.

De Naturali ad Prolis Curam obligatione.

CAP. VIII.

De Naturali ad benefaciendum consanguineis affectu.

CAP. IX.

De Naturali ad Humanitatis officia obligatione.

N. 3.

CAP. X.

De Jure Gentium.

CAP. XI.

De Habitu Crinis.

CAP.

CAP. XII.

De comparatione officiorum.

CAP. XIII.

De Comparatione singularium cum semetipsis Placitorum.

CAP. XIV.

Quibus modis tollitur obligatio.

CAP. XV.

De Restitutione seu Noxarum ex Naturæ placitis non observatis natarum reparatione.

§. 5. *De*

CAP, XVI.

De Numinis Placatione.

tius

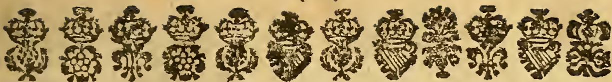

ERRATA.

ERRATA.

PAg.6.lin.8.lege *nequaquam*. p. 9. l. 10.l.*quibuscunque act*. l.12.*in benefactorum*. l. 26. *suum ipsius*. p. 11.l. ult. *Notionum*. pag. 19. l. 3. *asserenti*. p. 51. l. 2. *subolet*. p. 52. l.29. *humani generis commodum*.p.54.l.25.*augendas ex cons*.p.66.l.11.*voluntatis*.l.18.*rationes*.l.19. *φερνιμε κτ᾽ τὸ*.p.75.l. penult. *Partalis*. p.84.l.1.*concedā, ultra quod*. l.7.*videndi*.p.85.l.31. *atque esse immortalem, satisfit enim quod*.p.86.l.6. *affectuū*. p.102. l.ult.*& judicio pub*.p. 90.l.27.*Nex*?p.102.l.21. *editā*.p.103.l.29.*sacrilego*.112. l.12.*esset sequeretur inter reges*.p. 116. l. 23. *sua Mævium perd*.l.25.*Fidei Titius cens*.p.119.l. 9.*transferre volentis*.l. 30.*ejus voluntas*.l.ult.*constant*.p.133.l.antepen.*Christianismum*. p. 137.l.23. *auxilium ex legibus denegetur*.p.140.l. 10.*obligans regiminis inst*.p.170.l.39. *de Jove sic*. p.171.l. 16. *diis sic*.p.178.l.14. *honori*.p.186.l. 8.*libertus*.p.187.l. 23.*magistratuum colere*.p.188.l.3. *per munera* p.189.l.18. *atq; in ingratos*.p.192.l.10.*ipso, aut*.l.11.*à potestate fuit*. p. 3.l.28. *at iniqui, at nox*. p.195.l.25.*atque ideo à*. p.208.l. 17. *Quintum naturæ placitū an à* p.219.l.antepen. *autem est in bene*.p.222.l. 22. *plus satis*. p.223. l.8. *iturum se*. p. 252.l.25.*statorem, hoc*. p.232.l.penult.*explere quo*.p.234. l.1.*illuc fugiebant*.l.10.*Quibus nisi*.p.237.l.29.*pro usu &*. p.245.l.29.*vitiorum seges*. p.256.l.11. *honorabit*.p.261.l. 26.*noxam*.p.266.l.8.*pactum*. p.267. l.2.*cogerentur*.l.6.*quo Prætor*.p.270.l.24. *qua tales prælatione*.p.278.l.16.*ut acceptilatione*.p.279.l.8.*in jure*.p.282.l.26. *αἴτιος*. p. 283.l. l. 17. *hominem negat earum*.p.290.l.25.*proinde cur juxta*. p.314.l.28.*injuste*.l.ult.*nihili*.p.289.l.28.*cū harusp*.p.290. l.8.*collocandū COSS*.p.296.330.l.3.*oblationes et preces*.p. 297.331. l. 31. *tollunt*.p.344. l.25.*destituti*, p. 349.l.5. *fuisse notiones*.

DE

DE OFFICIIS SECUNDUM NATURÆ JUS.

CAP. I. De finibus moralium Actionum.

N. 1. *De communi in Ethicis disquisitionibus defectu, Quod ad scientiæ Moralis augmentum & perfectionem Doctrina de Fontibus juris, certisque actionum Regulis desideretur.*

DEfectum scientiarum in doctrinâ de Moribus Illustrissimus Dominus Franciscus de Verulamio his verbis redarguit, *Qui*, inquit, *de legibus scripserunt omnes, tanquam Philosophi, vel tanquam Jureconsulti argumentum illud tractaverunt: atque Philosophi proponunt multa, dictu pulchra sed ab usu remota, Jureconsulti autem suæ quisque patriæ Legum vel etiam Romanarum aut Pontificiarum placitis obnoxii & addicti, judicio sincero non utuntur, sed tanquam ex Vinculis sermocinantur*; Ad scientiarum igitur Augmentum, Clarissimus genere juxta atque ingenio Vir, sed ut quidam subnotant, in propo-

nendis idoneis quàm perficiendis felicior, id imprimis desiderare visus est, *Ut fontes Justitiæ & Utilitatis publicæ peterentur, & in singulis juris partibus Character quidam, & Idea justi exhiberetur, ad quam particularium regnorum & rerum-pub. leges probare, atque inde emendationem moliri, quisque cui hoc cordi erit & curæ, possit: de Augment. scient.* Lib. 8. Cap. 3. Doctrinam igitur de universali justitia *seu Fontib. juris* (sic enim appellari voluit) summè cogitavit necessariam, deficientémque conquestus est; id, quod etiam submonet Tract: de certitudine Legum, *Aph.*82. *Ad certitudinem* (inquit) *legum facit* (si quid aliud) *tractatus bonus, & diligens de diversis Regulis juris: Regulæ autem quæ colligendæ sunt, non aliæ sunt quam* Dictamina *generalia Rationis, quæ per materias legis diversas percurrunt & sunt tanquam saburra Juris.*

Hæc ipsa Dictamina Jureconsultissimus Cicero nunc *principia*, nunc *fontes*, nunc *stirpem cæteris juris nuncupat: de Leg.*1.& 2. Et Hobbesius, *Quod*, inquit, *maximè à Morali Philosophiæ operam dantibus desideratur, est Regula actionum certa, unde sciri possit justum an injustum sit quod facturi sumus. Quòd enim in unaquaque re facere, jubent, id quod rectum est, antequam regula aliqua & mensura certa constituta sit, (quam hactenus nemo constituit) inutile est. Hobbes. in Log.* Cap. 1. Sec.7. Et revera nequeo non eos admirari qui ad mentem *prudentis* referunt, ut é re nata, quasi ex tempore quid factu sit justissimum, determinet; nolunt tamen penes hominem esse, ut Regulas antè provideat quibus quid in quoque casu faciendum sit rectè possit dignoscere: quasi liber & cogitato, sed actu præfinito, id non poterã, quod ex improviso, sed in rebus gerendis, & actu, ut ita dicã, excercito fuerit facillimũ: quasi jam non poteram prævidendo, & animadvertendo rerum circumstantias, pru-

dentis

dentis viri agere partes in definiendo quid factu justum & injustum sit, cùm rebus gerendis implicatus non sim; postea autem negotiis plurimùm facessentibus & fluctu rerum ingruente, res omnes & actiones in stantes, quales sint, potero Justitiæ trutinâ librare.

Hæc summa igitur operis esto, ut, siquo modo cum bono Deo huic provinciæ non sim impar, inveniã, quos Natura altè in hominum animis defodit, juris fontes: & ordinem rerum sic intuear, ut quid in quocunque circumstantiarum situ justum sit, possim quantum Natura patitur, in rebus quæ hominibus intercedunt, dignoscere & explicare. Cúmque Elementis, in physiologia peripateticâ toties honori & laudi verti audiverimus, quòd ad supplendum Vacuum aspirare & supra loca sibi in Mundi Fabrica à Naturæ genio constituta conscendere ausint, spem mihi facit etiam & doctiorum turbam facturos mihi veniam, si ad supplendum adeò grandem in re literariâ defectum, quàm pro ætate mea aliquantum sim audacior.

N. 2. *Quâ methodo disciplina hæc tractanda?*

Quoniam verò ordo hujus disciplinæ resolutivus apud eos habetur quibus integrum aliquid de eâ scripsisse contigit; Nos analyticam hanc, quæ communiter est recepta, non amãdabimus methodum; sed, ut vulgaris se habet usus, à Fine, Felicitate scilicet illâ quæ ex moralibus actionibus acquiri solet, ad Media, Virtutes, in moribus spectatas progrediemur. *Omnis enim de officio* (si Ciceronem audiamus, quem in hâc de moribus doctrinâ præ Philosophorum vulgo plurimum suspicio & veneror) *duplex est quæstio, alterum Genus, quod pertinet ad Finem bonorum, alterum quod positum est in præceptis, quibus in õnes partes Usus Vitæ cõfirmari possit;*

 Cicero

Cicero de Off. 1. dupléxque proinde in Ethica tractatus, De Finibus prior, posterior de Officiis.

N. 3. *De fine moralium actionum.*

Adeò variæ hâc in re mihi videntur hominum opiniones, adeóque (ut nobis exhibentur) discrepantes, ut satius duxerim, ne in longum excurrat oratio, sine anxiâ quid, & quâ ratione aliud alii ponant, disquisitione, nudam propriæ mentis sententiam hâc in re proponere.

Præfabor tamen cum Aristotele, *πᾶσαν πρᾶξίν τε καὶ προαίρεσιν ἀγαθοῦ τινὸς ἐφίεσθαι, in omni actione, electionéque bonum aliquid expeti*; utque cæterarum actionum sic & moralium esse Finem: secus si fieret, qui sapientiæ operam darent omni humano genere excordes magis & vesani viderentur; res enim plerunque difficilis est Virtus, ardua & periculosa ad eam ducit Via: neque crebris ad hanc rem indigemus Poetarum testimoniis, Res ipsa loquitur. Absurdè igitur facit, si quis existimat Viros bonos & sapientes eâ esse animi vanitate, ut pericula & labores frustrà velint & nullius finis intuitu subire.

Honestæ cujusque actionis, omniúmque quæ secundum Virtutem fiunt, Finis, solicitudinis anxiæque perturbationis videtur solutio; & contra, *tranquillitatis serenæ & gaudii fruitio, quæ omnia sub nomine voluptatis* (quod jam diu invidiam apud plerosque contraxit Vocabulum) *intellexerunt veteres.*

Quemadmodum enim Infantes, & Bruta etiam pecora ad Pastum & Venerem prompti sunt, quia dulce illis apparet & Vesci, & Venere uti. Ita mihi videntur homines Virtutem amplecti & colere eâ ipsâ ratione. Et sanè ex quo attentius hanc rem perpendi, colendum existimavi summum illud Numen naturæ autorem

torem

torem qui felicem illam instituit Virtutis & Voluptatis Συζυγίαν, quique vitæ probæ actionumque moralium individuam voluit comitem jucunditatem. Quod ad naturalia nihil mihi magis sapere videtur quam quod habet Gassendus in 10. Diog. Laertii de morali Philosophiâ Epicuri. *Admirari, inquit, nos decet eam fuisse solertiam sapientissimi naturæ opificis, qui quia omnis operatio futura ex se laboriosa erat, etiam quæ naturalis foret, testante Aristotele, etiam videre & audire rem esse ex se molestam, tametsi propter assuetudinem non sentiatur: idcirco omnem operationem blandimento voluptatis condivit, ac tanto esse vehementiorem voluit voluptatem, quanto ipsa operatio erat magis necessaria futura, sive ad totius generis, sive ad animalis cujusque singularis conservationem; scilicet animalia aut non curarent, aut obliviscerentur, neq; adverterent, quibus par foret temporibus seu conjugio operam dare propagando generi, seu comedere bibereq; producendæ vitæ individui, nisi inditi essent stimuli, quibus molestiã creantibus, instigantibusq; admonerentur ejus actionis cujus voluptas talem molestiam sedatura sit comes, unde & ad illam eliciendam feruntur.* Hæc Gassendus. Et certè in moralibus non minus admirari nos oportet eam (ut Gassendi repetam Phrasin) sapientissimi naturæ opificis solertiam, qui quia operatio secundum virtutem perfectam ex se laboriosa erat futura, idcircò eam blandimento voluptatis condivit, neque enim curarent homines, aut obliviscerentur, neque adverterent gratias referre, promissa servare, miseris succurrere, nisi inditi essent stimuli, quibus admonerentur ejus actionis cujus voluptas comes. Et satis egregium est illud Max. Tyrij infra citatum, *Unũ, inquit, quæro, an Virtutem sine amore ejus ullo prosequatur Animus? hunc si das amorem, voluptatẽ dedisti, licet enim nomen permu-*

 tes

tes, nec Voluptatem voces, diversa nomina admitto, rem tamen ipsam video, Voluptatem agnosco.

Operatio ipsa Virtutis nulla ratione Finis mihi videtur, quippe ad aliud ordinatur, Amorionem scilicet doloris, aut actuale illud & gestiens conscientiæ gaudium, propter quorum alterum omnis honesta instituitur operatio: ita ut Medium rectissime, finis nequicquam appellari debeat. *Si quia placuit, fecisti recte certè voluptas finis.* Deinde vult schola, ut omnis operatio sit propter Finem, ipsa igitur *Virtutis operatio*, cur extra communem sortem sit non video; quæ si propter finem, certe Finis ultimus nulla ratione est dicendus, nec ita est manifestum quomodo frustra fieri non censerentur, quæ nequaquam propter finem fiunt.

Cumque Aristoteles in cujus gratiam hæc vulgo recepta est opinio, quod felicitati genus sit Operatio, Vocabulo ἐνεργείας utatur; prætereundum non censui, quòd quidam in schola interpretes negent, per actionem aut operationẽ illud optime reddi Nomen, supplent autem per Voculam *Actus*, quòd cùm incerti nimis sensus sit Vocabulum, ideo fortassè in scholis æquius receptũ est, quòd ad arbitrium & dogmatis sui interesse exponi à quoque facile possit, neque dubitamus quin, si tanti res esset, etiam cum nostrâ hacce sententiâ possit ad speciem saltem conciliari.

N. 4. An in intentione hominis sit, ut voluptate fruatur quæ in statu *est? an ea quæ in* motu, *cum ad virtutem se accingit.*

Voluptatem in *statu* dixerunt antiqui scriptores eam quæ hoc efficit, ne dolor sentiatur: Voluptatem in *motu* cũ jucunda fiat animi commotio. In priore positi (ut Epicuri utar de sũmo bono verbis) neque dolemus,

neque

neque perturbamur, solvitur omnis tempestas animi ἡ μὲν γὰρ ἀταραξία καὶ ἀπονία καταστηματικαί εἰσιν ἡδοναί *Perturbationis dolorisque vacatio, stantes*, (ut ita transferam) *sunt voluptates.* Sic Epicurus apud Laertiũ. In posteriore vero non solum est doloris amotio, sed est jucundus in mente sensus, qui activam aliquam in rationalibus hilaritatem excitat: Prior voluptati illi in animalibus non dissimilis, quæ restincta siti *persentisci* solet: posterior vero, ut explicat *Cicero* 2. de *Finib*: huic, quæ sitienti in bibendo accidit, cognata.

Quod vero ad quæstionem attinet de quâ inter Cyrenaicos & Epicurum tantopere disputatur, si quid mihi rectius videtur, sic habet: quoties me accingo ad aliquam virtutis actionem, volo imprimis ut status animi mutetur, grave enim aliquid & dolorosũ menti incũbit quamdiu actum suspendero, eadẽ natura quæ κακοπραξίας comitem dolorẽ fecit, illud imprimis persuadet, ut doloris amotionẽ emolirer, eademq; media proponit, virtutis scilicet operationem: obtempero dictamini, cumq; his in rebus naturam secutus sim, emergit postmodũ dia illa *voluptas*, & exuberans mentis *hilaritas*, nec prius desinit, quã omni benefactorum recordatione priver, totiesq; recurrit, quoties reminiscentibus actiones hæ in mentẽ revocantur, postquam vero penitus factorum memoria cessavit, omnibusque temporis quibus ea destituor intervallis, manet tamen *inturbata serenitas*, quam *stantem*, qui hâc in controversia versantur, solent appellare *voluptatem.* Si igitur ex me quærat quis cur benefecerim? quis mihi finis actionis? quidque intenderam? Respondeo nihil aliud esse, quam quod volui perturbatione & solicitudine vacare, tam præsenti quam futura, quamvis enim aliquando contingat ut ideam exuberantis illius voluptatis quæ memoriam recte factorum sequitur

quitur ipse mediter, hoc tamen ut plurimum non fit: Postquam vero quod natura suasit perfecerim, emergit illa, quâ in tantum efferimur, voluptas, atque accidit virtuti, neque quidem est individuus studiosi comes, cessante enim facti recordatione, *movens* illa ex hoc facto *voluptas* cessat, manet tamen ἀταραξία illa atque *indolentia*, eaque animi serenitas, quibus, quandiu actũ suspenderamus, destituebamur: Actionum finis igitur mihi videtur *præsentis doloris & inquietudinis amotio*: Accidit vero eis *voluptas movens* atque *indolentiæ status*. Quod tamen non ita acceptum velim, quasi statuam voluptatem illam quæ in *motu* est nunquam primariò intendi; sæpius enim qui virtutis sunt studiosi etiam ejus acquisitionem imprimis volunt, idq; ex exemplis infra positis satis patebit. Summa est, quod finis virtutis sit *voluptas*; cum autem voluptas sit duplex, duo item esse propter quæ honestæ actiones suscipiuntur, voluptatem scilicet in *statu*, atque voluptatem in *motu*, quæ tamen posterior in sapientibus potius quam in vulgo hominum sua habet exempla. Si cui vetera illa verba *voluptas*, *Voluptas in statu* & *motu* minùs arriserint, malim alia ipse substituat Synonyma, quam offensam qualemcunque inde arripiat.

N. 5. *Utra Voluptas majus bonum, & de summo bono.*

Si vero quæratur an majus sit bonum, quæ in motu, an quæ in ἀταραξία consistit voluptas, illam certe quæ in ἀταραξίᾳ est non prætulerim; quemadmodũ enim majori perfundimur gaudio dum post sitim bibimus, quã ubi omnino non sitimus: ita actualis illa effusio animi in lætitiam quâ perfundimur dum recens est in animo benefactorum memoria, præcellere videtur ei cujus omnis in indolentia est virtus: Intensius enim quiddam est, & plenius bonum quam non dolere Divinum illud

illud sapientis gaudium: Quicquid habent qui non dolent, illud, ampliusque aliquid, sibi vendicant, qui gaudium hujusmodi persentiscunt: neque enim ij dolent (de quo unico, qui perturbatione vacant, gloriantur) atque hoc ijs insuper accedit, ut suavi perfundantur mentis voluptate.

Si comparatione instituta ex duratione, de excellentia judicandum esset, prætulero indolentiam, sapientes enim eâ frui dicentur etiam dormientes, edentes, bibentes, quibusdamque actionibus intendentes, quamvis in ijs ita occupetur mens, ut non liceat ei benefactorum recordatione feriari.

Prætereo infinitas de summo bono opiniones; Neque enim existimo ejusmodi aliquid in hâc vitâ homini accidere bonum. Summũ enim illud intelligo, quo non possit perfectius dari, cuiqué nihil abest quod præstantius est habere, quam non habere; sed hoc solùm in divinâ felicitate reperiri credimus: Cùm igitur de summo bono inter Ethicos quæritur, non de summo simpliciter est, aut saltem non debuit esse, quæstio, sed de eo quod ex actionibus virtutis sũmũ consequimur.

Aristoteles vult illud perfectissimum dici bonum, quod propter aliud non expetitur; Eth. Nicom. lib. 1. c. 5. Expetimus sæpe, ut dixi, doloris vacationẽ propter suæ ipsius bonum, sine consideratione hilaris illius commotionis quæ menti exinde consequitur: Atque hanc ipsam nonnunquam propter se prosequimur commotionẽ, ita ut secundum eum non video quid impedit, quo minus plura ponantur perfectissimè bona, cum plura sint per se expetenda. Quot enim sunt voluptatum species quæ animum quoquo modo afficere possint, tot sunt quæ non alterius causâ expetere liceat: Sin quidem non ad speciem, sed generalius

generalius loqui placuerit, voluptas est ultimus omnium finis, isque Vnicus; cujus tamen particulares species appetitum pro tempore terminare singularium hominū, nihil est quod impediat.

N. 6. De perpetua ratione jucunditatis ex bonis & solicitudinis ex malis actionibus proventuræ.

Non una semper & simplex ratio est, quâ quis sibi possit in Virtutis exercitio complacere: est enim, cùm peregrinæ (ut ita dicam) honestè faciendum esse suadeant Rationes; puta quòd quis eo faciliorem habiturus sit ad opes, honores, dignitates accessum, quod gratior civibus & quibuscunque hominum societatibus evadat; quod majori quiete & pace rem suam & familiæ possit possidere: Si quis autem sic virtutem expetat, propter extraneam mercedem non propter se expetere eum censeo.

Una tamen insuperablis mihi videtur, qúæque apud sanos nunquam cessat, ratio, nunquam cedit, quandiu quis ratione omnino quâcunque utitur: Estqúe jucunditatis ejus contemplatio, quæ Virtuti semper annexa est, nec separari potest, qúæque ex benefactorum memoriâ proficisci solet. Compertum enim est eatenus homines speciali illâ inquietudine animíque anxietate liberari, quatenus virtutem coluerunt, & actuali perfundi a Conscientiâ gaudio, quatenus rectè factorum actu recordantur; quíque hâc ratione Virtutem amplectuntur, ob individuā scil. jucunditatē, eos Virtutem propter se expetere amplectíque intelligo; sic enim vulgò intelligitur, ut pretium virtutis in seipsâ sit, non in honore, aut divitijs, aut sejunctis a se voluptatibus. Frequentes apud Poetas sunt, luculentáque eâ de

de re sententiæ, cujusmodi est Claudiani illud.

Ipsa quidem virtus pretium sibi solaq; latè
Fortunæ secura nitet, nec fascibus ullis
Erigitur, plausuve velit clarescere vulgi.

Ita ut non excludatur interna viri sapientis delectatio, sed quæ proveniant ab externis causæ ad virtutem motrices. Scio Stoïcos aliud loquutos; quid opinati sint nescio, mihi enim ijs consentire quæ gens illa Philosophorum dictitat, non ita est in promtu. Videtur enim paulo παραδοξότερον Virtutis exercitium voluptate abundare cumulatissimâ, nec tamen propter eam expeti. Virtutem nullam aliam requirere voluptatem, sed ad benè beatéque vivendum seipsâ esse contentam, ratione jam exposita dicitur, non tantùm non negantibus, verum etiam (utcunque detractatum sit) approbantibus *Epicureis*.

N. 7. *Quod homini impensius consideranti aliud fieri non possit quàm Voluptatẽ & delectationẽ ex benè, Anxieatem & dolorẽ ex malè factis emergere.*

Suppono jam, quòd suo loco conclusum satis existimo, *innatas* esse homini *notiones* quibus quisque sibi sancitum cogitat, ne quenquam innocentem lædat, ne fidem violet, ne ingratus sit, aut in inopes & calamitosos inhumanus.

Quotquot igitur *Athei* non sunt, aut *Epicureorum* perditissimi, qui integrum hoc mundi systema ipsumque quasi inferioris mundi moderatorem hominem *Operâ sine divûm* (Sic verbo Lucretij Utar) formari volunt, etiam harum notionem *Autorem* eundem

dem quem Creaturæ rationalis, agnoscant pår est: Si enim nobis connatæ sint practicæ Anticipationes, nisi eandem cum Naturâ habeant originem; easdemqué causas, qui producantur, nemo mihi unquam puto explicatum dabit.

Neque novum quidem est aut prius inauditum, jus illud *Deo* ascribi, quod ex principiis homini internis profluit, eâ ratione, quòd, ut talia principia in nobis existerent, ipse effecit. Idem enim apud *Grotium* observatum comperi, qui & Chrysippi illud citat. *Non potest inveniri principium aliud aut origo justitiæ, quàm a Jove, & communi Naturâ, inde enim omne quod ejusmodi est par est, habere principium, ubi de bonis malisq; actionibus disserendum est: Chysipp. Lib. 3. de diis. Plato etiam naturam retulit in deum, cujus quatuor dicit esse Leges: Divinam quæ est in ipsius mente, cælestem, sive fatum, tertiam Naturalem rebus omnibus ratione carentibus inditam, quartam humanam, nostris insculptam mentibus, ad veri rectiq; notitiam & affectum.* i. de Legib. in Timæo, Phædro, Gorgiâ, Phædone. Huic etiam sententiæ patronus citari solet Aristoteles, 3 *polit:* & 11. & Pythagoras a diis universam deduci voluit justitiam. *Jamblic: de vitâ Pythag. c.*30. Aítque Hierocles, τῷ ὀρθῷ λόγῳ πείθεσθαι καὶ τῷ θεῷ ταυτὸν εἶναι. Cicero Naturæ rationem legem esse divinam asserit *de off:* 3.

Seneca similiter, *Lib. 4. de Benef. C. 7. Quid,* inquit, *aliud est natura quàm Deus & divina ratio, toti mundo, & partibus ejus inserta? Jus naturæ a Deo datum est: Divina Lex est, & ratio toti mundo & partibus ejus fortitèr & suavitèr inserta, sic perpetua eo quod imperantis vim omnem prævenit, ultrò se subjicientium utilitate juncta Voluptas. Ivo Parisinus præfat: ad jus naturale.*

Hos

Hoc igitur simùl cùm concessum sit Deum Opt: Max: hos in nobis morum indices efformâsse, has insculpsisse actionum regulas directrices, aut frustrà eas condidit, aut voluit huic Normæ Vitam ut quisque accommodet, & ne quis secus faceret, quàm quod Naturæ jure est permissum.

Si quis dixerit Deum optimum maximum has nobis notiones insculpsisse practicas, non tamen voluisse ut iis uteremur: eâdem is absurditate effari possit, sapientissimum Numen Linguam in nobis fabricâsse, non tamen ut loqueremur, Oculos, non ut videremus, Aures, non ut audiamus, Nares, non ut odoremur.

Cùm autem nihil frustrà fecerit Deus, voluit nos his notionibus conformes præstare actiones; prævaricationem omnem & legis Naturalis transgressionem noluisse & vetâsse visus est. Jam tandem considerare oportet, penes Deum esse rerum omnium nostrarum, fortunæ & felicitatis administrationem: penes eum esse ut benè, meliùs, optimè, malè, pejùs, pessimè nobiscum sit.

Hoc cum expeditum sit, an credibile est quemquam sic posse in animum inducere, non iniquiorem & graviorem aliquando futurum impii statum quàm innoxii, deumqúe ita promiscué bona dispensare, & mala, ut non melius sit illum colentibus quàm profligatæ nequitiæ homuncionibus, & scriptam in Cordibus divinam Voluntatem despicatui & contemptui habentibus? Id optimè inter Philosophos à Pythagoreis est animadversum, quorum eximia hac in re ratio apud Jamblichum aliquoties memoratur, talisque revera est, ut frequenti memoriâ & celebratione sit dignissima. Ἅπαντα, inquit, ὅσα περὶ τοῦ πράττειν ἢ μὴ πράττειν διορίζουσιν, ἐστόχασται πρὸς τὸ θεῖον, καὶ ἀρχὴ αὕτη ἐστι,

καὶ

καὶ ὁ βίος ἅπας συντέτακται πρὸς τὸ ἀκολουθεῖν τῷ Θεῷ, καὶ ὁ λόγος αὐτός. Hoc autem universæ sectæ asserit communéque dogma, rationémque subtexit, γελοῖον γὰρ ποιοῦσιν ἄνθρωποι ἄλλοθεν πόθεν ζητοῦντες τὸ εὖ, ἢ παρὰ τῶν θεῶν, καὶ ὅμοιον, ὥσπερ ἂν εἴ τις ἐν βασιλευομένῃ χώρᾳ τῶν πολιτῶν τινὰ ὕπαρχον θεραπεύοι, ἀμελήσας αὐτοῦ τοῦ πάντων ἄρχοντος. τοιοῦτον γὰρ οἴονται ποιεῖν καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐπεὶ γὰρ ἔστι τε θεὸς, καὶ οὗτος πάντων κύριος, δεῖν ὁμολογεῖται τὸ ἀγαθὸν παρὰ τοῦ κυρίου αἰτεῖν Πάντες γὰρ οὓς μὲν ἂν φιλῶσι, καὶ οἷς ἂν χαίρωσι, τούτοις διδόασι τ' ἀγαθά· πρὸς δ' οὓς ἐναντίως ἔχουσι τὰ ἐναντία. *Omnia quæ de faciendo vel non faciendo definiunt, ad Numen ordinantur. Ipsum enim principium est, omnisque vita & ipsa ratio ejus, composita & instituta est ad Deum sequendum. Ridiculè enim faciunt homines qui bonum sibi aliunde quærunt, quàm ab ipsis diis, & perinde ac si quis in regione, cui rex preest, præfectum aliquem aut Satrapam coleret, neglecto interim Monarchâ summo omnium domino. Sic enim & homines (qui deorum seponunt curam) facere existimant. Siquidem enim est Deus, & ipse omnium dominus, in confesso est oportere à Domino, quod bonum est, petere. Omnes verò quos amant & quibus delectantur illis etiam & bona elargiuntur.* Jamblic: de Vitâ Pith: c. 18. & proinde δῆλον, inquit ὅτι ταῦτα πρακτέον, οἷς τυγχάνει ὁ θεὸς χαίρων. cap. 28. ubi eandem denuo dissertationem repetit, qui certè locus, ut & integer libellus, castigatiorem, quàm quæ jam Arcerii Theodoreti est, mereri videtur editionẽ. Quẽ diutius defectũ operi paratus Noster non sustinuisset Aylmerus, nisi Lucæ Holstenii manum cui Vaticana inserviunt M S huic tabulæ adpromissam, brevique librum quo nunc utimur simul cum duobus aliis ad eandem Philosophiam spectantibus, edituram animadvertisset.

Hinc

Hinc igitùr aliud fieri non poteſt, ſi quis perpendat & rem integram rectè animadvertat, quin ſolicitudo & anxietas in homine eo magìs ſit, quo minûs conſcientiam audiverit ſuam, & ad ejus ſe conformaverit leges: ſerenitas autem animi, & gaudium eo celebrius & effuſius ſit, quo magis pii conatûs quiſque eſt ſibi conſcius; Quotquot enim ſuſpicio habet Deum in ſe offenſum eſſe, & inſtare vindictam, qui non ſint meticuloſi, ſoliciti, miſeri, Oedipus mihi velim interpretetur, imo nec Atheiſmi ſectatores quoquo modo poſſunt ſe à *Vindictæ ſuſpicione* liberare: Contendant enim licet argumenta non eſſe demonſtrativa quibus ſummi numinis eſſentia affirmatur, hoc tamen maximè *veriſimile* eſſe, Mundum non ſine Numine conſiſtere, néque *ipſi* dubitant, néque enim ipſi contrarium, Deum ſcilicet non eſſe, quacunque rationis ſpecie poſſunt obtendere: *Suſpicio* igitùr, apud impios ultionis inſequuturæ nequit non commorari; ex *ſuſpicione* ſolicitudo, metus, anxietas & quæcunque animi ſerenitatem & gaudia plurimùm interturbant. Qui ſuſpicantur & expectant mala, felices eſſe nequiverint: Hinc Vulgaria illa, *Dat pœnas quicunque expectat: quiſquis autem metuit, expectat: & malè eſt extra Legem viventibus, qui quicquid meruerunt, ſemper expectant.*

Neque hæc probabilis argumentatio ab autoritate pendet, aut fide *aſſerentium ſe* (ut Hobbeſii utar phraſi Leviathan p. 1. cap. 15.) *eos cognoviſſe, qui illos cognoverunt, qui alios cognoverunt, quibus infelix peccantium ſtatus compertus erat & notus*, verùm in ipsâ hominis fundatur *Naturâ*, ut Naturale ſit, ſi quis rem benè perpenderit, de felicitate eorum futurâ, qui contra Naturam peccant, dubitare.

N. 8.

N. 8. *Quòd Epicurus actionum Moralium finem animi statuebat, non Corporis, aut ad Corpus quocunque modo relatam Voluptatem, fides ex Historia facta. An ex instinctu Naturæ, an rationum animadversione illud in virtutis exercitio perceperit gaudium? An vulgus hominum eodem instinctu, an ex rerum disquisitione idem generaliter persentiscant?*

Hoc à nemine non est creditum Epicurum in omni tam πράξει quàm προαιρέσει ad Voluptatem respexisse, eamque ita magnifecisse, ut Unicum omnium in omnibus actionibus & appetitionibus animaliū Finē esse concluserit: Quæri autem consuetum est, an de voluptate eâ quæ individua Virtutis est comes, animíque solius est solatium, an potius de crassâ & ad Corpus solum relatâ tam magnifica & intellexerit, & loquutus sit.

Historia (quam Testem temporum, lucem Veritatis, Vitam memoriæ, Nunciam vetustatis rectissime compellat Cicero) magis mihi videtur in defendendo philosophum, quàm Ratio (licet adversus Epicurum valida nimis nec speciosa tantum hìc occurrat) in oppugnando præstitisse. Testimonia autem quæ ab Historicis exhibentur ad duo reduci possint capita.

1. Narrationem ipsius Dogmatis, quod suis instar textûs fuerit &

2. Exemplorum, quæ, ut in textum Casus apud J. Ctos, sic apud Philosophos ad uberiorem dogmatis elucidationem plurimum possint conducere.

1. Ab omnibus peræquè historicis, nemine repugnante, Epicuro inter prima hoc præcipuè tribuitur dogma. ὡς οὐκ ἔστιν ἡδέως ἄνευ τοῦ καλῶς καὶ φρονίμως

καὶ δικαίως ζῆν, οὐδὲ καλῶς καὶ δικαίως καὶ φρονίμως ἄνευ τοῦ ἡδέως· συμπεφύκασι γὰρ αἱ ἀρεταὶ τῷ ζῆν ἡδέως, καὶ γὰρ τὸ ζῆν ἡδέως τούτων ἐστὶν ἀχώριστον. Laertius de dogmate Epicuri. Eadem apud Ciceronem exhibetur sententia philosophi, Non posse, scil: jucundè vivi, nisi sapienter, honestè, justéque vivatur, nec sapienter, honestè, justéque, nisi jucundè: rationémque tam individui nexûs ibidem exponit Torquatus, quia Virtute quotquot & sapientiâ destituuntur, animos gerunt sibi ipsis misere diffidentes & secum discordantes.

Primum igitur esto ratiocinium, Voluptas corporalis ab iis semoveri & sejungi potest qui sapienter, honestè, justéque, vivunt: Epicuri Voluptas ab iis separari non poterat, erat, ut testatur Historia, ἀχώριστος; quidni igitur judicemus affirmare Epicurum animi esse Gaudium quod non referatur ad Corpus, quamvis apud Ciceronem contradictoria directè proponatur conclusio. Sic etiam, si Laertio fides, sententiam suam solebat philosophus exponere. Ὅταν, inquit, λέγομεν ἡδονὴν τέλος ὑπάρχειν, οὐ τὰς τῶν ἀσώτων ἡδονὰς καὶ τὰς τῶν ἐν ἀπολαύσει κειμένας λέγομεν, ὥς τινες ἀγνοοῦντες καὶ οὐχ ὁμολογοῦντες, καὶ κακῶς ἐνδεχόμενοι νομίζουσιν, ἀλλὰ μήτε ἀλγεῖν τὸ σῶμα, μήτε ταράττεσθαι τὴν ψυχήν. *Cùm voluptatem dicamus finem, non luxuriosorum & nepotum voluptates, eásque quæ in gustu & ingluvie sũt positæ, dicimus, ut quidã ignorãtes aut à nostrâ sententiâ dissentientes, aut malè accipientes arbitrantur, sed non dolere corpore, animoq; esse imperturbato.* Quam beatitudinis definitionem Epicuro tribuit Seneca, Ep. 92. cum celebri satis in causa Adversarii testimonio, *se scil. sentire de Epicuri Voluptate quòd sobria & sicca sit*, & siquidem sectæ huic adversæ patronus adstipulatur honestiori sententiæ, perinde forte videri alicui possit, ac si omnes idem confiterentur; nisi enim

rei evidentiâ motus ipse nequicquam fecisset.

*C*asus sive exempla, quibus proprium ipse illustrat dogma, sunt, vel sui ipsius, cùm in extremo Vitæ articulo, vesicæ & exulcerati ventris (ut Senecæ utar phrasi) toleraret tormenta, quæ ulteriorem doloris accessionem recipere non poterant, vel Sapientis cujuscunque si in Phalaridis cremaretur tauro; Rebus quippe sic stantibus, séque ipsum fuisse beatum & Voluptuarium, Sapientémque, etiamsi peruratur, exclamaturum *Dulce est*, si Senecæ fides, affirmat: Quod seipsum autem attinet, Epistola ad Hermachum quæ apud *C*iceronem 2. de Finib: & passim extat, abundè fidem faciet, nec attexere gravabor, cùm brevior sit. Sic autem habet. *Epicurus Hermacho S. Cùm ageremus vitæ beatum atque eundem supremum diem, scribebamus hæc, tanti autem morbi aderant Vesicæ & Viscerum, ut nihil ad eorum magnitudinem possit accedere, compensabatur tamen animi lætitiâ, quam capiebam memoriâ rationum inventorúmque nostrorum. Sed tu, ut dignum est tuâ erga me & erga Philosophiam voluntate, fac ut Metrodori tueare liberos.* An hi cuiquam ejusmodi videbuntur casus, ut in his positi de aliquo quod ad Corpus pertinet gaudere omninò possint? Corporis juxta Aristotelem virtutes sunt Sanitas, Pulchritudo, Robur, Magnitudo, Facultas certandi: at quî hoc possibile ut quis sanitate, pulchritudine, virtute athleticâ, aut aliâ quâpiam corporali facultate gaudeat aut glorietur, cui ipsum cor- s . post tormenta exhausta per squallidas & putres pu ionum vices in Elementa sivè atomos statim ndu um sit; quidni igitur de animi gaudio in- us o ta? quid perversa interpretatione vix tis re dderemus corruptiorem? quidni ipsi tori e x memoriâ rationum superioris vitæ

&

& inventorum à se in humani generis bonum, hoc in ultimo vitæ stadio emersisse gaudium distinctè asserentis? Hìc utcúnque a proposito sit alienũ, subnotare placuit argumenti primarii eorum, qui voluptatem virtutis Finem esse negant, infirmitatem nimiam. Manlio Torquato, P. Decio, Leonidæ, Epaminondæ, Regulo, Voluptatem adesse non posse dicunt: facilè respondebit Epicurus, minora hos passos mala quàm qui in Phalaridis torquetur tauro, quam qui extremum vitæ spiritum inter Vesicæ & exulcerati ventris tormenta duxerit, hos tamen reverâ extitisse atque extituros etiam ἐν ταύρῳ ipso voluptuarios prius concluserat. Nec tanti apud me sunt tot adversus Epicurum adversariorum declamationes & criminationes in eum conjectæ, cùm videam omnes sine difficultate ab Epicureis rejectas: solebant enim (ut advertit Cicero Tusc. q. lib. 3.) isti negare adversarios intelligere quid dicat Epicurus, atque Epicurus ipse eos quoad sententiæ suæ assecutionem affirmat apud Laertium ἀγνοεῖν ἢ κακῶς ἐνδέχεσθαι: Iniquum enim censui si cui interdictum sit ne proprij dogmatis ipse sit interpres.

Quæ oppugnat Epicurum ratio aciem sic non inepte aut levitèr instruit: Deos non agnoscis, Epicure, nec immortale elapsâ hac vitâ ævum; satis enim ex Physicis liquet non alia a te poni numina, quam quæ semota a rebus nostris voluptatibus fruantur, & tantum absint, ut bonis retribuant benè, malis malè, ut benè promeritis capiantur aut vindictam in pessimos excerceant, ut nullo modo se rebus nostris intermisceant aut earum qualemcunque gerant curam. Nulla aut spes vobis aut timor in morte; quodnam igitur Vobis rationabile ex benè factis, aut in rectè & sapienter faciendo solatium? Cæteræ

mortalium genti sic Conscientiæ succiduntur terricu-lamenta; sic ad benè de futuro sperandum aperitur porta, unde gaudium oblectatio & voluptas naturaliter oriri possint. Dura, difficilis, aspera, virtutis via, undique periculis obsita. Nulla comparet oblectationis ratio ijs qui sibi ipsis interdicunt de mercede aliquâ aut beatitudinis proventu in seculo subsequenti expectando. Verùm rectissime solemus dicere quod ignorantia quomodo quidpiam fieri possit, non tollit evidentiam quod sit: Neque si lateat nos ratio unde exoriri Epicureis potuit gaudiũ in tam difficili & periculosâ virtutis sectatione, idcirco liquidissimis eorum de rebus a se sensatis contradicendum est Testimonijs: An dicemus suspicionem saltem esse, non obstante Philosophiâ, futuri etiam sæculi? Nam neque Torquatus apud Ciceronem disputans, Conscientiæ horrores, supplicia ab immortalibus inferenda, Deorumque Judicia tollit prorsus, ut postmodum dicetur: Verùm hoc erit Epicurum a seipso absistere, utque Rationem statuti a se finis in moralibus inveniat, grandis illius & Herculeo Labore extructæ Philosophiæ Physicæ propositum sibi finem prorsus demoliri. Quin potius Voluptate usum fruitúmque cedamus Historiæ; Rationi verò, quod sine Ratione oblectationis factus sit particeps. Sic Infantes, ut prius observatum est, & Bruta pecora naturaliter & pastu & venere gaudent. Sic hominum plerique ijs ipsis actionibus, victu scilicet, & veneris usu delectari solent, idque naturali solum instinctu, improvisis penitùs, nec eo instanti pensiculatis commodi alicujus, aut incommodi sibi, aut suis, aut toti Mundo insequuturi consequentiis. Et revera si de vulgo hominum a me ferenda esset sententia, idem quod in Epicuro est possibile, in

ipsis

ipsis certò contigisse assererem; Nempe in actionibus secundum Virtutem plures oblectationem ipsam ex Naturæ instinctu, quam oblectationis rationem ex rerum naturalium animadversione percepisse.

Hobbesij de Felicitate Sententia animadvertitur.

Hobbes. Leviath. Part 1. C. 11. *Felicitas continuus est desiderij ab uno ad aliud objectum progressus, in quibus illius assequutio habet se tanquam viam, & medium quo hoc assequimur: Cujus rei causa est, quòd humani desiderij objectum non est semel tantum frui, & uno temporis instanti, sed in æternum sibi confirmare desiderij futuri viam; voluntariæ igitur actiones & affectus hominum non solùm ad procurationem, sed ad certam in vita, quâ acquiescit quisque, stabilitionem tendunt, ita ut solum quoad vias sit dissensio.*

Quod ad definitionem felicitatis attinet, post seriam mentis propriæ inspectionem affirmo, aliud mihi de me videri quàm quod generaliter de omni felicitate verum dictavit Author. Non enim mihi conscius sum me voluptatem aliquam, aut felicitatis particulam capere solere ex desiderij actibus: neque enim desiderans ita valeo, ut possim me a solicitudine liberare. Totus illud Horatij tanquam Philosophicè dictum approbo,

Qui cupiit, metuit quoque: porro
Qui metuens vivit, liber mihi non erit unquam.

Plurimique sunt, qui illud, crebrâ experientiâ docti, optimum inquietudinis Pharmacum sunt fassi, quàm paucissima eorum, quæ non sunt in promptu, desiderare; Magna certè desiderantes eousque insequuntur ærumnæ, & quicquid Beatitudini est

maximè aversum, donec eò perveniat, ut jam de ijs aut acquisitis, aut saltem propter certitudinem assequendi quasi acquisitis triumphent.

Libere fateor id solum non esse in votis, ut semel simus, sed ut semper beati: inutile verò est omne, quod apud nos est, desideriũ ad beatitudinẽ acquirendũ: neq; enim cum desideriis, sed cum fruendi certitudine abundamus, volupes efficimur; quámque est aut intensa, aut remissa boni acquisiti persuasio, tam etiam aut intenditur aut remittitur gaudium.

N. 10. *Testimonia Ethnicorum de malo animique tristitia quæ comitari eos solet qui à Naturæ legibus prævaricati sunt, cuique contraria est ea, quæ in indolentiâ est, felicitas.*

Pythag. *Vir iniquus plus mali patitur affectus conscientiâ, quàm ille qui in corpore castigatur & flagris cæditur.* Stobæus cap. 22.

Plutarch. *Non est omnino dicere, vivus hoc non patiar, ne sit sane, at est dicere, vivus hoc non faciam, non mentiar, non veteratoriâ Versutiâ circumscribendis hominibus utar, non intervertam, non insidiose captabo. Hoc enim, cùm in nobis sit positum, maximum jam est adminiculum erigentibus sese ad animi securitatem: quomodo vice versâ facinorosa conscientia (instar ulceris in corpore) pœnitentiam relinquit in anima lancinantem jugiter ac pervellentem. Nam cùm alias omnes tristitias ratio tollere solita sit, sola hæc eadem pœnitentiam facit suâ sponte incitabilem præ pudore, quasiq; mordicus impetentẽ sese, atq; excarnificantem.* &c. Stobæus Serm. 22. Ex Plutarcho De Anima tra.

Euripides, Menelaus apud Euripidem, cùm videret Oresten cæsarie squallidâ & facie deturpatâ afflictè

flictè se habentem propter interfectam a se matrem, sic inquirit. ---- Τί χρῆμα πάσχεις; τίς σ' ἀπόλλυσι νόσος; *Quam rem pateris? quis te perdit morbus?* *Respondet Orestes*, Ἡ σύνεσις, ὅτι σύνοιδα δείν' εἰργασμένος. *Conscientia: quòd conscius sum me dira patrasse.* Euripides in Oreste. Cujus etiam mentis μιάσματος est in Hyppolito mentio, quasi quo morbus animo atque ægritudo induceretur.

Juvenalis. *Exemplo quodcunque malo committitur, ipsi*
Displicet autori; prima est hæc Ultio, quod se
Judice, nemo nocens absolvitur, improba quamvis
Gratia fallacis Prætoris vicerit urnam.

Et ad finem fere ----- *Cur tamen hos tu*
Evasisse putes, quos diri conscia facti
Mens habet attonitos, & surdo Verbere cædit
Occultum quatiente animo tortore flagellum?
Pœna autem vehemens, ac multo sævior illis
Quas & Cæditius gravis invenit, aut Rhadamanthus,
Nocte diéque suum gestare in pectore testem.
Perpetua anxietas nec mensæ tempore cessat,
Faucibus ut morbo siccis, interq; molares
Difficili crescente cibo: Sed vina misellus --- Expulit,
&c. Juvenal Satyr. 13.

Chilo, Ζημίαν αἱρεῖσθαι μᾶλλον ἢ κέρδος αἰσχρόν·
Ἡ μὲν γὰρ ἅπαξ ἐλύπησε, τὸ δὲ διὰ παντός.
Damnum elige potius quàm turpe lucrum:
Illud enim semel solùm anxietatem causat, hoc semper.
Chilo in Laertio

Cicero, *Magna est vis Conscientiæ in utramque partem, ut neque timeant, qui nihil commiserint, & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccaverint.* Orat. pro Milone

Si quis opibus hominum sibi contra conscientiam septi, & muniti esse videntur, Deos tamen horrent; easque ipsas solicitudines, quibus earum animi noctes atque dies exeduntur, a dijs immortalibus supplicij causâ importari putant, De Finib. 1.

Seneca. *Securitatis magna portio est, nihil iniqui facere. Confusam vitam & perturbatam impotentes agunt: Tantum metuunt, quantum nocent, nec ullo tempore vacant. Trepidant enim, cùm fecerunt, hærent, Conscientia aliud agere non patitur, ac subinde respicere ad se cogit. Dat pœnas quisquis expectat: quisquis autem meruit, expectat: Seneca Epist.* 105.

Hierecles. Arguit Hierocles non cuiquam prodesse, perjurijs, cædibus, aut alijs ejusmodi maleficijs divitias parare, quòd consectaneum sit, *ἢ ἀναισθήτως ἔχειν, vel sine sensu esse,* quod majus existimavit malum *ἢ εἰς αἴσθησιν ἐργαζομένων ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλκόμενον στρέβλοῦσθαι τὴν ψυχὴν καὶ δειμαίνειν τὰ ἐν ᾅδου κολαστήρια vel admissorũ Conscientia in eorum sensũ pertractum animo distorqueri & pœnas inferorum metuere: in Pyth. Carm.*

Pythagoras *Ἀλλὰ τὰ δ' ἐκτελέειν ἅ σε μὴ μετέπειτ' ἀνιήσῃ. Verum ea perage, quæ te postea non molestent:* Ubi supponit etiam Pythagoras dolorem *κακοπραξίας* comitem.

Postquam Catilina necato filio vacuam domum scelestis Orestillæ nuptijs fecerat, quomodo precor valuit? quæ illi exin voluptas? consulamus Salustium: *Animus,* inquit, *impurus, dijs hominibusque infestus neque vigilijs, neque quietibus sedari poterat, ita conscientia mentem exagitatam vastabat: Igitur color ejus exanguis, fædi oculi, citus modò, modo tardus incessus, prorsus in facie, vultuque Vecordia inerat: Salust: in Catilina.*

Hesiodus.

Hesiodus. De gaudio ex liberalitate, & dolore vicissim ex injuriæ sensu naturaliter promanante, satis ex ipsâ simplicitate pulchrum est, quod habet Hesiodus operum & dierum lib. I. ad finem.

Δὼς ἀγαθὴ, ἅρπαξ δὲ κακὴ, θανάτοιο δότειρα.
Ὃς μὲν γάρ κεν ἀνὴρ ἐθέλων, ὅγε κἂν μέγα δώῃ,
Χαίρει τῷ δώρῳ καὶ τέρπεται ὃν κατὰ θυμόν.
Ὃς δέ κεν αὐτὸς ἕληται ἀναιδείηφι πιθήσας
Καί τε σμικρὸν ἐὸν, τό γ' ἐπάχνωσεν φίλον ἦτορ.

Qui vero, inquit, *quicquam rapuerit, impudentiâ fretus, Sit quamvis perexiguum, vexat tamen charam mentem* cûm contra in maximâ liberalitate exultare possit.

Pulcherrimum certè utriusque voluptatis, tam quæ in motu quàm quæ in statu consistit, testimonium. Motus cernitur in τῷ τέρπεσθαι τὸν θυμὸν καὶ χαίρεσθαι δώρῳ: Indolentia ex contraria, mentis scil. propter rapinam inquietudine conijcitur.

Menander. Ὁ συνιστορῶν αὑτῷ τι Κἂν ᾖ θρασύτατος,
Ἡ Σύνεσις αὐτὸν δειλότατον εἶναι ποιεῖ.

Qui sibimet alicujus rei est conscius, sit licet audacissimus.
Conscientia illum maximè meticulosum reddit.

Plato in primo de Rep. *Quando,* inquit, *aliquis vicinus morti videtur, invadit ipsũ subitò metus quidã & cura eorũ de quibus antea non cogitavit; & sermones qui feruntur de inferis, nẽpe quod eos, qui hic alios læserint, illic pœnas luere oporteat, hactenus quidẽ ridiculi & fabulosi sunt visi, at tunc torquent animum ægrotantis: Atqui ipse, sive ex senectutis infirmitate, sive aliunde inferis vicinior magis, quæ illic aguntur considerat, suspicione itaque & metu plenus animo versat ac pensitat,*

si

si quem læserit, at si deprehenderit se multa injustè fecisse in vitâ, ex somnis, tanquam pueri, crebrò excitatus metuit, ac malâ cum spe vivit.

Ovid. in Fast. *Conscia mens ut cuique sua est, ita concipit intra*
Pectora pro facto spémque metúmque suo.

Ipsæque, quæ finguntur, Erinnyes, nihil aliud sunt quàm animi perturbationes, ex mala conscientiâ, quæ perpetuo comitantur turpia facta; atque eâ de causâ Erinnyes dicuntur μνήμονες, quòd pœnæ insequuturæ commonefaciant. Dicitur enim Erinnys ἀπὸ τῆς ἔριδ☉ καὶ νᾶ. Sic Heming. lib. de Lege Naturæ.

N. 11. *Testimonia Ethnicorum. de felicitate quam ex honestis actionibus captabant ipsi, quæ partim in animi tranquillitate, & vacatione à malæ conscientiæ stimulis consequentique exinde perturbatione, partìm in gaudio actuali & hilari mentis in lætitiam effusione consistit.*

Seneca Epist. 59. sic habet. *Jam docebo, quomodo intelligas te non esse sapientem? Sapiens ille est, qui plenus gaudio, hilaris & placidus, inconcussus, cum diis ex pari vivit. Nunc ipse te consule, si nunquam mœstus es, nulla spes animum tuum futuri exspectatione solicitat, si per dies noctésq; par & æqualis animi tenor erecti & placentis sibi est, pervenisti ad humani boni summam: Sed si appetis voluptates, & undiq;, & omnes; scito tantum tibi ex sapientiâ, quantum ex gaudio, deesse. Ad hoc cupis pervenire, sed erras, qui inter divitias illuc venturum esse te speras. Inter honores gaudium, id est inter solicitudines quæris? Ista, quæ sic petis, tanquàm datura lætitiam ac voluptatem, causæ dolorum sunt. Omnes, inquam, illi tendunt ad gaudium: sed unde stabile magnumq; consequantur, ignorant. Ille ex conviviis & luxuria; ille ex ambitione & circumfusâ clientum turbâ; ille ex amicâ; alius*

lius ex studiorum liberalium vanâ ostentatione, & nihil sanantibus literis. Omnes istos oblectamenta fallacia & brevia decipiunt: sicut ebrietas, quæ unius horæ hilarem insaniam, longi temporis tædio pensat: sicut plausus & acclamationis secundæ favor, qui magnâ solicitudine & partus est, & expiandus. Hoc ergo cogita, hunc esse sapientiæ effectum, gaudii æqualitatem. Talis est sapientis animus, qualis mundus supra Lunam: semper illic serenum est. Habes ergo, quare velis sapiens esse: quia nunquam sine gaudio est. Gaudium hoc non nascitur, nisi ex virtutum conscientiâ. Non potest gaudere, nisi fortis, nisi justus, nisi temperans. Quid ergo, inquis? stulti ac mali non gaudent? non magis, quam prædam nacti leones. &c. ib.

Maximus Tyrius Dissertatione 33. Οὐδὲν, inquit, τῶν καλῶν αἱρετὸν ἀπογινομένης ἡδονῆς, καὶ γὰρ ὁ κατ' ἀρετὴν πονῶν ἑκὼν, φιλίᾳ ἡδονῆς πονεῖ παρούσης ἢ προσδοκωμένης. *Nullum, si voluptas absit, appetendum honestum, videtur, & qui laborem sponte ex virtutis subit præscripto, amore voluptatis aut præsentis hoc facit aut futuræ.* Et paulò post; Κἂν γὰρ ἄλλο ἐπ' ἄλλῳ ἐπιθῇς ὄνομα τῆς τούτων αἰτίας, Ἀχιλλεῖ μὲν ἀποθνήσκοντι ἑκόντι, καὶ τιμωροῦντι ἀποθανόντι τῷ Πατρόκλῳ, φιλίαν· Ἀγαμέμνονι δὲ ἀγρυπνοῦντι καὶ προβουλευομένῳ καὶ προπολεμοῦντι, βασιλείαν· τῷ δὲ Ἕκτορι ἐξηγουμένῳ καὶ προμαχομένῳ καὶ ἀριστεύοντι σωτηρίαν πατρίδος· πάντα ταῦτα ἐρεῖς ἡδονῶν ὀνόματα. *Quamvis enim aliis alias causas asscribas, ut Achilli, cum vindicandi causâ Patrocli lubens moritur, amicitiam; Agamemnoni vigilanti ante reliquos ac deliberanti, curam regni; Hectori exercitum ducenti, primáque in acie pugnanti, strenuéque rem gerenti, patriæ salutem: nihil aliud dicis quam voluptatis nomina.* Et statim, Ἐγὼ τὴν μὲν ἀρετὴν δίδωμι κ. λ. *Ego quidem virtutem esse concedo: unum verò ex te quæram. An virtutem sine*

amore

amore ejus ullo persequatur animus. Hunc si das amorem, voluptatem dedisti: Licèt enim nomen permutes, nec voluptatem voces, sed gaudium, diversa nomina admitto, rem tamen ipsam video, voluptatem agnosco. Quæ quidem effecit ut Hercules ille, qui multis & mirandis laboribus sese assuefecit, & frequentem athletam se præstitit, qui cum belluis certavit, Tyrannos invasit, feras aggressus est, qui cum violentis totius terræ congressus est Imperatoribus, terramq; securam vacuamque monstris reddidit, & quasi purgavit, qui Oetam petiit, ignem accessit, non alio manuductore quàm magnis divinisque quibusdam usus voluptatibus, quarum aliæ comitabantur labores, sequebantur aliæ, sponte suâ subierit hæc omnia. Atqui solos quos subit labores intueris, voluptates verò, quibus pascitur, non vides. &c. ib.

Euripides. Phædra apud Euripidem in Hippolito nullis se duci illecebris vult, ut lectum conjugalem dehonestet--- *μόνον δ' τοῦτο φάσ' ἁμιλλᾶσθαι βίῳ-γνώμην δικαίαν καὶ 'αγαθὴν ὅτῳ παρῇ. Solum hoc aiunt certare cum vitâ--- Si cui adest justa & honesta mens.* Eurip: in Hippolito.

Sophocles. *Magna profectò res est si quis de innocentia suâ sibi conscius est.* Ex Stobæo Serm. 22.

Antiphon: *Conscium esse sibi in vita suâ--Nullius criminis, multum voluptatis parit.* Stobæus ibid.

Socrates rogatus quinam tranquille viverent, illi, inquit, qui nullius absurditatis sibi conscii sunt. Stob. ibid. *Cumq; rogaretur à quopiam quid esset felicitas, voluptas, inquit, quam pœnitudo nulla sequitur.* Stob. Serm. 101.

Cicero: *Conscientia rectæ voluntatis maxima consolatio est rerum incommodarum.* A: Torquato, Famil. ep. lib. 6. Idem orat: pro Cluentio sic. *Si optimorum consiliorum atque factorum testis in omni vita nobis conscientia adfuerit, sine ullo metu summa cum honestate vivemus.*

Conscientia benè acta vita multorumque benefactorum recordatio jucundissima est. Cato major. Hinc illud Bruti. *Certè non succumbam succumbentibus, nec vincar ab iis qui se vinci volunt; experiarque & tentabo omnia, nec desistam abstrahere a servitute Civitatem nostram: si sequuta fuerit, quæ debuit, fortuna, gaudebimus omnes; sin minus ego tamen gaudebo:* & paulo suprà. *Mihi quidem ita beatus esse videbor, si modò constantèr & perpetuò placebit hoc consilium, ut relatam putem gratiam pietati meæ.* Cic. Ep. ad Brutum.

Epaminondas, cùm vicisset Lacedæmonios apud Mantineam, simulquè ipse gravi vulnere exanimari viderit se, ut primum despexit, quæsivit, salvusne esset Clypeus, cùm salvum esse flentes sui respondissent, rogavit essentne fusi hostes, cumqué, id quoque ut cupiebat, audisset, evelli jussit eam, quâ erat transfixus, hastam: ita multo sanguine profuso (en ob pulchre facta in ipsâ morte gaudium) in lætitiâ & victoriâ est mortuus, Cic. Lib. 2. De finibus.

Jamb. Διατεταμένως δεῖ ταύτην ἔχειν τὴν δόξαν, ὡς ὁ μὲν ἀγαθὸς ἀνὴρ σώφρων ὢν καὶ δίκαιος, εὐδαίμων ἐστὶ καὶ μακάριος ἐάν τε μέγας καὶ ἰσχυρὸς, ἐάν τε μικρὸς καὶ ἀσθενὴς, καὶ ἐὰν πλουτῇ καὶ μή· ἐὰν δ᾽ ἄρα πλουτῇ Κινύρα τε καὶ Μίδα μᾶλλον, ᾖ δὲ ἄδικος, ἄθλιός τε ἐστὶ καὶ ἀνιαρῶς ζῇ.

Hanc sententiam firmitèr retinere oportet, bonum quidem Virum, si temperans ac justus sit, felicem beatumque esse, sive is sit magnus atquè robustus, sive parvus atque imbecillus, sive dives, sive etiam pauper sit: sin autem Cynarâ aut Midâ divitiis magis abundet, sit verò injustus, ille & miser est & anxie vitam transigit. Protreptic. cap. 19. & in sequentibus cum Pulchritudinem,

Pulchritudinem, Divitias, Corporis valetudinem, Sensuum acumen, Tyrannidem cum facultate omnia ad libitum faciendi, inter reputata bona numerâsset, deinde hæc omnia habenti accedere immortalitatem etiam supponi voluit, concludit tamen, Καὶ τὸ ὁρᾷν, καὶ τὸ ἀκούειν, καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι, καὶ τὸ παράπαν ζῆν, μέγιστον μὲν κακὸν τὸν ξύμπαντα χρόνον ἀθάνατον ὄντα, κλ. *Et cernere, & audire, sensuque aliquid percipere, & in universum vivere, maximum quidem malum est toto tempore immortali existenti & possidenti omnia, quæ dicuntur, bona, exceptâ justitiâ omniq; virtute: Minus verò malum, si ista possidens quàm minimo tempore supervivat.* Ratio est, ὅτι ὁ ἀδίκως ζῶν καὶ ὑβριστικῶς, ἐξ ἀνάγκης αἰσχρῶς ζῇ, εἰ δ' αἰσχρῶς, καὶ κακῶς, ὥστε καὶ ἀηδῶς ζῇ, καὶ οὐ ξυμφερόντως ἑαυτῷ. *Quia qui injustè vivit & contumeliosè, necessario etiam turpiter vivit, quòd si turpiter, ergò etiam malè: Itaque injucundè vivit & parum sibi utiliter*: id. ib.

N. 12. *Quòd secundum Naturam sit, ut Dolor ille animi evitetur, & voluptas rectè factis conquiratur, omni ratione & operâ niti.*

Omne animal, apud Ciceronem ex Epicuri sententiâ asserit Torquatus, *simul atque natum sit, voluptatem appetere, eâque gaudere ut summo bono; dolorem aspernari ut summum malum, & quantum possit à se repellere: neq; opus esse ratione aut disputatione, quamobrem voluptas expetenda, fugiendus dolor sit, sentiri autem hoc, ut calere ignem, nivem esse albam, dulce mel: quorum nihil oportet exquisitis rationibus confirmare; tantum satis est admonere.* Cicero de Finib. lib. 1. n. 29.

Zeno contendere & magnâ voce dicere solebat, Eum esse

esse beatum qui præsentibus voluptatibus frueretur, consideretq́ se esse fruiturum aut in omni, aut in magnâ parte vitæ, dolore non interveniente: aut si interveniret, si summus foret, futurum brevem, si productior, plus habiturum jucundi quàm mali: Hæc cogitantem fore beatum; præsertim si ante perceptis bonis contentus esset, nec Deos extimesceret. Cicero Tusc. q. lib. 3. num. 38. Pulcherrima quidem, ut mihi videtur, sententia, nisi, ut serpens in caudâ, in extremo venenum traheret. Alibi etiam luculentissimæ hâc de re exstant Gnomæ & revera ut probat satis 1. de Finib. Torquatus, *Communis videtur anticipatio, voluptatem, dolore vacare, & jucunditate perfundi, per se esse appetibilia, quique rejiciunt voluptates non aliâ ratione id facere, quàm ut potiores, majoresćue consequantur, qui dolores lubentes subeunt, ut graviores evitent, levioribus se submittere*: Hinc etiam ipsis Christianæ fidei cultoribus natum est Vitæ cœlestis post mortem desiderium, quod voluptate abundet qualem nec sperare Zeno ille poterat: Apud Deum enim Gaudii esse plenitudinem narrat Psaltes, quod intensionem affectûs spectat, & voluptates in æternum duraturas, ne quis de earum extensione dubitaret.

Quod cùm expeditum sit omnem dolorem esse fugiendum, jucunditatem & gaudium per se esse amplectenda; certè multo magis gaudium ex factis secundum rationem institutis est appetibile, & bonum, dolor autem & conscientiæ ob impietatem inquietudo, malum & aspernandum sapienti videbitur. Tritum est in Scholis illud, quod convenit Enti quà Ens, convenit omni Enti; adeóque quod Dolori quà Dolor, huic Dolori; quod Voluptati, quà Voluptas, huic Voluptati necessariò competet: quòd si plures proponantur Voluptates, altera ex sensu animali, altera

ex rationali proveniens, eam esse sequendam, quæ ex ratione deducta est, antiquior sensit philosophia. Quid Sapienti universaliter faciendum sit pulcherrime ostendit nervosa & luculentissima Marci Antonini, liber. 3. cap. 6. imo tantum non Divina Oratio. *Εἰ μὲν κρεῖττον εὑρίσκεις ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ δικαιοσύνης, ἀληθείας, σωφροσύνης, ἀνδρείας, καὶ καθάπαξ τοῦ ἀρκεῖσθαι ἑαυτῇ τὴν διάνοιάν σου ἐν οἷς κατὰ τὸν λόγον τὸν ὀρθὸν πράσσοντά σε παρέχεται, καὶ ἐν τῇ εἱμαρμένῃ, ἐν τοῖς ἀπροαιρέτως ἀπονεμομένοις· εἰ τοῦτο φημὶ, κρεῖσσόν τι ὁρᾷς, ἐπ' ἐκεῖνο ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς τραπόμενος, τοῦ ἀρίστου εὑρισκομένου ἀπόλαυε· εἰ δὲ μηδὲν κρεῖττον φαίνεται αὐτοῦ τοῦ ἐνιδρυμένου ἐν σοὶ δαίμονος, τάς τε ἰδίας ὁρμὰς ὑποτεταχότος ἑαυτῷ, καὶ τὰς φαντασίας ἐξετάζοντος, καὶ τῶν αἰσθητικῶν πείσεων, ὡς ὁ Σωκράτης ἔλεγεν, ἑαυτὸν ἀφειλκυκότος, καὶ τοῖς θεοῖς ὑποτεταχότος ἑαυτὸν, καὶ τῶν ἀνθρώπων προκηδομένου· εἰ τούτου πάντα τὰ ἄλλα μικρότερα καὶ εὐτελέστερα εὑρίσκεις, μηδενὶ χώραν δίδου ἑτέρῳ, πρὸς ὃ ῥέψας ἅπαξ καὶ ἀποκλίνας, οὐκ ἔτι ἀπερισπάστως τὸ ἀγαθὸν ἐκεῖνο τὸ ἴδιον, καὶ τὸ σὸν προτιμᾶν δυνήσῃ· ἀντικαθῆσθαι γὰρ τῷ λογικῷ καὶ ποιητικῷ ἀγαθῷ, οὐ θέμις, οὐδ' ὁτιοῦν ἑτερογενὲς οἷον τὸν παρὰ πολλῶν ἔπαινον, ἢ ἀρχὰς, ἢ πλοῦτον ἢ ἀπολαύσεις ἡδονῶν· πάντα ταῦτα, κἂν πρὸς ὀλίγον ἐναρμόζειν δόξῃ, κατεκράτησεν ἄφνω, καὶ παρήνεγκεν· σὺ δὲ, φημὶ, ἁπλῶς καὶ ἐλευθέρως ἑλοῦ τὸ κρεῖττον, καὶ τούτου ἀντέχου· κρεῖττον δὲ τὸ συμφέρον, εἰ μὲν τὸ ὡς λογικῷ, τοῦτο τήρει· εἰ δὲ τὸ ὡς ζώῳ, ἀπόφηναι, καὶ ἀτύφως φύλασσε τὴν κρίσιν μόνον, ὅπως ἀσφαλῶς τὴν ἐξέτασιν ποιήσῃ.*

Si quid in vita humana deprehenderis præstabilius justitia, veritate, temperantia, fortitudine, & , ut uno verbo absolvam omnia, animo ità affecto, ut in eis, quæ secundum rationis dictamen peragenda sunt, sibimet

ipsi

ipsi, in eis quæ citra consilij proprij opem obveniunt, fato acquiescat. Si quid, inquam, præstantius hoc adverteris, eò te vertas, eodémque tanquam bono præstantissimo, quo fruaris, toto animo fac incumbas. Sin præstabilius nihil offenderis; genio in te collocato; cum ità fuerit comparatus, ut motus suos omnes sibi subjecerit; & visa quæque diligenter exploret, & a sensuum affectionibus, quod Socrates dicebat, sese abstraxerit; Deis autem se regendum permiserit, hominibúsque quibusvis curam lubens impendat: Si animo sic affecto inferiora vilioraque cætera omnia deprehendis, nulli alij rei cuiquam locum concedas, ad quam animo devergente si inclinaveris quicquam, bonum illud proprium & peculiariter tuum, quo minus liberè colas præferásque, obstabit; bono siquidem rationali & publicum spectante nihil extraneum ex-adversum consistere fas est; vulgi, puta, existimationem, principatus, divitias, aut vitam voluptuariam. Horum enim quisquam si vel minimum adjungere visum fuerit, prævalebit confestim, & abripiet te. At tu simpliciter liberéque id quod præstantius est eligito, eique strenue adhærescito. Præstat autem id quod conducit. Itaque si conducere tibi videbitur, quatenus ratione præditus es, retineas; sin, quatenus animatus es tantùm, repudies; judiciumque, quò minùs externâ rerum facie speciéque corrumpatur, integrum servare curæ sit, quò rerum examen exquisitiùs instituas. In quâ Oratione unum solum desidero, rationem scil. cur rationales animalibus voluptatibus prætulerit; sunt autem, ut alibi ostendit, majores, parabiliores, diuturniores.

N. 13. *An in eo ab Ethnicis sit peccatum, quod actionum omnium moralium Finem posuerunt Commodum & Voluptatem propriam?*

Ratio dubitandi est quòd omnium Finis indubiè sit Deus; Omnia quæ fecit ipse, propter ipsum sunt; omnia quæ nos facimus ad Gloriam & honorem ejus fieri oportet.

Conclus. 1. Concludo tamèn *Neminem in eo peccare quòd felicitatem propriam Finem actionum suarum posuerit:* Ratio est quòd etiam Christianis hoc sit permissum & Deo sub omni administratione servientibus: *Cum per Fidem Moses Nobilitatem generis apud Ægyptios repudiavit, potiúsque elegit simul malis vexari cum populo Dei quàm temporariam retinere peccati fruitionem, intuebatur in præmii retributionem*, Heb. 11. 26. Etiam *domi suæ peregrinatus est Abraham*, & in Tabernaculis per omnẽ ætatem cum Patriarchis est commoratus: Quid verò inde sibi voluit? *certè expectabat ita civitatem eam fundamentis firmam cujus artifex & Conditor Deus*, ib. v. 9. Quin & huic accensere numero liceret permagnam illam *testium nubem*, quorum occurrit mentio, qui eminùs conspicati promissam in cælo patriam, eò omni ratione & per multa rerum discrimina sũt collimati. Quid gregarios moror? quid militum primipilos? cùm dux et consummator Fidei Christus ipse, cùm sustineret crucẽ, pro proposito sibi gaudio eam sustinuisse referatur, *Heb.* 12. 2. cúmque disertis verbis salus animarum cuique τέλος πίστεως in S. S. audiat, 1 *Pet.* 1. 9.

2. Hinc etiam secundò concludi possit. *Propriam felicitatem reverà esse scopum, ipsum ac Finem ad quem Sancti collimabant, non consequens aliquid solùm & necessario adjunctum Fini.* Dictum enim est Mosen

ad

ad μισθαποδοσίαν respexisse, non ad Gloriam Dei cui consequutura erat μισθαποδοσία; *Abraham* Civitatem ipsam è longinquo est intuitus, non aliquid cui Civitas ea necessariò appendebatur; & servator pro ipso, quod proponebatur ei, gaudio, seipsum abnegavit, crucémque sustulit: ita ut Vis quædam motrix & impulsiva, adeóque causalis in ipso gaudio extitisse videatur: Quin & salus animarum, non consequens Fini, verum Finis ipse loco citato ab Apostolo statuitur. Non tamèn ita dicitur finis, ut alios excludat, nec Mosen ad μισθαποδοσίαν solam, Abrahamum ad Civitatem solam respexisse, aut Servatorem non sibi propositam habuisse patris etiam Gloriam, alicubi in sacro insinuatum textu legimus.

Porrò si commodum aut felicitas nobis ita proponatur ut assequi eam possimus, impossibile est ut non eò feramur; ita enim Naturâ comparati sumus, ut quàm beatissimè vivi à Nobis præ cæteris omnibus id cupiamus unicè: Nec potest aliud, donec humanam hanc non seponimus Naturam, quàm appetitum movere magnum aliquod, si objiciatur, bonum; adeò ut nulla omnino sit ratio, cur Causalitas ei detrahatur, aut etiam vitio (cùm autor Naturæ summus hanc nobis inseverit φιλαυτίαν) cuipiam vertatur.

Concl. 3. *Ulterior Finis quàm sui Felicitas sine absurditate quâcunque gloria Dei statui possit; ita ut felicitas, quæ Finis certâ ratione dicitur, non tamen ultimus sit, sed ad gloriam Dei si comparetur, non pro adjuncto solum, sed pro medio sit habenda.*

Facile enim hoc videtur ratiocinium. Gloriam Dei æternùm in cœlis celebrare animus mihi est, & summũ præ aliis studium; ad hoc medium est prorsùs necessarium ut æternâ in Cœlo fruar beatitudine: ad beatudinem igitùr etiam propter Gloriam Dei est

 conten-

contentendũ. Sic etiam in Moralibus hæc potuit ethnici esse secum consultatio: Plurima ut in honorem summi Numinis faciam imprimis cupio; nihil autem valet qui conscientiæ furiis incedit lacessitus: propter Deum igitur hujusmodi doloris amolitionem summoperè curabo. Eâdémque ratione Ministerio piorum & benignitate ditari exoptare sanctos est possibile, non solùm quia sic eis quæ desunt supplebuntur, verum potiùs ut inde exundet aliquid in Gloriam Dei per debitas gratiarum actiones, vide 2 *Cor.* 9. 11, 12.

Concl. 4. *Plures esse possunt honesti etiam Fines, quibus ad unam quis actionem ratione summâ moveri possit; quorum tamen finium ut alter alteri subordinetur non est necesse.* Obedientiæ intuitus, & commodi simul possunt ad actum eliciendum concurrere: nihil tamen impedit, quominus seorsìm utrúmvis idem præstet. In aliter *ἀδιαφόροις* sufficiens est causa cur quis actui insistat, quod commodum sit, quod Deus jusserit fieri. Ex unico obedientiæ intuitu qui rem perficeret, secundum rationem operaretur, adeóque & Gloria Dei, & obedientia ei exhibenda, propria etiam Felicitas, si seorsim sine subordinatione consideretur, adæquatè possint per se, & distinctè per modum Causæ Finalis appetitum movere.

Quæ tamen conjunxit Deus, ne quis sejungere jam ausit; siqúe plures concurrant cur boni simus rationes, sapientiam Dei eò magìs nos venerari par est, cui benè placuit multiplicatis Vinculis, iisque ita naturæ húmanæ accommodatis, fortiùs nos ad officia obstringere. Certè quoties subit animum, quod de Socrate dicit Cicero, *Solitum scilicet eum diras capitibus eorum imprecari, qui commodi ab honesto studebant facere divortium*, toties magis demiror Philosophum,

& tantùm non iis succenseo, qui idem luculentiori jam ætate moliuntur.

CAP. II.

De Lege Naturæ, quod sit & quæ jubeat.

N. 1. De Legis Naturæ existentiâ dissertatio.

Qui in Catholicâ quâcunque de re sententiâ defendendâ versantur, abundè se præstitisse cogitant, quoties contrarias opiniones absurditatibus esse implexas ostenderint, suam tanquam bonâ fide diù occupatam atque possessam & communitèr obtinentem jam sententiam, non quasi de novo & funditùs serunt, sed curæ solùm est, ut ab externis defendant adversariorum ictibus & nervos iis præcîdant: Cui vulgò recepto usui si morem gererem, de Tabulâ hâc tollendâ esset manus, &, quæ contra Hobbesium, aliosque legis Naturæ impugnatores sunt dicta, sufficere deberent.

Non desunt, qui principiis humanæ speciei intrinsecum atque essentiale putant, ideóque prorsus necessarium, homines (quot quot sunt) quasdam anticipationes habere de justo & injusto, sibi invicem solùm, non cæteris animalium generibus communes; & proinde hominem ab iis tanquam ab Accidentibus,

ad formæ humanæ essentiam necessariis, & in esse suo constitui simul, atque à cæteris distingui; indéque à Cicerone, cæterisque philosophis dici solebat, Homines, à brutis, in nullo magis differre, quàm ingenito nobis á Naturâ Justitiæ sensu. Quæ huic astruendæ opinioni inservire queant, cogitari possunt hujusmodi. 1. Rationem, seu Ratiocinandi discurrendíque facultatem, ad hominis essentiam spectare. 2. Ad hanc Potentiam requiri Principiorum cognitionem, quæ in omni discursu præmitti, & anteponi, ut Basis & fundamentum, argumentationi debent, & facultatem insuper deducendi ex his principiis Conclusionem:

3. Quod sint in homine principia cognoscendi, tam res quæ magis ad Praxin spectant, quàm quæ minús. Principia magis Practica sunt, Non lædendos esse Innocentes; Fidem esse servandam, &c. Minùs practica, Quodlibet esse vel non esse; Totum suâ parte esse majus; Finem dare Bonitatem & Appetibilitatem mediis, &c.

4. Quòd, quatenùs hæc ab homine auferuntur Principia, eatenùs facultas Ratiocinandi tollatur.

5. Quòd potissima pars facultatis Ratiocinandi, in Principiis sit sita, Brutáque animantia etiam arguere aliquali, (licet imperfectâ) ratione ex aliqualibus principiis possint, utì faciunt, cùm Pastum, & Venerem prosequuntur, & meditatam contrà se vim eludunt, & protelant necem.

6. Quòd qui tollit congeriem accidentium ad formam rei pertinentium, is & Naturam rei minuat, atque immutet, aliudque reddat; Perindè atque qui è numero quinario unum dempserit, Essentiam quinarii prorsùs destruit.

7. Quod Principia de Honesto, & Turpi sint è

præ-

præcipuis quæ humanæ Naturæ competunt; & proinde vilius quàm quòd jam Hominum est, genus nasceretur illud, quodcunque absque iis sibi connatis gigneretur: verùm nimii laboris opus, quodqúe integrum fortean volumen expeteret (quamvis non abstrusa mihi hæc videtur ratio) existentiam Legis Naturalis à Priori, ex hominis perpensâ essentiâ ita Demonstrare, ut singulis eorum, qui in objectionibus exquirendis angerentur, ingeniis, esset quod satisfaceret: ex summi autem & omnipotentis Dei Gloriâ, Perfectione, Bonitate, Misericordiâ, Justitiâ, vel attributis quibuscunque, quicquam hâc in re, velle deducere, imbecillis mihi videtur animi, aut gloriosi, & in Metaphysicæ pompâ suæ, nimiùm sibi adblandientis. Quis enim inficiari ausit, Deo infininitam esse in Creaturas Libertatem, potuisseqúe illum ab initio, vel notiones de Justo & Injusto nobis indidisse, vel pro libitu, & arbitrio, prout visum, non indidisse, alitèrque nostrum genus, neque his Affectibus, aut Ratiocinandi peritiâ, constituisse? Sed, paucissimos (puto) invadet ea mentis perversitas, ut (benè animadversâ re) nullas esse putent naturæ Leges, præcipuè, si sua sibi Præcordia severiùs excussenint. Nam nisi sint Naturæ Leges, ergò neque naturaliter est Justitia; Voces sunt, & Non-Entis nuda solùm nomina; quique in Ethicâ versantur disciplinâ, perinde faciunt, ac si de lupi in vacuo saltibus, aut Chimæræ motu, ederent Commentarios. Quid mihi igitur faciendum? Cùm á Pyrrhoniis motûs Existentia negaretur, extendit pedem Philosophus, & illud coràm exhibuit, quod in rerum naturâ non fuisse fuerat declamatum: Ego itidem, si singulas Naturæ Leges in medium protulero, id certè fecero, ne, an sit Naturæ Lex, ultrà dubitari possit.

Neque parum hâc in re fecisse videbor, si communes quasdam ἐννοίας omnibus inesse demonstrem. Illud autem mentibus singulorum inesse credendum est, quòd ipsi de seipsis deprehendere se fatentur. Quamvis enim 2. χαλεπὸν ἐστὶ νόον ἴδμεναι ἀνδρὸς, ut dicit Theocritus, propriæ mentis dictamina, & sensus, non ita difficile est dignoscere, cúmque plurimi se excusserint hâc in re, ut quod verum est invenirent: quidni λόγον ξυνὸν optimum (de rebus, per seipsos, sensatis) veritatis judicaremus κριτήριον. Sique Anomala alicubi atque exlex degat Gens, efferata moribus, juxta Porphyrii, vel mente morbidâ, juxta Andronici Rhodii phrasin, non oportet indè ἀνθρωπίνης καταψεύδεσθαι φύσεως. Ventri enim, & voluptatibus, qui pecorum, aut, quod vilius, ferarum ritu se dedunt, nihil otii, aut animi habent, quo in se descendant, aut sacras, (quæ ex intimis præcordiis spirant) catechêses exaudiant : Improbè tamen fecerit, qui Cordi inscriptas esse Leges negaverit, quòd ipse, aliud agendo occupatus, sic in corde scriptas, non animadvertit ; neque enim rerum in nobis existentiæ nostra adæquata est cognitio. Sed si verum sit, quod advertit Seneca, etiam Latrones, & alienarum rerum (contra naturæ dictamina) raptores, malle reperire, aut alio honestiori acquirendi modo, res sibi acquirere, quàm ipsis (quibus utuntur) latrociniis, fatentur palàm non omnia esse naturalitèr ἀδιάφορα, aut æqualitèr bona : & si re verâ ἀδιάφορα omnia naturalitèr non sint, ergò Natura Pulchri Indicium exhibet, Illud autem Indicium, Lex est : Neque notiones hasce Pulchri, Honesti, Justi indices, á Parentum, Præceptorúmque speciali institutione, aut vitæ communis usu, & populi moribus, originem duxisse, credi debet : Quomodo enim omnes ad easdem sic in-

stituerentur

ſtituerentur leges, vitæque regulas, ſi non communis aliqua hoc dictaret ratio ? Deinde deveſtire nos ipſos notionibus quibuſcunque receptis & aliunde hauſtis, atque exuere illatas nobis leges pro Arbitrio poſſumus: Nobis tamen omni acquiſitâ illâ aſcitiâque opinionum ſupellectile, ad libitum denudatis, manet tamen, etiamque invitis & reluctantibus adhæret, infixus quarundam anticipationum ſenſus, veluti in Ethicis, turpe eſſe innocentem affligere; in Logicis, contradictoria, non poſſe ſimul eſſe vera.

N. 2. *Quod Ethnici dictamina Rationis ſe ſequi oportere tanquam Naturæ legem & obligatoriam vivendi Regulam cogitabant, ut felicitate prædictâ potirentur, Gentilium Teſtimonia.*

Hierocles, Λόγῳ ὀρθῷ πείθεσθαι, καὶ θεῷ ταυτόν ἐστι. τὸ γὰρ λογικὸν γένος ἐυμοιρῆσαν τῆς οἰκείας ἐλλάμψεως ταῦτα βούλεται ἃ ὁ θεῖος ὁρίζει νόμος, καὶ γίνεται σύμψηφος θεῷ ἡ κατὰ θεὸν διακειμένη ψυχή. *Idem eſt rationi parere atque Deo, Natura enim, quæ rationis eſt particeps, cùm ſplendorem ſuum ſuamque lucem ſortita eſt, ea ipſa amplectitur quæ divina lex ſtatuit, nec diſcrepat a Dei ſententiâ animus qui ſecundum Deum ſe habet.* In verſu 29. Pythag.

Pythagoras. Θεῖον γένος ἐστὶ βροτοῖσιν - Οἷς ἱερὰ προφέρουσα φύσις δείκνυσιν ἕκαστα, *Divinum genus eſt mortalibus, quibus ſacra quæ ſint natura præmonſtrat omnia.* In quem locum Hierocles, *A Deo oſtenſa multi non vident,* διὰ τὸ μὴ ὀρθῶς ταῖς κοιναῖς ἐννοίαις χρῆσθαι. ἃς προσέφυσεν ὁ δημιουργὸς τῷ λογικῷ γένει πρὸς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ. *Quòd communibus notitijs non rectè utantur, quas ad ſui cognitionem Rationis capaci generi opifex ipſe innaſci voluit.*

Cicero, Docti omnes ejus temporis. *Lex est ratio summa insita in naturâ, quæ jubet ea quæ facienda sunt prohibetque contraria; eadem ratio cùm est in hominis mente confirmata & confecta, Lex est; Itaque arbitrantur prudentiam esse legem cujus ea sit vis, ut rectè facere jubeat, vetet delinquere.* Hæc Cicero professè ex suâ, & communi Doctorum sententiâ lib. 1. de Legib: de naturæ lege quam fontem stirpemque cæteri juris, & cujus dicta nina, juris principia statuit. *Inter quos ratio, inter eosdem etiam recta ratio communis est, quæ cùm sit lex, lege quoque consociati homines cum dijs putandi sumus,* Ib. 16.

Communem vocat Aristoteles legem eam quæ est secundam naturam: *Est enim*, inquit, *aliquid quod tacito instinctu augurantur omnes natura commune justum & injustum, etiamsi nulla societas inter ipsos intercesserit nullaque pactio.* Ubi citat etiam Sophoclis illud, οὐ γάρ τε νῦν τε κἀχθὲς ἀλλ' ἀεί ποτὲ-Ζῇ τοῦτο, κοὐδεὶς οἶδεν ἐξ ὅτου φάνη. *Non enim nunc & heri, sed semper olim vixit hoc jus, nec quisquam novit, ex quo extiterit.* Arist. Rhet. 1. cap. 14. in princip.

Seneca, omnes Stoici *Non alligo me ad unum aliquem ex Stoicis proceribus: Est & mihi censendi jus itaque aliquem sequar, aliquem jubebo sententiam dividere; Fortasse & post omnes citatus, nihil improbabo ex his quæ priores decreverint, & dicam, hoc amplius Censeo. Interim quod inter omnes Stoicos convenit, rerum Naturæ assentior; ab illa non deerrare & ad illius legem exemplumque formari, sapientia est:* Seneca de Vitâ beatâ cap. 3. Apud quem omnesque simul Stoicos non insolenne est, naturam ducem & legem appellari, & ne quis contra Naturam vivat, sed ad ejus leges se componat, præcipi.

Musonius apud Stobæum Serm. 114. probat uniuscuju que

cujusque naturam unumquodque ad suam virtutem ducere: De Cane, Equo, Brutis & Rationalibus, axioma verum esse confirmans.

Hanc video sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, neque scitum aliquod esse populorum, sed æternum quiddam, quod universum mundum regeret, imperandi prohibendique sapientia. Nec quia nusquam erat scriptum, ut contra omnes hostium copias, in ponte unus assisteret, a tergoque pontem interscindi juberet, idcirco minus Coclitem illam rem gessisse tantã, fortitudinis lege atque imperio putabimus: Nec si regnante Tarquinio nulla erat Romæ scripta lex de stupris, id circo non contra illam legem sempiternam Sextus Tarquinius vim Lucretiæ Tricipitini filiæ attulit. Erat enim ratio profecta a Rerum Natura, & ad rectè faciendum impellens, & a delicto avocans: quæ non tum denique incipit lex esse, cùm scripta est, sed tum, cùm orta est. Cic. lib. 2. de legib. in princip.

Andronicus Rhodius. Παρ' ἀνθρώποις τοῖς γε ὀρθῶς καὶ ὑγιῶς ἔχουσιν, ἐστὶ δίκαιον ἀκίνητον, ὃ φυσικὸν λέγεται, εἰ δὲ τοῖς νοσοῦσι τὰς φρένας καὶ διεστραμμένοις, οὐ δοκεῖ δίκαιον, οὐδὲν διαφέρει, οὐδὲ γὰρ ὁ λέγων τὸ μέλι γλυκὺ εἶναι ψεύδεται, διότι τοῖς νοσοῦσιν οὐ τοιοῦτον δοκεῖ.

Apud homines recta sanaque mente præditos immutabile est jus illud, quod naturæ dicitur; quod si his qui morbido distortoque sunt animo aliter videtur, nihil id ad rem pertinet; nec mentitur, qui mel dulce esse dicit, ideo quòd ægrotis aliter videatur.

Num. 3. *Legis Naturæ existentia autoritate sacræ Scripturæ Ecclesiæque Christianæ tam Veteris quàm Novæ sententiis confirmata.*

Quod

Quod quædam sint quæ communis hominum consensus tanquam honesta approbet, ex Apostoli præcepto liquidò constare potest, qui Rom. 12.17. Christianis præcipit, ut illa prosequantur, quæ sunt ἐνώπιον πάντων τῶν ἀνθρώπων καλά. Quod si nullum sit naturaliter honestum, *Nec natura queat justo discernere iniquum*, juberet Apostolus absurdum, quódque factu simpliciter esset impossibile.

Rom. 2. 14, 15. *Gentes, quæ legem non habent, natura, quæ legis sunt, faciunt, isti legem non habentes sibi ipsis sunt lex: ut qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, unà testimonium reddente eorum conscientia, & cogitationibus se mutuò accusantibus, aut etiam defendentibus.*

Imò Rom. 1.32. Videtur Apostolus asserere eos, quos tradidit Deus in mentem judicii expertem, ut opplerentur injustitiâ, malitiâ, scortatione, improbitate, avaritiâ, quíque pleni etiam facti sunt invidiâ, cæde, contentione, dolo, malignitate, qui susurrones, dei osores, injuriosi, parentibus inobedientes, fœdifragi, charitatis expertes, & cæteris cooperti vitiis erant, eos tamen ipsos jus Dei agnoscère, quòd scil. talia facientes morte sint digni.

Hæc veritas etiam adstipulantes sibì habet omnis ætatis Ecclesiæ Doctores. *Justinum Martyrem secunda pro Christianis Apolog. Clementem Alexandrinum de lege. Tertullianum de Corona Militis cap. 6. Originem in Rom. cap. 2. lib. 2. Chrysostomum homil. 52.cap. ad Rom. Augustinum lib. de spiritu & litera, cap.* 20.

Idem etiam sine ullâ refragatione omnes ex omni sectâ juniores affirmant Theologi. *Suarez de legibus lib.* 1. *cap.* 3. *Num.* 9. *Item lib. eodem cap.* 9. *A-*

quinas 1. 2*æ*. *Quæst*. 91. *art*. 2. *Ibidem Quæst*. 94. *art*. 3. *Commentatoresque in Rom*. 2. 14. *Bucerus*, *Bullingerus*, *Calvinus*, *Melancthon*.

Sed cùm nulla sit firmior Argumentationis species, quàm quæ per inductionem fit particularium, nullus erit tum hâc de re dubitandi locus, cùm infra in capitibus de innocentiâ, fide, & gratitudine, &c. id probavero; distinctas scil. extare Naturæ leges, quibus ad Virtutes ibi explicatas obligemur.

Num. 4. *Definitiones & effectus legis Naturalis*.

Definitiones legis Naturæ variæ a variis ponuntur quoad verba, licet sensu parum discrepantes. Lex naturalis non malè, inquit Calvinus, sic definietur, *Est Conscientiæ agnitio inter justum & injustum sufficienter discernentis, ad tollendum hominibus ignorantiæ prætextum.* Inst. lib. 2. cap. 2. Num. 22. Aliàs etiam plures definitiones citat Zanchius: breviores apponam. *Lex naturæ est lumen dictaménque illud rationis, quo inter bonum & malum discernimus.* 2. *Lex naturæ sententia est communis, cui omnes homines pariter assentimur, atque adeo quam Deus insculpsit cujusque animo ad formandos mores accommodatissima.*

Legis hujus effectus sunt homines admonere quid faciant vel omittant, damnare vel absolvere: generatim quid bonum quid malum, æquum & iniquum, honestum & turpe, eóque quid persequendum, & vitandum sit, universaliter omnes docere, ut traduntur in definitionibus apud Zanchium, quas brevitati studens omitto, *Vid. lib*. 2. *De lege Dei Thes*. 7. 8.

Jus Naturale secundum Grotium definitur, *Dictatum rectæ rationis, indicans actui alicui, ex ejus convenientia, aut disconvenientia cum Natura rationali, inesse moralem*

lem turpitudinem, aut necessitatem moralem. De jure belli lib. 1. cap. 1. Num. 10.

N. 5. *Hobbesii adversaria sententia, nullam scilicet esse Naturæ Legem.*

Hobbesius, Leviathan. p. 1. c. 13. *Nullas esse Leges asserit nisi conditas, condi autem posse legem negat donec de legislatore aliquo deputando prius conventum fuerit.* Atque ibid. part. 2. c. 26. *Asserit leges naturæ quæ in æquitate, justitia, gratitudine, consistunt, & cæteris morum virtutibus quæ ab iis dependent, non proprie Leges esse, sed qualitates solum ad pacem & obedientiam disponentes; cumq; jam Respublica est instituta actualiter tùm primùm incipiunt* (juxta ipsius dogma) *esse Leges, quæ priùs non erant: obligantur enim ad earum observationem non aliundè quam ab ejus placito cui summa rerum potestas est delata, & proindè quæ naturæ dicuntur, civiles etiam leges sunt.*

Nos contra affirmamus, illud propriè dici Legem, quo ad actionem aliquam aut aliquas sumus obligati. Naturalis autem conscientiæ dictamina unumquemq; obligant, ut supra confirmatum est; & proinde Leges dici possunt. Affirmamus etiam præcepta cujuscunque potentis neminem obligare ad obsequentiam primò & per se, sed quatenùs ex præstitâ obedientiâ rectæ rationis dictaminibus actiones futuræ erunt conformes, quia scilicet illud agendo neminem lædat, gratus esse possit, fidem præstet, felicitatem suam aut alterius promoveat. Ut autem appareat quomodo ex communi consensu conducant hæ notiones ad honestè facta, animadvertendum est disponi aliquem ad actus suos posse dupliciter,

Primò, sine sensu obligationis: Sic per Naturæ

pravi-

pravitatem, ut auctior fiat res familiaris, inclinatur quis ad noxam, aut ingratitudinem; tumq; quidèm verè dici possit, solas huic adfuisse qualitates ad hos actus disponentes: Similiter si quis ad ludendum, legendum, venandum, pugnandum, promptior existat.

Secundò, cũ sensu obligationis disponitur quis, cùm veluti per anticipationes & prolepses illius, quod naturaliter est honéstum, ad actum aliquem inclinatur: nec (quod vult *Hobbesius*) solùm nactæ sunt hæ notiones facultatem disponendi, sed ita disponunt ut obligationem etiam subindicent. Probationem prolixiorem non est cur attexam: cùm generalitèr probetur ex iis qui dari legem naturæ arguunt; specialitèr ubi peculiare unumquodque naturæ placitum confirmatur. Unicum saltem est quod Hobbesii causâ hic loci factum velim, ut scilicet perspicuum, quid velit, fiat, deinde ut argumentorum capita utrinque videantur. Utra sententia sit verior, lector naturam suam percontando exploret. Vera sententia Hobbesii his in rebus hæc mihi videtur, Hominem naturalitèr non ad aliud obligari, quàm ad suiipsius utilitatem quocuomodo promovendam: hâc suadente contrarium, nullas esse ad innocentiam, fidem, gratitudinem obligationes. Ad priores virtutes nullam eum statuisse obligationem, superiùs allegata probant, ubi solùm *qualitates dicuntur ad justitiam & pacem disponentes*, ad quas non nisi ex principis præcepto nasci voluit obligationem, quibus addi possunt quæ habet, *Leviathan p. 2. c. 13. ad finem. Hæc rationis dictamina* (de justitiâ, gratitudine, & cæteris loquitur) *ex usu hominum leges vocantur, impropriè verò, cùm solùm theoremata & conclusiones sint, de eo quod*

ad

ad propriam conservationem & tutelam aliquid confert.

Dubitârunt autem nonnulli, an eadem de fide affirmaverit, imò sibi persuadebant secundum dictata Hobbesii esse primitivâ aliquâ saltem ex pacto obligationem; quod verò secus sentiat clarum est *Leviath: p. 2. c. 18. ubi facilem hanc veritatem* vocat, *pacta, cùm verba tantùm seu spiritus sint, nullam vim habere quâ obligent, contineant, obstringant, aut protegant quempiam, prater eam solam quam à publico nacta sunt gladio* (1) *à manibus liberis hominum aut hominis apud quem summa rerum est potestas*, & p. 2. c. 14. Signa in contractibus sunt verba aut actiones, vel, ut plerumque evenit, utrumque: atque hæc sunt (ut inquit) *vincula quibus solent homines obligari, & obstringi, vincula quæ nihil habent à naturâ suâ roboris* (*nihil enim frangi faciliùs potest quàm promissum*) *sed abs timore mali alicujus fidei violationi consecuturi.* Quot igitur poni possunt casus, in quibus à fide violatâ nullum reformidari potest majus malum, quàm quod stante fide metuimus, tot in casibus absistere promissis jus secundum Hobbesium & fas sinit, *veluti si qui hominum capitale aliquod admiserint facinus unde à Rege de vitâ metuant, possunt exinde Regi datam fidelitatem justè exuere*: imo, ut inquit Hobbesius, *Leviath. p. 2. c. 21. jus habent & libertatem combinationes faciendi, & sibi invicem succurrendi, & mutuam opem ferendi; neque hostilitas, cùm ad defensionem personarum sit suscepta, omnino est injusta: & de Cive c. 2. num. 11. pacta mutuæ fidei frustra esse asserit in statu naturæ & invalida.*

N. 6. *Qua*

N. 6. *Quæ inter nos & Hobbesium de fine & principiis actionum discrepantia.*

Convenit, puto, inter omnes bonum sive appetibile finem esse actionum omnium, & proinde moralium. Finis enim & bonum (ut phrasi utar philosophicâ) convertuntur. Bonum in fruitione ejus quod volupe est, & mali absentiâ consistit; neque hic quidem hæret aqua. Absentiam mali voluptatisque fruitionem nulli naturalitèr competere asserimus, nisi qui naturæ dictamina secutus est: huic tamen certissimè competere; neque hîc fortè reluctabitur Author. Esto igitur naturam nobis notiones ingenerâsse, ita homini connatas, ita menti insitas, ut earum non alium agnoscere possit autorem, quàm ipsum sui ipsius conditorem.

Esto notiones has adeò nobis in practicis esse conspicuas, quàm sunt in speculativis illæ, Quodlibet est vel non est; Non entis nullæ sunt actiones: ita ut quemadmodum horum veritatem statim re propositâ, sic illorum honestatem cognoscamus: Sunto notiones hæ directrices morum, & practica principia honestarum actionum normæ, per quas ad Finem voluptatem in statu motúve positam rectâ contenditur.

Hucusque si fortè inter cogitata nostra pax fieri & amicitia possit, ultra certè nequit. Unicum quippe vult ille originarium conscientiæ naturæq; dictamen, sibi scilicet ut quisque benefaciat, & proinde neminem ad aliud obligari quàm quod ab hoc placito derivari possit: ita ut lædere innocentes, fidem frangere, honestius cuiquam sit, quàm aliud facere, aut à quopiam cedere quo ipse incommodetur. Vult sem-

per id quod nostrâ interest, officio cuicunque in alios præponi, naturámque ipsam, sive naturalem conscientiam, quam magis opinione receptam censuit quàm realiter existentem, nihil primo alterius gratiâ faciendum dictare, imo nec à quopiam abstinere facinore: Quod certè si concedendum foret, prosperum ac felix scelus, virtus non solùm (quod præ vitio temporum & assentatorum adulatione nimis sæpè contigit) vocaretur, sed reverà, eò quòd prosperum ac felix sit, virtus esset.

N. 7. *Argumenta quibus Hobbesii sententia videtur convelli.*

Quòd alia sint præter philautiam morum principia, naturalisque conscientiæ, quæ nos primò obligent, dictamina practica, argumento est primo. Quod nisi ejusmodi essent, liceret certè cuiquam, imò ad officium spectaret, vel ob minimam sui voluptatem, hominem spoliare & occidere, etiam innoxium. Rebus sic stantibus, damnum dare & non dare, quodcunque & cuicunque, facinora essent per se licita, &, quod ad praxin attinet, indifferentia. Ingratus & fidem violans nihil se contra honestatem, aut bonos mores facere, imo corde existimaret, siquidem impunè hujusmodi patrari possint facta, ut inde ipse damnum non sentiat: sin commoditas emergat, haberet cur se ob perpetratum scelus sapientissimum & optimum censeret.

Multi tamen sunt, qui non timent pœnam, aut consecuturum aliquod sibi dispendium, aliunde quàm per cognitiones ab his notionibus derivatas; quibus tamen molesta sunt atque inhonesta censentur hujusmodi flagitia.

Nemo

Nemo timere Deos potuit punituros ob commissa, quæ credit Deos permisisse, cuíque non subole se esse ad contraria obligatum: Nemo gentilium naturalitèr Deum quicquam velle, nisi ex dictaminibus conscientiæ, & sensu legis cordibus inscriptæ novit: adeòque fidentèr satis concludi possit, quòd pœnæ à Deo inferendæ metus hunc obligationis sensum eorum saltèm mentibus imprimere nequivit, qui nullas esse naturæ de innocentiâ, fide, gratitudine, originarias leges per se nec ab utilitate deductas, censuerunt.

Plurimi etiam sunt qui damnum injuriis insecuturum ab hominum vi proveniens, nullatenùs reformidant: Sæpius enim, idque omnes norunt, ita astutè fieri possit scelus, ita subdolè, ut semper lateant autores, sæpè per fugam, eámque satis commodam, evitatur ultio, etiamsi peccent, qui copiis omnibus & milite sunt destituti: Potentiores verò supra vindictam sunt, atque aut bello aut corrupto judice, sese à noxâ vindicant & tuentur. Adeò mille artes & rationes sunt mortalium conatus eludendi.

Verbera igitur conscieniæ, his ex causis, cùm reges, hominúmque potentissimi, & qui facilè latere & subterfugere possint, sentiant (id quod ex Ethnicorum testimoniis probatum datur) non ex fugâ mali alterius, quàm quod per conscientiæ lumen innotescit, mentem per se ab his deterreri nequitiis validissimum mihi videtur argumentum.

Secundò, si nulla sit nisi quàm fecerit utilitas ad justitiam obligatio, nullus exsistere possit casus, in quo quis ad aliquid omninò necessariò obligatur: Nemo enim necessariò obligatur ad utilitatem suam; quia justè possit ab eâ recedere, & juri suo commo-

dísque quibuscunque ad placitum & pro arbitrio renuntiare, ut infrà conclusum videri possit. Si autem commodis suis renuntiare quis possit, nec ad aliud obligemur quàm ad commoda, ergo omnia, ad quæ obligamur, abjicere & vilipendere fas est & possibile; Naturæq; lex, quæ indispensabilis dici solet, non alium nectit nodum quàm qui à quopiam pro libitu solvi & laxari possit. Nec qui à propriis cessit bonis quamvis imprudens forteàn, injustus aut impius uspiam audiit.

Tertio, nulla mihi suppetit ratio, cur Ethnicis minùs fidem adhiberem, sensum horum dictaminum à φιλαυτία distinctum in se fatentibus. Neque enim dubitavit Apostolus, spiritum hominis, qui in eo est, ea cognoscere quæ hominum sunt, præsertim cùm nullum omnino urgeant argumentum quo se tueantur, quibus adversaria placet sententia. Volunt omnia morum phænomena per utilitatem debere resolvi, etiam remotâ conscientiæ ex innocentèr, fidelitèr, aliásque justè factis voluptate. At at excors ego non capiò, quî Titio non sit commodum, cùm certissimè latere possit, Patrem ire occisum, ut sic in hæreditatem succederet: Sic enim bona jure optimo appetibilia citissimè acquireret. Cùm autem hujusmodi facta non sinat mens, aut saltem sine dolore non sinat, abundè liquet, tam aliis quàm mihi ipsi à conscientiâ esse consultum, eâque ratione, in unoquoque posita esse à naturâ dictaminâ, ut non modo officia sui gratiâ facienda, sed in humani commodum, eadem effectrice, instituantur. Qui enim nos, ad felicitatem propriam ut ordinaremus actiones, instruxit, idem naturæ genius & pater, non quoquo modo eam indipiscendam voluit, verùm sic ut omnium utilitati hæc institutio conduceret. Qui enim

finem

finem præmonstravit, etiam viam ad propositum finem constratam, à quâ quicunque aberraret consequi non possit scopum (illustres de justo, & injusto anticipationes inserendo, & suspicionem futuri judicii ingenerando) visus est indicare.

N. 8. *Quod in hoc Argumento, scil. de justitiæ colendæ ratione, videatur Hobbesius Torquato Epicureo apud Ciceronem aliquantum corruptior.*

Torquatus apud Ciceronem C. de Fin. 1. mentem Epicuri de Ratione cur quis Actiones suas ad Justitiæ normam componeret; sic exponit. *Quemadmodum sapientiam, temperantiam, fortitudinem copulatas esse docui cum voluptate, ut ab eâ nullo modo nec divelli, nec distrahi possint: Sic de Justitiâ judicandum est, quæ non modò nunquam nocet cuiquam, sed contrà semper alit aliquid, tum vi suâ atq; naturâ quod tranquillet animos; tum spe nihil earum defuturum, quas natura non depravata desideret: quemadmodum temeritas & libido & ignavia, semper animum excruciant, semperq; solicitant, turbulentæq; sunt: sic cujus in mentem consedit, hoc ipso quod adest, turbulenta non potest fieri, & si verò molita quippiam est, quamvis occultè fecerit, nunquam tamen confidit id fore semper occultum. Plerumq; improborum facta primò suspicio insequitur, deinde sermo, atq; fama; tum accusator, tum judex: Multi etiam, ut Te Consule, ipsi se judicaverunt. Quòd si qui satis opibus hominum sibi contra conscientiam septi esse & muniti videntur, Deorum tamen numen horrent, eásque ipsas solicitudines quibus eorum animi noctes atq; dies exeduntur, à Diis immortalibus supplicii causâ importari putant. Quæ autem tanta ex improbis factis ad minuendas vitæ molestias*

accessio fieri potest, quanta ad augendas tum conscientiâ factorum, tum pœnâ legum, odioque civium? Tamen in quibusdam neque pecuniæ modus est, neque honoris, neque imperii, nec libidinum, nec epularum, nec reliquarum cupiditatum: quas nulla præda improbè parta minuit, sed auget potiùs, atque inflammat, ut coercendi potiùs quàm dedocendi esse videantur: Invitat igitur vera ratio benè sanos ad justitiam, æquitatem, fidem: Neq; homini impotenti aut infanti injustè facta conducunt, qui nec facilè efficere possit, quod conetur, nec obtinere si effecerit: Et opes, vel fortunæ, vel ingenii liberalitati potiùs conveniunt, quâ qui utuntur, benevolentiam sibi conciliant, & ,quod aptissimum est ad quietè vivendum, caritatem, præsertim cum omninò nulla sit causa peccandi. Quæ n. cupiditates à naturâ proficiscuntur, facilè explentur sine ullâ injuriâ; quæ autem inanes sunt, his parendum non est, nihil enim desiderabile concupiscunt; plúsque in ipsa injuria detrimenti est, quàm in iis rebus emolumenti, quæ injuriâ pariuntur.

Quod dicit Torquatus munitos ab hominum vindictâ Deos timere, animosque habere dies noctésque ob scelerate facta exesos, nec tantam ex improbè factis ad minuendas vitæ molestias accessionem fieri posse, quanta fit ad augendas conscientiâ factorum, pœnâ legum, odio civium, longè, (siquid ipse video) Hobbesiano dogmate, sanius & salubrius est. Alias enim esse rationes cur quis naturam sequatur eásque in jucunditate aliquâ fundari supra docui ab omnibus confessum. Potissimam tamen non repudiat Epicureus causam, animi scil. serenitatem & volupem à conscientiâ statum, quâ quotquot improbi sunt & injurii certissimè destitui consentit. Hobbesius vanum conscientiæ nomen, opinionésque esse obstinatas docuit, quæ vulgo sub tam venerabili coluntur nomine

nomine Leviath. p. 1. c. 7. naturam neminem ad innocentiam aut fidem obligâsse, sed in statu belli & injuriarum homines sibi invicem non Deos, sed lupos, pardos, & leones, reliquisse.

N. 9. *Ciceronis de hac controversiâ Dissertatio, aliorumq́ de Philautiâ, quatenus actionum moralium directrix esse possit, aut debeat, Philosophorum sententiæ.*

Cicero. *Si*, inquit Marcus, *Justitia sit obtemperatio legibus scriptis institutisqúe populorum, & si, ut ijdem dicunt, utilitate omnia metienda sunt, negliget leges easque perrumpet, si poterit, is qui sibi eam rem fructuosam putabit fore: itàfit utì nulla omninò sit Justitia, si neq́ naturâ est; & ea quæ propter utilitatem constituitur, utilitate illâ sublata convellitur.* Cicero de legib. lib. 1. Num. 42. & paulò infrà, quasi in opinionem Hobbesij rectâ inveheretur asserentis nullas esse Naturæ de Æquitate, aut Justitiâ leges: *Si*, inquit, *populorum jussis, si principum decretis, si sententiis judicum jura constituerentur, jus esset latrocinari, jus adulterare, jus testamenta falsa supponere, si hæc suffragijs, aut scitis multitudinis probarentur.* Num. 49. *Sequitur*, inquit, *ut conclusa mihi jam hæc sit omnis ratio, & jus omne honestum sua sponte esse expetendum, & per propterqúe se colendas virtutes*; & paulò infrà, *Ubi beneficus, si nemo alterius causa benigne facit? Ubi gratus, si non eum ipsum cui referunt gratiã ipsi cernunt grati? Ubi sancta amicitia, si non ipse amicus per se amatur toto pectore, ut dicitur, qui etiam deserendus & abijciendus est, desperatis emolumentis, ac fructibus? Quòd si amicitia per se colenda est, Societas quoque hominum, & Æquabilitas, & Ju-*

ſtitia per ſe expetenda. Quòd ni ità eſt Juſtitia, nulla eſt. Id enim injuſtiſſimum ipſum eſt, Juſtitiæ mercedem quærere. Quid vero de modeſtia? quid de temperantia? quid de continentia? quid de verecundia, pudore, pudicitiaque dicemus? Infamiæne metu non eſſe petulantes, an legum, & judiciorum? Innocentes ergò, & verecundi ſunt, ut benè audiant, & ut rumorem bonum colligant, erubeſcunt, & pudet impudica loqui. Ac me iſtorum Philoſophorum pudet, qui nullum vitium vitare niſi Judicio ipſo mulctatum putant. Cicero ibidem. *Nemo juſtus eſſe poteſt, qui mortem, qui dolorem, qui exilium, qui egeſtatem timet; aut qui ea, quæ ſunt contraria æquitati, anteponit.* Off. 1. *Error hominum non proborum, cùm aliquid, quod utile viſum eſt, arripuit, id continuo ſecernit ab honeſto: hinc ſicæ; hinc venenà; hinc falſa teſtamenta naſcuntur; hinc furta; hinc peculatus, expilationes, direptiones ſociorum, & civium; hinc opum nimiarum potentiæ non ferendæ, &c.* Lib. 3. de Off, p. 116.

Nec apud Ciceronem ſolùm præpoſterus ille, & imprudens ſui amor, quo ſine omni honeſtatis, aut officij in alios reſpectu in actiones quaſcúnque ferimur, vitio vertitur, ſed a ſapientibus ubique, tanquam vitiorum caput & fons, reprehendi ſolet, ut partìm ex generalibus quæ hic apponuntur, partìm ex teſtimonijs ad ſpeciem, quæ infra videri poſſunt, ubi cæteræ virtutes cum Philautiâ comparantur, clarè eſt cernere. *Omnium verò maximum quiddam malum in multorum hominum animis eſt innatum, cujus quidem, cùm facilè ſibi ignoſcant, remedium nullum excogitant; eſt autem hoc quod dicere ſolent, quod natura ſibi quiſque amicus eſt, rectèque eſt id ità ſe habere, ſed reverà nimius in ſeipſum amor, omnium peccatorum ſemper omnibus eſt cauſa. Occæcatur quippè circa amatum qui*

amat;

amat, quapropter qui se amat, cum seipsum, magis quàm veritatem, honorandum putat, quid justum, bonum, ac pulchrum sit, malè judicat. Plato lib. 5. de legib. ex Stobæo Serm. 21. qui & ironicè redarguentem φιλαυτίαν inducit Demetrium. *Ne capias, inquit continentia, unde non decet, ne comedas, ne bibas; sustine, tolera, denique moriare potiùs quàm quicquam indecori committas: Luxuria verò sic suadet; ede, cum libet, quodcunque tibi suavissimum fuerit. Placétne vicini tui uxor? Miscere cum ipsâ: Pecuniis eges? Accipe mutuó: Mutuatus non potes restituere? Nihil reddito. Non credent tibi amplius ad mutuò dandum? rapito. Fortitudo in bello permanere jubebit, & ordinem suum conservare: sed ingruunt tela; sustinendum est. At vulnerabor; tolerato. Sed moriar; morere potius quam relinquas aciem. Timiditatis vox è contrà recedere jubet trepudantē: Scutum ægrè fero; abiicias. Molestat me thorax; ergo resolve, &c.* Stobæus Serm. 6. de Timiditate.

Aristoteles ex communi sententia: *Occurrit autem dubitatio utrum seipsum maximè amare oporteat an alium quenquam? solent enim vulgò obturgari, qui sui sunt amantissimi, ac, quasi ea res cum turpitudine conjuncta sit, φίλαυτοι, id est, sui amantes, appellantur: videturque homo improbus omnia sui causâ agere, eòque magis quò sit vitiosior; Itaque eum criminantur ac accusant, quod nihil agat suis rationibus & commodis alienum: Vir bonus autem omnia propter honestum agit, & què sit melior, eò magis propter honestum, & amici causâ; suum commodum autem negligit, & prætermittit.* De morib. ad Nicom. l. 9. c. 8.

Philautiam hìc generalitèr vitio datam, ipse infra improbat Philosophus, ut suo loco in comparatione officiorum ostendimus.

Juvenalis Satyra 8. v. 80. *Ambiguæ si quando citabere testis*

Incertæque

Incertæque rei, Phalaris licet imperet ut sis
Falsus, & admoto dictet perjuria tauro,
Summum crede nefas animam præferre pudori,
Et propter vitam vivendi perdere causas.

Μοὶ, inquit Polybius, δοκοῦσιν οἱ γνήσιοι τῶν ἀνδρῶν, καὶ κοινῇ καὶ κατ' ἰδίαν πλεῖον ἐστὶν ποιεῖσθαι τοῦ καθήκοντος. Polyb. lib. 4.

Jamblicus ex Philosophiæ Pythagoricæ sensu. Nemo uspiam, imò neque Hobbesius ipse, legum, justitiæ, & rerum publicarum benè constitutarum commoda atque utilitates insignes melius expressit quàm ex Philosophiæ Pythagoricæ sensu Jamblicus Chalcidensis, nemo melius ἀναρχίας pericula & incommoda. Videatur protreptic: c. 18.

Novit tamen eximius veteris Philosophiæ Mysta Appetibilitatē tam divinarum in hominbus virtutum, atque amabilitatem gratiosam ab adjunctis commodis non prorsus dependere, sique reverà etiam istorum ratione desiderari deberent & studiis gnaviter excoli, pulchriorem tamen adhuc subesse desiderij & intimiorem causam simul connotare voluit. χωρὶς δὲ τούτων inquit, αὐτὸ δι' αὐτὸ αἱρετόν ἐστι τὸ δίκαιον, καὶ φύσει μὲν πρὸς αὐτὸ πεφύκαμεν κἂν μηδὲν οὖν τῶν ἔξωθεν περιγίγνηται κἂν ἐλαττώματά τινα συμβαίνει ἀνδρί τινι, δικαιοπραγεῖν ἄξιον, *Protrept. c.* 18. *Sine hisce ipsa per se appetibilis est justitia, quippe naturâ ipsâ ad eam ipsam nati sumus: atque ideò licet nihil extrinsecus adquiratur, accidantque humana aliquot dispendia, justè tamen facere decet.* Alibique concludit etiam *Immortalem Monarchiam sive Tyrannidem cum potestate omnia ad libitum faciendi, sine justitiæ usu, cum externis licèt justitiæ iisque maximis, quæ supponi possunt, commodis, reverâ malum esse, & vitæ statum despicatui habendum*, Protrept. Cap. 19.

Quòd si propter hæc commoda expeteretur justitia, ex eorum acquisitione appetitui plenè satisfieret, acquisito enim fine cessare actiones affectusque, in scholis juxta atque communis vitæ usu, est cōprobatissimū.

Si quis quærat quomodo iste sui amor ad vitium & inquietudinem homines seducat; summa rationis est, quod amor hic quærat quo appetitui satisfiat. Cū igitur in aliquod, ob affectuum aut intellectûs vitium, apparens bonum (revera malum) voluptatem putà ex injustè factis, proclivi feramur appetitu, sui gratiâ, & præ sui amore in suum malum fertur imprudens homo: Sibi enim gratum facit quòd illud egerit, quo ditior, honoratior, jucundior aliquantum aliquamdiu evasit, èstque eatenus bonum & appetibile quatenus ei inde benefit. Sed cùm ex accidente, conscientiæ scilicet læsione, majus emergat damnum, sui amor, amor esse non desinit, sed cæcus cùm sit (occæcatur autem, ut vidit Plato, circa amatum qui amat) vitiorum propè omnium, & proinde anxietatis est parens; juxta quod à Chilone est notatum, qui præsens eligi sæpiùs damnum præcipit, & lucrum turpitudine conjunctum negligi, quod eo caruisse lucro unam & simplicem faciat, admisisse verò perpetuas atque infinitas anxietates.

N. 10. *Quòd societatis appetitus & custodia, quamvis res sint hominum naturæ acceptissimæ, Naturalis Juris Fontes unici minùs aptè statuantur.*

Ipse ratione suprà expositâ juris originem à Deo deduxi, cujus instituto contradicere nequimus mortales, sine vindictæ nobis insecuturæ metu: θεομάχιαν enim quisquis aggreditur is difficillimum sibi constituit bellum. Naturæ autem secundum Stoicos, ὀρθῷ λόγῳ

νόμῳ apud Pythagoréos, judicio rectè conformato aliud recentiores, & θεῷ πείθεσθαι ταὐτόν ἐστιν: iisque inobedire tantundem esse atque ipsi Deo idem facere, & proinde periculosissimum: cùm contrà ei obsequi voluptate de præsenti & bonâ spe de futuro nos oppleat; quæ quidem res communi omnium judicio maximè videntur expetendæ.

Sunt qui juris universi originem aliundè derivent, nempe àSocietatis in homine cupidine,eâque vel ob impatientiam solitudinis, vel periculi metum in animis hominum oriundâ.

Quòd natura hominis solitudinis sit impatiens, apud Ciceronem de Amicitiâ optimè ostenditur. *Si quis*, inquit, *asperitate & immanitate naturæ Timonem μισάνθρωπον imitaretur, pati tamen is non possit, ut non acquirat aliquem apud quem evomat virus acerbitatis suæ. Atq; hoc maximè judicaretur si quid tale possit contingere, ut aliquis nos Deus ex hâc hominum frequentia tolleret, & in solitudine uspiam collocaret, atq; ibi suppeditans omnium rerum, quas Natura suppeditat, abundantiam & copiam, hominis omninò aspiciendi potestatem eriperet, quis tam ferreus esset, qui eam vitam ferre posset?* Memorat etiam illud ab Archytâ Tarentino dici solitum, *Si quis cœlum adscendisset naturámque mundi & pulchritudinem siderum prospexisset, insuavem eam admirationem ei fore: quæ jucundissima fuisset, si aliquem, cui narraret, habuisset.*

Hic autem societatis appetitus nequit esse Fons dictarum notionum, neque hujus desiderii impletio, finis judiciorum rectè conformatorum de nemine lædendo, fide servandâ, gratiis referendis, & similibus. Dictamina enim actiones juxta præceptum efficiendas universaliter indicant. Satisfieri autem

huic

huic appetitui possit, etiamsi unam solummodo regionem aut remp. benè à te factis tibi demerueris. Piratæ & conjurati Latrones suas sibi habent societates, inter quos possint magnanimiter à se gesta enarrare quotidie facinora, & proinde isti satisfaciunt cupidini; Dictaminibus autem & judiciis de honesto non satisfaciunt; quod quidem liquidissimum videtur argumentum non ad hunc solum finem formari in nobis hæc judicia; potito enim Fine nihil ultra requiritur in mediis quæ ad Finem ordinantur.

Alii necessitatem communem necessitudinis statuunt causam, atque ab indigentiâ singularium omnes hominum societates unicè emanâsse; à Societatum judicatâ necessitate & judicia de moribus provenisse. Ita communes à nobis explicandæ statim ἔννοιαι ad societates instituendas homines nulla ratione ipsæ reddebant aptiores, sed societatum institutio ipsæ notionum existentiæ præbuerunt originem; indigentia scil. abavia genuit metum, metus avia genuit societatem, societas ejusque custodia genuit dictamina de officiis adéoque matrem se juri naturali pulchrè comprobavit.

Huic genealogiæ favere videntur quæ habet Seneca lib. 4. 5. de beneficiis cap. 18. *Per se*, inquit, *fugienda res est ingratum esse, quoniam nihil æquè concordiam humani generis dissociat ac distrahit, atque hoc vitium. Nam quo alio tuti sumus quàm quòd mutuis juvamur officiis*, &c. Nolo in hominem argumentari aut illud disserere quomodo quidquam possit per se, atque idem propter extrinsecam rationem experi. Opponam potius Senecæ Ciceronem, apud quem hanc Lælius in se suscipit controversiam. *Num propter imbecillitatem & metum desideranda sit amicitia,*

citia; ut dandis recipiendísque meritis, quod quisq; minus per se posset, id acciperet ab alio, vicissimque redderet: an esset hoc quidem propriam amicitiæ, sed antiquior, & pulchrior, & magis à naturâ profecta alia causa. Concludit autem in tam celebri quæstione *à Naturâ & Virtute potiùs quàm imbecillitate eam esse ortam, quodque amicitia non sit consecuta utilitatem, sed utilitas amicitiam; quis enim,* inquit, *est, qui velit ut neque diligat quenquam, nec ipse ab ullo diligatur, circumfluere copiis omnibus, atque in omnium rerum abundantiâ vivere?* Videantur alia in eximio de amicitiâ libello satìs ad hanc rem illustria. Neque aliò spectare videntur quæ in primo de legibus edisserit Marcus. Imprimis enim statuit nos ad justitiam esse natos, neque opinione sed naturâ constitutum jus. Omnes comitatem, benignitatem, gratum animum & beneficii memorem diligere, superbos, maleficos, crudeles, ingratos, aspernari & odisse, inde à virtute ductâ ratione genus hominum sociabile, & anticipationibus de honesto actualiter jam sociatum intelligi concludit: ita scil. ut innatæ justitiæ consequens sociabilitas sit, eíque per modum effectus suam Naturali justitiæ debeat originem. Imò & ulteriùs (nè quod est dissimulemus) Naturam vult, cum imprimis has in nobis de honesto notiones ingenerâsset, eò respexisse, ut sociabiles invicem redderemur. *Sequi enim inde*, ait, *ad participandum alium alio & communicandum inter omnes justos naturâ esse factos.* Et verissimum est magnam his inesse anticipationibus ad societates tuendas vim; & magnam proinde hominibus utilitatem ab iisdem provenire, honestatem autem naturâ procuratrice ortam consequuta est Utilitas, non utilitatem Honestas. Neque præteriri hæc inanimadversa velim aliud

esse

esse judicia de moribus in nobis à naturâ efformata esse dicere, eo fine ut societates tueremur, aliud verò judicia eadem propria ratione facta esse ad eundem finem effari: quia media à nobis inventa à nobis iterum jure possint rejici, à naturâ præscripta non item, nisi naturæ autore nos ipsos duxerimus sapientiores. 2. Nullibi dicere Ciceronem unicum hunc esse innatæ justitiæ & solitarium Finem, & proinde alios etiam (puta Gloriam summi Dei, aliáque humani generis bona) constitui posse juxta Ciceronem ingeniti hujus virtutum seminii Fines.

Certissimum denique est Ciceronem hæc *diversa* constituisse *deliberationum genera: primùm, cùm possit dubitari, honestum, an turpe esset, de quo ageretur, alterum, cùm utile an inutile.* 3. de off. ubi in Panætio hanc distributionem extollit, quæ absurda satìs foret si membra dividentia coinciderent, nihílque honestum per se foret, aut omnino tale, nisi quatenus ex utilitate suaderetur.

N. 11. *An regula hæc*, Sic erga unumquemq; agas, quomodo tecum agi velis, si ipse in eo fueris statu, in quo est ille quícum agis, *sit sufficiens ad dirigendum hominem in vitâ communi ad benè agendum?*

Facilis (inquit Hobbesius) *est Regula, ex quâ quis statìm, an actio instans quæcunque sit, sive non sit contra legem Naturæ, possit dignoscere. Non alia verò est, quàm ut imaginetur & cogitet facturus aliquid, se in ejus personæ loco poni, quícum est agendum, & vicissim alterum in suo loco positum.* Lib. de corpore polit. p. 1. c. 4. sect. 9. Leviath. p. 1. c. 15. & de Cive cap. 3. num. 26.

An verò simpliciter accepta, & sine interpretatione

ne huic usui hæc possit inservire regula, exemplis experiendum est. Sempronius judex de convictis latronibus sententiam laturus, quærit quomodò se erga latrones gerere oporteat, quibus constat ex legibus supplicium capitale esse infligendum. Regulam consulat, ipsumque se roget si ipse latro convictus coram tribunali staret, haberetque eos judices quos jam videt latrocinii reos, an eligeret vitam an mortem infamem, an vellet sibi ignosci, an se à judicibus condemnari. Sanè affirmare ausim paucissimos esse qui, cùm penes se sit vitæ & necis suæ potestas, vitam (quicquid sit, eo in casu aut vivere, aut mori) morti non nisi cum ignominiâ & dolore obeundæ non præferrent. Si verò ipse convictus ignosci sibi vellet, ergò & juxta regulam debebit, judex cùm sit, latronibus ignoscere, quod quàm sit absurdum quisque judicet: Mille ejusmodi supponi casus possint, veluti si quispiam indigens à Titio rogaret viginti minas, si ex hac, sine interpretatione, regulâ judicium esset faciendum, Titium dare oporteret, quia ipse, si foret indigus, ejusmodi optaret donum. Quotque prætereà exstant casus in quibus plus justo sibi favent mortales (favent autem plerísque) in totidem videtur hæc regula fallere.

Neque sine consideratâ personæ mutatione valebit hæc regula, quia tum sequeretur oportere me coquo meo parare prandia, quia volo, ut ipse mihi paret; ut sutori vestes consuam, quia volo ut ipse mihi consuat, & innumera ejusdem farraginis absurda.

Interpretatio igitur indaganda, nec scio cur non illud Hobbesii amplexer, Leviath. p. 2. c. 26. ubi sic quasi παραφράσει hanc ipsam exponit. *Illud*, inquit, *alteri ne feceris, quod tibi fieri ab alio irrationale putaveris,*

ris. Si igitur Ratio appellanda sit, ipsa hæc sine cognitis rationis dictaminibus nullo modo judicanda est sufficiens Regula: nec inutilem facit de placitis naturæ rationalis doctrinam, verùm magìs magísque ad officium cognoscendum necessariam. Declarat Clarissimus Molinæus quâ ratione intelligendam hanc ipse censuit regulam, Quod faciendum est alteri ut volumus nobis fieri. *Justum*, inquit, *est, ut pater faciat filiis, quod vult sibi fieri à filiis, & honorem deferat Liberis, quem sibi deferri vult à Liberis. Nempè hæc regula sic est intelligenda, faciendum esse alteri quod vellemus nobis fieri, si essemus in ejus loco & pari conditione, succurrendum esse pauperi, quemadmodum vellemus nobis succurri, si essemus pauperes. Quanquam ne hoc quidem caret exceptione; Nam plurimi sunt pauperes inexplebilis cupiditatis & queruli, quorum cupiditati nulla divitum liberalitas satisfacit*. Molin. Eth. lib. 7. cap. 2. Et doctissimus Præses Thomas Jacksonus τὸ velle illud intelligi deberi ait, de volendo voluntate regulatâ, voluntate inordinato sui amore & pravis desideriis non infectâ, sed cæteris omnibus summi Dei mandatis, ordinibus, & potestatibus ab eo factis & constitutis sponte suâ obsequenti. Lib. 11. in Fidem Apost. c. 33. Quæ autem aliundè regulari debet voluntas, adæquata certè atque unicâ actionum regula atque index esse nequit.

N. 12. *De morum post mentis voluptatem principiis; juris & justitiæ fontibus, legibus originariis, vel singularibus naturæ humanæ placitis, quænam scil. sint quibusq; factis acquiescat natura, finémq; sibi præstitutum tranquillitatem animi ejusque delectationem acquirere studeat.*

Rerum quæ faciendæ sunt vel non faciendæ di-

ſtinctio, à judicio intellectus humani pendet. Quicquid enim poſt adhibitam, quam maxima adhiberi potuit, deliberationem, vir prudens definivit faciendum, illud omninò faciendum eſt. Ineptum enim eſſet factu, ſi quis poſtquam quid ſibi expediat atque officii ſit inveſtigaverit, in illam inclinaret partem, atque in eas ſe componeret operationes, quas ſibi non expedire, & contra officium eſſe perſuaſum habet. Oportet enim quemque judicium ſequi mentis qui ſi in eo peccaverit, vitium judicii & intellectûs ſit, affectuum aut voluntis nequaquam. Cogitat autem & definit rem faciendam homo duplici de causâ. Aut quia actiones haſce, earumque circumſtantias ipſe intuens, ſibi convenire cognovit; aut quia alius quis qui magìs ſapit, nec vult fallere, has vel illas ſibi convenire indicavit. Quid enim prudentius, quàm eum qui illud perſpectum habet, quam plurima eſſe quorum actiones ipſe non poſſit inveſtigare, conſiliis alterius auſcultare qui totam rerum naturam cognitam habet, atque eo eſt animo, ut obtemperanti faciat omnia felicitèr ſuccedere? Cùm igitur vir prudens ſemper cogitet illa ſibi eſſe facienda, quæ ipſe cognovit ſui intereſſe ut fiant, & ſimilitèr ea non minus quæ ſapientior aliquis amico animo illi ſignificavit factu optima; natum eſt jus duplex: alterum naturæ, quod in nobis ſolis eſt ſitum; alterum ex revelatione ſive divinum, cujus origo atque inveſtigatio in naturâ humanâ non ponitur. Jus naturæ humanæ eſt quod natura unicuique ſuadet faciendum, eò quòd juſtius appareat & honeſtatis ratione naturæ ſuæ & conſcientiæ magìs conveniens.

Placita naturæ prima, ex quibus cæteræ ejus leges, ut immortales concluſiones ab immortalibus princi-

piis derivantur, per quæ distinctæ species actionum honestarum statuuntur, & quisque, quid sibi conveniat, possit judicium facere, quantum nunc assequor septem solùm videntur; scilicet

1. Nemini innocenti damnum inferre.
2. Fidem servare.
3. Benè merenti par retribuere.
4. Ea facere quæ propriam promovent felicitatem.
5. Prolem procurare quam maximè felicem.
6. Consanguineis benefacere bene moratis.
7. Hominibus prodesse sanguine non conjunctis.

Hæ sunt communes ἔννοιαι, & sola (quantum nunc assequor) conscientiæ naturalis, quæ unicuique inest, de honestate, eóque quod in hominum vitâ pulchrum est ac decorum, dictamina. Si quis hæc ad Ethicam vulgarem velit adaptare, nescio quo possint commodius vocabulo notari, quam si dicantur ὅρισμοι ἀνδρὸς φρονίμου, τὸ μέσον, ὡς ὁ λόγος ὀρθὸς κελεύει. Virtutem enim definit ita Aristoteles, ut indicet objecta circa quæ versetur, & omnium à latere vitiorum designet nomina, Eth. lib. 2. c. 4. & alibi; quàm procul verò ab iis extremis absistendum sit, ut à virtute denominetur actio, non definit, relinquitque ad rationem, mentem, conscientiam prudentis seu viri boni. Audacius forsan nostrum hoc censebitur conamen; hic verò ejus scopus est, ut quid in iis qui ab Aristotele ponuntur, casibus & cæteris omnibus, honestissimè fiat, videatur. Facile hìc labi possim, sed nolim quicquam à me scriptum, quod, cùm ratio jusserit, aut carpi indignetur aut corrigi.

Cúmque hæc insita dicam, non ita velim quis me interpretetur, quasi animum semper in illa propendere

dicerem : Sæpe enim visum est homines in omnes vitiorum sordes miro quodam oblectamento se conjicere, atque in iis versari. Mihi tamen non videntur approbare ipsa, quæ patrant, facta, ubi de honesto, justo, & naturæ suæ digno quæstio fit: sed potiores illos, honestioresque & à morum turpitudine existimare remotiores, qui hæc ad amussim observare conantur placita. Nunquam tamen novi eos sibi non complacere (de ψυχικοῖς loquor) qui mores suos ad hanc normam conformaverunt, saltem in iis actionibus, quibus se, atque eatenus, quatenus se (quis verò in omnibus aut in aliquò perfectè naturam sequitur?) præstiterunt conformes. Si qui sunt qui legum naturalium ulterius promovere pomæria studuerunt, soli ferè sunt, cæterúmque humanum genus intuentur sibi in singulari quoque dogmate reclamantes. Nec ratio est cur in iis proferendis hæream, in quibus nostræ accedit opinioni, eíque post seria consilia judiciáque factæ, communis ferè omnium sententia & catholica astipulatur Autoritas.

CAP.

CAP III.

De innocentia ad innocentes extendenda.

N. 1. *Primum Naturæ placitum de Innocentiâ generaliter præcipit, Ne quis alterum lædat Innocentem.*

PER lædere nihil aliud intelligo quàm damnum inferre, vel conditionem alicujus deteriorem reddere, sive aliquid facere quo quid, quod proprium alicujus erat, & quicquam ad felicitatem ejus conferre possit, detraheretur.

N. 2. *Testimonia Gentilium, quibus probatur eum inhonestè & turpiter agere, si quis innocentem lædat.*

Cicero. *Legibus populorum constitutum est, ut non liceret sui commodi causâ nocere alteri, atque hoc multo magis exigit ipsa naturæ ratio, quæ est lex divina & humana: cui parere qui velit (omnes autem parebunt, qui secundum naturam volent vivere) nunquam committet ut alienum appetat, & id quod alteri detraxerit sibi assumat.*

Nonne igitur sapiens, si fame ipse conficiatur, abstulerit cibum alteri, sibi ad nullam rem utili? Minime vero. Non enim mihi est vita mea utilior, quàm animi talis affectio neminem ut violem commodi mei gratiâ. de offic. 3. ubi prolixa exstat plenáque hâc de re disser-

tatio: & de Finib. 2. *Honestum esse, id est, detractâ omni utilitate, sine ullis præmiis fructibusq; per seipsum laudabile, non audere cuiquam aut dicto protervo aut facto nocere.*

Scitè Chrysippus, ut multa, *Qui stadium,* inquit, *currit & niti & contendere debet, quàm maximè possit, ut vincat; supplantare eum quicum certet, aut manu depellere, nullo modo debet: Sic in vitâ sibi quemque petere quod pertineat ad usum non iniquum est, alteri subripere jus non est.* citatum à Cicerone de off. 3.

Plato. Ου φημι, ὦ Καλλίκλεις, τὸ τύπτεσθαι ἐπὶ κόῤῥης ἀδίκως, αἴσχιστόν τι εἶναι, οὐδέ γε τὸ τέμνεσθαι, οὔτε τὸ σῶμα τὸ ἐμὸν, ἔτι τὸ βαλλάντιον, ἀλλὰ τὸ τύπτειν καὶ ἐμὲ καὶ τὰ ἐμὰ ἀδίκως καὶ τέμνειν, καὶ αἴσχιον καὶ κάκιον καὶ κλέπτειν γε ἅμα καὶ ἀνδραποδίζεσθαι, καὶ τειχωρυχεῖν, καὶ συλλήβδην ὅτι οὖν ἀδικεῖν καὶ ἐμὲ καὶ τὰ ἐμὰ, τῷ ἀδικοῦντι καὶ κάκιον καὶ αἴσχιον εἶναι ἢ ἐμοὶ τῷ ἀδικουμένῳ. *Non dico quidem, O Callicles, pugnis in os cædi injustè, turpissimum esse, neque vel corpus meum secari, vel meam crumenam; sed cædere & me & mea injuste & secare & turpius & pejus. Furari, inquam, & plagiarium esse, & ædes effodere, & (ut uno verbo complectar) qualibet in re injustè violare vel me vel mea, ei qui injuriam infert, pejus est atque turpius, quàm mihi qui injuriâ afficior.* Sic Socrates in Gorgiâ Platonis.

Maximus Tyrius in dissertat. 2. utrum referenda sit injuria, Ἀδικίαν definit τὴν ἀγαθοῦ ἀφαίρεσιν. *Injuriam scil. esse boni alicujus ereptionem,* quomodo nos, quod noxam aut læsionem dicimus, definire satis rectè possimus; at de eâ dicit, ὅτι τοῖς ἀδικοῦσι μέγιστον κακὸν ἡ ἀδικία αὐτὴ, καὶ τεῖ' εἶναι πολέμου μεῖζον καὶ τειχῶν ἀφαιρέσεως, καὶ γῆς δηώσεως καὶ τυραννίδος καταστάσεως. *Quod injuria sit iis qui inferunt malum*

malum maximum, & vel bello direptione murorum, vel populationibus terrarū, atque incendiis, vel cujuslibet Tyrannidis eversione pœna gravior.

Seneca, *Bonus vir est qui injuriam fecit noli credere* De ira, lib. 2. cap. 30. *Injuriam facere per se vitanda ac fugienda res est, cujus turpitudo contra omnia præmia in scelus hortantia valet,* de benef. l. 4. cap. 15. Animadverti par est injuriam & illatam noxam idem apud Senecam sæpius significare, sic, cum differitur an in sapientem cadat injuria, noxam intelligi voluit philosophus, & similiter in aliis passim titulis eodem sensu eandem usurpat voculam.

Pythagoras ab Hierocle interpretatus. Justitiam Pythagoricam definit Hierocles, ἐν τῷ τῶν ἀλλοτρίων ἀπέχεσθαι καὶ βλάπτειν μηδένα, μήδε ὠφέλειαν ἑαυτοῦ τὰς τῶν ἄλλων ποιεῖσθαι συμφορὰς, in carm: Pyth: in versum Εἶτα δικαιοσύνην ἀσκεῖν ἔργῳ τε λόγῳ τε, *ubi etiam sic jubet,* οὐδὲ τὰ τῶν πλησίον ἁρπάσῃς, οὐδὲ μηχανήσῃ δυστυχίας ἀνθρώποις ἵνα μὴ ἀδικῇς ἐν ἔργῳ.

I Cti omnes, *Jure naturæ æquum est, neminem cum alterius detrimento & injuriâ fieri locupletiorem.* ff. de reg. jur. l. 206. cui Pomponii adstipulatur & Triphonini illud, *non licere ut ex alienâ jacturâ lucrum sibi quis acquirat.* ff. de distract. pig. l. rescriptum 12. §. 1. Illud Proculi qui eum dolosum & malum ponit, qui hujusmodi captat lucrum. ff. de instit. 14. 3. l. Si quis 17. §. 4. Illud Ulpiani *qui ob alterius necessarios usus commoditatem rei domino invito adimi non vult.* ff. Communia præd: 84. l. Venditor 13. § 1. in fine: Callistrati ex Divi pii rescripto, qui rationi dissentaneum asserit, ἀκόντων τῶν δεσποτῶν ἐν ἀλλοτρίοις χωρίοις ἰξεύειν, *invitis dominis in alienis prædiis aucupium facere,* l. 16. ff. de serv: præd: rust: Pauli illud, *qui nihil permitti vel à Principe statuit nisi quod sine injuriâ cujusquam fi-*

at 1 ff. ne quid in loco pub: l. 2. §. 10. Quæ omnes sententiæ virtualitèr, quod aiunt Logici, in receptissimo illo juris præcepto concluduntur, quo jubemur *neminem lædere*, quod quasi *fundamentum Justitiæ templi, & fontem a quo leges cæteræ manarent, in animis hominum locatum* deprehendit & connotat Imperator. *Hec enim juris natura est, ut supra Pomponius, illius juris, quod omnibus hominibus inter se commune est*, ut patet ex ff. de just. & jure l. 1. §.4. l. 2. l. 3. collatis, ubi causam tandem addit Florentinus, *cur hominem homini insidiari aut damnum inferre Natura tanquam nefas inhiberet*, hanc scil: *quia cognationem quandam inter nos ipsa constituisset.*

Aristoteles. Nobilis est casus Naturalis conscientiæ, an liceat abortum procurare? Aristoteles sic definit, quòd si is ponetur casus, ut nemo lædatur, licere: Verba ejus extant Polit. 7. c. 16. Conclusio hæc: Τὸ μὲν ὅσιον, καὶ τὸ μὴ, διωρισμένον τῇ αἰσθήσει καὶ τῷ ζῆν ἐστι. *Distinctio hac in re ejus quod liceat & non liceat a sensu & Vita pendet, quia non possunt lædi donec non senserint ideo tantisper licere*: Falsa hæc Aristotelis quod sit argumentatio ex vero principio suo loco demonstrabitur: Quamvis enim Naturæ sit lex ne alios lædamus, sola tamen non est: aliam quippe de specie propagandâ, per quam abortûs provocatio est vetita, inscripsit Legem.

Num. 3. *De* Ανθρωποφαγία *& immanibus, prout in Historiâ tam veteri quàm novâ exhibentur, quarundam gentium moribus. De Furtis lege permissis, Latrociniis usu receptis, communi item Diffidentiâ, cæterisq; exemplis, quæ adversari videntur conclusioni sensum obligationis ad innocentiam in Natura humanâ positum statuenti.*

Jam

Jam mihi necessum erit in remotissimam usque descendere barbariem, anomalos percontari Hominum, Urbium, gentium, mores, veram juxta atque putatam evolvere scelerum colluviem. Amant enim Legis Naturæ oppugnatores a non observatis Morum ubique regulis ad non existentiam arguere. Romanis, Græcis, humanioribus quibuscunque & mansuetis gentibus, barbaros studiosè opponunt, & pessima maximo operæ dispendio excuirunt exempla: quæ quidem, qualia qualia sunt, illud mereri videbuntur, ne tanto aggesta labore, intacta a nobis, & sicco, quod aiunt, pede prætereantur. Imprimis rogare solent, an mera figmenta & fabulæ ducendæ sint, quæ toties in Historiis occurrunt, & tam recentium quàm antiquarum rerum memoriis, de usu receptis collaudatisqúe vulgò injuriis, de Cyclopibus Anthropophagis immani scil: hominum genere, qui, pro lubitu & sine discrimine, congeneres sibi passim depascunt, & carnes vorant? vel si sint qui huic vivunt conformiter famæ, an censeri possint inscriptam sibi habere de innocentiâ legem, vel conscientiâ deterreri a cæterorum læsione?

Respondeo (siquidem cum levibus graviter nimis agendum non sit) nuspiam a me hoc esse enuntiatum, Insitum scil. esse hominum cordibus, ut ab esu carnium humanarum abstineant, quippe dato quod hominum Corpora hoc victu commodiùs nutrirentur, non video cur minùs iis vesci liceret, quàm quasi nulli usui inservituras in terrâ defodere, aut, quod in Medicina crebrius factitatum est, in mumiatis spiritibus, magisteriis, salibus, aquis divinis, oleis, extractis, pulveribus, & cæteris pharmacorum formis, quascúnque humani corporis partes deglutire. Aliud est

mortui

mortui gustare cadaver, aliud animanti sentientique inferre noxam. Quis autem morum status fuerit, quæcunque loquantur fide, proferenda tamen sunt Historicorum testimonia. *Massagetis*, inquit Herodotus, *terminus vitæ nullus est propositus, sed ubi quis admodum senuit, convenientes propinqui eum immolant, & cum eo aliquot pecudes, quarum carnibus pro epulis, ut coxerũt, vescuntur; quod genus obitûs apud eos beatissimum censetur. Herod: in Clio. not. ult:* Nulla hîc putabatur læsio, quia id genus mortis beatissimum supponebatur. *Berbiccæ omnes septuagessimum annum egressos interficiunt. Ælian. var. hist. lib. 4. c:1.* Ejusmodi etiam complura narrat Herodotus in Thalia. *num. 99.* Strabo *lib. 15. de Indis. lib. 11. de Massagetis, &c.* His tamen factis se senes nullâ injuriâ afficere, nec omninò lædere eos existimabant; aliàs non in charissimos quosque affines, amicos, parentes, imò & seipsos idem patrâssent. Nihil autem in historiâ manifestius quàm Barbaros a charissimis vescendis non abstinuisse. *Erant qui parentes proximosq;, priusquam annis aut ægritudine in maciem irent, ante velut hostias cæderent, deinde peremptorum viscera, tanquam epulas, haberent. Hoc tamen non sceleris, sed pietatis loco numeratum* asserit *Solinus, cap. 65.* Quæ ferè verba repetit *Pomp. Mela. lib. 3. cap. de India 7. Lex erat Sardoa, ut filii patres jam senio confectos fustibus cæderent, & interemptos sepelirent:* Ratio legis hæc subtexitur. Αἰσχρὸν γὰρ ἡγοῦντο τὴν λίαν ὑπέργηρων ὄντα ἔτι ζῆν, ὡς πολλὰ ἁμαρτάνοντος τοῦ σώματος τοῦ διὰ τὸ γῆρας πεπονηκότος. *Absurdum enim ducebant senectute confractum ulteriùs vivere, quod labatur, & multa perperam faciat corpus senectute confractum & maceratum. Ælian. lib. 4. var. hist. c. 1.* Quis credat hæc animo lædendi a juvenibus esse patrata, cùm in parentes solum & charissimos hoc factitatum apud

ple-

plerósque legimus? Certè hi mihi videntur eadem religione ad patres vescendos teneri, quâ nos ad sepeliendos; quam quidem sententiam confirmat historia, quæ pulchra extat, apud Herodotum, *Thal. lib. 3. num. 28. Darius accitos, qui in suâ ditione erant, Græcos, percontatus est, quantâ pecuniâ vellent defunctis parentibus vesci. Illi negant se ullâ pecuniâ hoc esse facturos. Darius statim, Græcis præsentibus & quæ dicebantur per interpretem discentibus, interrogavit eos Indos qui Collatiæ nominantur, qui & vescuntur parentibus, quantum accipere pecuniam vellent, ut Græco more parentes defunctos igne comburerent, Indi vehementer reclamantes meliora illum ominari jubebant.* En! apud illos scelus est, apud hos pietas summa, hominem humanis visceribus sepeliri; ejúsque contrarium adeò impium ducebatur, ut nullâ ad hoc facinus pecuniâ adduci potuerint. Necque Græci omnes hoc adeò inhumanum factu habuere. Chrysippus (si Laertio fides lib. 7.) scriptum edidit, quo defunctos vorare jubet.

Quòd verò violenta mors deprehensam ab inferentibus læsionem non arguat, inde constare potest, quòd non tantum filii & quicúnque chariores, parentes & quoscunque amicos cæderent, ubi consenuerant, sed & ipsi senes violentas sibi inferre manus solebant, beatius ducentes corpore excedere, quàm eo decrepito & senectute macerato ulterius uti. De Indorum sapientibus ait Curtius lib. 8. *Apud hos occupare diem fati, pulchrum, & vivos se cremari jubent: Quibus autem segnis ætas aut incommoda valetudo est, expectatam mortem pro dedecore vitæ habent.* Horum etiam voluntariam mortem narrat Plinius, *lib.* 4. *c.* 19. De Parcalis, Brachmannis, aut Gymnosophistis exponunt Interpretes illud Lucani, lib. 3.

Quique

Quiq; suas struxere pyras, viviq; calentes
Ascendere rogos: Proh quanta est gloria genti
Injicisse manum fatis, vitâq; repletos
Quod superest donasse Diis! De Calano historia apud omnes percrebuit. Strabo lib. 15. *Hyperborei, ubi eos vivendi satietas, magisqúe tædium cepit, hilares, redimiti sertis, semetipsos ex rupe in mare præcipites dant: id eis funus eximium est*: *ut* Pomp Mela: *lib*. 3. *c*. 5. *ubi de Scythia*. De iisdem Plinius, *Quod epulati delibutiqúe se senes jam factos præcipites dent in mare.lib*. 4. *c*. 12. *num*. 85. Quam etiam historiam, iisdem ferè verbis, sed paulo confidentius,narrat Solinus Polyhyst: *cap*. 26. De Hispanis Silius 1. bello Punico.

Prodiga gens animæ, & properare facillima mortem.
Namqúe ubi transcendit florentes viribus annos,
Impatiens ævi spernit novisse senectam,
Et fati modus in dextrâ est——

Multæ aliæ narrantur gentes, quibus ita erat senectus invisa, ut potius è vivis excedere ut plurimùm elegerint, quàm illius miserias perpeti, ut Coi apud Heraclid: de Polit: & Judæorum Sophi, apud Philon: lib: de Abrahamo.Huc ergò tandem res redeat; Antiquorum fide stet(neque enim putandum est, nos quot narrationes,tot veritates audisse) crebrò esse occisos à juvenibus, qui præ ætate erant decrepiti.

At ne animo lædendi hoc fieri censeatur, eadem fide stet, hoc in charissimos factitari, solennem hunc esse regionum morem, hos parentes & cæteros senes voluisse, (aliâs enim mutuo consensu has abrogâssent leges) mortem etiam plures hoc casu ultrò ambisse, imò & sibi consciviisse: indéque apparebit hoc facto, secundum eorum judicium, non læsos fuisse parentes, sed redditos beatiores. Neque hæc exempla probant insitum esse cordibus hominum aliquorum, Licere

ſibi alios lædere; qui enim quempiam beatiorem reddit, læſiſſe eum nullâ ratione dici poteſt. Ignorabant fortè Gentes hæ, quid ſenibus ſecundum rectam rationem optabile, quidcúe bonum; Inhoneſtum verò eſſe innocentes lædere, quod ignorabant nondum liquet.

At non animo lædendi dicet quis hæc omnia factitari? Iterum rerum antiquarum fides poſtuletur. Jul. Solinus cap. 25. ſic habet, *Poſt Gelonos & Agathyrſos ſunt Anthropophagi, quibus execrandi ſunt cibi humana viſcera; quem morem impiæ gentis prodit adjacentium terrarum triſtiſsima ſolitudo, quas ob nefarium ritum finitimæ nationes metu profugæ reliquerunt: & ea eſt cauſa, quod uſque ad mare, quod Tabin vocant, per longitudinem ejus oræ, quæ æſtivo orienti adjacet, ſine homine terra ſit, & immenſa deſerta, quoad perveniatur ad Seres.* Huic etiam reſponderi poterit, Ἀνθρωποφαγίαν læſionem non arguere, cùm profugos reddat finitimos, cùm ingens hac ratione fiat ſolitudo?

Laborare certè apud me hîc videtur hiſtoriæ veritas, quippe de hâc ſolitudine altum eſt apud cæteros authores ſilentium. Ptolomæus Anthropophagos ponit varijs gentibus circumſeptos: Anthropophagi Abii-Scythæ, Hippophagi, Annibi, Gazinæi, Rabbanæi, Sizyges, Damnæ, Phialæ, Auſatij, Eſſedones, apud eum non magìs diſtant quàm ab Hiſpanis Galli, Gallis Belgæ, Belgis Germani: Sed nequè adeò inſolens eſt iis, qui hiſtorias ſcribunt de nationibus longè diſſitis, confictas admittere (ne nihil dicatur) narrationes, neque Barbaris vulgò dictis à Græcis Romaniſque favebatur adeò, ut prudenter egerit, qui hujuſmodi relationibus cautè crediderit.

Nec

Nec ſit qui Occidentalis Indiæ incolas, quorum aliqui etiam humanis carnibus veſcuntur, eâ mente præditos eſſe dicat, ut juſtum putent quoſcunque ſine diſcrimine lædere, modò proprium promoveant commodum. Ipſi quippe Tamoij, Braſilienſes, Tuppanbaſſi, Santacruzienſes, & aliæ Americæ Nationes, qui hoc utuntur victûs genere, non in quoslibet ſæviunt. Humanitatis enim exempla qualia vix apud nos invenimus, videre eſt paſſim in Commentarijs, quæ extant, eorum, qui cum his verſati ſunt: ut in relatione Alvaro Nunez Hiſpani in peregrinationibus a Purchaſio collectis, parte 4. lib. 8. c: 1, § 2. Knivet Anglus ſimul cum duodecim Luſitanis naufragium paſſis in Tamoios incidit; Interrogantur qui, & unde ſint, reſpondent 12. ſe eſſe Luſitanos, Knivet ſe Anglum profitetur, mactantur ad cibationem Luſitani, timet de ſe Anglus, jubetur a Tamoijs bono eſſe animo, omnia proſperè illi ceſſura, licet aliter ſocijs ceſſiſſet, *Inimicitiam enim* (inquiunt) *nobiſcum exercent Luſitani, & quoſcunque è nobis capere poſſunt, ſervos detinent, veſtra autem gens benè aliquandò de nobis meruit, te igitur, quoad poſſumus, tuebimur incolumem*: *Purchaſius* Parte 4. lib. 6. c. 7. §. 3. Petrus Carderius Tuppanbaſſos adire coactus eſt, qui ſolenniter homines vorant, hos tamen invenit erga ſe admodum humanos Purch. parte 4. lib. 6. c. 5. 1. § 5. In hujuſmodi Cyclopicam gentem tantum non incidit Middletonus, quam audivit univerſis Chriſtianis eſſe infenſam, ſed hâc ratione, quòd Chriſtiani qui Luſitaniam incolunt, multis illos mulctaverant malis. Purch. parte 1. lib. 3. c. 10. §. 2. Braſilienſes, dum feſto ritu homines epulantur, dum lacerant artus, de facto gloriantur, nullos autem hâc ſævitiâ proſequuntur, niſi qui inimici ſunt & victos quoſcunque eadem crudelitate divexant.

Non

Non igitur Anthropophagis negandum prorsus videtur inesse eam, quæ supra posita est, de innocentia ad innocentes extendendâ anticipationem. A Christianis multa iniquè esse passos Americæ incolas nulli non constat, quid mirum igitur, si apud eos inter nocentes numerentur? Animis autem tam ab omni humanitate, ut a quibusdam feruntur, remotis, naturalis obligationis sensum aliqualiter inhærere indicio est, quod, si quando in Christianos inciderunt, quos quoquo modo à crimine & injurijs reperiebant liberos, benignius humaniusque (quidni & amiciùs dicam) actum sit.

Nec dicat aliquis, quoniam Universus hic terrarum orbis injurijs abundet, igitur credendum esse, Naturam humanam hujúsmodi furta, rapinas, homicidia permittere tanquam licita: quippe qui hæc faciunt quoties justo examine actiones suas æstimant, αὐτοκατάκριτοι inveniuntur. Illudque animadvertit Seneca. *Dic*, inquit, *cuilibet ex istis, qui ex rapto vivunt, an ad illa, quæ latrocinijs & furtis consequuntur, malint ratione bonâ pervenire, optabit ille, cui grassari & transeuntes percutere quæstus, potius illa invenire quàm eripere: neminem reperies, qui non nequitiæ præmijs sine nequitiâ frui malit. Maximum hoc habemus naturæ meritum, quod virtus in omnium animos lumen suum præmittit: etiam, qui non sequuntur illam, vident.* Lib. 4. de benefi. c. 17. Velim igitur, ut qui injuriâ elatos contemplantur, eorum è narcôsi exsuscitatas interrogent Conscientias, quis iis fructus facinorum? ut iis cū nequitiis conveniat? an nulla experiantur animæ verbera? vel denique, si altius in se descenderent, an nulla possent experiri? neque enim si minus recognoscatur menti inscripta Lex, nullam inscribi quis rectè dixerit, magìs quàm si communis

sensus

sensus istorum Axiomatum penes eum esse denegetur, qui nondum animadverterat, totum majus esse suâ parte, aut si dempseris æqualia æqualibus, quæ remanent, fore æqualia. Certè nisi injurias ipsa odisset natura, iisque sine insequentis incommodi animadversione graveretur, cur aliam quis acquirendi rationem prosperis latrociniis raptuique impuni (quod faciunt juxta Senecam improbi) prætulerit, non facile videtur existimare.

Hucusque remotissimarum tantum Nationum exemplis responsũ est, quæ quidem adeo immania generaliter sunt visa, ut iis superaddere quicquam ex propinquiorum gentium moribus supervacaneum videri possit. Sed quæ objici de Iberis, veteribus Græcis, Phocensibus, Spartanis etiam à barbarie mansuefactis, Ægyptiis, aliisque vicinioribus gentibus, possunt & solent opprobria, intueri nobis necesse erit, ne celata macula nec mature detersa diutius adhærescat.

Thucydides de bello P. lib. I. ad initium, Μίνως inquit, παλαιότατος ὧν ἀκοῇ ἴσμεν, ναυτικὸν ἐκτήσατο. κλ. *Minos eorum quos auditu cognovimus antiquissimus, classem sibi comparavit maximamque partem maris, quod Græcum nunc vocatur* (Caricum prius secundum Scholiasten nuncupatum) *in suam potestatem redegit; præterea, latrones, ut æquum erat, quoad potuit è mari sustulit, ut reditus ad se facilius venirent: Olim enim Græci & Barbari, quotquot in continente degebant, marique vicini erant, quique insulas incolebant, postquam navibus alii ad alios mare traiicere frequentius cœperunt, sese ad latrocinia converterunt, virorum non impotentium ductu,* (quod faciebant) *tum quæstus sui causa, tum ut victum pauperibus quærerent: Atque adorti civitates nullis muris munitas, & quæ pagatim incolebantur,*

colebantur, eas diripiebant, & maximam victus partem hinc sibi comparabant, quum hoc facinus nondum ignominiam haberet, imo verò non nihil potius gloriæ afferret. Hoc autem nunc etiam cum alij nonnulli, qui in continente habitant, manifestè declarant, quibus decori est hoc pulchrè (Id est sec: Scholiasten, Εὐσεβῶς καὶ φιλανθρώπως, ὥστε γὰρ βοῦν ἀροτηρᾶ ἐλήλακεν ἢ ἔκλεπτον, ὥστε νυκτὸς ὥστε μετὰ φόνων ἐποίουν τὴν λῃστείαν) *exercere, tum etiam antiqui Poetæ, apud quos illi ultro citroque navigantes, ubique eodem modo interrogantur, num quid sint Latrones? quòd neque illi; quos interrogant, factum ut se indignum inficientur, neque illi, quibus curæ est scire, hoc ijs ut crimen exprobent. In mediterraneis etiam alij alios prædabantur, & ad hoc usque tempus multi Græciæ populi prisco more vivunt, ut apud Locros, Osolas, Ætolos, & Acarnanes, & qui finitimam horum agro continentem incolunt. Quinetiam ipse armorum gestandorum mos apud hos consuetudine permansit: omnis enim Græcia gestabat arma, tum quia domicilia nullis munitionibus septa habebant, tum etiam quia tutò ultro citroque commeare non poterant, & vitæ genus armis gestandis assuetum, ut Barbari, coluerunt; Græciæ autem populi, qui nunc etiam ita vivunt, signum dant similia vitæ instituta olim apud omnes* (sub intelligo Græcos) *fuisse.*

Ἴδιον δέ τι παρὰ τοῖς Ἴβηρσι καὶ μάλιστα τοῖς Λυσιτανοῖς ἐπιτηδεύεται. κλ. *Peculiare quiddam Iberis & maximè Lusitanis in usu est: nam qui florida inter alios ætate rei familiaris inopiâ maximè premuntur, robore tamen corporis & fiducia præstant, fortitudinis & armorum viatico instructi, in asperis montium congregantur, validisque collectis agminibus Iberiam incursantes prædando divitias corradunt, & hoc perpetuo magno periculorum contemptu factitant.*

Hæc Diodorus Bibliothecæ Hist. lib. 5. ubi de Lusitanis agitur. Atque ad finem periochæ addit, *Quod Romani sæpe illos armis adorti, etsi nimiam eorum audaciam compescuerint, latrocinia tamen omnino tollere non potuerunt.*

De Mario in vitâ ejus dicit Plutarchus, ὅτι κληρωσάμενος τὴν ἐκτὸς Ἰβηρίαν λέγεται καθᾶραι λῃστειῶν τὴν ἀπαρχίαν ἀνήμερον οὖσαν ἔτι τοῖς ἐθισμοῖς καὶ θηριώδη. καὶ τὸ λῃστεύειν οὔπω τότε τῶν Ἰβήρων οὐχὶ κάλλιστον ἡγουμένων. *Quod ulteriorem Hispaniam sortitus dicitur provinciam latrociniis purgasse, belluinam adhuc, nec dum ad bonos mores reductam, cumque nondum putarent Hispani pulchritudine carere latrocinia.*

Phocenses ex ignavitate ac macie terræ coacti, studiosius mare, quam terras, exercuerunt piscando, mercando; plerunque etiam latrocinio maris, quod illis temporibus gloria habebatur, vitam tolerabant, Justini lib. 43.

Civitatibus maxima laus est, quàm latissimis circa se vastatis finibus solitudines habere; hoc se fore tutiores arbitrantur, repentinæ incursionis timore sublato. Latrocinia nullam habent infamiam, atque extra fines cujusque civitatis fiunt. Atque ea juventutis exercendæ ac desidiæ minuendæ causa, fieri prædicant. Cæsar de mori. Germanorum lib. 6. de bello Gallico num. 5.

Diodorus Siculus de Ægyptiis Bibliothecæ lib. 1. part. 2. p. 73. sic memorat Ὑπῆρχε δὲ περὶ τῶν κλεπτῶν νόμος παρ' Αἰγυπτίοις ἰδιώτατος κλ. *De furibus lex quædam est Ægyptiis perquam singularis. Jubebat enim eos qui furtis operam dare vellent, nomina apud furum principem conscripta habere, & furto surreptũ consimiliter ad eum deferri evestigio, eos item, qui res suas amiserunt, ad hunc literis unumquodque amissorum describere, locumque & diem & horam, quibus jacturam fecerint, ascribentes:*

aſcribentes: Hoc autem modo, cùm omnia congruere inveniantur, taxatione rerum factâ, qui perdidit quadrantem eorum perſolvit, ſuaq; ſola tandem recuperat. Cùm enim fieri non poſſit, ut omnes à furto abſtineant, viam Legiſlator invenit, quo tota res ſublata, præter exiguum redemptionis pretium, ſervaretur. Notumque eſt ſecundum Leges Lycurgi Furta eduliorum pueris permiſſa, imò laude potiùs quàm vituperio accepta; ſi fur ita egerit ne caperetur, ſolíque qui deprehendebantur pœnas negligentiæ dabunt. ut Plutarch. in Lycurgo.

Atque hæc jam ſunt, neque plura mihi ſuppetunt alicunde exempla contra poſitam congerenda theſin: Ex his contenditur frivola eſſe & falſa, quæ de naturali conſcientiâ, lege cordibus inſcriptâ de obligationis ad innocentiam ſenſu, paſſim diſſeruntur: Verum annón ſcopo aberrent, quibus ſic argumentari placet, ipſi videant. Ægyptii Ægyptiorum, Spartiatæ Spartiatarum res rapuiſſe dicuntur; at, neque Ægyptios neque Spartiatas poſſe furti incuſari, ſunt qui ſentiunt. Solus ille fur audit, qui invito domino res alienas occupat: Spartæ verò Ægyptive dominos invitos concludi iniquum videtur, cùm legi conſenſiſſe credantur; quâ auctrice, hæc, qui Fures impropriè audiunt, auſi ſunt facinora. Lex enim erat, ut in rebus ſurreptis hâc conditione jus haberent raptores, ſi morem in actibus ejuſmodi excercendis ratum & ſtatutum obſervarent. Quid etiam ſi Piraticam excercuerint quondam Græci? Si reperti fuerint in Iberis & Luſitanis prædatores? Si apud Germanos contra exteros in uſu aliquando Latrocinia? Non dicam, quod fortaſsè, in plurimis horum atque hujuſmodi caſibus, dici poſſit, juſtam fuiſſe belli, omníſque proinde violentiæ, in vicinos cauſam. Con-

cedam ultrà, quòd ex exemplis nihil urgeri possit, aliquos aliquando gloriam etiam ex patratis à se sceleribus aucupasse: neque tamen indè justâ consequentiâ deduci possit, nullam de tuendâ in vitâ innocentiâ legem cordibus insculptam esse: possibile enim est etiam tabulis inscriptam nec legi nec animadverti legem: sic præsenti sensu vivendi, actuali sensatione sæpiùs non utimur, etiamque actu intuentes, multa tamen aliis intenti præterimus, quæ videri possint, objecta. Cumque pro rerum mundanarum more, negotiis, studiis variis, atque indefessis contentionibus plena sint omnia, atque ubique sensus feriant hujusmodi exempla, intelligensque anima iis solum, quæ à sensibus inferuntur, intendat potissimùm: nihil mirum, si satagens aliud mortalium genus tardiùs in se descendant, rariùs rerum naturæ systema, mentes suas, aut innata menti theoremata perscrutentur. Aliæ etiam dari possunt hujusmodi in moribus ἀνομαλίας causæ, puta malæ vivendi consuetudines, judicium Dei, ardor & violentia affectuum, de quibus alibi dissetere erit satius. Plutarchus in vitâ Pompeii asserit, *Naturâ neminem aut esse aut fuisse ferum, sed efferari, ubi extra naturæ modum peccare assuescit, rursúsque aliâ consuetudine redire in mansuetudinem.* Cicero similiter, cùm conclusisset omnes naturâ justos esse factos, sic inquiebat se intelligi velle, *Naturam esse, tantam autem esse corruptelam malæ consuetudinis, ut ab eâ igniculi extinguantur à natura dati.* De Legib. 1 Quòd Germani Latrocinium non putarent peccatum, refert Aquinas ad naturæ depravationem ex passione & consuetudine malâ, 1. 2æ. q. 94. art. 4. Theologi & Scholastici volunt, textúsque idem evincit sacer, Legem naturæ judicialitèr fuisse in Gentilium pluri-

mis,

mis, quoad multa, à Deo obfuscatam.

Ratione igitur optimâ, homines, ubi abeunt dormitum, obserant ostia, cistas, ubi carius aliquid reponitur, benè muniunt, iter facientes armati incedunt; eos quippe justè suspicari poterunt, qui naturalis honesti præcepta aut non animadvertunt, aut, quod vitiosius, ob causas jam subnotatas vili-pendunt, quos tamen ipsos propria damnare possit, lucidis saltem intervallis, conscientia: Et proinde concludere, hinc non debuit, quod fecit Hobbesius, Leviath. p. 1. c. 13. *Nos alios ad aliorum internectionem & interitum aptos fuisse natos.* Si enim hæc in nobis jam reperiatur aptitudo & proclivitas, ideò fit, non quòd à naturâ notionibus de honesto, sed quod vel actuali animadversione vel affectuum rectitudine quomodocunque careamus. Et revera, si paucorum exempla commune hominum everterent judicium, concludi contra Malmesburiensem posset, nec sui præservationem naturam dictare; sunt enim, qui ingenii levitate sanguinem proprium, quâcunque captatâ occasione, profundunt. Sic Monomachiis plures etiamnum delectantur, & alicubi moris apud barbaros erat, ut mortuo rege, vel etiam amico quocunque, aut patrono, alii se in nuperæ mortis pompam è vitâ præcipitarent; verùm homines gentésque esse, qui seipsos vitásque suas prodigè projiciunt, aliundè quàm ex supra recensitis historiis peti probationes non est necesse.

Summa responsi est, ex objectis non sequi, nullam de innocentiâ legem omnium cordibus inscriptam extare semper atque immortalem: Satisfit enim, esse quòd alicubi Historiarum desideretur veritas, alicubi, de quâ declamatum est, noxa in eos illata est, qui justi hostes & noxii putabantur, alibi voluntas pati-

patientium noxæ naturam sustulit. Erat etiam ubi damnum in reverâ innocuos eósque invitos datum est; contigit autem non propter defectum legis, sed, vel ob reprobatum ob superiora facinora à Deo judicium, vel humanitùs propter inadvertentiam inscripti dictaminis, vel prævalentium affectum contranitentiam importunam.

N. 4. *Quòd ex hoc dictamine non cogamur innocentes nos erga Brutum genus præstare.*

Objectio etiam hujusmodi fieri posse videtur. Si nobis, eò quod fortiores simus, in creaturas socias sævire liceat (utimur enim iis ad aratrum, ad currum, ad venatum, ferimus, pungimus, occidimus, committimus alias in alias, mortaliter armamus, nec ejusmodi genere mortis utimur, quo fiat iis mitius, sed quo nobis salubrius, unde fit ut alios suffocemus, aliis sanguinem mittamus, aliorum jugulum petamus) si, inquam, ex fortitudine nostrâ & robore quibus iis prævalemus hoc oritur ad lædendum Bruta jus, cur non & potentia hominum erga homines idem jus constitueret?

Sunt certè qui eâ de causâ religione tenentur, eâque ferè sunt in Brutum, quo proprium genus, curâ & benevolentiâ: De Pythagoreis vulgaris fama est nullum eos innocuum pecus Genio litâsse; idque Ovidius, Jamblichus, aliique, sectæ illius quotquot enarrant dogmata, passim testantur. Imò Turcæ jam temporis graviter ferunt, si qua bestia per cruciatum interficiatur, aut voluptas ex ejus laniena quæratur, cujus rei satis pulchram narrat historiam Augerius Busbequius Leg. Turcicæ ep.3. de aurifice quodã, qui malè à populo multabatur judicio & publico

lico in capitis discrimen, quod innocentem avem cruciatu affecisset, ducebatur. Narrat item in πανσεβεία Rossæus sect. 2. cap. de *cultu Sinensium*, plurimos illic regionis vivere, qui letho dare vel minimum animantium superstitiosè verentur. De incolis Cambaiæ citatus autor memorat, *plures illic degere ordines hominum ita religiosorum, ut muscam vermesve letho dare perhorrescant, neque induci possint, ut aquam bibant frigidam, ne animam ejus jugulent: In ambulando omnino timent, ne in reptilia, formicas, cateráque insecta injurii sint, eligunt potius viâ decedere, quam iis nimis colliculis appropinquare, ubi formicæ nidos struunt ováque deponunt: Vino ovísque abstinent, caventes, ne iis vescantur, quibus an insit sanguis, suspicio est; hinc etiam est, quòd Raphanos comedere timent, omnésque tam herbas quam radices quibus rubri aliquid coloris inest.* Quin & sæpius à Mercatoribus ipse eandem in plurimis juxta Persiam Indiámque locis brutorum haberi observantiam audivi, recentésque historiæ rei veritatis abundè fidem faciunt.

Nihili tamen sunt hæc omnia; nec cuiquam videbuntur qui rationem hujus superstitionis habebit cognitam: dogma quippe omnes, ut apud autorem citatum videre est, Pythagoricum μετεμψυχώσεως defendebant, animásque putabant humanas in Brutis recondi, perindéque esse in iis atque in hominibus occidendis parricidium.

Quòd verò ad objectionem attinet, statim negamus argumentum. Quid enim? magna est inter homines & Bruta differentia, ut proinde illos lædere à Naturâ iniquum judicari possit, hos contrà honestum satis. Addi etiam debet, summum, cui omnia subsunt, Deum, suum nobis in creaturas Dominium

transtu-

transtulisse; neque quidem hoc Christianâ solùm fide, verum universim inter gentes non supra rationem superstitiosas creditum.

Præterire igitur possim (quod tamen nullus prætereo) jus nobis fore Bruti generis partem non minimam malis afficere, non considerato eo, quod à Numine derivatur, Dominio: Aut enim domesticæ & serviles bestiæ, aut rabidæ & prædatrices sunt: utræque hæ quidem ex maleficio suo, illæ ex beneficio hominum libertatem amiserunt, & eam, quam habere rationales par est, noxæ immunitatem: Homines noxios damno afficimus, ídque sine injuriâ, bruta multò magis. Quæ item Bruta continuam sui præservationem humano generi ferre debent, istiusmodi autem sunt oves, boves, aliique innumeri, justè à conservatoribus suis vel gravissimis possunt affici malis, cùm acceptorum ab iis beneficiorum bonum nequeant excedere.

Cùm tamen hæc ad pisces, multas volatilium species, atque aliorum etiam animantium genera, extendi nequeat ratio, priori, quæ firma est, & universalis, adhærendum videtur, scil. differre longè hominum & Brutorum nationes, neque legem aliquam à naturâ cordibus hominum inveniri inscriptam, quâ à noxâ Brutis inferendâ prohibeamur: Licent autem, quæ non sunt vetita. Quíque hâc in re superstiosi sunt visi omnes (quantum ex historiis & fide peregrinantium assequor) supradictam tuebantur μετεμψύχωσιν: quæ (sive commentum imprimis Pythagoræ erat, seu, quod malim credere, ab Orentalium religionibus in Pythagorica receptum dogmata) communes eásdemque utrisque animas statuens essentialem hominum, quâque à Brutis disterminantur sut

stuli

stulit differentiam, & proinde facillimam superstitioni ansam subministravit.

N. 5. *Limitatio juris, quo tenemur neminem malo afficere, ab innocentiâ petita.*

Si qui sint homines, qui jura naturæ suis postponentes affectibus, violant, atque id agunt, ne convenientem naturæ nostræ adipiscamur felicitatem, nulla religio animos naturaliter ligat, quo minus damna illis inferamus. Ratio est, quòd, quæ à naturâ, seu Deo omnium conditore, nobis data sunt, summâ ratione data censenda sunt: Ratio autem donationis est, ut ejus usui sit donum, cui donatio fit. Cùm igitur quicquam homini datum fuerit, idcircò datum credi debet, ut felicitati ejus aliquid conferat, & usui ejus sit, nec jus sit alteri usum ejus præripere: quomodo enim illud usui est futurum, quod datur hâc lege, quòd si aliquis illud corrumpere eligeret, aut eripere, impune hoc illi liceret? frustrà igitur, aut nullum est jus aliquid possidendi, & vanum tantum est dominii nomen, aut res nostras defendere, & malo afficere alios, si aliter hæc defensio fieri non potest, non est injustum.

Paulus. *Qui, cùm aliter se tueri non possunt, damnum dederint, innoxii sunt: Vim enim vi defendere omnes leges omniáque jura permittunt.* ff. ad l. Aquil. l. 45. scientiam §. 4.

Florentinus. *Juris est, quod omnibus hominibus inter se commune est, ut vim atque injuriam propulsemus; Nam jure hoc evenit, ut quod quisque ad tutelam corporis sui fecerit, jure fecisse existimetur,* ff. de Just. & Jure, l. 1. 64. l. 2, 3. collatis.

Gaius. *Si servum tuum latronem mihi insidiantem occidero,*

occidero, securus ero, nam adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere. ff. ad l. Aquil. l. Itaque 4.

Imperatores. Hoc etiam casu imperatores Valentinianus, Theodosius, & Arcadius, expressè unicuique veniam concessêre sine judice se vindicandi, *Mortem*, inquiunt, *quam minabatur obsessor, excipiat, & id, quod intendebat, incurrat: melius est enim in tempore occurrere, quàm post exitum vindicare*, l. 1. Cod. quando liceat unicuique sine judice se vindicare.

Molina. *Fas universim est interficere eum qui nos interficere decrevit, quando aliter non patet via evadendi mortem.* Lud. Molina, de justit. commut. tr. 3. d. 12. *Imo si tantum bona eripere fuerit aggressus, idem juris obtinet*, tr. eodem, disp. 16. quippe aliàs ipsos rerum dominos audaciâ superarent direptores.

Cicero. *Si tempus est ullum jure hominis necandi, quæ multa sunt, certè illud est non modò justum, verùm etiam necessarium, cùm vis vi illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi Tribunus militaris in exercitu Caii Marii, propinquus ejus imperatoris interfectus ab eo est cui vim inferebat, facere enim probus Adolescens periculosè quàm pati turpiter maluit, atque tum ille vir summus scelere solutum periculo liberavit. Insidiatori autem & latroni quæ potest inferri injusta lex? Est enim hæc, non scripta, sed nata, lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verùm ex naturâ ipsâ arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus, ut si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendæ salutis.* in Oratione pro T. Annio Milone.

XII. Ta-

XII. Tabulæ. *Duodecim Tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem si se telo defenderit, interfici impunè voluerunt*, Cicer. ib.

N. 5. *Quo primum temporis articulo inter Noxios sint habendi homines, an scil. ubi primus apparuerit malefaciendi conatus, an nonnisi peracto prorsus facinore, an cum intenderint damnum, seu potius cum damnum dederint?*

Existimo quidem hoc generale esse hominibus judicium, etiam ipsum conatum plecti posse, reatumque induci, non solum ab effecto, sed attentato tantum facinore. Mitius certè in levioris noxæ casibus non infrequenter agi animadvertimus; ratio autem videtur, quod minima legum cautelæ non soleant subjici: re autem infecta, voluntatem ipsam & primarios conatus posse puniri, ex testimoniis & casibus infra ponendis abundè puto fiet (si quid gentium Doctores & Juristæ rectè sentiunt) omnibus manifestum.

N. 6. *An voluntas malefaciendi secundum Gentium doctrinam reatum inducat?*

Servator. Quod ex lege divinâ reatum inducat voluntas, etiamsi exitu omni eventúque nocivo careat, ex ipsissimis servatoris verbis liquet, Iratus fratri etiam homicidæ vitii proximitate accedit, *Mat.* 5. 2. Et quisquis aspexerit solum mulierem ut concupiscat, jam juxta legis Evangelicæ severitatem, adulteravit eam. *ib. v.* 28.

Tertullianus. *Malè velle, malè facere, malè dicere, malè cogitare de quoquam ex æquo vetamur.* Tertul. apol.

apol. c. 36. Nec de Ethnicorum judicio minus manifesta res est quippe.

Cleanthes. *Latro est etiam antequam manus inquinet, quia ad occidendum jam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem. Excercetur, atque aperitur opere nequitia: non incipit. Sacrilegi dant pœnas, quamvis nemo usque ad Deos manus porrigat.* Seneca ex Cleanthe, lib. 5. de benef. c. 14.

Cicero. *Consilia hominum, non eventa rerum, legibus vindicantur. Quare hoc quidem deliberantium genus pellatur è medio; est enim totum sceleratum & impium, qui deliberant, utrum id sequantur quod honestum esse videant, an se scientes scelere contaminent: in ipsâ enim cogitatione facinus inest, etiamsi ad ea non pervenerit.* Cic. de offi. lib. 3. p. 116.

Scelera, quamvis citra exitum subsederint, puniuntur. Senec. decl. 7.

Seneca. *Potest aliquis nocens fieri, quamvis non nocuerit. Si quis cum uxore, tanquam cum aliena, concumbat, adulter erit, quamvis illa adultera non sit. Aliquis mihi venenum dedit, sed vim suam remixtum cibo perdidit: venenum illud dando, scelere se obligavit, etiamsi non nocuit. Non minus latro est, cujus telum opposita veste elusum est. Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpæ satis est, perfecta sunt.* Tit. In Sapientem non cadere injuriam, cap. 7.

Maximus Tyrius. Ἀποδέχομαι τοῦ λόγου τὸ γνώμης τῇ ἡμαρτημένῃ προστιθέντος τὴν ἀδικίαν μᾶλλον ἢ τῇ ἐπιτυχεῖ τοῦ ἔργου· καὶ γὰρ μοιχὸν κολάζει ὁ νόμος οὐ τὸν δράσαντα μόνον ἀλλὰ καὶ βουληθέντα, καὶ τοιχώρυχον τὸν ἐπιχειρήσαντα, κἂν μὴ λάθῃ δράσας, καὶ προδότην τὸν μελετήσαντα, κἂν μὴ πράξῃ. *Accipio quidem sententiam hanc, quæ improbo instituto injuriam ascribit potius quàm actionis successui:*

successui: Quippe & mœchum lex punit, non qui mœchatus est tantum, sed & qui voluit, & furem qui tentavit furtum, licet deprehensus fuerit, & proditorem qui animum habuit sine eventu. Max. Tyr. diss. utrum referenda sit injuria.

Juvenalis. *Et patitur pœnas peccandi sola voluntas;*
Nam scelus inter se tacitum qui cogitat ullum,
Facti crimen habet. Satyr. 13.v.209.

Leges apertæ. Neque de juris Civilis hac in re consensu moveri potest dubium; expressis enim verbis & apertis textibus apparet voluntatem malefaciendi reatum inducere: L. 1. Cod. Theodos. ad l. Juliam de ambitu. *Pari sorte* (diserta sunt legis verba) *leges scelera puniunt & sceleris voluntatem. Item* Cod. ad l. Jul. majest. l. quisquis. *Traditur, quòd eadem severitate voluntatem sceleris qua effectum puniri jura voluerunt.*

Casus. 1. Casus etiam plures è juris Romani corpore desumi possunt, quibus confirmari hæc sententia possit: *Solicitatores alienarum nuptiarum, etiamsi adulterium perpetrare non potuerint, tamen propter voluntatem perniciosæ libidinis coercentur.* l. 1. *ff.* de extraord. crim.

2. Qui nuptias Monialis aut Vestalis Virginis attentavit, pari pœnâ plectitur cum eo qui eam rapuit. l. si quis non dicam. Cod. de Episcop. & Clericis.

3. Qui alienum servum corrumpere tentavit solum, punitur in duplum actione de servo corrupto, ideo quia consilium corruptoris ad perniciem probitatis servi introductum est. l. si quis Cod. de furtis.

4. Consilium voluntasque proditoris patriæ punitur, licet crimen non sit peractum: in dictâ lege,

Quisquis. Cod. ad Jul. Majest.

5. Solus conatus punitur in parricidio, veluti quando filius venenum emit ut patri daret, quamvis dare non potuerit l. 1. in fine ff. ad l. Pomp. de Parricid.

Si verò instantanea sit hæc voluntas & subita cogitatio, ita ut cogitans ad nullum processerit actum non punietur cogitans: quia, ut notant quidam, *Primi motus non sunt in nostra potestate.* Gothofredus in l. cogit. ff. de pœnis, &c. Hinc nata lex, *Cogitationis pœnam nemo patitur*, idque juxta rationem excusationis infra latam, quòd scil. in re impossibili tollatur & cesset obligatio.

Ignoscitur etiam ei qui cogitavit, & aliquaterius in actus processit, si sceleris eum sponte pœnituerit; Ita qui falsam monetam percusserint, si id totum formare noluerunt, suffragio justæ pœnitentiæ absolvuntur: l. Qui falsam ff. ad l. Cornel. de falsis. Humanæ enim fragilitati æquum est aliquousque veniam fieri, & si tantillum solum à debitâ rectitudine abstiterimus rectè petimus, quam aliis daturi sumus. *Nam vitiis nemo sine nascitur, optimus ille est--- Qui minimis urgetur.*

In Curiis Galliæ non semper observata est hæc exceptio, nec pœnitentia à voluntatis malitiâ excusavit. Nobilis quidam Normannus fraterculo sodali confitebatur se Franciscum Regem Galliæ occidere voluisse, nihil tamen ausum esse, & flagitiosæ voluntatis sponte pœnitere, Sodalis reum ad regem detulit, Rex deprehensum ad Curiam Parisiorum mitti jubet, Curia capitali supplicio quasi perduellionis convictum damnavit: Ut refert *Bodinus de rep. lib.* 4. *cap. ult.* æquius tamen à tanto judicii rigore humanitatis ratione temperassent.

N. 7.

N. 7. *An suspicio damni ab alio imminentis sufficiens sit causa ut alteri alter nocere incipiat?*

Suspicio vehemens mali ab aliquo proventuri non videtur ratio sufficiens cur alter alterum damno afficiat; Ratio est, quia lædere alium non est simpliciter licitum, sed aliquibus solum casibus concessum, ut cùm aliter bona nostra, amicorum, aut publica tueri penes nos non sit: Nisi igitur existat hic casus, nullum jus permittit hanc violentiā, imò nisi cognoscatur hic casus existere: Quippe respectu rerum exinde agendarum, idem est rem non existere & non apparere; quarumque actionum non liquet justitia, ab iis abstinere communis ratio suadet, iisque instare, quibus possimus ad rei veritatem pervenire. Nec inter Christianitatis cancellos coercetur, sed apud omnes peræque gentes obtinet Paulinum illud *Rom.* 14. 23. Πᾶν δὲ ὃ οὐκ ἐκ πίστεως, ἁμαρτία ἐστίν. Hinc præceptum illud Pythagoræ, πρᾶσσε δὲ μηδὲν τῶν μὴ ἐπίστασαι, *Nequicquam facias eorum quorum ignoras justitiam.* Suspicio scientiam excludit; definiri enim solet actus, per quem in dubitationem trahimur, timentes de aliquo ne læsionem inferat: nequit autem simul dubitationi consistere cognitio. *Benè*, inquit Cicero, *præcipiunt qui vetant quicquam agere, quod dubites, æquum sit an iniquum: Dubitatio cognitionem significat injuriæ.* Off. 1. Cui & consentit Aristotles. Εἰ δ' ἐστὶ τὰ μὲν κατ' ἀλήθειαν αἰσχρὰ, τὰ δὲ κατὰ δόξαν, οὐδὲν διαφέρει, οὐδέτερα γὰρ πρακτέα. *Sive sint revera, sive juxta opinionem solùm turpia, nihil interest, neutra enim sunt facienda. Eth. lib.* 4. *cap.* 9. Sed nihil magis ad rem dici poterit quàm quod habet Persius.

Publica lex hominum, naturaque continet hoc fas,
Ut teneat vetitos inscitia debilis actus.

Dilius

*Diluis Helleborum certo compescere puncto
Nescius examen?* Satyra 9. v. 9, 10, &c.

N. 8. *Autoritates quibus confirmari possit, suspitionem damni imminentis lædendi jus non dare.*

Nolo quidem ego hic aut oleum aut operam perdere. Quæ sit communis hac in re hominum notio; optimè apud Grotium jam est declaratum lib. 2. de jure belli & pacis cap. 1. num. 5. à verbis, *Sed multum falluntur & fallunt, qui metum qualemcunque ad jus occupandæ interfectionis admittunt*, ad illa; *Etiam Livia apud Dionem ait injuriam eos non effugere, qui facinus, quod timent, occupant*: quibus addi velim ultimam num. 17. c. eod. periodum, *sed ut vim pati posse, ad vim inferendam jus tribuat, ab omni æquitatis ratione abhorret. Ita vita humana est, ut plena securitas nunquam nobis constet: adversus incertos metus, à divinâ providentia & ab innoxia cautione, non à vi, præsidium petendum est.*

N. 9. *Quæritur, quomodo nos tuebimur, cùm rationabilitèr metuamus, nè ab alio aliquo lædamur, si non removere personam suspectam insequentemque noxam damno dato liceat.*

Resp. Sic nostra & promovenda & tuenda res, ut nemini fiat injuria, ut nemini damnum inferamus, saltem quàm maximè hoc fieri potest: at aliquo modo fieri potest, ut nos tueamur salvis aliorum rebus: Exempli gratiâ, Titius à Mævio metuit, ergò potest à Mævio aliquid exigere, quo certior sit Mævium se malo non esse affecturum; sic apud Romanos, si quis novum opus moliretur, sic ut vicinus timeret,

nè

nè aliquando malum aliquod ex novo hoc ædificio ædibus suis obveniret, [a] Jus erat, ut qui de malo futuro & adhuc infecto metueret, novum illud opus, quod aiunt J. Cti, nunciaret, id est nunciatione prohiberet, donec satis dederit (1) ut Pardulphus Pratejus, & F. Hottomanus explicant, donec caverit datis fidejussoribus se damnum, si quod accidat, ei cujus interérit præstiturum. Cui simile est quod habet lex de damno infecto, si nempe tuæ ædes ruinam minentur, quæ si caderent meis ædibus damnum inferrent, quoniam (ut hac in re inquit [b] Hopperus) alteri per alterum iniqua conditio non debet offerri, nec expectari, donec damnum evenerit, sed si ante fieri potest, præveniri, permissum mihi est [c] ut postulem à te cautionem mihi dari, de damno, quod accidet, resarciendo, & nisi tu id facias, ego in possessionem rei tecum mittar, ut facultas mihi sit cavendi, ne quid damni eveniat. Quin & ad tutelam eorum qui de læsione suâ causam habent suspicandi, omne est introductum cautionum genus, cujusmodi sunt [d] fidejussio & rerum oppigneratio jure Civili, obsidum datio jure Gentium, ut & cautionalia oppida, Castella, &c. quibus ita caveri solet homini vel Genti de injuriâ suspicanti, ut hoc modo ultra omnem periculi aleam ponatur. Neque scio, qui supponi possit casus, in quo cautio dari non potest. Duo post naufragia in insulam non prius cognitam incidimus: Ego ab illo metuo, metuens exigo cautionem, hanc puta, ut suspectus in unâ parte insulæ intra po-

a *ff. de operis novi nunciatione l 39. l de pupillo 5. §. 17. &c. & l. non solum 8. § 2. ff. eodem.*

b *De vera jurisprudentia lib. 12, tit. 6.*

c *ff. de damno infecto lib. 7. Prætor ait, &c.*

d *l. Si mandat 59. §. 6. ff. mandati l 4. §. addit. ff. de Fidei commiss. liber.*

 sitos

sitos limites se contineat: si recuset hujusmodi conventionem, manifestum dat pravitatis suæ argumentum. Verùm, inquies, qui sciam, quamvis conventum fuerit hunc pacto staturum, aut me somno forteàn sepultum, aut aliud agentem non oppressurum? Resp. Impossibile esse, nisi planè sim plumbeus & stipite magis excors, hoc ita fieri posse, ut prius non deprehendatur limites suos transeundo: quippe neque horis omnibus neque statis dormire me est credibile; adeò ut pro miraculo esse possit, si primo aggressu me occuparet; sique multum hac in re suspicax sim, illum aliquandiù in actibus suis observare potero: Aliisque ejusmodi casibus ratione non dissimili responderi possit. Nulla tamen causa est, cur tanta sit hominis prius ignoti suspicio, quanta poni solet ab iis, qui in Moralibus & Politiâ Hobbesium sequi delectantur, vel etiam cur propter incertos & & sine evidentiâ periculi susceptos metus, naturæ præcepta redderemus irrita.

N. 10. *Cum periculum jam instet, quomodo metuens se gerere debeat.*

Si Titius Mævium ita occupaverit, ut nullus Mævio evadendi detur locus, nisi per Titii interitum, Quæritur an Mævio liceat illum occidere? Resp. Si rationabilis sit suspicio, æquum est, ut liberam evadendi potentiam exigat Mævius: hanc si Titius concedere refragetur, certum malitiæ suæ argumentum ponit, & jus facit Mævio cum eo tanquam cum aggressore agendi.

Ludov. Molin. de just. commut. tr. 3. d. 12.

In simili causâ Ludovicus Molina idem plane statuit; *Si*, inquit, *sinistra suspicio de aliquâ hominis actione rationabiliter*

nabiliter præsumatur, admoneri potest, ut desistat ab hac re facienda, qui, si admonitus desistere nollet, periculumq; esset aliter non evadendi mortem, possit hic tanquam injustus aggressor interfici. Hinc in militia jus obtinuit; quod si quis amicorum ignotus, adeoque à custodia suspectus, jussus stare, nihilominus processerit, lex militiæ jubet eum occidi; qui enim tamdiu stare recusavit, donec probari possit eum non esse adversarium, is adversarius judicatur.

Cas. 2. Si duo in eo ponantur statu, ut Physica sit de morte alterius eorum certitudo, veluti si in angusto & præcipiti stadio toto impetu currentes alter alteri obveniat, nec stadius utrumque ferre possit, nec retro detur alterutri cursus, Quæritur, an damnum dare potius quàm accipere jus & ratio naturalis suadeat? Resp. Sanè si animos hominum examinemus, hoc repertu non erit difficile, plures malle alios à stadio detrudere, quam se in præcipitium detrudi sinere, aut ipsos se illuc dare: Vitiosè tamen hoc nobis accidere, quis rectè dixerit? Quisque enim de suo jure, ipso se dispensante, sine injuria decedit: alterum cedere non liquet; qui si non cedat, cur magis vitã ad tuendã propriã vicini destruere vitã liceret, quàm ad meum pecus tuendum vicini pecus jugulare? Si proprium commodum aut evitatio mali suadere alterius noxam sufficeret, nulla careret prætextu nisi insana iniquitas: Insanus enim prope est, qui alium sine omni commodi sui respectu lædit.

Sed si contractu aliquo componi res possit, ut sive per jactas sortes, sive aliter, determinandæ rei locus & tempus sit, æquius existimo, ut his rationibus, alteri moriendũ sit altero superstite futuro, transigatur res, & fiat ex conventione judicium, quàm ut uter-

que intercidat, aut alter se præcipitem det: cujusmodi conventionis politicum habemus in medicis Nicolai Tulpii observationibus exemplum, lib. 1. c. 43. *Septem*, inquit, *Britanni accinxerant se in insula Christopheriana unius solummodò noctis itineri, ultrà quam non extenderant commeatum; at interveniens tempestas abripuit imparatos longius in mare, quam ut potuerint reverti ad portum ante diem decimum septimum; Luctatum igitur cum inediâ est, quæ eo ipsis fuit gravior, quo ardentius id temporis æstuarit sol, & vehementius exucca eorum guttura exarefecerit exhalans incalescentis maris salsedo: Cùm intricati erroris nullum finem promitteret spaciosum mare, ancipiti sorti committebant, cujus carne urgentem famem, & quo sanguine compescerent inexplebilem sitim; jacta est alea, quò ex illis unus cædi destinatur, qui lubenter fortunæ cessit, & gavisus est se post mortem amicis esse profuturum, deinde sorte alius reperiebatur qui jugulum peteret, & vim volenti inferret, sic aliquandiu cibatam Naviculam deduxit tandem Deus ad Insulam Martiniam, ubi vix attigerant terram quin accusarentur protinus a prætore homicidii, sed dedit ipsis veniam Judex*

——Dira atque immania passis,
Et quibus ipsorum poterunt ignoscere Manes,
Quorum Corporibus vescebantur——

Num. 11. *Contraria Hobbesii sententia animadvertitur.*

Malmesburiensis Leviathan: part. 1. cap. 13. in omnibus hominibus naturaliter ne ab aliis lædantur diffidentiam ponit, quâ positâ sic deinceps argumentando progreditur. ——*Ab hac*, inquit, *diffidentiâ nulla extat tam rationabilis se securum reddendi via quam si illud per anticipationem aggrediatur; hoc est,*

vi aut fraude se superiorem omnibus quibus potest hominibus ponat, donec eo perventum sit, ut non aliam videat potentiam per quam possit ipse periclitari: Neque quidem amplius quicquam hoc est quàm quod sui ipsius exigit conservatio, & generaliter approbatur. Et deinde, *Extant etiam aliqui,* inquit, *qui in victoriarum à se partarum contemplatione valde delectantur; qui proinde, ultra quam propria requirit securitas, actus ad hunc finem tendentes prosequuntur: Si igitur, qui quietem magis modestiæ contenti limitibus exoptant, non possint aut non debeant per aliorum occupationem suam augere potentiam, se solum defendendo diu sustinere non poterunt. Ergo augmentatio potentiæ per occupationem, cùm ad conservationem sit necessaria, justa est nec cuiquam deneg anda.* Sed his omnibus ex superioribus petenda est responsio. Aut enim ii, quos suspicantur, aliquid egerunt quo manifestum fieret pravæ intentionis indicium; & in hoc casu, innocentes esse desinunt, cessat obligatio, & possunt a quopiam tanquam legis naturæ violatores opprimi: Aut solum suspicio est de damno a quopiam proventuro, quo casu qui sibi metuit exigere cautionem possit, & eam rerum dispositionem ut damnum sine sui ipsius læsione dare nequeat injuriæ suspectus, quas cautiones & rerum dispositiones dare si recusaverit, jam manifestum pravæ intentionis prodit argumentum, adeóque contra eum tanquam conditæ à natura legis temeratorem agi iniquum non est.

N. 12. *De speciebus peccatorum contra primum, sive de Innocentia, Naturæ placitum.*

Si species omnes peccatorum contra hoc Præceptum numerare aggrederer, vel magnum Volumen vix sufficeret eis variisque earum casibus distinctè de-

ſcribendis. Remitto igitùr ſcire volentem ad jura præſertìm Civilia, in quibus ſub delictorum & quaſi delictorum nomine ut plurimùm (penè ſempèr dixeram) veniunt contra hoc placitum peccatorum Species. *Delicti* enim *Natura in offendendo & lædendo conſiſtit, eoqúe obligationem inducit, quod in Utilitatem publicam vel privatam committatur: quod niſi fiat, ne delictum quidem fuerit*, ut notavit vultejus *Juris-Prudentiæ Rom. Lib.* 1. *C.* 45.

Quot igitur quæqúe ſint ſpecies, jam videbimus; in quibus ipſius Vulteii Methodum, cujus juris-prudentiæ ſyſtema præ aliis mihi arridet, ſequi mihi certum eſt; neque enim, quæ vulgo extant juris Compendia, ad methodum Inſtitutionum imperialium compoſita, omnes juris titulos comprehendunt, & neſcio quidem, an poſſint, quandiu Methodo dictæ, ſe ſtrictè alligent, tot omiſſa ab Imperatore Legis capita comprehendere.

Si cui prolixior Vulteii videbitur Inſtitutio, eâdē tamen contractâ (prout a Io. Arnoldo Corvino habemus editum) melius, ſi quid rectè ſentio, uti poſſit, quàm alia, in quibus fere tituli juris imperfectius recenſentur, ſyſtemata Elementáque percurrere.

§. 1. *Delicta circa cauſas Publicas ſacras ſunt, Schiſma, Hæreſis, Sacrilegium, Sepulchri violatio.*

1. Schiſma definiunt J.Cti ſeparationem ab unitate & communione Eccleſiæ citra errorem in fundamento. Noxa autem in eo conſiſtit, quòd ab honore veræ alicujus Eccleſiæ ſeceſſionem facientes detrahant, atque inſtabiles hominum in Eccleſiâ exiſtentium aut volentium ineſſe mentes miſerè ſeducant,

cant, anxiisque cogitationibus perturbent, ne non juxta ejus Ecclesiæ administrationem rectâ ad salutem pergant: Unde grande aliis præjudicium etiam ab exemplo illorum qui se separatos volunt, quamvis rationem secessionis publicè & pertinacitèr non defendant; quanta enim & in tacito exemplo operatio sit, alibi est declaratum: Quæ definitio, si schismati in S.S. memorato non conveniat, esse tamen tale contra innocentiam peccatum manifestum sit; eò quòd sic scandalum innocentibus, quo offendantur, obtrudatur, & contra fidem sic peccari poterit quod consensu supponatur in Ecclesias convenire, eòque in unum conjungi, quæ si abfuerit conventio, deerit membrorum unitas, quæ si nulla fuerit, nec unitorum possibilis erit distractio. Quæ nondum sunt conjuncta, separari nequeunt.

2. Heresin definiunt pertinacem erroris in doctrinæ Christianæ articulo fundamentali defensionem: Hic major inferri potest noxa, non solùm ab exemplo, verùm multo magis a publica & pertinaci erroris, in quo grande periculum, defensione. Sunt qui nullam defensionem pertinacem statuant, nisi quâ post evictam rei falsitatem in erroris patrocinio persistitur, neminemque esse Hæreticum, nisi qui propriæ conscientiæ judicio, juxta Apostoli phrasin, αὐτοκατάκριτος sit.

3. Sacrilegium secundum J.Ctos est Fraudulenta rei sacræ animo lucrandi facta contrectatio: noxa non solùm, quantum a sacrilegio fieri potest, hìc Deo immortali infertur, sed & populo juxta quod habet Marcianus *ff. ad legem Juliam peculatus l. 4. Lege, inquit, Julia peculatus tenetur, qui pecuniam sacram, religiosam, interceperit, abstulerit: sed, etsi Deo immortali abstulerit, peculatus pœna tenetur.*

Sunt & alia, quæ ad sacrilegium in jure referri soleant. *Disputare de principali judicio non oportet, sacrilegii enim instar est dubitare, an is sit dignus, quem elegerit imperator*, ut *C. de crimine sacrilegii* rescribunt imperatores Gratianus, Valentin, & Theod. *lege* 3. Noxa autem eo maxime in his spectatur, quòd honor principis intersit reipubl. adeo ut non solum ipsi imperatori, sed & communi omnium statui, qui in imperio continentur, his peccandi modis noceri soleat.

4 In sepulcri violatione, noxa quamvis prima fronte minimè videatur, eò quòd mortuis sua sepulchra curæ non sint: plurimorum tamen procul dubio interest, ut inviolata tueantur. Testem ipsum Ulpianum inducere in promptu est, qui sic ad edictum prætoris ff. de sepulchro violato L. Prætor ait, §. 8. est commentatus. *Qui de sepulchri violati actione judicant, quatenus intersit scil. ex injuria quæ facta est, item ex lucro ejus qui violavit, vel ex damno quod contigit, æstimabunt.* Neque quidem ita nullius dicenda sunt aut ipsius defuncti sepulchra, ut non etiam quibusdam è viventibus propria sint hinc jus fore rescripsit constantius, ut quis propria defendat sepulchra, *C. de sepulchro violato*, *l.* 4. *qui sepulchra.*

Nec solum privatorũ interest & maximè familiæ cum honori sint majorum ob pulchre facta monumenta, verum & reipub. ne rebus adeo religiosis inferatur vis: cum enim honoris sit insigne, defunctum pulchrè intumulari, eo sublato, calcar ad virtutem auferri quis negaverit.

Deinde, cùm constet Reip. interesse, ut etiam defunctorum extremæ voluntates habeantur ratæ (alias enim hærerent vivi de futuris post mortem semper sollicitti) constabit ejus etiam interesse, ut sepulchra sarta & tecta serventur. Ut plurimum enim

perpetuis

perpetuis his sepulturis per testamenta tradi solent corpora.

§. 2.

2. Delicta circa causas publicas profanas sunt: 1. Crimen læsæ majestatis. 2. Perduellio. 3. Ambitus. 4. Conjurationes. 5. Collegia illicita. 6. Receptationes seu hominum facinorosorum occultæ receptiones. 7. Peculatus. 8. Crimen residuorum. 9. Annonæ Flagellatio: quæ quidem talia sunt, ut nemini possint non noxia videri, nisi quis eorum naturam penitus ignoraverit.

§. 3

3 Delicta contra personas privatas commissa.

Sunt, 1. Plagium. 2. Homicidium. 3. Parricidium. 4. Vulneratio. 5. Prævaricatio. 6. Tergiversatio. 7. Calumnia. 8. Concussio. 9. Raptus Fæminæ. 10. Coitus illicitus. 11. Crimen expilatæ hæreditatis. 12. Crimen Repetundarum. 13. Furtum. 14. Abigeatus: è quibus omnibus duo solum sunt, in quibus de damno illato quæstio moveri possit, Tergiversatio & Coitus. In tergiversatione accusatio vera est, aut falsa: si falsa reo damnum datur ab accusatore, quod eum conatus fuerit reddere infamem; si vera, in Remp. peccatur, cujus interest ne crimina sint impunita: sin vera aut falsa judicibus creatæ sunt frustra molestiæ, cùm accusatio publica judicio etiam ordinato a Tergiversatore penitus deferatur. malim tamen ad causas publicas hæc esset relata species. De speciebus illiciti coitûs, non est cur aliquid hìc comminiscar, longum enim esset singulos, variósque earum casus percurrere: & peculiari, ut in examine Aretologiæ Aristotelicæ, Capite de luxuriæ circa venerem speciebus dictum a me est, in quarum plurimis videtur noxa, sin minus ea affuerit, ut in peccatis contra naturã, ut

bestialitate

bestialitate &c. excipiendi ij casus sunt, & inter ea crimina recensendi quibus contra bonum proprium & prolis est peccatum.

§. 4.

Communia delicta sunt

1. Prava suasio. 2. Injuria. 3. Rapina rerum. 4. Damnum. 5. Vis. 6. Crimen falsi. 7. Veneficium: hæc qui apud juris-consultos legerit descripta, non multâ intercedam prece ut noxæ conjuncta non neget.

§. 5.

Innominata delicta sunt, quæ certo nomine carentia generali stellionatûs & doli appellatione continentur. Casus ponuntur a Vulteio.

1. Si quis rem alienam sciens pro sua obliget. 2. Si quis in pignore dando æs pro auro subijciat. 3. Si quis scien- statu liberum dissimulatâ ejus conditione vendat, *lib*: 1. *cap*. 50. in quibus omnibus nihil manifestius est, quàm quòd damnum ei, qui dolum est passus, & noxa inferatur. Videri possunt quæ in hanc rem habet *Vlpianus ff. de stellionatu*.

§. 6.

Delicta impropria seu Quasi-delicta.

Quæ ad hunc in jure titulum referri solent, quamvis impropria audiant & quasi-delicta, si naturã tamen ejusque attendamus jura, vera procul-dubio habebuntur, ubi enim noxa innocenti illata, ibi delictum, nec noxæ gradus speciem facti quit mutare. Species quasi-delictorum sunt hujusmodi.

1*a*. *Si judex litem suam fecerit*, , idest, ut explicant interpretes, malè judicavit per imperitiam: at quis inficias iverit imperitum judicem, ex imperitiâ, quòd malè judicet, innocentem lædere? Nescio certè cur non etiam in judice imperitia culpæ annumeraretur?

numeraretur? aut cur verum minus delictum quam eadem imperitia in aliis casibus (quorum meminit Imperator *Inst. de l. Aquilia* §.7.8. De medico mulione infirmo equitante) constitueret. Sic enim se habet lex. *Imperitia culpa annumeratur, veluti si medicus ideo servum tuum occideret, quia malè eum secuerit, aut perperam ei medicamentum dederit: Impetu quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuit, si servus tuus oppressus fuerit, culpa reus est mulio: Sed & si propter infirmitatem retinere eas non potuerit, cùm alius firmior eas retinere potuisset, æquè culpa tenetur. Eadem placuerunt quoque de eo, qui, cùm equo veheretur, impetũ ejus aut propter infirmitatẽ aut propter imperitiam suam retinere non potuerit.* Omnes peræque (necimperitum excipio judicem) ideo mihi videntur in culpa positi, quod illud sint aggressi, cui perficiendo sine noxâ se non cognoverunt pares.

2da, Species quasi-delictorum est, cùm ex cœnaculo, vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis habitat, dejectum effusumve est aliquid quo alicui noceret: Idcircò verò, ut advertunt J.Ct. in locum, quasi delictum dicitur, quia ipse non dejecit, nec deijci jussit, sed tantum culpa ejus fuit, quatenus tales personas in ædibus retinuit, qui ita imprudenter agebant, ut in transeuntes aliquid temerè dejecerint vel effuderint. Lædit igitur alios Dominus præ negligentiâ, eò quòd tales sibi, qui scil. alios læderent, in hæc officia servos ascivit: noxæ, quamvis non immediata, merito tamen censetur aliqualis causa.

3tia. Species est, cùm quis eâ parte quâ vulgo iter fieri solet, id positum aut suspensum habet, quod potest, si ceciderit, alicui nocere, quo casu pœna decem aureorum constituta est. Non actu hic inferri supponitur noxa, sed illud actu supponitur positum, quo facilè possit

noxa

noxa inferri: qui vero res in ea ponit lubricitate, ut ipsæ possint nocere, merito noxæ censetur autor, si noceant; imò, quamvis non noceant, parum officij memor est habendus, cùm illud egerit, quo possit, se invito, damnum emergere.

4ta. *Species est, cum exercitor Navis, aut Caupona, aut Stabuli, de dolo, aut furto, quod in Navi, aut Cauponâ, aut Stabulo, factum erit, quasi ex maleficio teneri videtur*: In quibus etiam casibus, quamvis non proximus, mali tamen autor habetur excercitor, &, quatenus causæ architectus, effecti per illam causam fit reus. Favetque textus huic rationi; eum quippe aliquatenus culpæ reum affirmat, quod operâ malorum hominum uteretur. §. 3. *Inst. eod.* qui casus etiam extat *ff. Nautæ, caupones l. ult.* §. 3. *Si servus nautæ damnum dederit, licet servus nautæ non sit, æquissimum erit in exercitorem actionem utilem dare. Hac autem (ut inquit Ulpianus) actione suo nomine exercitor tenetur, culpæ scil. suæ, qui tales adhibuit; & ideo si decesserint, non relevabitur.* At que hi sunt casus qui de quasi delictis *Inst. de oblig. ex quasi d. & ff. de obligationib. & actionib. l.* 5. videri possint.

5ta. Species apud Vultejum his subtexitur, *lib.* 1. *c.* 51. *Veluti si quadrupes pauperiem fecerit*, hoc est, si fera genitali feritate, id est, spontanea nocuit & minimè, provocata, séd tamen contra naturam omnium ejus generis animalium, ut in instantiâ a Servio latâ, puta *si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus petierit, voluit lex, dari id quod nocuit aut noxiæ æstimationem, v. ff. Si quadrupes: l.* 1 §. 4. 7. *& notata Gothofredi in* §. 7. Damni igitur autor meritò habetur Dominus, quòd tali imbutas feritate quadrupedes sustineat, ubi ab illis noxa fieri possit, adcóque naturali saltem jure non audiet Pauperies,

peries, ut à Jureperitis definitur, Damnum sine injuriâ facientis datum.

Plura etiã exempli hujusmodi obligationũ videri possunt *in glossa ad l. obligationes ff. de oblig. & act. & apud Zasium l. eandem ff. eod.* Quarũ obligationum originem quidam ex quasi delictis, alii ex variis causarum figuris petunt, quibus omnibus, cum his etiam quorum supra est mentio, vel leviter expensis, aliud cogitare non potui quam quod civilium juxta jus Romanum obligationum ad pœnam origo ut plurimum à noxa derivetur. Hoc verò ex mutuo civium consensu, quo pœnarũ jus stabiliant legislatores, in unaquaq; quantum scio, civitate privilegium nacti sunt, ut possint decernere, cujusmodi actiones, & quibus circumstantiis positæ, nocituræ censeri debeant, & quousque nociturae, quibusque pœnis his noxæ casibus obveniri debeat. Deinde ex eodem consensu jus habent quidlibet secundum prudentiam suam statuendi de bonis fortunæ vel corporis eorum qui in eam societatem coaluerunt. Nec quicquam queri par est subditos de pœnarum severitate, cùm ipsi earum autores sint, qui potentiam perfectamque ἐξουσίαν legislatoribus permiserunt quidlibet de se suísque rebus decernendi.

v. Doctores in l. 1. ff. de oblig.

Magnã habemus ex Jure Civili peccatorũ contra InnocentiãMessẽ, alia tamen esse, quæ ratione hujus præcepti vitari debeant, nullus sum qui dubitem: Si enim quasi-delicta intra species peccatorum numerentur à nobis, si prava suasio verum à Jureperitis habeatur delictum, atque idcirco quòd omnia hæc ad noxam disponunt solùm, non perfecte causent, Pravæ enim suasionis est reus, quamvis is cui suadetur minimè consilium sequatur: & pœnam 10 aureorum luit quasi delinquens, quamvis actu à male-suspenso, nocitum

citum non sit, si, inquam, hæc justè statuantur, quid impedit quo minus omnia, quæ quoquó modo ad noxam faciant & conducant, hac ratione evitare jubeamur.

Alia igitur sunt quæ etiam Ratione hujus naturæ placiti evitari debent, ut quæ disponant ad noxam quam immediatè non causant. Idque vel nos ipsos, ita Luxuria, Prodigalitas, Segnities, Avaritiæ, Libido, affectus item habitúsq; quicunque ad injurias nos exstimulant, qui etiamsi imo corde lateant & ita sint ad oculum inconspicui, illic omnes tanquam in officina excudunt noxas; unde à Servatore, cui tam non-Entium (si sic loqui liceat) quam Entium perspectissimæ erant origines & initia, ostensum est *ex corde* & reconditis inibi libidinibus *exire*, *cædes*, *adulteria*, *stupra*, *furta*, *testimonium falsum*, *convicia*, Mat. 15. 19. Et consequenter non tantum actus perfectos & effectum consequutos, sed & motus intimiores & passiones quascunque vitiorum causatrices severè suis vetuit: Sic non homicidiis tantùm, sed iracundiâ, non adulterio solùm, sed & concupiscentiâ interdixit, neque eo contentus, iis etiam arceri nos voluit actibus quibus ad concupiscentiam quomodocunque poterimus deduci; Canon est, *Quicunque aspicit mulierem, ut eam concupiscat, jam adulteravit eam in corde suo*, Mat. 15. 28. Neque vis hæc libidinum gentes latuit; *Hinc Patriæ proditiones, rerumpub. eversiones, hinc cum hostibus clandestina colloquia; nullum denique scelus, nullum facinus magnum esse, ad quod suscipiendum libido voluptatis non impelleret, stupra verò & adulteria & omne tale flagitium nullis aliis illecebris excitari nisi voluptate*, Vt Cicero *lib.* 1. *Off.* ex Archita Tarentino animadvertit.

Sunt etiam quæ disponunt alios, & ad noxam inferendam

ferendam præparant, hujusmodi actiones sunt, delationes, susuri, quibus assentari & adblandiri Tyrannis & potentioribus quibuscunque nonnulli solent: quo sæpius fit, ut qui honestè sapienter & modestè satis se gesserint, aut fortunis suis, aut corporis bonis, vel ipsa denique Vitâ mulctentur.

N. 13. *Ratio cur ita sint soliciti parentes de futura liberorum Felicitate.*

Aliquatenus eorum quæ liberorum gratiâ à parentibus fiunt, ratio reddi ex primo naturæ placito potest; Universaliter seu omnium ratio reddi nequit. Altera igitur pars ad στοργὴν, de quâ infrà refertur: Hìc igitur solùm cavetur, nequis parens prolem sinat in eum deduci statum, cui status non essendi rectè præferri possit. Noxam enim infert, qui deteriorem alicujus conditionem reddit. Status nonessendi primus erat prolis status: si igitur Parens ab eo nos eduxerit & in deteriorem aperuit iter, noxam intulit. A noxa autem nobis esse cavendum imprimis submonet mens. Quotquot igitur sunt qui existimant præstare non esse quàm non esse divites, consentaneum est eorum rationi, ut omnem moveant lapidem, quò magis ditescant liberi: Quotquot qui in τῷ esse non tantum ponunt boni quantum in honorum carentiâ mali, necesse est arte industriâque contendant, ut ad dignitates evehantur a se Nati: et quotquot rectè sentiunt de Gehennâ, præstare scil. non esse quàm ejus flammis immergi, eorum rationi consentaneum est, ut ita instruant filios, quo possint eas evitare. Quatenus autem & quibus in casibus Morum Phænomena, qui in liberorum curâ videntur, aliud principium exigant suo loco dicemus.

CAP.

CAP. IV.

De Fide servandâ.

N. 1. *Judicia & rationes Jure-consultorum & Gentilium, quòd obligatio ad Fidem servandam a Naturâ sit.*

Grotius. Primè, ut omnia ferè in Jure solet, Grotius Connani refellit sententiam, qui statuerat ex promissis jus naturaliter non oriri; Argumenta quædam & autoritates ex illo non gravabor transcribere. *Secus*, inquit, *si esset inter Reges & populos diversos, pactorum, quandiù nihil ex iis præstitum est, vim esse nullam, præsertim iis in locis ubi nulla forma fœderum aut sponsionum est reperta.* Deinde *nulla ratio reperiri possit, cur leges quæ quasi pactum commune sunt populi, atque hoc nomine vocantur ab Aristotele & Demosthene, obligationem pactis possint addere, Voluntas autem cujusque, hoc omni modo agentis ut se obliget, idem non possit, præcipuè ubi lex Civilis impedimentum non affert. Accedit his sapientum consensus; Nam quomodo dicitur ab J. Ctis nihil esse tam naturale quàm Voluntatem Domini, volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi: eodem*

Rhet. 1. 15. l. 2. ff. de legibus.

dem modo dicitur nihil esse tam congruum humanæ fidei quàm ea, quæ inter eos placuerunt, servare. Fidem dicit Horatius justitiæ sororem, & Platonici sæpè justitiam vocant ἀλήθειαν, quod Fidelitatem transtulit Apulejus &c. de Jure belli lib. 2. cap. 11. §. 1.

§ *Per traditionem Inst de rerum divis: l. 1. ff. de Pactis.*

Communiter etiam Doctores hoc ex lege Naturæ juberi volunt, ut pacta fidesque data serventur. Videatur *Cynus in l. digna Vox 4. num. 7. in ultima quæstione vers: & Naturalia jura suadent pacta &c. Cod. de Legibus. Joan: Baptista Plotin: in tract: de in litem jurando, §. 38. incip: quadragesimo amplia n. 3. vers: ubi dicitur quod Ratione Naturali &c. And: Fachineus lib. 9. controv. juris, c. 59.* Adeóque hoc dicunt obtinere, ut nulla omnino dari possit hic ex parte dispensatio aut juris remissio. Princeps ex suæ potentiæ plenitudine tollere potest jus positivum atque adversum id suo arbitrio disponere, *Alexander in l. si quis iniquum 3. §. si quis pro. 3. n. 6. Vers: & istis stat conclusio, & ff. quod quisque juris & consil. 2. incip. Visis codicillis, n. 14. vers: princeps etiam potest sine causâ: Albertus Brunus consil: 1. incip: omnipotentis Dei circa 1. articulum col. 5. vers. primo, quia nemini dubium*; & cæteri innumeri. Certi tamen juris atque indubitati est, Principem ipsum contractibus & fide datâ non minus obligari quam alius quilibet etiam privatus, idque ab iisdem doctoribus perindè est confirmatum. Vide *Alexandrum consil: 1. incip. Redemptoris nostri in vocato suffragio circa primum dubiũ vers. nàm quilibet etiam si sit supremus princeps &c. lib. 2. & consil: 97. v. 4. vers: quia Princeps tenetur servare contractum, & com. 286. in causâ communitatis Ripomarensis, n. 4. Col. 4. vers. & ideo ipsa: Al-*

 bertum

bertum item Brunum consil: 51. *vers: secundo moveor*, Ubi hanc communem esse ait Doctorum sententiam; & Ratio est, quòd jus Naturæ ab omnibus peræquè J:Ctis vel a summo principe immutabile judicatum sit.

Nota est quam tulit Paulus juris Regula *ff. de reg: Juris l.* 84. §. 1. *Is naturâ debet, quem jure Gentium dare oportet, cujus Fidem secuti sumus.* Imò dicit Ulpianus *ff. de pecunia constituta, l.* 1. *Prætorem Naturali æquitati favere, qui constituta ex consensu facta custodit, quoniam grave est Fidem fallere.* Qualis autem sit constitutæ pecuniæ contractus exemplo ex sacro textu desumpto declarari potest. Onesimus fugitivus per ministerium Pauli in fidem est conversus, conversum Apostolus ad Dominum remittit Philemoni, scribens simul in hunc modum, *Si quâ te Onesimus injuriâ affecit, aut debitor tibi est, hoc mihi imputato. Ego Paulus scripsi mea manu, ego dependam.* Constituta hìc est a Paulo pecunia, id est, promissa: hanc jam non ultra Onesimus, sed Apostolus ex promisso debet.

Modestinus. *Consentientes in aliquam rem ex consensu obligari necessario ex voluntate nostrâ videmur.* Sic Modestinus ff. de oblig: & act: l. Obligamur 52. §. 4. *Etiam nudus consensus sufficit obligationi, sed & nutu solo pleraque consistunt.* §. 9.

Cicero. *Fundamentum justitiæ est Fides, Fides verò dictorum conventorumque constantia & Veritas.* Cicero offic. 1. qui ibidem supponit, quia fiat quod dictum est, appellari posse Fidem.

Regulus. *Ad Carthaginem rediit Regulus, cùm neque ignorabat se ad crudelissimum hostem & ad exquisita supplicia proficisci, quod Fidem servandam putabat.* Cicero off. 3.

Seneca. *Fides Sanctissimum humani pectoris bonum est, nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur præmio: Ure*, inquit, *cæde, occide, non prodam, sed quo magis secreta quærit dolor, hoc illa altius condam. Ep*: 88.

Priusquam promittas delibera, & cum promiseris facies. Idem in lib. de mor. *Malo mihi successum deesse quam fidem; etiam hosti est æquus qui habet in consilio fidem: Fidem qui perdit, nihil potest ultra perdere.* Id.

Germani. Tacitus hanc Germanorum stupet fidem. *Aleam*, inquit, *quod mirêre, sobrii inter seria exercent, tantâ lucrandi perdendive temeritate, ut cum omnia defecerunt, extremo & novissimo jactu de libertate & de corpore contendant: victus voluntariam servitutem adit; quamvis junior, quamvis robustior, alligari se & venire patitur.* Tacitus de morib. Germ.

Num. 2. *Quod Naturale hoc de Fide servanda placitum a cæteris sit distinctum.*

Supposito jam quod grande in læsâ fide peccatum sit, quodque Fidem servare pulchrum sit, quæri tamen potest, An primò hoc a Naturali Conscientiâ proveniat, ita ut Fidei tuendæ nulla alia sit origo aut fons quam ipsa Natura honesta dictitans, & a nullo alio dependeat, aut præscribatur (quod prius dici meruit) conscientiæ dictamine, an forsan ab alio aliquo placito secundario derivetur?

Concludo, quòd ipsa fides principium sit, quodque ejus actionibus, sine omni respectu ad cætera, quæ habet, placita, delectetur Conscientia. Si enim ex alio oriundum esset, certè aut ex Innocentiæ, aut Philautiæ præcepto.

Quòd non ab Innocentia derivetur contendo. Honestum, inquam, est ut Titius præstet quæ Mævio promisit: Respondes ita esse: verùm non hoc primo esse honestum, sed quia suam alias Titius innocentiam tueri non possit, quippe Mevium læderet si promissis non staret. Fidem enim ejus est secutus ita, ut damnum illi necessario sequatur si nolit Titius promissa adimplere: Papæ! Cur, quæso te, Fidem alicujus sequeretur Mævius, si non esset ex se obligatoria? Cur, si damnum sequatur, magis a Titio quam a seipso secutum judicaretur? Exemplo clarior forsan res fiet: Mævius Titio equum Vendidit; pactum hujusmodi: Do jam equum, ut des cras viginti minas: Non pendit nummos ad diem Titius, sed equum reddit. Non videtur damnum dedisse, quia equum restituit. Imo, inquis, damni fit reus quia credidit se recepturum viginti minas, atque ita de rebus disposuit, ut sibi necessario usui foret hæc pecuniæ summa. Bellè. Unum tamen rogâsse fas sit, cur præ omnibus promissor Titius damni perageretur; non enim (dato quod promissi per se non sit obligatio) quicquam fecisse arguetur quo ratione utens Mævius crederet. Fides sua Titium perdidit: suppositoque quod Fidei non sit obligatio, autor Fidei Mævius censendus non est. Stulta enim in confidentiâ fuisset credulitas, ob quam ut stultitiæ suæ pœnas lueret par esset. Vicinum sic alloquor. Fortasse dabo tibi viginti minas: certò credit me daturum. Dicesne me ex ejus confidentiâ vinciri, cùm ea sine omni ratione fuerit, nec quicquam egerim cur is certo crederet. Si persuasus fuerit Furiosus, sivè alius quis, me daturum illi ingentem pecuniæ summam, aut nullâ de causâ, aut levi, puta quod eum aliquando ad cœnam vocâssem, tenebor ad

pecuniam numerandam? Nihil minus. Quid autem si ita de suis disposuit, ut aliàs ex Fide damnum pateretur? Respondeo, quòd me innoxio damnum suâ patitur ineptiâ. Fides jam si non obliget, naturaliter nulla est ratio cur alter alteri paciscenti crederet, aut daturum facturumve quod promisit, cogitaret.

Verùm, inquiunt nonnulli, qui, quod promisit, non præstitit, alium suo defraudavit, nec veniam magis quam Fur meretur. Vulgaria hæc. Nonne eâdem ratione possimus & illud de Gratitudine placitum ad caput de innocentia derivare? Opera illius, cui benefit, benefactori debetur, debita autem ad illos pertinent quibus debentur; hanc igitur si quis subtraxerit, quasi fur fuerit. Ita etiam in vulgari beneficentiâ quæ ex ultimo emanat placito. Viscera sunt quæ universo humano generi debentur; hæc non exhibuisse nefas, hæc subduxisse culpam sapit, quæ quandam habet cum furto analogiam. Verùm distinctius nobis est agendum, & peculiaria hæc ut stant posita, ponenda certè erant placita. Quæro enim, quomodo pateat quòd injuste fecerit qui a promissis recessit, qui parenti dare alimoniam recusavit, qui aquam a sitiente prohibuerit? Respondes, quia hoc pacto alterum lædit & damnum dat. Rogo, quomodo fiat læsio cùm nihil a personâ detrahat cui inferre noxam dicitur? At, inquies, debuit aliquid ipse etiam ejus gratiâ præstare. At, quî hoc probes, rogo? Non aliâ ratione ratum facies quam recurrendo ad principia Fidei, Gratitudinis, benevolentiæ; adeo ut (si fundamenta investigare velis) necesse sit ut tandem ad hæc ipsa perveniamus principia, ultra quæ non datur exitus, nisi in Conscientiæ Gaudium, quod omnium actuum moralium finis recte censeri videtur.

Nec quidem hæc ex promissis obligatio in Philautiâ habere possit originem. Esto interesse cujusque ut alij cum illo servent Fidem, nec servaturos nisi ipse erga cæteros servet, at dantur casus in quibus nullum ejusmodi bonum possit quis ex aliorum fide servatâ lucrari, quantum ex propria servatâ perdet. Tales autem sunt eorum qui ex promissis solis ad mortem obligantur, aut æque grave supplicium ut obsidum aliorumq; quorũ mentio a nobis facta est, cùm quæritur an possit quis pro eo fidejubere cui pœna corporalis impendet: in his autem casibus fides est servanda, ex qua nullũ õnino (conscientiæ bonũ semper excipio, & rectè, quia nullum hoc esset, nisi factum juberet Natura) promittentibus accedere emolumentum potest. A quo autem abest commodum, à Philautia certè suaderi non potest.

N. 3. *De modis quibus fides dari possit.*

§. 1.

Ut fides formaliter detur, requiritur imprimis mentis actus consensus scil. voluntarius.

Javolenus. *In omnibus rebus quæ dominium transferunt, concurrat oportet affectus ex utraque parte contrahentium, nam sive ea venditio, sive donatio, sive conductio, sive qualibet alia causa contrahendi fuit; nisi animus utriusque consentit, produci ad effectum in quod inchoatur minime potest.* ff. de oblig. & act. l. in omnib. 55.

Pedius. Ulpianus. *Adeo conventionis nomen est generale ut eleganter dicat Pedius, nullum esse contractum nullam obligationem, quæ non habeat in se conventionem, sive re sive verbis fiat; nam & stipulatio quæ verbis fit, nisi habeat consensum, nulla est hæc.* Vlpianus ff. de pactis leg. 1. §. 3.

§. 2.

Ad fidem datum seu factum promissum adhiberi etiam necesse est consensus signa.

Grotius. *Modum promittendi quod attinet, is requirit actum externum, id est, Signum sufficiens Voluntatis; quale interdum potest esse nutus, interdum Vox, aut literæ*, de jure belli lib. 2. Cap. 12. q. 11. imo idem est, quod ad juris effectum, non esse & non apparere voluntatem rem suam tranferendi volentis.

§. 3.

Quomodo recte consensus significari dicetur?

Magna quidem signorum, fateor, est varietas, quibusque in numerum redigendis vanus forsan hic loci impenderetur labor cùm in singulis contractibus describendis modum consensus significandi notare saltem mihi decretum sit.

Nihil interest, si Juliano fides, an suffragio voluntas declaretur, an rebus ipsis & factis ff. de legibus de quibus 35. §, 1 Quod nutu solo voluntas significata casibus quibusdam habeatur rata, ex eo patet, quia *nutu jubere quis potest ut adeatur hæreditas l.* 93. §, 1. *ff. de acquirenda hæreditate l.* 65. §:1. *ff. ad Trebellianum.* Ita & relinquere fidei-commissum *l.* 21 *ff. de legatis* 3. *l.* 22. *Cod: de fidei com: legatum* 44. *Eclog.* 1. *c.* 132. Delegamus etiam nutu, *l.* 27. *ff. de Novatione*, imo paciscimur & jubemus *Cujacius ad l.* 1. §- 2. *ff. de verbor oblig.* Certè si naturam attendimus, qui quomodocunque voluntatem significavit verbis, actionibus, gestu, seu nutu ejusmodi, qui possit mentis sententiam perfecte declarare, ejus voluntatas in licitis & honestis conventibus, promissis, pactis quibuscunque (sive de dando sive de faciendo contractum sit) habetur rata: ex verbis enim non contrahitur obligatio quatenus verba sunt aut his literis & syllabis constent,

sed quatenus ex instituto sunt conceptuum signa. Certissimumque est illud Philosophorum Axioma, quod convenit Enti, qua Ens, convenire omni Enti, & consequenter illud convenire omni signo, quod verbis convenit quatenus signa sunt. Ne vero fraus cui fiat, aut obscuritate signorum quis falsum faciat judicium de mente illius qui contrahit, leges civiles formulas quasdam adinvenere, quibus uterentur promittentes contrahentesque, ut certis voluntatis suæ signis: ita Romano jure *promittendi rei constituebantur, si interrogati, spondetis hoc aut illud? respondissent, spondeo, aut spondemus*, l. duo rei. ff. de duobus reis.

Pacto convento Aquiliana stipulatio subjici solebat, ut Paulus l. Pacto ff. de Transactionibus: qui libro sententiarum secundo. Tit. 3. asserit, *stipulationem esse verborum conceptionem, ad quem quis congruè interrogatus respondet, uelut Spondes? spondeo. Dabis? dabo, Promittis? promitto. Fidei tuæ erit? Fidei meæ erit* & Justinianus §. 1. *Instit de verbor oblig. In hac re*, inquit, *olim talia verba tradita fuerunt: Spondes? spondeo. Promittis? promitto. Fide promittis? fide promitto. Fidejubes? fidejubeo. Dabis? dabo. Facies? faciam.*

De quibus stipulationum formulis, §. 1. *Instit de verbor: oblig.* ad hunc modum rescripsit Justinianus, *Solennia hæc verba olim quidem in usu fuerunt, postea tamen Leonina constitutio lata est, quæ solennitate verborum sublata sensum & consonantem intellectum ab utraque parte solum desiderat, quibuscunque tandem verbis expressum est.* Constitutio extat hujusmodi, *Imperator Leo Aulo Erythrio præf. Præt. Omnes stipulationes, etiamsi non solennibus vel directis, sed quibuscunque verbis, consensu contrahentium compositæ sunt, adgnitæ suam habeant*

habeant firmitatem. Cod. de contrah. ſtipul. l. omnes.

Nihil certe, quod ad naturæ jus attinet, intereſt, quibus ſignis conſenſus innoteſcat, modo certa ſint: jus tamen civile in ſingulis contractibus ſpecialem modum ſignificandi conſenſum exigit; non quòd is modus à naturâ requiratur, ut quis obligationem contraxiſſe dicatur, verùm ut certum àliquod habeatur ab omnibus empti, locati, depoſiti, ſtipulati, ſocietatis inſtitutæ, & cæterorum contractuum ſignum, neque acta ſua variè interpretari ad libitum cujuſque & intereſſe liceret. Optime igitur Bronchorſt: in reg. Ja. 27. *Introduxit*, inquit, *jus civile certas & ſolennes quaſdam contractuum formulas, certoſque modos quibus aliquid deberi incipit vel deſinit l. Oblig. 44. §. Placet ff. de oblig. & act. a quibus neminem recedere poſſe recte conſtitutum eſt, ne ad cujuſvis privati hominis arbitrium & cenſuram, jus publicum infringatur; habet nempe quilibet contractus propriam ſubſtantiam, & eſſentialem a jure præſcriptam formam, quam ſi detrahas, contractus corruat neceſſe eſt. l. Julianus §. Si quis rem ff. ad Exhib: quare nec convenire poteſt, ut ſine interrogatione & reſponſione ſtipulatio contrahatur, aut emptio ſine pretio, aut locatio ſine mercede conſiſtat, &c.*

Num. 3. *De ſpeciebus Peccatorum contra Fidem, & quomodo ſpecies officiorum & peccatorum, quæ ex placito Naturæ de Fide derivatæ ſunt, diſtinctè cognoſci poßint.*

Tot modis peccari poteſt contra Fidem, quot eam dari eſt poſſibile: Datur autem apud varias gentes ſecundum varias paciſcendi formulas, quas omnes enumerare,

numerare, infinitum si non sit, at majoris opus moliminis, quàm quod ab homine quopiam singulari perfici possit.

Morem igitur, usum, leges Romani imperii sequi mihi certum est, easque conventionum formulas, quibus significabant se alterius gratiâ quicquam facturos: De cæteris enim inde, quamvis varius gentium usus sit, facilè futurum est judicium: Quicunque enim sunt modi, quibus aliter alibi significatur consensus, his etiam promissa implicari est necesse, atque ex promissis obligationem nasci.

N. 4. *De diversis promissionum formulis quibus contractus jure civili nascebantur: sive juri gentium & civili communes, quales erant Reales, & ex consensu, sive juris civilis proprij. De innominatis etiam & quasi contractibus, in quibus omnibus notantur implicitæ promissiones, & quomodo consensus in unoquoque significatur, explicatur.*

§. 1.

Contractus qui vocantur Reales juris gentium.

Reales, ut notat Vultejus Jurisp. Rom. lib. 1. c. 30. dicebantur, quia in his contractibus oportebat rem præsentem esse necessariò & tradi, ut contractus jure civili initus diceretur. Et sunt.

1. Mutui datio est contractus realis, quo rem in quantitate consistentem ita damus, ut qui accipit eandem reddat, non quidem in specie, sed in genere; *Herm. Vultejus Jurisp. lib.* 1. *c.* 31. *Cuiatius observ. lib.* 11. *cap.* 37. *Dres, in legis principium Inst. quib. modis re contrahitur obligatio.*

Promissio implicita mutuo dantis, dabo vel do tibi vini amphoram, si Kalendis Martiis, proximè secuturis

cuturis vini ejusdem generis & bonitatis reddes eandem quantitatem: significatur consensus huic promisso, vel per rei dationem, veluti si rem tradideris mutuo eam à te roganti, vel per verba, literas, nuntium, aut signa conceptuum quæcunque.

Promissio mutuo accipientis est. Kalendis Martiis proxime secuturis reddam eandem ejusdem generis & bonitatis vini quantitatem.

Significatur consensus huic promissioni accipiendo rem (viz) vinum traditum, item verbis, nuntio, literis, aut signis animi quibuscunque.

2. Commodati datio est contractus realis, quo res aliqua gratuitò utenda alicui conceditur, ut illa ipsa etiam restituatur in specie: *Vult ib. cap. 32. Calvinus in Diction. ad verbum commodatum & Dres. in §. Item is cui res Inst. quib. modis re contrah. oblig. & in l. 1. §. Item is cui ff. de oblig. & act. l. si mihi 3. §. 1. ff. commodati.*

Promissiones implicantur hujusmodi. 1. Commodantis, do tibi hunc equum, ut Kalendis Martiis reddas: significatur traditione equi ei qui rogavit ut eum sibi commodaret, deinde verbis, nuntio, literis &c.

2 commodatarii, reddam tibi equum [quo tempore convenit, &c. observabo quæ lex a commodatario requirit, significatur consensus equi acceptione, ut & literis, nuntio, verbis, &c.

3. Depositum est contractus realis, quo res mobilis gratis [datur custodienda, ut eadem in specie restituatur quandocunque libuerit deponenti. *Vulteius loco cit. cap. 33. Dres. in § præterea Instit. quib. modis re contrah. obl. l. 1. §. is quoque ff. de obl. & act. l. 1. &c. ff. depositi.*

Promissiones 1 deponentis: dabo tibi hæc instrumenta

menta ut apud te ſint more depoſiti, ſi reddes cùm voluero: ſigna conſenſus ſunt rei depoſitæ traditio, poſtquam quis eum rogaverit ut deponat, verba expreſſa voce, literis, per nuntium.

2. Accipientis depoſitum: ſervabo quod apud me depoſueris juxta depoſiti leges, reddamque cúm volueris. Signa conſenſus ſunt depoſiti acceptio, literæ, verba, &c.

4. Pignus definitur conventio, quâ creditori jus in re alicujus cõſtituitur ut debitũ ipſi ſit tanto tutius. *Vultejus Jurisp. Rom. lib. 1. c. 34. & Dres. in §. final. Inſt. quib. modis re contrah. obl. l. 1. §. jubet ff. de collat bon. l. 9. in fine ff. de ſupell. leg.*

Promiſſiones 1. Ejus qui pignori dat: dabo tibi hanc veſtem ut apud te ſit ſecundum leges de pignore, ſi mihi eandem reddes quo tempore omnia, quæ à me tibi ſunt debita, in ſolidum exolvam.

Signa voluntatis ſunt, 1 Rei traditio perſonæ hanc cautionem petenti, verba item expreſſa, literæ, nuntium &c.

2. Ejus qui pignus accipit: Erit apud me veſtis ſecundum leges de pignore, reddamque tibi cum mihi debita in ſolidum exolveris.

Signa, Pignoris acceptio, verba, literæ, &c.

§. 2.

Contractus qui vocantur ex conſenſu juris gentium.

Non ex cõſenſu vocabantur hi cõtractus, quaſi cæteri ab eo non penderent, (nullus enim poteſt eſſe ſine conſenſu contractus) ſed quia conſenſus merus in his jure civili ſufficere potuit, ſi quidem aliquo modo ſignificaretur, quamvis nulla ſtatim acceſſerit rei traditio. Sine traditione in contractibus realibus obligatio non conſtitit, cætera enim juri civili non ſatisfaciebant ſigna: ex conſenſu autem dicuntur Emptio & Venditio,

tio Locatio & Conductio, Societas & Mandatum.

1. Emptio & Venditio est contractus ex consensu, de re certo pretio habendâ. *Vultejus Jurisp: lib.* 1. *c.* 35. *Cujacius & Gothofred: ad l.* 20. *de act: Emp. & Dres in pr: Inst: de oblig: ex consensu: Inst: de empt. & vendit. l. Venditor* 8. *ff. de evict: l. necessario* 8. *ff. de peric: & commodo rei venditæ.*

Promissiones 1. Vendentis: Dabo tibi equum si mihi solveris libras viginti. Significatur consensus, vel Equi traditione pretium illud pro equo offerenti Verbis item, literis, nuntio & similibus.

2. Emptoris: Dabo tibi viginti libros ut mihi Equum des. Signa consensus: Equi acceptio, Verba, Literæ.

2. Locatio Conductio definitur contractus ex consensu certâ mercede aliquid faciendi, utendi: *Vulte us Jurisp: Rom: lib.* 1. *cap.* 36. *Dres in Inst: de oblig: quæ ex consensu l.* 2. *ff. de oblig: & act: l.* 1. *ff. Locati & in totum ferè Titulum.* Promissiones: Cedam tibi agrum Tusculanum in annum utendum & fruendum ut solvas mihi centum sestertia: Signa consensus in locatore sunt, rei traditio locatæ, verba, literæ, nuntium.

Conductoris promissiò hæc: solvam tibi centum sestertia modo indictum tempus uti & frui agro Tusculano a te liceat. Signa: acceptio & usus rei traditæ, verba, literæ, nuntium, &c.

3. Societas est contractus ex consensu de re utrinque communitèr habendâ: *Vultejus lib.* 1. *c.* 37. *Dres in ff. pro Socio. Inst: de Societate.*

Promissiones: Omnem operam meam omniaque, quæ mihi sunt bona, tecum faciam communia, si omnem operam tuam omniáque, quæ tibi sunt bona, mecum communices: Significatur consensus per

com-

communicationem bonorum ei qui eam petiverit item per nuntium, literas, verba.

Restipulatio sic habet: Operam bonaque tecum mea faciam, quâ dictum est conditione, communia. Signa consensus: Usus & tractatio rerum de quibus agebatur quasi sint communia, nuntium, verba, &c. Contrario consensu dissolvitur Societas, Veluti his Promissionibus: Omnium quæ nobis intersunt bonorum dimidiam partem partem tui juris habebis, si mei juris facias alteram partem eorundem: Restipulatio: Habebis partem alteram, si mihi dimidium concesseris.

4. Mandatum est contractus ex consensu, de faciendo aliquid gratuito. *Vultejus lib.* 1. *c.* 38. *vide Inst: de mandato, ff. & Cod. Mandati & contra.*

Promissiones 1. mandatarii: Vẽdam domum centum sestertiis (prout mihi mandâsti vel a me petiisti) si ratum facies quod fecero in hac re.

Signa consensus nuntium, verba, &c.

2. Mandantis: Ratum sum habiturus quod feceris si centum vendes.

Significatur item consensu, verbis, nuntio &c.

§. 3. *Contractus Juris Civilis proprii vulgariter nuncupati.*

Qui vocabantur contractus Juris Civilis proprii erant stipulatio & literarum obligatio.

1. In stipulationibus manifestius fiebant supradictæ promissiones ex magis explicitè: Non enim est stipulatio specialis contractus species, sed omni contractui intercedere solebat. Hinc dicit Imperator quod *Conventionalium stipulationum totidem erant genera quot sunt rerum contrahendarum. Inst. de Divisione stipul:* quæ

verbi

verba sic explicat glossa in locum: *Hoc est*, inquit, *quot possumus dicere genera contractuum, tot sunt genera stipulationum, id est, ubi-cunque potest contrahi, ibi potest stipulatio intervenire: Nam stipulatio propriè non est contractus ut ff. de verb: sig: l. Labeo.* hæc Glossa. In his autem stipulationibus promittebat obligandus se daturum vel facturum illud, de quo interrogabatur an illud fuerit daturus vel facturus. Qui plus voluerit de more stipulationum, legat Dres in *Inst. lib.* 3. *Tit.* 16, 17, 18, 19. *ff. de verb. Obl. l.* 1. *&c. Vultejum Jurisp. Rom. lib.* 1. *cap.* 39.

2. Et quæ dicebantur literarum obligationes. *Inst. de literarum oblig.* non primario ex literis oribantur sed ex contractu aliquo, velut emptione, conductione. Literæ vero nihil aliud præstabant quam significationem obligationis ex his contractibus ortæ.

§. 4. *Contractus Innominati.*

Contractus Æstimatorius est contractus innominatus ex consensu, quo id agitur ut rem vendam, & æstimationem quam indicasti solvam, aut si vendere non possim ut eandem ipsam restituam; sin nec vendere nec restituere possim, tum id agitur ut mihi retineam, & æstimationem tibi de meo solvam: *Vult. lib.* 1. *Jurisp. R. c.* 41. *ff. de æstimatoriâ.* Promissiones sunt hujusmodi: Hunc Equum si mihi sine pretio reddas die crastino, sive tibi serves, aut alii vendideris, viginti verò minas mihi pro eo tum numeres, gratum erit quod feceris, illudque ratum sum habiturus.

Significatur consensus equi traditione mihi has conditiones postulanti, verbis, &c. Equum recipientis hæc promissio: Aut tibi restituam crastino die, prout voluisti, equum, aut vendam 20. minis, vel mihi retinebo,

retinebo dictúmque equi pretium tibi numerabo. Signa: Acceptio equi ab eo qui has conditiones exegerit, verba, literæ.

Permutatio est contractus innominatus re & consensu constans, quo certa species cum certâ specie rei ejusdem generis commutatur. *Vult: Jurisp. R. lib.* 1. *c.* 41. *ff. de rerum permutatione.*

Promissiones: Dabo tibi ensem meum, si mihi dederis tuum.

Signa: traditio ejus hac conditione petenti, verba, literæ.

Repromissio: Dabo meum si mihi tuum dederis. Signa acceptio ensis, verba &c.

Plures etiam dantur contractus, quibus promissiones non desunt, sed nomina: Harum 4 sunt combinationes, ad quarum aliquam contractus hi reducuntur.

1. Promittentis: Do ut des. Repromittentis: Dabo ut des.

2. Promittentis: Do ut facias. Repromittentis: Faciam ut des.

3. Promittentis: Faciam ut des. Repromittentis: Dabo ut facias.

4. Promittentis: Faciam ut facias. Repromittentis: Faciam ut facias.

Significationes consensus in his promissionibus nihil distat a ratione significandi in cæteris; non igitur in singularum signis morandum. Harum mentio in eximiâ illa lege: *l. Naturalis ff. de præscriptis verbis.*

Notandum, quòd in omnibus juris contractibus ubi conditio interponitur, parum refert, an Verbum in futuro, an in præsenti tempore usurpetur: Sive enim dixerim, Do tibi 20 *l.* ut des equũ, sive dabo tibi 20 *l.*

si dederis equum, perinde est: Quamvis enim pronuntiaverim me equum dare, non tamen statim & in præsenti donatio fit: Tum enim primum conditionalis promissionis pars absoluta valere incipit, cùm conditio est impleta: In nostris promissionum Typis potiùs verbo futuri temporis, Dabo, sum usus, ut quam maximè oratio ad naturam accederet contractûs.

§. 5. *Quasi-Contractus.*

1. Negotiorum gestio. Causa hujus obligationis sic recensetur *ff. de obl. & act. l. si quis absentis*: *Ideo hoc*, inquit Gaius, *receptum est, quia plerunque homines eo animo peregrè proficiscuntur quasi statim redituri, nec ob id ulli curam negotiorum suorum mandant, deinde novis causis intervenientibus ex necessitate diutius absunt, quorum negotia disperire iniquum erat, quæ sanè disperirent, si vel is, qui obtulisset se negotiis gerundis, nullam habiturus esset actionem de eo, quod utiliter de suo impendisset, vel is, cujus gesta sunt, adversus eum, qui invasisset negotia ejus, nullo jure agere possit.* Hæc Gaius & Imperator, *Inst. de oblig: quasi ex contractu* §. 1.

Promissio ejus cujus negotia gesta sunt: Si negotiorum meorum curam geres, quæ nemini sunt mandata ut curentur, ratum sum habiturus quæ feceris, & solvam quæ in rerum mearum procuratione expenderis. Non hujus promissionis persona obligata est autor immediatus; lex enim cavet immediate: Persona autem cujus res sunt gestæ, consensit omnino legi iisque quæ lex vult. Lex vult fieri secundum tenorem expressæ hujus promissionis; ergo & persona vult & consensit, quia vult omnia quæ lex vult. Lex enim est Pactum Civium, illiusque per consequens pactū,

si ipse sit civis. Promissio negotia administrantis: Si facies rata quæ fecero, &c, quæ in rerum tuarum procuratione expendero, solves, res administrabo: Signum consensus est, Administrationis aditio, verba, nuntium. Priori promissioni consensus signum est 1. Communis hominum natura, quæ consentit iis quæ manifestè è re sunt; è re autem est illa promissio, cùm aliâs disperirent res a nullo curatæ. 2. Signa omnia quibus probatur eum, cujus res sunt gestæ, legi consensisse.

2. Tutela est jus ac potestas in homine libero constituta, ad tuendum eum qui propter ætatem se defendere nequit, *Inst. de oblig. ex quasi contractu ff. de oblig. & act. l. 5.*

Promissio Pupilli: Si fideliter administraveris res meas, ratum habebo quod feceris, & expensas solvam.

Signa consensus: 1. quia Lex vult, cui consentire creditur Civis: quia Commodum est, cui favere in propriâ causâ omnes supponuntur.

Promissio Tutoris: Fideliter administrabo res, modo ratum habeas quod fecero, & expensas solvas.

Significatur consensus aditione Tutelæ, verbis, &c.

3. Ex Communione etiam fit jure Civili quasi-contractus, puta si res communis sit sine societate, veluti quod pariter iis legata donatave fuerit: si alter quid expenderit ad rem conservandam augendamve, alter tenetur ad partis expensarum præstationem. *Inst. eod. ff. eoda. l. ead.*

Promissio 1. Ejus, quod pro re communi servandâ erogaveris, pendam dimidium; rem ipsam, cum volueris

eris, dividi sinam: Mediate etiam per legem hic consentit huic a obligatus.

Promissio 2ª. Dividi rem sinam & si pendes dimidium, pro re cõmuni erogabo, & Signa: Actualis erogatio &c.

4. Ex Hæreditate: *ff. eodem: l. ead: Inst: eodem.*

Promissio defuncti: Si solves legata omnia debitaque mea, hæres meus eris. Signa voluntatis: testamẽtum, legis tenor, cui consentire creditur, si testamentum non sit vel in Scriptis vel Nuncupativum; Significatur autem consensus legi verbis expressis, cõmodorum a lege receptione &c.

Promissio hæredis: Solvam legata omnia debitaque, si me ex asse hæredem constitueris: probatur consensus aditione hæreditatis &c.

5. Ex Indebiti solutione: Indebiti solutio est contractus improprius, quo is, cui per errorem indebitum solutum est, obligatur ad ejus restitutionem. *Vulteius de Jurisp. R. lib.* 1. *c.* 42. *ff. de condict: Indebiti. & eod: Inst: de oblig: quæ ex quasi contractu. ff. de oblig: & act: l.* 5.

Promissio: Quod ceperim indebitum, tibi solvam, nec ultra detinebo. Signa: lex, cui consentire probatur, ut supra, atque infra etiam, ubi de obligatione ad magistratus agitur.

6. Exhibitio est contractus improprius, quo is, qui rem tenet in qua alius interesse habet, eo ipso quod rem tenet, interesse habenti consensisse intelligitur de re illâ, quandocunque ipsi libuerit, exhibendâ. *Vultejus ib: ff. ad Exhibendum.*

Promissio: Rem illam, in quâ tuum est interesse, si quando tibi libuerit, exhibebo; (i.) ut interpretantur J. Cti. faciam in publico potestatem, copiam, videndæ & apprehendendæ rei: Signa consensus eadem

quis

quibus probatur eum legi consensisse.

Sic se habent obligationes (vulgariter nuncupati, quasi-Contractus) atque hoc modo obligant homines in statu pacti: Nisi autem legi consensissent prius, in qua de his singularibus cautio est, adeoque per consensum ad legem probaretur ad speciales hos casus consensus, nulla esset inter has obligationes easque quæ a contractu procedunt similitudo. Aliis fateor rationibus in iisdem casibus homines ad easdem præstationes obligantur aliquando etiam naturaliter: In tribus enim prioribus casibus Gratitudinis obligat lex: Ingratus enim merito censetur, qui Tutori, Socio in legato, aut cuilibet alii, qui in rebus ejus gerundis pecuniam simul cum operâ expenderit, nolit expensas solvere, sordesque naturæ arguit, cùm quis velit conditionem alicujus ob amicum affectum deteriorari.

In cæteris qui sequuntur casibus, aut noxa fit ex non præstatione, ut vel debitum non solvendo, aut res alterius non exhibendo damnum infertur, & minuitur ei commodum cujus intererat solvi aut exhiberi rem. Hæres, si legata aut debita solvenda non curet, fidem defuncto datam fallit quæ dari ex aditione hæreditatis supponitur; generalitèr vero in quasi contractuum violatione fidem publice Magistratibus & legi factam frangi est certissimum, præsertim si judicium detrectetur.

Notandum quasi Contractus in hoc a contractibus distare veris, quod in contractibus consensus in qualibet singulari conventione significatur, in quasi-contractibus consensus specialis arguitur ex consensu universali ad leges quibus cavetur de præstationibus his in hujusmodi casibus fiendis; & proinde quot sunt species juris in quibus obligatur quispiam ad aliquid dandum

dum vel faciendum, idque non a contractu vero, tot sunt subditorum quasi-contractus, quia subditi omnes se obsecuturos legi pollicentur.

Advertendum etiam, quod quamvis non ita sint explicitæ fere in contractibus promissiones, quemadmodum in nostris his exemplis, neque nostra hæc exempla sic plena sint & pactionū singularū Naturis adæquata, quam possint fieri, si omnes contractuū cautelæ interponerentur, tamen significabatur ex minutiis illis signorum quicquid vel in nostris vel in quibuslibet aliis contractuum typis connotari potuit. *Si enim dubia contrahentium intentio ex verborum significatione non colligatur, tunc id quod actum est solemus interpretari ex naturâ contractus: sic intra contrahentes actum id esse præsumitur quod ex naturâ contractus dari vel fieri consuetum est L: cum quid 3. ff: de reb: creditis. Ubi dicitur quod in contrahendo agitur , id est, quod tacite venit ex naturâ contractus, pro cauto habetur, licet expresse non sit dictum aut conventum. Itaque si Vinum vetus mutuo datum sit, non licet pro vino veteri reddere novum, quia hoc tacite actum censetur, ut in eodem genere eademque qualitate & bonitate, qua datum est mutuum, reddatur. d. l. 3. l. Eum qui: Kalendis ff. de Verb. oblig. Hæc Bronchorst in Reg: J. ad l: Semper 34. ff. de reg: Juris*, quæ etiam regula huc facit: Generalibus igitur qui contractuum verbis, Mutuo do, Commodo, Oppignero, Depono &c. utitur, quamvis Conditiones expresse non adhibeat quæ in legibus de deposito, mutuo, commodo, exprimuntur, ad easdem tamen lege expositionem verborum explicante obligatur.

Num. 4. *De Fidei influentia ad Universalis obedientiæ necessitationem in Christianissimum profitente causandam.*

Stipulatio, quæ a Deo & Ecclesiâ in omni ætate

ab iis requisita est, qui Nomina Christianæ religioni dederunt, videtur hujusmodi: Ipsum me, & commoda quæcunque temporalia lubens seponam, Crucemque Vitæ Christianæ comitem tollere non verebor, ut Christum Dominum meum Unicum Regem ut imperatorem sequar; Ei sum obtemperaturus, & facturus quæ mandaverit, quantum potero, omnia; nec pensi faciam, Vivam an Moriar, ditescam, an rebus omnibus ad Vitæ usum spectantibus indigeam, modò juxta Imperatoris & Domini præcepta ad ipsius gloriam contendenti hæc eveniant aspera; Ille enim, quod nostra interest, cui inservimus, integrè procurabit. Abrenuntio Satanæ, operibus, & cultui ejus ipsius, & Ministrorum illi inservientium, omnibus Carnis nostræ in sensuum delinitione occupatis Concupiscentiis, & quibuscunque Mundi Pompis, Moribus, Usibusque Christianæ pietati repugnantibus; universaliter denique tam in publicis quàm privatis, domi & foris, confidam Deo, consiliisque ejus & præceptis, sedulâ, studiosâ, sincerâ mente parebo.

Si quis negaverit sic a se pactam fidem, is & se Christianum esse inficiatur; quia Neminem alia conditione in societatem suam admittit Ecclesiæ rector Christus: Si fassus fuerit; ad omnem igitur Christiani cultus partem ex datâ fide se esse obligatum confiteatur necesse est.

Num. 5. *Quatenus ex Fide ad Magistratus subditi, & familia ad Patrem familiâs obligentur: De variis item consensûs significandi formis, quibus Principis alicujus vel Principum Virorum imperio reddimur obstricti: de obligatione infantum sub regimine legitimi Principis educatorum, & potestate Ecclesiasticâ, an in eos exerceri posit, qui ex propriâ*

priâ conventione & consensu nullatenus sunt obligati? An obligatio ad alligeantiam ceßet, cum potentiâ ad tuendos subditos exuatur Princeps?

Magistratus, Reges, Imperatores, Principes, Duces, Senatores, & quicunque potentiam in Aristocratiâ vel Democratiâ exercent, & supremam rerum politicarum administrandi facultatem, Jus suum non aliunde utiliter & ex certo principio petunt, quam a subditorum Consensu, nec ab altiori fonte derivare, aut constanter aut suo commodo, queunt: supponatur enim inprimis Patrem in familiâ suâ regendi habere facultatem; at Domus hæc est, non Civitas; sed qualem, in quos tandem, quam arctam Domi, cedo, concedere fas erit patriam potestatem, si hæc fidei tollatur obligatio? Uxorem sibi devinctam habet: at non nisi ex Conventione, cujus formam Constituit Deus. Et servos varii generis nactus est: omnes tamen ex diversis Contractuum generibus, nec aliunde sibi obstrictos. Filios subditos habet: sed eâ ratione, ut contra naturam peccet pater, si quicquam asperum, durum, aut στοργῇ naturali incongruum jubeat. Rex itidem, pater patriæ cùm sit, beneficiis plurimos sibi devincire poterit, at nisi sibi-ipsi incommodet, quo subditis inserviat, servitium pro libitu, nisi consensu obstringantur, subditis relinquere jus erit: Nec enim lege gratitudinis tenentur a commodo recedere, ut principi satisfaciant, nisi Principem noverint fecisse, aut crediderint velle eorum gratiâ tantundem facere. Fingamus rursus Principem aliquem Virum vel Viros sub Capitis pœna plura edidisse de moribus formandis rescripta, & peccantibus quascunque perduellionis vel læsæ majestatis pœnas interminari; nisi vim adhibeant, nemini se non

 ridendos

ridendos exhibebunt Legiſlatores: Sin & eam adhibuerint, non quiſpiam eſt qui ſe iis obſervandis cenſebit ex aliquo juris principio obligatum, ſed tantiſper morem geret quamdiu uſui aut lucro futurum hujuſmodi crediderit obſequium, negliget autem mentitaſque perrumpet leges, quamprimum is ſibi eam rem fructuōſam putabit fore. Relinquitur ergo poſſibilem certè eſſe ex beneficiis ad gratitudinem ſubditos obligandi rationem, potiorē autē nullam extare quàm quæ per fidem fiat. Operæ igitur pretium videtur, ut, quibus rationibus principi aut principibus viris fides dari poſſit & ſoleat, jam videamus.

Conſueta autem eſt dari fides 1. Vel immediatē per ſponſiones ore prolatas, juramenta alligeantiæ, proteſtationes, recognitiones quaſcunque, veluti cùm interroganti conſenſus ſignificatur per manuum elationes vel quoſcunque acclamationum & plauſus geſtus facti indicium facientes, per reſcripta item, & literas obſequentiæ teſtatrices, vel regimen tale implorantes. Secundò, aliter etiam mediantibus iis, quibus rerum noſtrarum procurationem, adminiſtrationem, & arbitrium committimus, conventio fit. Ita in conciliis Parliamentorum, ſtipulatio quæ a Senatoribus illic fit, omnes etiam abſentes obligat, quorum ſuffragia aderant inſtitutioni & deſignationi Senatorum: Paciſcuntur enim quaſi per deputatos ſuos & fidei-commiſſarios, qui juſtè etiam eorum vice ſunt, ipſoſque ex æquo repræſentant qui autores erant ne jam electi in ordinem Senatorium aliquando eligerentur, & qui proinde in alios contulêre ſuffragia. Cum enim quæſtio eſſet, qui cæterorum omnium partes ſuſtinerent in Concilio de rep. conſentiebatur generalitèr de quæſtione hâc ratione dirimendâ, eos ſcilicet omnium judicio electos fore

quibus

quibus major suffragantium pars consenserit, adeoq; fiebat ut abnuendi contradicendique potentiâ, ex propriâ conventione, exuantur. 3. Alitèr etiam, & subtiliori aliquantùm ratione, consentire quis existimatur; puta per usum commodorum a Principatu dimanantium, ut in municipali apud nos jure, si quis breve aliquod ad suum interesse recuperandum impetrari sui causâ fecerit, vel judiciis, aut etiam tutelâ Magistratus fuerit adjutus. Magistratus enim, non nisi requisitâ alligeantiâ, ea scilicet conditione & lege, aut saltem suppositione, hujusmodi exhibet commoda & præsidia, & contra dicto jure non utentibus, exlegibus quibuscunque & subdi recusantibus, hæc noluit exhiberi, unde juris apud nos communis Regula, *Vtlagatus habet caput Lupinum*, i.e. Qui legibus uti nolunt ijs non magis Magistratus, non magis lex, quàm Lupo cavet, nec ulciscitur priùs illatas exlegi injurias. Universalis autem juris est, & quod apud omnes obtinet, eum qui sub conditione quidquam recepit, ad præstandum conditionem teneri recepto Annexam: & consequentèr, quisquis sibi assumpserit, quæ subditis sunt propria, se etiam subdi velle fecerit indicium. Si quæratur, an justè auxilium denegetur, protrahi deberi nullus dubito, & eousque protrahi, dum subditi omnes ab Injuriis vindicentur, & de futuro, ne damna iis ex aliorum maleficio accidant, cautum sit: non omninò autem vindicari, & post omnes subditorum injurias resarcitas vindicari, perinde fore existimo.

In quæstione, an actus regiminis quis possit exercere, cui nondum populus consentiit? posse exercere sæpius, idque sine injuria censui, puta si certissimum atque exploratum sit istiusmodi usurpatum Regimen populo conducere. Omnes enim id velle, quod eorum

ſuum intereſt, Naturæ vox eſt. Nec opus fuerit in re ram aperta moram facere, aut expreſſas diutius præſtolari ſentetnias.

Si verò reclamet & regimini conſentire recuſet populus, iſque mente & ratione humanâ humano more utens, non planè morbidus, & deſtitutus judicio, æquum eſt ut priſtinâ fruantur libertate, quamvis etiam exiſtimet princeps uberius commodum ex obedientiâ ſubditorum iis ipſis eſſe proventurum. Ratio eſt, quod commodi ſui & voluptatis unuſquiſque optimus æſtimator ſit, nec alius quis, quid Titio ſit appetibile, ipſo Titio meliùs poterit dignoſcere: qui, ſi quid intereſſe putet, labi tamen & errare poſſit, ſique damnum ſuſtinendum ſit, ex proprio errore, quam alieno illud ſuſtineri æquius eſt.

Si ultrà quæratur, annon quotquot ſub imperio legitimi principis ſunt nati, etiamſi propter ætatis defectum nondum conſenſerint, obſequentes ſe eidem præſtare debeant, ſic videtur ſtatuendum: etiam infantes tutelam Principi debere. cùm enim nondum ratione, aut robore ſibimet ipſis defendendis valerent, vitam eo tempore fortunaſque ſarta-tectas Publica lex & judicium fecit, & qui præ Nequitia alias impotes invaſiſſent, imperii terrebantur vindictâ nè damnum inferrent. Huic beneficio cùm par referendum ſit, imperatorque exigat obſequentiam, ſi abſque diſpendio ei poteris obſequi, ad eam præſtandum teneris: ſin id ſine detrimento fieri non poſſit, & nondum conſenſeris, videndum eſt, an, in rerum naturâ, à principe procuratâ tutelâ detrimentum, aut moleſtiam ſibi creari paſſus ſit princeps: ſi paſſus ſit referendum par eſt, nec moleſtiæ aut diſpendia principis cauſâ detrectanda ſunt: ſin minus, & per accidens in corporeum (ut ita dicam) contulerit Beneficium, curandum eſt ut eidem, ſi po-

teris

teris, eâdem ratione, ſine labore aut damno tuo retribuas: cùm enim hæc ex gratitudine, nec aliunde, procedat obligatio, ad amuſſim fecerit, quiſquis par & τὸ ἴσον reddi à ſe curaverit, nec ad ulterius quicquam Jure Naturæ obligatur: de divinis legibus taceo, aut certè ad obtemperandum teneri ex cap. *Ad Rom*, 13. dixero.

De obligatione ad hanc vel illam Juriſdictionem Eccleſiaſticam, plurimis iiſque doctiſſimis viris, qui Chriſtianæ Religionis dogmata ſine neceſſitate multiplicanda eſſe negant, eouſque procraſtinandum videtur judicium, dum Theologi probent talem Regiminis formam à Deo deduxiſſe originem, eamque eſſe à Deo patre, Filio, aut ſpiritu, per præcepta, aut Exempla Apoſtolica, aliterve inſtitutam, primæque inſtitutionis eandem adhuc apud nos conſtare rationem: niſi enim adhuc conſtet priſtini uſûs, aut præcepti ratio, juſtè fortaſſe tolli poſſit, aut ceſſare ritus, ut extremæ unctionis & ἀγαπῶν in deſuetudinem jam abierunt officia, & ritus: Sin divini comperiatur juris, extra controverſiæ aleam res ponitur, & Eccleſiaſticæ poteſtati, propter Deum, obtemperandum proculdubio eſt: ſi nullam eſſe inſtitutionem appareat, aut rationem ceſſare, cùm neceſſitas eccleſiarum & Miniſtrorum jure Chriſtiano ſit, ad conventiones pactioneſque deveniendum eſt, ut in Eccleſiis ordo, & apud Miniſtros autoritas conſiſtere poſſit; convenire autem, ſive perſonaliter, per nos ipſos, ſive per commiſſarios & deputatos poſſumus, eâque ratione Convocationes, Parliamentaque, quatenùs noſtrâ vice ſunt, nos obligare poſſunt, vel Epiſcopis, vel Preſbyterio, vel poteſtatibus quibuſcunque uſui Chriſtiano, & Eccleſiæ ædificationi inſervientibus. Antequam verò conventio fiat, quæ aliud fundamentum

quàm

quàm naturæ libertatem habere nequit, videndum est, ne de quopiam paciscamur quod legi divinæ per nuntios revelatæ repugnet. Hic subtexere non verebor, & submonere de querelâ, quæ vulgatissima esse cœpit, quod supponant ferè Theologi necessarium prorsus esse, ut peculiaris aliqua & unica Regiminis forma, per totum terrarum orbem, atque omni ætate in Ecclesiis generalitèr sit instituta, quo fit, ut de quæstione, an sit peculiaris aliqua universaliter obligans institutio, difficile sit reperire quicquam nervosius aut confirmatiùs dictum: citissimè enim transeunt scriptores ad quæstionem, qualis ea esse debeat Regiminis forma, an scil. Papatus, an Episcopatus sine Papatu, an Presbyterii, vel denique Ecclesiarum Independentèr constitutarum forma ea sit, quæ suam divinitùs originem habeat, nec a mutabili hominum consensu quoquo modo dependeat.

Ultimo, si quæratur, an, sublatâ omni a principe alios in rerum suarum usu tuendi potentiâ, subditorum etiam ad fideliter pactam alligeantiam tollatur obligatio, plurima sunt quæ veniunt impensiùs consideranda.

1. An tale pactum à Christiano fieri possit, cùm ὑπερεχούσαις ἐξουσίαις obtemperari jubeat Deus, potentiæ autem sublatæ atque jam existenti simul obedire sit impossibile.

2. An pactum jam præstitum sit, qui enim alligeantiam pactus est sub conditione tutelæ & tam diu eam præstitit quandiu exhibita est tutela, solutione debiti liberavit fidem, nec tenetur ad ulteriorem obedientiam, quià nihil ultra pactum fuisse supponitur.

3. An remisserit eam princeps cui pacta est fides; puta si simpliciter & sine conditione pactum sit de ob-

sequio

ſequio faciendo, videri poſſit annon etiam remiſerit, vel remiſiſſe ſit cenſendus: ſi remiſit voluntas remittendi oſtenſa eſt, ſigno aliquo, quali in danda fide utimur: nec aliter cenſeri debet remiſiſſe, niſi appareat planè inutile ei fore ejuſmodi obſequium.

4 Videndum eſt, annon impoſſibile ſit obſequium, impoſſibilium enim nulla eſt obligatio. Sed generalius infra ſuò capite *Quibus modis ceſſet obligatio* diſquirendum eſt. Hic ſubmonere lectorem videtur neceſſarium, eum intervenire ſæpius in his & ſuperioribus quæſtionibus circumſtantiarum numerum & varietatem, ut facilè quis labi poſſit, nec in judicio faciendo quod rectiſſimũ eſt aſſequi; non infrequenter enim in acie novaculæ ſtat res: quæ igitur hic a me ſat ſcio bonâ fide eſſe nec partium ſtudio dicta, ut tamen perpenſâ re omnium, qui his in rebus judicare poſſunt, ſubmittantur judiciis volo & jubeo.

N. 6. *An Regum potentia pactis legibuſve poſſit limitari ita, ut aliquid à Rege poſſit committi, quo facto ſolvantur ab Obedientiâ ſubditi?*

Negat Hobbeſius, *Leviathan p.* 2. *c.* 18. ut verò ſuam tueatur ſententiam, has ponit Concluſiones,

1. *Regem, eumve qui Principatum tenet, nihil omninò pepegiſſe cum ſingulis, qui ſe ſubditos dabant, quo ſaltem ipſe, poſtquam poteſtatem fuerit adeptus, obligaretur, & proinde neminem poſſe eum injuſtitiæ, aut fidei violatæ incuſare.* Ratio eſt, *Quia Acta quæ culpat, ipſius ſunt acta; ſuſtinere enim uniuſcujuſque Perſonam Regem, etiam in omnibus quæcunque egerit,* vult: Atque hæc omnia neceſſariò contingere, ità ut non poſſit pactum Regis obligatorium iniri ab ipſo, neque poſſit Imperator ita conſtitui, quo minùs

minùs in omnibus uniuscuiusque subditorum personam gerat.

Nos pacta Regum obligatoria posse contrahi non ambigimus, adeoque Fidei tàm ad summos Imperatores quàm ad infimam plebem extendi obligationem. Neque enim, cùm Principis damnem facta, meipsius me damnare necesse videtur, cùm inomnibus, quæ fieri ab eo possunt, meam non sustineat personam. Suppono enim hujusmodi interfuisse pactum: Donec hoc, aut illud egeris, donec has obs rves leges, in cæteris acta tua mea censebo; Quo pacto, si contrà fecerit, obligatione solvor, neque ulteriùs aliquid à me exigi potest, cum promissum expleverim: quòd ità verum est, ut si nihil pepegerit Rex, nec ipse ad parendum, nec ille ad imperandum teneatur.

2. *Non posse hujusmodi iniri contractum, qui resolutionem populi in statum Naturæ non impediat.* Supponit enim statum Naturæ eum esse, quo omnes se habent ad alios tanquam hostes; quòd suppositum, in Titulis de Innocentiâ, & Humanitate, examen subit. Illic igitur animadversis, consequenter dicimus, quòd status ille Naturæ (in quo positi aliud possint pactum statim de regimine inire) multo optabilior sit quam status Tyrannidis; adeoque rationi non esse dissentaneum, ut ejusmodi fiat contractus, qui, ad majus malum evitandum, regressum det ad eum, quem nos verum putavimus naturæ statum, ob portenta, quæ fingit in eo Hobbesius, minimè formidandum.

3. Hanc (quam facilem vocat veritatem) his verbis sententiam statuit, *Pacta (cùm verba tantùm seu spiritus sint) nullam vim habere, quâ obl gent, contineant, obstringant, vel protegant quempiam, præter*

eam

tam solam quàm à publico sunt nacta gladio, id est, à manibus liberis hominum aut hominis apud quem summa rerum est potestas. Cùm vero huic conclusioni memoratum jam Naturæ placitum apertè in Terminis contradicat, ipsa placiti si suo loco rectè confirmetur existentia, præciditur jam omnis quæ ex hoc argumento sperabatur firmitas & robur.

4. Ultimo ad rei confirmationem sic progreditur: *Cum Potestas hominum multitudini sit concessa, nemo est qui imaginatur ejusmodi*, quale vulgò supponitur, *pactum in institutione intercessisse*; *Nemo enim ita est plumbeus, ut E. g. dicat populum Romanum pepegisse cum Romanis, ut summam rerum potentiam his aut illis conditionibus tenerent, quibus non rite præstitis licere possit Romanis Romanos potentia exuere.* Ego quidem fateor adeo meam plumbeam esse Rationem, ut nihil in dicto pacto notet absurdi. Quamvis enim pluribus sit concessa imperandi, consulendi, & judicia faciendi potestas: plures tamen ex ea civitate sunt qui ea destituuntur, & subditi dici possunt. Hi igitur sic pro se videntur promittere: Nos alii è Populo Romano, vobis hac aut illâ dignitate constitutis vel constituendis, & ejusdem Civitatis municipibus pollicemur, nos ratos esse habituros quodcunque alias feceritis, modò has aut illas in imperando conditiones observetis. Quas cùm non observent Imperium nacti, tollitur à subditis obligatio, utpote qui pactum expleverint, cui datâ fide prius erant, sed non nisi ex conditione à Magistratibus præstandâ, obligati.

His igitur ita excussis, patet quàm frivola sint, quamque sine ratione sæpius iterata, quòd *Omne Dominium sit absolutum, sive sit ex institutione, sive despoticum, eumq; non habere rerum Suprematum, qui*

non

non habet absolute: ut Leviath. p. 2. cap. 20. Quod *Suprema potestas, sive sit in uno solo, ut in Monarchia accidit; sive in hominum conventu, ut in Democratiâ & Aristocratiâ, tanta revera est quanta fieri ab homine posse cogitari potest.* ut ib. ad finem capitis. Quod *nihil injustum dici possit, quomodocunque ab eo patratum cui summa rerum est delata potestas.* cap. 21. ib. Quòd *nulla in subdito possit dari in terris suis aut re familiari proprietas, quâ Rex ab earum usu excludi possit.* ut p. 2. c. 24. Quòd *potestas legislativa in nullo possit, nisi in summo Rege, consistere.* ib. part. 2. cap. 26. Quòd *suprema potestas Legibus non possit subjici*, &c. part. 2. c. 29. & cap. item 26. Quibus omnibus non me solum, sed commune J.Ctorum judicium, ut num. 1. hujus capitis ostensum est, intuetur adversarium; Negant enim vel plenipotentissimũ Imperatorem a Naturali ex pactâ fide obligatione esse quoquo modo immunem aut liberum, ut ex citatis illic locis uberius videre est.

Num. 7. *An ex S. S. autoritate Malmesburiensis dogmati accedat robur statuentis nihil injustum a principe fieri posse, nullam posse subdito proprietatem in rebus suis esse, quâ Rex ab earum usu excludi queat, nihil denique posse a Rege præcipi quod factu improbum sit ita, ut ipsius mandatum qualescunq; subditorum actus indubiè justificet?*

Ne prior minus succedat, aliâ in eadem tuendâ thesi progreditur viâ, & Theologum induit Philosophus; quâ specie mihi, ut fateor, seipso videtur minor: Sine difficultate igitur, quocunque ipsum hæc principalis ipsius opinio fert, euntem sequi fas, & argumenta contra communem sententiam lata intueri.

Primum

Primum Hobbesii argumentum extat *Leviath. p. 1. c.* 20. ex verbis Samuelis desumptum, 1 *Sam.* 8. 11, 12. *&c.* quæ in hunc sensum reddi voluit: *Hoc erit jus Regis, qui regnabit super vos, Filios vestros accipiet, ut sibi disponat in Curribus suis &c.* Verba ipsius sunt, **This shall be the Right of the King,** *&c.* repudiabat enim redditionem apud nos receptam quâ legitur, **This shall be the Manner of the King**: cui consona est quæ apud Tremelium habetur, *Hæc erit ratio ipsa regis.*

Nulla tamen necessitas urget, quominus aliter exponamus vocabulum משפט quam per *jus*; significat enim, secundum Mercerum, modum, conditionem, statum, qualitatem, formam, rationem, dispositionem, sic *Jos.* 6. 15. *circumdederunt civitatem*, כמשפט הזה *secundum modum hunc*, *&c.* 2 *Reg.* 1. 7. dispositio ab Hieronimo redditur, ab aliis habitus externus; Ita forma, εἶδος Tabernaculi משפט *Exod.* 26. 30. dicitur. Neque solum pro quacunque generaliter dispositione ponitur, sed & nonnunquam pro malâ; exponitur enim, ut notant apud Ebræos docti, per voces, culpa, crimen: ita certe apud lxx. *Sophon.* 3. 15. περιεῖλε κύριος τὰ ἀδικήματά σου, ubi משפטיך transfertur per ἀδικήματά σου. Indignaretur Hobbesius, si reddamus ad hunc modum, *Hoc erit peccatum Regis*: ita tamen cùm reddi possit, ne ex hoc loco jus, sive legitimam regis hanc prærogativam esse nimis anxiè contendat.

Quin & jus a Samuele descriptum Regibus Judæorum non competiisse multis rationibus manifestum dare non videtur difficile. Imprimis enim ex *Deut.* 17. 19, 20. satis liquet Regem ipsum legibus esse obstrictum: *Erit apud eum lex, & leget in ea om-*

 nibus

nibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Jehovam Deum suum, observare omnia verba hujus legis & statuta ista, faciendo ea, ne efferatur animus ejus præ fratribus suis, &c. Quid est animo supra fratres esse elato, nisi hoc sit, Filios eorum accipere, ut disponat in Curribus suis, & Filias in Unguentarias, Coquas, & Pistrices, Servos eorum, Ancillas, Greges, Agros, Vineas, & Oliveta in proprios usus disponere? & quod extremum est, ipsos, quos vocant, fratres quasi mancipia in servitutem redigere? 2. Si hoc Regum fuisset, ut possint de bonis subditorum ad libitum disponere, mirum, quòd hoc non Achabo, quòd non solertissimæ his in rebus Isabelæ innotuit: Certè, si jure Nabothum a possessione majorum ejus amovere potuisse se censuisset, non pretium, non alias ei obtulisset vineas, aut saltem spiritu non ita fuisset ob negatum ab eo prædium contristato, non cibum, quasi grande aliquod accidisset & φθαρτικὸν malum, refugisset: Si cognosset hoc Isabela jus, non opus ei fuisset tot technas exquirendi, ut fine suo potiretur; melius sibi consuluisset, quàm ut se ad nullas injustitiæ species erubescere senioribus ostendisset. Quorsum tum Jejunii ad speciem pietatis improba fuisset indictio? quorsum Nabothi in sublime evectio? Quorsum testium subornatio? Non solent ita Reges sua ignorare, quæ secundum leges habent, jura: Sed simplex forsan erat illa, & plumbea hominum ætas, quo tempore si noster vixisset Hobbesius, illud egisset, quod nequibant tum temporis Aulici, Achabo scil: viam maximè compendiosam ad Vineam Nabothi præmonstrâsset. Atque hinc etiam patet, quàm infirmum sit ex *Mat.* 21. 2, 3. deductum autoris argumentum, non enim generaliter agnitum erat jus Regum in omnia; multæque aliæ possent excogitari rationes, cur pulli dominus

minus eum discipulis Domini sui necessitatem allegantibus, permitteret; vel quod noverint Jesum, vel quod velint expectare eventum, vel aliâ ratione. Mirum tamen mihi videtur hanc ab Hobbesio præsertim quoquo modo causam esse redditam, qui Temporale Christi dominium in terrâ nullum esse tantoperè contendat.

Alios etiam S. S. textus in rem suam traducit Author: *Col.* 3. 20, 22. *Filii auscultate parentibus in omnibus. Servi auscultate per omnia dominis secundum carnem. Hic*, inquit, *simplex obedientia in illis requiritur, qui Paterno seu Despotico dominio sunt subditi.* Item *Matth.* 23. 2, 3. *In Cathedra Mosis sedent Scribæ & Pharisæi: Omnia ergò quæ dixerint vobis ut servetis, servate & facite. Hic simplex iterum ponitur Obedientia, &* Tit. 3. 1. *Ipsis suggere, ut sese subjiciant Principatibus ac potestatibus, ut obtemperent. Hæc etiam obedientia est simplex*, p. 2. cap. 20.

His omnibus ut simul & semel aptè respondeatur, illud mihi assumam, Vocabulum, *Omne*, prout in S. Scriptis usurpatum deprehendimus, sæpius non significare universalitatem simpliciter; sed solum omne quod commode & sine absurditate fieri possit. Hunc esse frequentem τοῦ *omne* usum ex pluribus S. locis, velut *Matt.* 18. 19. *Matt.* 21. 22. *Marc.* 11. 24. 1 *Cor.* 13. 7. 1 *Cor.* 2. 16. *Marc.* 16. 15. *Col.* 1. 23. 1 *Cor.* 15. 28. facilè videbitur.

Quod verò his in locis, quæ ab autore sunt citata, universaliter non sumatur vox illa, argumento est quòd sæpiùs contingat ne possint præcepta hæc universaliter sumpta observari. Quid enim, si aliud dominus, aliud pater jusserit? Scriba & Pharisæus hoc, Nero vel summus pro tempore Imperator contrarium dictaret faciendum? Quî potero in omnibus eo sen-

su utrisque obtemperare? Hic igitur oportet sensus sit, Parendum esse Regibus, Scribis, Pharisæis, Dominis, parentibus, si absque absurditate fieri possit; si ea præcipiant quæ licita & honesta factu sint. Si Rex ex licitis & honestis, ut a Juridicis; si ex indifferentibus, ut a Theologis dici solet, quippiam præceperit, nascitur ex præcepto obligatio; atque eapropter Servator ipse fortean est dignatus vectigal solvere: sin eaquæ voluntati divinæ sunt contraria, incassum sunt edicta: Perplacet mihi illud Tatiani Assyrii in Orat: contra Græcos, *Τίνος χάριν καθάπερ μιαρώτατος μεμίσημαι; προστάττει φόρους τελεῖν ὁ βασιλεύς; ἕτοιμος παρέχειν. δουλεύειν ὁ δεσπότης καὶ ὑπηρετεῖν; τὴν δουλείαν γινώσκω. Θεὸν μόνον ἀρνεῖσθαι κελευόμενος οὐ πεισθήσομαι, τεθνήξομαι δὲ μᾶλλον, ἵνα μὴ ψεύστης καὶ ἀχάριστος ἀποδειχθῶ.* Ubi quod de Dei abnegatione est dictum, pari ratione de quolibet contra dei legem peccato obtinere debet. Hinc servator, cùm casum dijudicaret, An scil. liceret Cæsari tributum pendere? *Matt.* 22. 21. ita Regi suum tribuendum respondet, ut jus Dei non lædatur.

Porro, Supponamus aliquando mandatum nobis à principe esse, ut ore publice hoc profiteamur, nos Evangelium Christi (quamvis revera credamus) non credere: Quæritur, an parendum nobis sit: Respondet author, *omnino esse parendum. Ratio est, quòd oris professio sit tantum res externa, neque pluris quàm quilibet alius corporis gestus*, Cùm vero locum, *Matt.* 10. 33. sibi videret insurrecturum. *Quicunque me abnegaverit coram hominibus, abnegabo eum & ego coram patre meo qui est in cœlis*, hac arte eum posse eludi existimavit, dicendo, Voces illas *πᾶς ὅστις* tantum abesse a significando prædicatum subjecto convenire univer-

Leviath. p. 3. cap. 42.

universaliter, ut solum omnibus conveniat ex eorum numero qui, post longam cum Christo conversationem in terris, testes erant facti resurrectionis, & tandem per Christum specialiter ad Evangelii prædicationem deputati & missi, cujusmodi erant, quantum ex illius verbis assequor, Apostoli tantum & 70. discipuli. Ita ut *quicunque me denegaverit*, idem sonet, ac quicunque ex Apostolis aut 70 discipulis me denegaverit. Hic submonere liceat, iniquum esse eum concertatorem, qui pari conditione non est contentus. Vox illa, *omnis*, ubi ex illius partibus stat, magnum quid, se judice, valebit, ubi è communi nihil. An vero ita limitanda sit Vox, parallelis Scripturæ locis, uti decet, expensis, Lector judicium det. Marc. 8. 34, 38. *Postquam advocasset turbam cum discipulis suis, dixit eis* (Jesus:) *Quicunque vult pone me venire, abdicet seipsum, & tollat crucem suam. Nam quemcunque puduerit mei & meorum sermonum in gente ista adultera & peccatrice, Filium etiam hominis pudebit ejus, quando venerit in gloriâ patris sui:* quæ etiam recensentur, *Luc.* 9. 23. 26. & 2 Tim. 2. 11, 12, 14. *Certus est hic sermo: Si cum eo mortui sumus, & cum eo etiam vivimus; si patientes fuerimus, etiam & conregnabimus; si abnegamus, ille etiam abnegabit nos: Si infidi sumus, ille fidus manet: negare semetipsum non potest. Hæc suggere*, &c. Nihil manifestius videtur, quàm Apostolum hîc ad jussa, promissa, minas Christi respexisse. Matt. 10. 28. *Ne timete vobis ab iis, qui trucidant corpus, animam autem trucidare non possunt, &* 38. *Qui non accipit crucem suam, & pone me sequitur, non est me dignus.* Idem de sui abnegatione & cruce ferendâ apud Evangelistas Lucam & Marcum extat præceptum. Neque aliud hic suggerit, quàm ut patientes simus, neque Christum

abnegemus. Hæc ipsa denique præcepta promissis confortantur *Matt.* 10. 32. *Quisquis agnoscet me coram hominibus, agnoscam & ego eum coram patre meo qui est in cœlis,* 2 Tim.2.12. *Si patientes fuerimus & conregnabimus.* Eodemque faciunt minæ: *Abnegabo eum coram patre meo qui est in cœlis; pudebit me ejus; quum venero in gloriâ patris mei; non conregnabit mecum; Abnegabo eum,* sensus exhibent perinde comminatiorios: summa est, Præceptum apud Timotheum ita generaliter est positum, ut ostendatur etiam omnes obligari, alias enim frustra esset publice à Timotheo suggerendum: idemque sonant Pauli ad Timotheum & Christi apud Matthæum verba, utrumque ergo ad omnes extendendum, eodemque modo ex citatis cæterorum Evangelistarum locis arguendum est, cum non solum ad discipulos, sed ad turbam, omnesque (voce universalitatem connotante) dirigatur Oratio.

Neque exemplum Naamani communi officit sententiæ: nam neque videtur necessarium incurvationem sui ipsius coram idolo abnegationis veri Dei fuisse signum. Vt vero quid hac in re sentire oporteat clarum sit, quibus potius utar verbis nescio, quam quæ habet Tostatus in 4. Reg. c. 5. q. 25. *Sciendum* inquit, *est, quod Naaman nolebat colere Idola, nec etiam volebat fingere quod colebat illa, scil. frequenter se humiliando coram eis, ut putaretur colere ea, quia in hoc non poterat dispensare Elizæus, cùm esset per se malum: sed habebat Naaman officium sustentandi dominum suum Regem Syriæ, quando ambulabat & quando adorabat coram Idolis; & tamen non poterat sustentare eum Naaman, quin etiam flecteret genua coram illo Idolo, coram quo flectebat Rex genua: & tunc non flectebat Naaman genua ut adoraret Idolum neque ut Rex*

putaret

putaret quod adorabat Idolum; sed quia non potuit sustentare regem flectentem genua, nisi ipse quoque flecteret. Et tunc dicendum, quod Naaman nullo modo peccabat, quia nihil faciebat ad cultum Idoli, nec significabat se facere, sed exequebatur officium suum. Sic enim, si esset aliquis Christianus, vel puella Christiana in terrâ Sarracenorum, & labentes vestes Dominæ suæ teneret, ne in terram caderent, & sic intraret cùm Dominâ suâ in Templum Mahometi, & maneret ibi, ac flecteret genua, quando Domina inclinaret se in terram, non peccaret ex hoc, si non intenderat per hoc aliquam Reverentiam exhibere Mahometo.

Atque hic etiam casus erat ætate Lutheri Saxoniæ ducis, qui, Theologis etiam reformatis illud approbantibus, Imperatori Domino suo perinde atque Syrus ille Naaman, juxta officii exigentiam in cultu Idololatrico similiter inserviebat; neque tamen veram abnegâsse Religionem est creditus, cùm in cæterâ omni vitâ quantum ab Idololatria abhorrerret, abundè perspectum esset. Neque alius est ab hoc casus, quem Tertullianus de Idololatria cap. 16. supponit, *Utinam*, inquit, *nec videre possimus, quæ facere nobis nefas est, sed quoniam malis ita circumsedit seculum Idololatria, licebit adesse in quibusdam, quæ nos homini, non Idolo, officiosos habent. Plane ad sacerdotium aut sacrificiũ vocatus non ibo (proprium enim est Idoli officium) sed neque concilio, neque sumptu, neque alia operâ in ejusmodi fungar: si propter sacrificium vocatus assistam, ero particeps Idololatriæ: si me alia causa conjungit sacrificanti, ero tantum spectator sacrificii.*

Cæterùm quo excusetur Christum abnegans, aliud habet, quod proponat autor, Lev. p. 3. c. 42. *Si subditus ad aliquid, quo principi obediret, faciendum cogatur, quod respectu habito, non ad affectum proprium,*

ſed ad leges Reip. fecerit, non ſubditi eſt actio, ſed principis; neque ſubditus eſt, qui rebus ſic poſitis Chriſtum abnegat, ſed Imperator et lex civilis.

Rationes cur his tam liberè ab Hobbeſio dictis non aſſentiar hæ ſunt.

1. Quia Jeroboamus, cùm ne deficeret ab eo populus, Idololatriam inſtituiſſet, & Vitulos, quos fecerat, tanquam Deos, colendos exhibuiſſet. 1 Reg. 12.28. non in propriâ ſolum perſonâ, quod aiunt, peccabat, ſed id egit, quo omnis Iſraelitarum populus & perſonæ ſingulares peccati etiam conſtituerentur rei. ut patet, 1 Reg. 14. 16. & 15. 26. & 16. 26. 2 Reg. 3. 3. *Depulit Jeroboam Iſraelitas a ſequendo Jehovam, & induxit eos ad peccandum peccato magno, & ambulabant filii Iſraelis in omnibus peccatis Jeroboami quæ fecerat, donec amoveret Jehova Iſraelem a facie ſua, &c.* 2 Reg. 17. 21, 22, 23. Hoc per omnem ſcripturam Jeroboami inſigne, quòd is fuerit qui peccavit ipſe, & Iſraelem, ut peccaret, fecit. Eſto autore rege peccâſſe populum, eoque procurante in Schiſma & idololatriā fuiſſe prolapſū: peccabat tamen populus Schiſmatiſque & Idololatriæ à Deo, qui immunes a reatu nequaquam punit, pœnas dedit.

2. Quia manifeſta edidit ſigna Deus, quibus illorum honeſtavit facta, qui, quo ſibi obedirent, mandatis Regum contraniſi ſunt: promulgavit legem Nebuchadnezzar qua omnes tenebantur ad auditam Muſicam procidere, & imaginem auream adorare: Shadrac, Meſhac, & Abednego non ſolum â cultu abſtinent, ſed aperte coram Rege profitentur ſe neque Deos hos fictitios eſſe culturos, neque imaginem illam auream, a quocunque erectam, eſſe adoraturos. Quid igitur fit? Vincti in fornacem ignis abjiciuntur medium, ſed ut habet textus, Dan. 3. v, 27. *Non eſt dominatus ignis in corpus eorum, neque pilus capitis*

eorum

eorum adustus, neque eorum clamydes erant mutatæ; imo neque odor ignis eos pervasit. Quippe, ut fatebatur Rex, *Deus mittens Angelum suum eripuit servos suos qui confisi sunt in ipso, quoniam ab edicto regis prævaricantes exposuerunt corpus suum, ut non colerent neq; adorarent ullum Deum, præterquam Deum suum.* Verum viros istos qui intrudebant Shadracum, Mesechum, & Abednegonem, quoniam fornax valde erat accensa, interfecerunt Scintillæ ignis.

Idem Rex, ut patet Dan. 6. statuto regio cavit & interdicto firmavit, ne liceret quicquam a Deo aut homine per triginta Dies peti, nisi a seipso Rege; si quis hac ex parte deliquisset, pœna erat ut in foveam Leonum projiceretur. *Daniel quum cognovisset exaratum esse scriptum illud, ingressus est domum suam, cui fenestræ erant apertæ in cœnaculo ejus ex adverso Jerusalem, & ter quotidie procumbens in genua sua orabat, & confitebatur coram Deo suo, quemadmodum fecerat antea:* Cum autem ob hoc facinus esset in Foveam Leonum projectus, *Misit Deus Angelum suum, qui occlusit Leonum os ne eum læderent; quippe purus erat, & ab omni peccati labe inventus liber*, v. 22. 23.

Ad ultimum tandem tanquam ad Triarios confugit Autor argumentum; *Si quis*, inquit, *doctrinam*, (eam notat, quâ docetur, abnegationem Christi propter præceptum regis non esse peccatum) *tanquam puritati religionis Christianæ dissentaneam incusaverit, hoc unum quæro, posito quod quis in rep. Christiana è subditis sit, ex intimo affectu ad Religionem Mahometicam addictus, positoque quod princeps hunc Christianorum cultui adesse sub capitali pœna juberet, quæro,* inquit, *an censeat hunc ad mortem potius quam ad obedientiam legitimo principi exhibendam teneri. Si ad mortem obligari respondeat, jus privatis quibuscunque dabit, quo ob Religionis sive*

vera

veræ seu falsæ tutelam, principibus obedire recusent: sin ad præcepti obedientiam, ergò quod sibi permittit, alij permissum non vult, & proinde parvi regulam facit, Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.

Resp. varios posse sub his verbis contineri casus; Aliud enim est esse ad Mahometismum addictum, aliud post maximam, quæ possibilis erat, adhibitam in indagandâ religionis veritate diligentiam, ad hunc cultum esse addictum: Crassa enim, & quæ evitari possit, ignorantia, nemini jus acqui ritnovum, aut conditionem meliorem reddit.

2. Aliud est Christum aut Mahometum abnegare, aliud Idoli alicujus interesse sacris: hoc licere, cùm illud non liceat, exemplis Naamani & Saxoni ducis supra ostendimus.

3. Aliud erit si non eadem sint positiva a Christo & Mahometo edita præcepta: abnegare enim fas erit Mahometum, si lex Mahometi illud sinat; nobis non licet esse tam audacibus, quoniam specialiter a legislatore nostro contrarium hac in re cautum existit.

4. Dico summatim, si possit ea esse certitudo religionis Mahometicæ præceptique hujus particularis de non abnegatione Mahometi, quæ est certitudo religionis, & præcepti Christiani, ad mortem potius quam ad obedientiam principis obligatũ fore Mahometanum: neque inobediens dici potest qui morti se submittit ex principis jussu, neque sequetur inde in cæteris vitæ actibus debitam tolli Regibus obedientiam, sed in illis solis in quibus utrique, Deo scil. imperatorique simul obediri non possit. His autem actibus qui absurdum dicit Regibus refragari, non tam ratione contendit quam verbis principium petit: si enim cætera postponamus, atque de eo unicè quod

interfit

intersit, faciamus judicium: æquius erit & naturæ etiam humanæ convenientius, Deo potius quam Regi obtemperare, quod majori sit ad remunerationem, sive per præmia, sive per pœnas faciendam, virtute & potentiâ.

N. 11. *An si quis in pollicendo verbis de futuro se daturum aliquid declaret, ad illud dandum quod promisit se daturum teneatur.*

Negativam partem tueri videtnr Hobbesius lib. de Corp. Politico part. 1. c. 2. §. 5. & 7. *Cum nulla,* inquit, *signa sint transferendi jus, nisi verba, oportet ut verba vel præsens tempus significent, vel præteritum, nec sufficit, si futurum solum denotent: qui enim de futuro loquitur, verbi gratiâ, cras dabo, planè significat se adhuc non dedisse; jus igitur hodie immotum est, manebitque donec actualiter det.* & §. 7. sic habet, *In libera donatione verba nulla obligant, nisi sint de præsenti, aut de præterito. Cum enim de futuro sint, nihil transferunt, nec intelligi potest prodiisse a voluntate donatoris,* & similiter similia Leviath. p. 1. cap. 14. Contra Hobbesium ratio Naturalis mihi videtur militare; nec tantillum suppetit mihi argumenti, quo credam promissa ea, quæ verbis de futuro proferuntur aliis quibuscunque, (si quæ alia sunt, sintne enim in conventionibus aliqua, nisi de Logico, saltem si non Grammatico futuro, valde dubito) minus valere: si quis enim sic promisit, *Dabo tibi cras pecuniam*, crastinus cum illucescat dies ad dationem obligatur, obligatur quippe ad factum illud quod promisit, promisit autem se daturum, sive dationem ipsam, mediante autem datione, rem. Virtualitèr igitùr rem ipsam debet promissor, cùm illud debeat, ex quo soluto, ne-

cesse

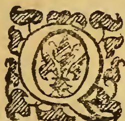
cesse est rem ad me transferri. Sed verba de futuro nihil actu transferunt? Nihil vafrum magis. Transferunt enim jus illud, quod, priusquam promisisset, habuit ad non dandum, seu retinendum rem promissor, etiam ultra diem crastinum; eumque necessitati donationis obnoxium reddunt.

CHAP.

CAP. IV.

Tertium Naturæ placitum de Gratitudine.

N.8. *Naturam velle, ut qua erga quenquam alius est benevolentiâ, eadem ille erga hunc sit, & parem meritis vicem, quo possit modo, rependat, judicia Ethnicorum & Testimonia.*

Seneca. *Uuid tam laudabile, quid tam æqualiter in omnium animos receptum quã referre bene meritis gratiã? Huic Uni* (scil. gratitudini) *non posuimus legem tanquam satis natura cavisset. Quomodo nulla lex amare parentes, indulgere liberis jubet: supervacuum est enim in quod imus, impelli. Quemadmodum nemo in amorem sui cohortandus est, quem cum nascitur trahit, &c.*L. 4. de beneficiis cap. 17. vide & c. 16. ib.

Non referre beneficijs gratiam & est turpe & apud omnes haberur, ideo de ingratis etiam ingrati queruntur &c. lib. 3. de benef. c. 1.

Cicero, *Omnes beneficii immemorem oderunt*: Cic. de Off. lib. 2.

De benevolentiâ autem, quam quisque habeat erga nos, primum illud est in officio, ut ei plurimum tribuamus

mus a quo multum diligimur, de off. lib.1.

Sin erunt merita, ut non ineunda sed referenda sit gratia, major quadam cura adhibenda est, nullum enim officium referendâ gratiâ magis necessarium: nam cum duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficii, alterum reddendi: demus, necne, in nostrâ potestate est. Non reddere bono viro non licet; si modo id facere possit sine injuriâ: Acceptorum autem beneficiorum sunt delectus habendi; nec dubium quin maximo cuique plurimum debeatur. In quo tamen imprimis, quo quisque animo, studio, benevolentia fecerit, ponderandum est. Multi enim multa faciunt temeritate quadam sine judicio vel modo, in omnes vel repentino quodam, quasi vento, impetu animi incitati: quæ beneficia æquè magna non sunt habenda, atque ea, quæ judicio, considerate, constanterque delata sunt &c. ib. p. 23.

Aristoteles, Δυναμένῳ δὴ ἀνταποδοτέον τὴν ἀξίαν ὧν ἔπαθε καὶ ἑκόντι, *Ei qui potest retribuendum est pro dignitate eorum quæ accepit, idque libenter*. Arist. Eth. lib. 8. c. 13.

Ulpianus, Dicit Ulpianus *eum qui donaverit, alium ad sibi remunerandum naturaliter obligare, quem nihil lominus non ditiorem prius* affetit *quam si* ἀντίδωρα *acceperit*. Glossa in locum sic habet. *Hæc Naturalis obligatio ex puris & meris motibus animi cujusque descendit. Omnis enim creatura movetur ad benefaciendum ei qui sibi benefecit: & talis obligatio ex instinctu naturæ procedit; & non est illa talis donatio, quæ ex nudo pacto nascitur*. ff. de petit. Hæredit. l. sed & si §. consuluit.

Pardulphus Pratejus, *Ingratitudinem vitium censeri longè pessimum, vulgò quidem sed verissimè dici solet: nam cætera delicta adversus proximum quidem malè committuntur, sed fortassis nec benè nec malè me-*

ritum ; ingratus autem contemnit eum à quo beneficiis affectus est , si quæ igitur Actio jure proposita est unquã, certe actionẽ ingrati justissimâ ratione introductam esse fateri oportet.

Neque quicquam mihi videtur propius ad communem sensum accedere , quàm quod habet Mitio Terentianus. *Errat*, inquit , *longè meâ quidem sententiâ,*

Qui imperium credat gravius esse aut stabilius
Vi quod fit, quàm illud quod amicitiâ adjungitur.
Mea sic est ratio, & sic animum induco meum,
Malo coactus qui suum officium facit ,
Dum id rescitum iri credit, tantisper cavet :
Si sperat fore clam , rursum ad ingenium redit.
Ille quem beneficio adjungas, ex animo facit,
Studet par referre, præsens absensque idem erit:
Hoc patrium est potius consuefacere filium,
Sua sponte rectè facere quàm alieno metu :
Hoc pater ac Dominus interest , hoc qui nequit,
Fateatur nescire imperare liberis. Ter. Adelp. Act. 1. sc. 1.

Affirmat hic senex obligationem aliquam ex beneficiis nasci,eorumque vi magis & certius affectus duci quàm si metus cogat, imo ad par pari referendum ex animo allici ; atque hoc per beneficia stratagema unicum esse ex cujus notitiâ facultatem regendi tenellos animos consequi quis posset.

Hesiodus, *Hesiodium illud ab omnibus laudatur. qui eâdem mensurâ reddere jubet quâ acceperis , aut etiam cumulatiore, si possis.* Tullius de claris Orat. Hesiodium autem de quo loquitur, hoc est.

Εὖ μὲν μετρεῖσθαι παρὰ γείτονος, εὖ δ' ἀποδοῦναι ,
Αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον, αἴκε δύνηαι. ἔργ. l. 1. v. 348.

Hoc si quis in contractu mutui solum intelligi vellit ubi res hac conditione traditur , ut is cui creditur

tan-

tantundem iterum rependat, non ibo inficias; intelligat tamen Ciceronem secus sensisse. Et liquido certè ex sequentibus apparet, velle Poetam quamvis nullus hujusmodi contractus intercesserit, aut ex fide obligatio, ut benefico absque ingratiis justè retribuatur. En versus priscâ simplicitate gloriosos.

Τὸν φιλέοντα φιλεῖν, καὶ τῷ προσιόντι προσεῖναι,
Καὶ δόμεν ὅς κεν δῷ, καὶ μὴ δόμεν ὅς κεν μὴ δῷ. V. 352.

Phocyllides. Versus autem Phocyllidis modum, quo retributio fieri debet, ita describit, ut Hesiodi priora illa, si non de mutuo, sed beneficii gratiâ reddendâ intelligatur præceptum, optimè interpretentur. Quid enim congruum existimavit post accepta beneficia, brevi illâ & quoad sensum parili sententiâ perbelle est complexus.

Νικᾷν εὖ ἕρδοντας ἐπὶ πλεόνεσσι καθήκει. V. 77.

Adrastus agens gratias Theseo pro confecta mortuorum sepultura.

Χάριν τ' ἀγήρω ἕξομεν γενναῖα γὰρ
Παθόντες ὑμᾶς ἀντιδρᾷν ὀφείλομεν.
Et gratiam non senescentem habebimus: generosa enim
Cùm acceperimus vos vicissim afficere beneficiis debemus. Euripid. in fine supplicum.

Chorus in Medeâ *Ἀχάριστος ὄλοιθ' ὅτῳ πάρεστι*
Μὴ φίλους τιμᾶν καθαρὰν ἀνοίξαν-
τι κληῖδα φρενῶν.
Καὶ μοι φίλος οὔποτ' ἔσται.
Quicunque ingratus est, pereat, cui adest
Non amicos colere, sincerè aperienti
Scrinium mentis;
Et mihi amicus nunquam fuerit.

Hunc innatum etiam peccatoribus gratitudinis sensum

sensum ostendit servator cùm aliquid extraordinarium a suis exegit. *Si*, inquit, *diligatis eos qui vos diligunt quæ vobis erit gratia? nam & peccatores eos diligunt, a quibus diliguntur: & si benefeceritis iis qui vobis benefaciunt, quæ vobis erat gratia? Nam & peccatores idem faciunt.* Luc. 6. 32. & Matt. 5. 47. Ubi in vetustis Codd. 20. & 40. par. legitur οὐχὶ καὶ οἱ ἐθνικοὶ οὕτω ποιοῦσι; *nonne et Gentiles sic faciunt?* astipulante non solum editione Latinâ, sed & enarratore Chrysostomo, ut notat in locum Lucas Brugensis. Jubet etiam Apostolus Rom. 12. ult. ut inimicis benefaciendo eorum devincamus malitiam & in amicitiæ demulceamus officia, quod ea ratione fieri non possit, nisi natura sint homines ad gratias referendas & rependenda beneficia prompti.

N. 22. *Hobbesii hac in re παράδοξον advertitur, ex cujus consideratione, an gratitudinis obligatio sit à cæteris distincta, quæritur.*

Leviathan p. 1. cap. 15. & de Cive cap. 3. num. 8. Legem etiam Naturæ gratitudinem ponit Hobbesius, *Cujus forma*, ut inquit, *est hujusmodi, ut qui beneficium ab alio gratis receperit, enitatur, ne Autor beneficii justam habeat causam cur de benevolentiâ pœniteret.* (Et rationem addit) *nemo enim dat nisi ut bonum sibi aliquod adquirat; quippe voluntaria est donatio; objectum autem omnium, quæ a voluntate sunt actionum, est proprium cujusque bonum, cujus si homines se frustratos fore providerent, nullum esset aut benevolentiæ aut fidei initium; & neque mutui proinde auxilii, aut hominis ad hominem reconciliationis; omnia autem in statu belli persisterent, qui maximè contra Naturæ legem est status, quâ quærere pacem instigamur.*

Hæc Autor: qui quidem hoc indicare videtur, gratitudinem per se mentem humanam non delectare, neque eam per se eligendam, sed per accidens, quatenus per actus, quibus Gratos nos ostendimus, evitamus mala aliàs necessario nobis obventura. Provident enim homines omnia in bellicum vitæ statum esse recursura, nisi ipsi se præstent erga beneficos Gratos; neque enim mutuum esset auxilium, aut hominis ad hominem reconciliatio, nisi quisque teneretur gratiam bene-merenti ex lege gratitudinis referre, & ita se obligatum sentiret: **Illud** enim tanquam exploratissimum sibi postulat concedi, nihil á quopiam agi, nisi ut ipse aliquid ex eo lucretur, imò præter conscientiæ secundum naturam placatæ bonum.

Recepta prius apud me jam diu erat, (quæ communis etiam adhuc videtur) sententia, homines naturaliter in actus gratitudinis propendêre, quamvis nihil aliud ex ejusmodi actibus esset consecuturum quàm animi ex bene factis voluptas. Et certe deest aliquid Hobbesij dictis, quod ab hac sententia probet me discedere oportere. Ne autem sine ratione dissentire a quopiam videar, hæc pro tempore dici sufficiant.

1. Ex propriâ & aliorum experentiâ. Cogitavimus aliquando (idque absque omni religionis & supernaturalis principii intuitu) Summo alicui Amico, Patri, Mātri, Gratias esse referendas. Indigens erat; Indigentiæ (quod facilè potuimus) succurrimus. Cur vero? Quia scil. placuit sic agere, quia aliud agere dolorosum & naturæ indignum videbatur. Neque quicquam nos moverunt è longinquo petitæ consequentiæ, quid tandem de hominum statu fieret, & quomodo in bellum omnia, nisi gratias egissemus, reverterent;

imo

ſimo poſitis caſibus, in quibus nulli poſſit ita innoteſcere Gratitudo, ut inde bonum aliquod aliud quam conſcientiæ indipiſcatur Gratus; ad officium tamen non deſinit obligationis ſenſus, aut ſaltem ſi deficiat ob animadverſionis defectum; quoties quis ſe penitus excuſſerit certiſſimè rediturus videtur.

2. Falſum videtur omnia neceſſariò in bellum reverſura niſi Gratitudinis ab omnibus obſervetur lex; & proinde non potuit quis providere quod non erat certo futurum; adeoque nec providentia bellici ſtatus Gratitudinis ratio ſeu fundamentum dici potuit.

Antecedens probatur, quia omnia ſtatûs, obligationum, actionum, morumque humani generis poſſint, exceptâ ipsâ gratitudine, phænomena eadem conſervari quamvis ad gratitudinem facti non eſſemus. Poſſent enim contractus de qualibet peragendâ re, vel eâ non peragendâ fieri, per quos ad quælibet obligaremur; imo ad ea ipſa, quibus faciendis ex jure Gratitudinis jam obſtricti ſtamus.

3. Neque certe concedendum mihi videtur quod ita autor poſtulat liberè, *Neminem quicquam dare niſi ut bonum ſibi adquirat.* In cujus ſenſu acceptam (neque enim de conſcientiæ naturalis tranquillitate gaudio loquitur) nullo modo fas eſt admitti propoſitionem. Promptos enim nos natura etiam citra Lucri reſpectum fecit ad Beneficia, ubi ſine diſpendio penes nos ſit aliis benefacere. Veluti, Si Titium in Eremo offenderem jam in paroxyſmo Epileptico humi proſtratum & à ferâ occupatum; quem etiam facile poteram vel per feræ occiſionem, velaliter, ab hoc diſcrimine liberare; cùm tamen iterum nec hominem ſim viſurus, nec boni quippiam mihi poſſit ex hac actione emergere, utpote qui in alias regiones ignotus feſtinem: Nonne tamen me inhoneſtius feciſſe

arguet conscientia nisi ei succurrero? An possim quietus adsistere, & coram intueri feram vivos prostrati depascentem artus, sine omni inclinatione aut affectu qui suadeat, ut à periculo eum, cùm citò & tutò illud possim, tuear? Si nequeam; certè in beneficia propendet animus, ubi nè minima affulget Lucelli spes, neque perinde pulchrum & humana naturâ videtur dignum, benefacere & à benefaciendo abstinere.

Consentit etiam nobis hac in re communis & tantum non Catholica sententia. *Virtus est affectio animi*, ut inquit Cicero, *separatâ etiam utilitate laudabilis*, Tusc. q. lib. 4. Et lib. 2. de Finib. *Honestum*, inquit, *intelligimus, quod tale est, ut detractâ omni utilitate, sine ullis præmiis fructibusque, per seipsum laudari possit.* Generaliter illud Claudiani est receptum, *Ipsa quidem virtus pretium sibi. Gratus ero*, inquit Seneca, *etiamsi noceat.* In populares meos beneficus esse conabor; sin infeliciter succedat conatus nihilominus gaudebo: Hæc Bruti mens in Epist. Bruti. *Impellimur Naturâ, ut prodesse velimus quamplurimis* Cicero de Finib. 3. Non ergo sola lucri spe in Charitatis actus deducimur. *Honestum enim*, ut notat Seneca, *propter se expetitur: id verò solum propter se expetitur, quod, quamvis habeat aliqua extra se commoda, sepositis quoque illis & remotis placet* Senec. de benef. 4. c. 20. & eodem cap. 13. *Viri officium est beneficium dare. Quare ergo dat? ne non det, ne occasionem benefaciendi perdat: vobis voluptas est inerti otio assuefacere corpusculum,* &c. *nobis voluptas est dare beneficia vel laboriosa, dum aliorum labores levent, periculosa, dum alios a periculis extrahant.*

Si quis hanc quæstionem ulterius eventilatam velit, videat apud Alexandrum Neapolitanum in convivio familiari Altilium hanc defendentem Thesin.

eum

Eum, qui opis emolumentive causa largitur, virtutis nomen amittere, ingentiaque fœdare animi bona: neq; enim (ut è Cicerone citat) *si ob tuam causam cuiquam commodes, beneficium id putandum est, sed fœneratio.* Gen. Dierum lib. 5. c. 1.

N. 7. *Quod ex naturali de gratitudine placito oriatur obligatio ad Universum christianæ religionis cultum & singulas ejus partes luculenta ab Ursino potissimum deprompta confirmatio.*

Integram Theologiam dividit ὀρθοδοξότατος habitus Ursinus in 3. partes sive Titulos; 1°. *De Miseria*, 2°. *De liberatione*, 3°. *De gratitudine* hominis differit, in qua etiam cultum nostrum & religionem erga Deum fundari vult, atque etiam consistere; verba ipsa attexere non gravabor, ne compendij studiosior injuriam autori fecero. *Est*, inquit, *gratitudo in genere virtus agnoscens & profitens a quo & quanta beneficia acceperis, & studium præstandi benefactoribus mutua officia honesta & possibilia; Complectitur veritatem & justitiam, veritatem, quâ agnoscit & prædicat beneficia accepta; justitiam, quâ studet gratiam referre æqualem benè meritis. Christiana gratitudo est agnitio & professio gratuitæ redemptionis per Christum a peccato & morte, & serium studium vitandi peccata omnemque Dei offensam, & vitam instituendi ex ipsius voluntate. Hujus gratitudinis etiam duæ sunt partes, veritas, & justitia: Veritas agnoscit & profitetur beneficium gratuitæ redemptionis, & pro eo Deo gratias agit: justitia offert Deo ἀντίδωρα; Deus autem non postulat alia a nobis ἀντίδωρα, quàm verum sui cultum, seu obedientiam & bona opera.*

Explicat deinde, quomodo ad partem de gratitudine 4. præcipuè loci communes pertineant, de con-

versione scil. bonis operibus lege Dei, & precatione quippe, *Non possumus*, inquit, *nos Deo gratos præstare, nisi simus conversi, quia quicquid fit a non conversis sine fide fit, & proinde est peccatum. 2. Bonis operibus gratitudinem nostram præcipue declaramus. 3. Lege Dei bona opera cognoscuntur, quibus Deus colitur & ostenditur gratitudo: 4. Precatione Deus principaliter vult coli & celebrari, eam igitur etiam ad gratitudinem requiri* asserit.

Memini etiam apud Tertullianum Christianum divini numinis cultum gratitudinem nuncupari. Imo, si rem ipsam propius intueamur, quid est aliud, *Diligere deum, quia ipse prius dilexit nos,* cujus mentio apud Joannem *Ep. 1. c. 4. v. 19* quàm Deo benè à nobis merito grati animi rependere officium.

Tatianus ille Assyrius inter Christianos antiquus, & solvere principi tributa, & servire adstabat paratus, jussus autem Deum suum diffiteri, renuit, τεθνήξομαι, inquit, μᾶλλον, *Moriar potius.* Cur vero? Respondet, ἵνα μὴ ψεύστης καὶ ἀχάριστος ἀποδειχθῶ, *Ne scil. falsus aut ingratus ostendar*, Orat. contra Græcos.

Et revera quamvis divinæ beatitudini nihil addatur per nostras quascunque actiones, imo neque per Religionem & fidem, juxta quod expressum legitur, *Psal.* 16. 2. si quas tamen exigat, quacunque id faciat ratione, ad eas obligari nos actiones ex lege gratitudinis indubium est. Secus enim si fieret, optimi maximique benefactoris voluntati obsisteremus. Et certè beneficia, quæ in nos munificè confert Deus, humani videntur Funiculi, quibus juxta Hoseæ cap. 11. Phrasin, suos ad se allicit Deus. Hinc ex beneficiis se unice colendum proponit Exod. 20. 2. Deut. 5. 6. *Ego sum Jehova Deus tuus qui eduxi te è terrâ Ægypti*

&

& domo servorum. Et Esai: 42. 5,6. *Sic locutus Deus fortis Jehova*: Quis vero ille? *Creator cœlorum & qui extendit eos, qui expandit terram & res ex eâ prognatas*, (quæ sunt gloriosa creationis opera) *Qui vocavit Messiam justè, ut conformaret manum ejus, & custodiens eam tradidit in Fœdus populi* (quæ ad redemptionem spectant facta) *qui tradidit etiam in lucem gentium ad aperiendum oculos cæcos, ad educendum è claustro vinctum, & carcere sedentes in tenebris*, (quæ ad conversionem & renovationem spectare videntur) Qui hæc omnia vestrûm causâ feci, gloriam, honorem, æstimationem, cultum mihi ea propter debitam ipse exigam, *Ego sum Jehova: et illud est nomen meum & gloriam alteri non dabo.* Sicut alii vulgò, ubi benefecerunt, suspici & coli volunt: sic & ipse, quamvis a vestro nihil mihi accedat æstimio, cùm tamen hic ad me pertineat cultus, neque autor ero, neque sinam, ut à me aliò divertatur.

N. 8. *De origine Idololatriæ, sive divini apud gentes cultus, & quatenus ex naturali obligationis ad gratitudinem ob recepta beneficia sensu hæc profluxerit veneratio, Historica fides & Testimonium.*

In uno quinto scil. Diodori Siculi libro, Deorum conscribitur, ab autore genealogia, beneficiaque numerantur, propter quæ omnis ferè Deorum cohors veneratione est culta. Incertæ primùm originis sex Masculos & quinque Fæminas enumerat: neque enim definit, an ab Urano & matre Terrâ, an à Titæâ & Curetum altero oriundos. Mares numerantur, Saturnus, Hyperion, Coæus, Japetus, Crios, & Oceanus. Horum sorores, Rhea, Themis, Mnemosyne, Phœbe, & Thetis, ὧν ἑκάστῃ τινῶν εὑρετὴν

γενέσθαι τοῖς ἀνθρώποις καὶ διὰ τὴν εἰς πάντας εὐεργεσίαν τυχεῖν τιμῶν καὶ μνήμης ἀενάου, *Quorum*, dicit, *unumquemque aliqua hominum gratia invenisse, & propter eam, quâ in omnes erant, benevolentiam, honores & immortalem memoriam fuisse adeptos.* De Saturno memorat, quod *Homines ab agresti victu & more ad vitam cultiorem traduxit, atque ad multas orbis regiones accedens singulos ad justitiam & morum, simplicitatem instruxit.* Hyperionem deinde inquit, *Solis & Lunæ aliorumque siderum motus & temporum vices, quæ ab his perficiuntur, suæ observationis industriâ primum deprehendisse, & in aliorum deinde notitiam, perduxisse, & propterea Patrem horum vocari, ut qui contemplationem eorum & naturam procrearit. Ex Coeo & Phœbe Latonam esse natam, & ex Japeto Prometheum; qui ut fabulatores quidam tradunt, ignem diis surreptum hominibus impertivit: si veritatem excusseris, Igniarii repertor est, instrumenti videlicet, quo ad eliciendum ignem utimur.*

Ex Titanidum numero Mnemosyne, *ut aiunt, Ratiocinandi artem invenit, & singulis rebus conveniens nomen attribuit, quo unumquodque distinctè appellare, & inter nos colloqui possumus.* Themis *Vaticinandi artem, sacrificiorum ritus, & leges Deum cultui servientes prima edocuit, & quæ ad bonam jurisdictionem & pacis studia pertinent, monstravit.*

De quibus collectim, tandem sic loquitur, ἐπεὶ μὲν οὖν οἱ θεοὶ πολλὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον εὐεργετήσαντες οὐ μόνον ἀθανάτων τιμῶν ἠξιώθησαν, ἀλλὰ καὶ πρῶτοι τὸν Ὄλυμπον ἐνομίσθησαν οἰκεῖν μετὰ τὴν ἐξ ἀνθρώπων μετάστασιν. *Hi igitur dii, cum plurimis vitam humanam beneficiis cumulassent, non divinos solum honores promeruerunt, sed primi quoque cœlum post emigrationem è vita mortalium occupasse existimantur.*

E Saturno & Rhea, Vesta, Ceres, Juno, Jupiter, Neptunus & Pluto, nati dicuntur. Vesta *domorum architecturam invenit, & ob hoc beneficium universi fere homines in ædibus suis collocatam honoribus & sacrificiis dignantur.*

Ceres *Frumentum, quod sponte suâ & fortuito inter alias herbas crescebat, hominibus eousque ignotum prima comportavit, ejusque pisturam & asservationem investigavit, ac sementem facere homines docuit. Asserunt etiam nonnulli leges ab hac promulgatas esse, ex quibus homines quod justum est invicem tribuere assuefierent, atque ab hac promulgatione illam Thesmophoron appellari. Cumque,* ut inquit autor, *maxima hominibus bona conciliasset, eximiis etiam honoribus affecta est, eamque immolationibus, festis & conventibus panegyricis magnificentissimè, non modo Græci, verum etiam Barbari fere omnes alimoniæ hujus participes, devenerantur: Hæc apud Ægyptos sub nomine Isidos, apud Siculos & Græcos, Demetros, & Eleusineæ matris colebatur.*

Neptunus, *Maris negotia primum tractâsse dicitur, classemque instituit, præfecturam hanc à Saturno adeptus; ideoque fama apud posteros increbuit quæ in mari geruntur in hujus potestate & arbitrio esse, & propterea solennibus eum sacris nautæ honorant. Adjiciunt & hoc, equos à Neptuno primum domitos, & equestris rei scientiam ab eo traditam, Unde* Ἵππειος *dictus est.* τὸν ᾍδην vero, Plutonem scil. *Funerum ac Sepulturæ & parentationis ritus ostendisse ferunt, cùm anteà nulla horum accuratio fuisset; quod in causâ fuit, ut defuncti in potestate ejus esse dicerentur, & inferorum ei principatum & curationem antiquitas delegaret.*

De Jove dicitur, quod, *Omnibus præcelluerit Deis fortitudine, prudentiâ, & justitiâ, & cæteris omnibus*

virtutibus

virtutibus, ideo post acceptum à Saturno regnum plurimis vitam humanam commodis, iisque maximis adfecit. Primus namque omnium injurias punire justitiámque inter se colere, & à violentis actionibus desistere & ad tribunal controversias deferre, judicioque disceptare homines docuit: summatim, quæ ad bonam legum constitutionem, & pacem requiruntur, ipse explevit; bonos verbis ad officium adducens, improbos autem pœnarum rigore, ac metu coercens. Permeâsse totum ferè orbem dicitur, Latrones & impios homines & metu removens, & æqualitatem ubique & popularem jurisdictionem introducens. Aliquando etiam dicunt eum Gigantes sustulisse: in Creta eos qui circa Mylinum, in Phrygia, eos qui circa Typhona versabantur. (sic enim ad verbum translatum malim, quam quomodo est a vulgari sensu longe a Græco textu distanti redditum) *Alijs etiam bellis contra Gigantes est concertatum, ad Pallenen in Macedonia, & in campis Italiæ, qui Phlegræi a loci conflagratione olim, & Cumæi tandem nuncupati sunt. Causa, ut a Jove in Gigantes ita animadverteretur, fuit injusta hominum oppressio; quod videlicet, proceritate corporum & virium excellentiâ freti vicinos in servitutem redigerent, & statutis de justitia legibus non obtemperarent, bellumque his inferrent, qui ob benefacta in universum genus mortalium pro dijs ab omnibus haberentur. Nec impios solum ac sceleratos Jupiter penitus exterminavit, sed dignos quoque honores optimis inter Deos, Heroasque, & viros impendit.*

Tandem vero de Jove sit concludit, διὰ τὸ μέγεθος τῶν εὐεργεσιῶν καὶ ὑπεροχὴν τῆς δυνάμεως συμφώνως αὐτῷ παρὰ πάντων συγκεχωρῆσθαι τήν τε βασιλείαν πρὸς τὸν αἰεὶ χρόνον, καὶ τὴν οἴκησιν τὴν ἐν Ὀλύμπῳ, κλ. *Magnitudo igitur beneficiorum & potentiæ excellentia effecerunt,*

ut

st consensu omnium perpetuum Jovi regnum, & habitaculum in Olympo tribueretur, sacra etiam præ cæteris exquisita haberet. Et post migrationem è terris in cœlum justa mentibus hominum, in quos beneficia contulerat, persuasio infixa est, quod omnium quæ in cœlo fiunt, imbrium, inquam, & tonitruorum, fulminumque & id genus aliorum arbiter sit & moderator. Ideóque Zena illum vocant, propterea quod vivendi auctor esse, dum commodâ aeris temperie fructus ad maturitatem perducit, existimatur. Patrem quoq; dicunt, tum propter curam & benevolentiam erga omnes, tum quòd primo generis humani origo ab eo defluxisse creditur: summus præterea Rex nominatur, propter imperii nimirum excellentiam; adhæc Eubouleus & Metietes ab eximiam in benè consultando prudentiam.

De junioribus dijs sic habet autor loco citato. *Liberos Jovis vulgus hos recenset; Deas sanè, Venerem & Gratias, tum Lucinam, ejusq; administram Dianam. horas autem quas vocant Eunomiam, Dicen, & Irenen, Deos verò Vulcanum, Martem & Apollinem, atq; insuper Mercurium: horum unicuiq; (ut aiunt) Jupiter inventarum à se & perfectarum rerum scientias inventionis distribuit, sempiternam apud universos homines memoriam & laudem ipsis conciliare volens.*

Veneri, *Ætatem Virginum commendavit, quando (viz) nubendum sit, aliarumque curam rerum in nuptialibus usitatam.* Gratiis *venustate faciem exornare, & singula corporis membra ad præstabiliorem habitum jucundumq; spectantibus decorem confirmare; adhæc imperare beneficiis, & pro communicatis, quam decet, gratiam referre. tributum est.* Lucina, *Parturientium curam ac difficultatum in partu dolorumq; levationẽ accepit.* Diana, *Parvulos tractandi rationem, & cibos quosdam naturæ tenellæ convenientes invenit.*

Horarum

Horarum *etiam suum cuique munus cum nomine consentiens, ad ingentes hominum utilitates in gubernatione vitæ datum est; nihil enim magis quàm bonus Legum status, Justitia, & Pax, vitam beare possit.* Minerva *Olivarum culturam & plantationem, oleique expressionem tradidit; adhæc vestium consarcinatio & Architectonica, multaque in cæteris disciplinis per hanc magistram hominibus innotuerunt: Quæ & Tibias primam fabricavit, & musicam, quæ inspiratione harum perficitur, & pleraque tandem fabrilium operum invenit: Inde Ergana (i) opifex nominatur.* Musis *à patre concessa est literarum inventio, & compositio carminum, quæ poetice dicitur.* A Vulcano *fabricationem ferri, æris, auri, argenti, & cæterorum omnium, quæ ignis operationẽ recipiunt, inventam, & universum ignis usum excogitatum, & tum artificibus, tum cæteris quoque hominibus exp romptum esse dicunt.* Mars *universam armaturam fabricari, & milites armis telisq; instruere, & collatis signis strenuè decertare primus docuit, dis adversantes cædibus absumens.* Apollini *assignant Citharæ inventionem & id genus Musicæ; Scientiam medicam quæ per fatidicam excercetur artem, quâ sanitatem ægroti quondam recipiebant; arcum item & jaculandi artem.*

Ex Apolline & Coronide natus Æsculapius, *cùm multa in re medicâ ex patris disciplina cognovisset, Chirurgiam & Medicamentorum confectiones adinvenit, radicum etiam vires perscrutatus est, adeoque tandem provexit artem ut pro conditore ejus ac principe colatur.*

Mercurij *inventioni attribuunt Caduceatorum (fæcialium) legationes in bellis, pacificationes etiam & fœderum libamenta. Is etiam mensuras, pondera, & negotiationis lucra, occultamque aliorum res intervertendi fraudem princeps commentus est. Elocutionem præ*

cæteris

teteris excoluit. Quin et palæstræ autor fuit, & ex testudine lyram commentus est. Ad Bacchum *vero, Vitis inventionem ejusque culturam, & vini conficiendi fructuumq; autumnalium condendi rationem, quo ad longum videlicet tempus usum hominibus & alimentum præbeant, Cretenses referunt.* Hercules *robore corporis universis mortalibus præstantior, totum pervasit orbem, justas injustis & flagitiosis pœnas infligens, & monstra ferarum, quibus infestæ regionum habitationes redderentur, è medio tollens, hominesq; ubivis gentium in libertatem vindicans; ob quæ merita sempiternis honoribus à mortalibus dignatur.*

Postremò *Dictynnam* memorat, aliam à Dianâ, quæ casses venatorios reperit; *Plutum*, qui primum instituit diligentiorem victûs rationem, & coacervandi & custodiendi opes viam hominibus indicavit. De dijs hactenus. Proximos dijs *Heroas* numerat, *quos* dicit *multis post Deorum in Cretâ generationem seculis extitisse, præcipuosque* Minoa & Rhadamanthum, *qui omnes, ob summas virtutes & egregia in homines, quibuscum erat convictus, beneficia, honores etiam sunt adepti.*

Hac arte (Virtute scil. mortalibus proficuâ & beneficentiâ Heroicâ.

Pollux & vagus Hercules
Innixus artes attigit igneas:
Quos inter Augustus recumbens
Purpureo bibit ore Nectar.
Hac te merentem, Bacche pater, tua
Vexere Tygres, indocili jugum
Collo trahentes, hac Quirinus
Martis equis Acheronta fugit. Horat. Carm. l. 3. Od. 3.

Nec

Nec *Romani* solum factos ob beneficia per gratitudinem Indigetes religiose colebant, sed & Græci eapse ratione bene merentium animos divino honorabant cultu, quorum catalogus videatur apud Vossium, *De Orig. Idol. lib.* 1. *c.* 13.

Ad *Ægyptios* spectat, quod ex Diodoro citat idem Vossius *lib.* 1. *cap.* 27. præter cœlestia numina esse etiam mortales Deos Ὑπάρξαντας μὲν θνητοὺς διὰ δὲ σύνεσιν καὶ κοινὴν ἀνθρώπων Εὐεργεσίαν τετυχηκότας τῆς ἀθανασίας, ὧν ἐνίους βασιλεῖς γεγονέναι κατὰ τὸν Αἴγυπτον. *Qui aliquando mortales erant, propter autem Prudentiam & communem erga homines beneficentiam immortalitatis facti sunt participes, quorum nonnulli apud Ægyptios Reges extitere.*

Ad incolas *Æthiopiæ*, quod habet Strabo *lib.* 17. θεὸν νομίζουσι, τὸν μὲν ἀθάνατον, τοῦτον δὲ εἶναι τὸν αἴτιον τῶν πάντων. τὸν δὲ θνητὸν, ἀνώνυμόν τινα καὶ οὐ σαφῆ, ὡς δὲ ἐπιπολὺ τοὺς Εὐεργέτας, καὶ βασιλικοὺς θεοὺς νομίζουσι. καὶ τούτων τοὺς μὲν βασιλέας κοινοὺς ἁπάντων μὲν σωτῆρας καὶ φύλακας, τοὺς δὲ ἰδιώτας, ἰδίως μὲν εὖ παθοῦσιν ὑπ' αὐτῶν. *Deum putant alterum immortalem, qui rerum omnium causa sit; alterum mortalem, qui nomine careat, & non sit cognitu facilis. Plerunque autem eos, a quibus beneficium acceperunt, & Regios, pro diis habent; Reges verò communes omnium servatores & custodes esse, cæteros verò privatim eorum quibus benefecerunt.*

Floridæ & Virginiæ incolæ Solem & Aquam veneratione prosequebantur, ob beneficia scilicet, quod opinati sint omnia horum vi per calorem Solis & Aquæ humiditatem produci. Rosseus in Panseb. Sect. 3.

Ædificantur apud Chinenses *templa in honorem hominum quorundam, qui, cùm in vivis fuerint, benefecerunt, & in templis statuæ eorum eriguntur & imagines: privatim etiam eadem veneratione dignantur*

in

in unaquaque familiâ majores, ubi è vitâ excesserunt. Cœlum & terra quasi universales omnium rerum parentes habentur, atque hâc coluntur ratione: F. Aluares Semedo. Hist. Chin: p. 1. c. 18.

Item autor *Cap.* 19. narrat Chinenses *Solemnia in* 4. *anni tempestatibus habere sacrificia, offerre autem Cœlo, Soli, Lunæ & planetarum stellarumque quamplurimis, terræ etiam montibus, & quatuor mundi partibus Oceano, Fluviis, in cujusmodi sacrificiis non ad brutos montes, sed ad spiritum aliquem eorum incolam oblatio instituebatur. Studiosius vero*, ut ibidem affirmat autor, *sacrificia fiebant in honorem virorum præ cæteris bene merentium, & frequentiores statuæ templaque istorum venerationi sunt exstructa, quibus ob benè merita & recepta beneficia gratitudinem suam populus studebat ostendere.*

De Gallis Cæsar *Comment. de bello Gal. lib. 6.* refert, quod *Deum maxime Mercurium colant: Hunc*, inquit, *omnium inventorem artium ferunt; hunc viarum & itinerum ducem; hunc ad quæstus pecuniæ, mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. Post hunc, Apollinem, & Martem, & Jovem, & Minervā: de his eandem ferè habent quam reliquæ gentes opinionem; Apollinem morbos depellere; Minervam operum atque artificiorum initia transdere; Jovem imperium cœlestium tenere; Martem bella gerere.* Idemque ter maximus Imperator de Germanis paulum infra sic scribit, *Germani Deorum numero eos solos ducunt quos cernunt, et quorum opibus aperte juvantur, Solem, Vulcanum et Lunam: reliquos ne fama quidem acceperunt*, Cæsar ib. n. 5.

Elementa etiam apud plerasque gentes hâc ratione culta non diffitetur Vossius de Orig. Idololatriæ lib. 2. cap. 51. *Non obscura est*, inquit, *ratio cur divinitatem*

vitatem iis tribuerent gentes; Nam sic colligebant, si patres colendi quia ipsis originem debemus, quanto magis cultus exhibendus est Elementis, unde parentes ipsi & omne humanum genus ortum ducunt.

De Prodico Chio S. Empiricus *comment.* 8°. *cap. de Diis;* Πρόδικος, inquit, ὁ Χῖος ἥλιόν φησι καὶ σελήνην καὶ ποταμοὺς καὶ κρήνας καὶ καθόλου πάντα τὰ ὠφελοῦντα τὸν βίον ἡμῶν οἱ παλαιοὶ θεοὺς ἐνόμισαν, κατὰ τὴν ἀπ' αὐτῶν ὠφέλειαν, καθάπερ Αἰγύπτιοι τὸν Νεῖλον. καὶ διὰ τοῦτο τὸν μὲν ἄρτον Δήμητραν νομισθῆναι, τὸν δὲ οἶνον Διόνυσον, τὸ δὲ ὕδωρ Ποσειδῶνα, τὸ δὲ πῦρ Ἥφαιστον, καὶ ἤδη τῶν εὐχρηστούντων ἕκαστον· *Solem, inquit Prodicus Chius, et Lunam, Fluvios item et fontes, ac universim omnia, quæ vitæ nostræ prosunt, veteres pro Diis habuere, juxta quod ab iis perceperunt Commodum, quomodo Ægyptii Nilum: Et hac ratione panem Cererem vocarunt, vinum Bacchum, aquam Neptunum, atque ignem Vulcanum, & consimiliter Benefacientium unumquemque.*

Egregium denique est quod de summo Deo habet Themistius, Τρία, inquit, ἐστὶ ἐν οἷς θεὸς διαφέρων ἐστὶν, ἀϊδιότητι ζωῆς, περιουσίᾳ δυνάμεως, καὶ ἐν τῷ μὴ διαλείπειν εὐποιεῖν ἀνθρώπους. *Tria sunt quibus excellit Deus, æternitate vitæ, exuberantiâ potentiæ, et in eo quod non desinat hominibus benefacere.* Themist. orat. 16.

N. 5. *An ad cultum in mundo & honorem procreandũ sola Potentiæ existimatio, non item Bonitatis opinio, causalitatem excercuerit; ubi Euemeri Athei & Philosophi Malmesburiensis excutiuntur ea de re sententiæ.*

Inter

Inter veteres unus aut alter forte est compertus; qui religionem, cultum, venerationes, honorem, à solo metu & potentiæ unius existimatione nata esse voluit. Inter hos eminebat Euemerus Atheus dictus; qui, ut notat Sextus Empiricus *lib.* 8. *cap. de diis*; *Cultum omnem à metu ortum existimabat; quasi fieret, ut, cùm vita hominum esset insolens & incomposità, ii qui cæteros superabant viribus & prudentiâ, Imperia & divinos honores sibi acquisierint.* Miseret autem nostro iterum seculo inter cæteras opinionum sordes etiam hanc revixisse, timorem excluso etiam bonitatis æstimio unicam fuisse atque esse in mundo θεοτόκον. Et quod omnium est iniquissimum, quamvis unanimiter gentium scriptores universi contrarium prædicent, & singulorum inductione probent se aliunde motos, ex gratitudinis scil. respectu, ut hunc cultum exhiberent, nec a solo metu eum oriundum esse: ita tamen fit, ut nec ipsis de se actibus suis & rationibus fides possit adhiberi. Aliud quippe statuendum erat Dogma (Hobbes. Leviath. part. 1. cap. 11.) *Quod Rerum invisibilium timor naturale sit illius semen, quod in se quisque religionem, in aliis verò qui eam potestatem secus quam ipsi colunt, superstitionem vocant.* Et quod honorem attinet, nullatenus ad eum procreandum facere virtutis, justitiæ, aut Bonitatis opinionem, cùm ex solà potentiæ æstimatione originem sumat; sic enim Philosophus Leviath. p. 1. c. 10. *Parum refert ubi de honore agitur, an actio sit justa sive injusta: Honor enim consistit solùm in opinione Potestatis. Quapropter Ethnicorum antiquiores se non minuisse censebant, sed magis auctum reddidisse deorum honorem, cùm in poematiis eos inducerent tanquam virginum raptores, Furtis, aliisque magnis, sed injustis & fœdis actionibus operam dantes; adeóque invaluit hæc*

persuasio, ut nihil magis in Jove celebratum quàm adulteria, neque in Mercurio quam fraudes & furta; inter cujus laudes hæc in Hymno apud Homerum summa, Quòd mane natus mediâ die Musicam invenerit, & sub noctem Apollinis furto surripuerit boves:

('Ηῷος γεγονὼς μέσῳ ἤματι ἐγκιθάριζεν·
ἑσπέριος βοῦς κλέψεν ἑκηβόλου Ἀπόλλωνος.)

Inter homines etiam, antequam ampliores resp. constituerentur, piraticam aut latrocinia excercuisse non putabatur inhonestum, sed potius ars legitima, neque inter Græcos solum, sed & alias gentes; sicut ex historiis rerum antiquitùs gestarum satis liquet. Imo hodie, atque his mundis partibus, duella privata, quamvis illegitima, honore & sunt & erunt, donec instituetur honor recusantibus, & ignominia in arenam provocantibus. Sic Hobbesius, qui sententiam suam triplicis exempli inductione confirmatum voluit. Quod ad primum attinet; satis apparere videtur ethnicorum molem aliâ ratione quàm unius intuitu potentiæ Deos honorâsse: Beneficentia enim Deorum & eximia Bonitas hanc religionis extorsit partem, qui Honor dicitur; qui quidem nullus fuisset, nisi hæ virtutes ad Potentiam accessissent. Timemus ob potentiam, ob eamque homines simul & Deum reveremur; ob Bonitatem potentiæ conjunctam solum honoramus. Quid verò si Mercurii admirandas jactitent technas & Jovis stupra Poetæ? Certè non dicunt se hac ratione inductos, ut honore eos prosequerentur. Satis sit (cui non ibimus inficias) quod hac ex causâ timeant. Animadverti autem velim, catervam Deorum excusari satis posse ab injustitiâ in plurimis quæ injuriâ ab iis facta vulgò censentur, si considéremus vel infinitæ immensæque libertatis Deum esse, vel saltem oportere plus creationis & conservationis

nostræ autori in nos licere, quàm homini cuiquam in hominem; & deinde levem essem Poetarum nationem; magnamque hominum & sagaciorem partem tantum abfuisse ab honore his nominibus exhibendo, ut dicteriis, conviciis & irrisionibus has ob causas incesserint putata & conficta incesserint numina. Certè si ratio dictitâsset Deos his de causis esse honorandos, non possit accusari Gentium vulgus, quod contra dictamina ejus fecerint, eo quod cultum hujusmodi numinibus exhibuerint: at ab omnis ætatis scriptoribus, quotquot de religione contra gentes aliquid ediderunt, id illis ut probrum objicitur, quod Deos habuerint, quos ipsa eorum ratio dictaret non esse honoris aliquâ specie colendos. Porrò si Jovis adulteria, Mercurii furta, Bacchi ebrietates, Saturni in prolem crudelitas non probra essent, sed perfectionis & dignitatis argumenta, cur adeo altum esset hac de re apud eos silentium qui hac in re Deorum sunt Patroni? cur tam accommoda non alicubi exauditur Deorum defensio?

Ad secundum exemplum idem censeo respondendum, 'αυτοκατακρίτους scil. fuisse eos, quotiescunque rationes suas excusserint, quotquot latrociniis & quibuscunque innocentium laniениs operam navabant. At, inquies, gloriabantur in quocunque hujusmodi facinore nec latronum detrectabant nomina? Esto; at nihilominus 'αυτοκατάκριτοι aliquãdo visi sunt. Nemóne apud nos est qui in iis jam gloriatur, de quibus postmodum pudebit? Qui apud nos latrocinia jam exercent, gloriam inter socios ob ea ipsa captant scelera, propter quæ privatim, quoties in se descendunt, sævientis conscientiæ sentiunt verbera. Quod auxerint res suas, quod amicis sociisque benefecerint, ostentare possunt, illud verò nisi nunquam ad se redeant,

aliquando angit, quòd per injurias hæc procuraverint. Sed de his supra cap. 2. n. 1. & cap. 3. n. 2. abunde mihi videtur responsum.

Finge etiam Duella nostro tempore honesta censeri, Quisquámne igitur arguet honorem esse à potentia solum? Certè qui honestè agere se cogitant cùm alios in duella provocent, justitiæ partem se persequi existimant: Id enim agunt nè scelera sint impunita. Quis unquam in arenam quempiam provocavit, nisi ob injuriam alicubi illatam? Naturalis autem justitia ultionem aliqualem fieri præcipit; & qui vindictam exigit, hominum generi magnopere est beneficus; sic Jupiter & pleraque Deorum pars in cœlum est evecta, si antiquis Fides;

Hac arte Pollux, & vagus Hercules
Innixus artes attigit igneas--- ut Horatius.

Sic enim solum grassantibus ultra itur obviam injuriis, si nempe puniantur mali: uti ostendisse nos putamus eo loco, ubi de obligationibus ad pœnam agitur.

Neque quidem lex positiva, quæ quasi vim contractus obtinet, hoc absolutè tollit jus, quo liberum erat nobis persequi maleficia: Satisfit enim legi, si pœnæ à judice irrogandæ submittamus; quæ remissior ferè ab iis speratur, qui hâc ratione in duello congredi sunt assueti.

Neque ipse mihi videtur Hobbesius sibi ubique consentire. Leviathan: part. 2.c. 31. *Honor*, inquit, *in interiori cogitatione Potentiæ & Bonitatis alicujus consistit; & proinde Honorare Deum seu Honorem ei exhibere, est, quàm potest fieri altissimè de Potentiâ & Bonitate ejus opinari, &c.*

N. 6.

N. 6. *Testimonia gentilium, nullam ex potentiâ solâ oriri obligationem ad obedientiam, honorem, cultum, nec eam, sublato beneficentiæ studio, ad bonæ æstimationis & famæ procurationem quicquam facere.*

Cicero. Ad M. Antonium sic Romanorum eloquentissimus juxta ac rerum humanarum scientissimus Tullius. *Illud*, inquit, *vereor, nè ignorans verum iter gloriæ, gloriosum putes, plus te posse unum quàm omnes, & metui à civibus tuis quàm diligi malis; quòd si ita putas, totam ignoras viam gloriæ, carum esse civem, benè de repub. mereri, laudari, coli, diligi gloriosum esse: Metui verò, & in odio esse, invidiosum esse, detestabile, imbecillum, caducum.* Philippicâ 1. Et de offic. lib. 3. Phalarin inducit potentiâ suâ & metu subditorum iis imperantem; *Hunc autem quod attinet, perfacile* inquit, *est judicium: Nulla enim nobis cum Tyrannis est societas, sed potius summa distractio; nec est contra naturam spoliare eum, si possis, quem honestum est & necare. Atque hoc genus pestiferum atque impium ex hominum societate exterminandum est*. Etenim ut membra quædam amputantur, cùm sanguine & spiritu carentia noceant cæteris: Sic in istâ figurâ hominis feritas & immanitas belluina, à communi tanquam humanitate corporis segreganda est: Tyranni autem sunt qui metu per potentiam regunt, nec commodis subditorum, sed suis, student.

Aristoteles. Aristoteles ad Alexandrum Rhet. 1. de hoc tanquam manifesto loquitur, quòd, qui secundum rationis dictamina vixerint, seque honestos & bonos comprobaverint, laude dignentur; aliter verò se

se gerentes, tanquam crudeles & inhumanos, odio & invidiâ excipiantur.

N. 7. *Quod in quibusdam etiam Timor compertus sit venerationis & cultûs divini causa procreatrix.*

Lubenter certè fatemur tam rerum naturâ bene perpensâ quàm historicis narrationibus persuasi, Timori etiam suam deberi in procreandâ religione effectum; servilis tamen & coacta magis, non ultronea, non à generosâ mente deveniens veneratio est, quæ suam à metu originem acceptam fert, quæque non tam in spontaneâ animi effusione in officium, quàm speciosarum actionum adornatu, & ægrè elicitâ ad officii ostensionem obedientiæ pompâ clarescere solet. Hujus sectæ erant, qui apud Romanos etiam Eumenidas ipsas, ut minus plecterent, colebant; & Brasilienses, qui, ut minus noceat, etiam Diabolo exhibent religionem. *Ross. in Panseb. sect.* 3. Quò etiam referri æquum est, duplicis principii cultores: Narrat enim Plutarchus lib. de Iside & Osiride, *Hanc vetustissimam & indelebilem esse opinionem tam Græcanicis quam Barbaris insitam, mundum ratione gubernatam non unicâ: Cùm enim nihil in mundo sit sincerum, sed ex bonis juxta malisque omnia sint confusa: non unum esse aliquem promum, qui è duobus doliis res nobis, veluti aliquem liquorem, cauponis in morem distribuat & permisceat.* Ergo à duobus contrariis principiis contraria provenire, nec bonum posse malum procreare credebatur. Si cui curæ sit cognoscere, quàm antiqua, à quot gentibus probata, atque unde profluxerit hæc doctrina, de duobus principiis bono Deo, & malo genio,

genio, quorum ille sit autor omnis boni in Naturâ; & coli debeat ut faciat benè, hic autor sit omnis mali, & colendus sit, nè malè faceret, videat Vossium, *lib.* 1. *de origine & progressu Idolol. cap.* 5.

N. 8. *De cultu Idolorum Anomalo.*

Quid autem de iis cogitare nos æquum fuerit, qui non tantum solem & lunam speciosissimas juxta atque utilissimas creaturas, sed & alias quascunque cæteris anomalas, & plurimum à communi genere difformes, religione exceperunt? *Peruani fontes, flumina, eorumque ostia, aditus montium, colles, montiumque apices, quos Apachitas vocant, magnâ religione colebant: Breviter, unumquodque in rerum naturâ venerabantur eorum quæ illis spectatu digna visa sunt, & cæteris difformia, particularem aliquam in iis agnoscentes Deitatem: Iidem* (inquit Acosta) *mihi ostenderunt in Caxamalta Nascæ arenæ colliculum, qui præcipuum erat Idolum, seu, ut vocant, Guaca antiquorum. Rogavi quidnam ei inesset Divinitatis: Respondebant, se eum pro miraculo venerari, quod in medio montium saxosorum, existeret arenosus. Magna etiam erat & deformis Arbor, quam idcirco tanquam divinum quid suspiciebant; quia cæteris magnitudine arboribus præcederet: Eodem etiam honore apud eos habiti sunt minuti lapilli, radices, terræque fructus, qui parvitate excelluerunt:* ut habet Joseph. Acosta hist. lib. 5. cap. 5.

Certè si necessario de hujusmodi errorum causis ratio mihi reddenda sit, Nulla jam suppetit potior, quàm quæ est *Aquinatis* in opusculo de Symbolo Apost. *Istiusmodi*, inquit, *cultoribus, eodem modo ac-*

cidit,

cidit, ſicut alicui eunti ad Curiam Regis qui volens videre Regem, credit quoſcunque benè (vel cæteris diſſimilitèr) indutos, aut in officiis conſtitutos, Regem eſſe: Ita enim veri Creatoris ignari quidlibet defectu Numinis pro Numine coluerunt, quod ſpecioſum, ſociis creaturis diſſimile, & proinde mirandum videbatur: Ex iis enim ſuſpicari poterant bona juxta & Mala Mortalibus deveniſſe, & plura adhuc poſſe devenire: ex ſuſpicione autem beneficii recepti Gratitudo, Mali impendentis ob ſui amorem Metus naturalitèr Originem ſuam ducit; adeoque etiam hæ Religiones ad communia cæterarum fundamenta Gratitudinem & Philautiam debebunt reduci.

N. 9. *Quod Parentes, Patroni, Præceptores, Domini etiam plerunque, Amici item, & Magiſtratus, Tutores, Curatores, & ipſa Patria amore apud pleroſque & honore propter profecta ab iis beneficia ſint excepti; quodque officia, quibus iis inſervire ſtuduerunt Ethnici, fontem ſuum & originem habuerunt gratitudinem, Teſtimonia.*

§. 1.

Gratitudo virtus ea videtur, quæ in filiis erga parentes jure Civili exigitur, eoque fit, quod qui parentes rite non obſervant, quaſi ea deſtituti virtute, perpetuo juris ſtylo Ingrati audiunt. De ingratis Liberis, & cauſis propter quas tales cenſeri debeant, celeberrima exſtat Juſtiniani Novella *conſt*. 115. *cap*. 3. Singularis item titulus *C. de ingratis liberis*; eà de re videri poſſit & Connanus, *lib*. 10. *cap*. 10. *n*. 6.

Seneca. Officia, quibus in hanc pietatem obligamur, recenſet. Seneca de benef. c. 24. lib. 6. *Non vides,*

vides, inquit, *quemadmodum teneram liberorum infantiam parentes ad salubrium rerum patientiam cogant? Flentium corpora & repugnantium diligenti curâ fovent; & ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitura constringunt; & mox liberalia studia inculcant, adhibito honore nolentibus. Ad ultimum, audacem juventam frugalitati, pudori, moribus bonis, si parum sequitur, coactam applicant. Adolescentibus quoq; ac jam potentibus sui, si remedia metu, aut intemperantiâ rejiciunt, vis adhibetur ac servitus.* &c. ib. unde sæpius apud eum Ingrati audiunt, qui debitam parentibus reverentiam non præstant, Liberi.

Anaximenes. *Ille sui genitoris apprimè amator est, qui operam dat ut patrem sine molestiâ plurimum exhilaret. Quid justius quàm generationis et disciplinæ autores mutuis officiis demereri?* Anaximenes apud Stobæum Serm. 77.

Ulpianus. *Indignus militiâ est judicandus qui patrem et matrem, à quibus se educatum dixerit, maleficos appellaverit.* Ulpianus ff. de obsequiis parentibus & patronis præstandis.

Aristoteles, Plato, &c. *Apud Aristotelem Ethic. 9. cap.* 11. *Honor parentibus ut diis debetur; qui etiam apud Platonem de legib.* xi. *Deorum reputantur simulachra; apud Hieroclem* θεοὶ ἐπίγειοι. *Ratio à Philone redditur, quòd sint* ἐμφανεῖς θεοὶ μιμούμενοι τὸν ἀγέννητον ἐν τῷ ζωοπλαστεῖν, *conspicui Dei ingenitum Deum eo imitantes quod vitam dent.* ut notavit Grotius.

§. 2.

Proximum *Patronis* ex eadem ratione debebatur obsequium, quòd parentum beneficio Patronorum maximè accedebat. Parens ut in rerum natura simus fecit: Patronus nè inter nullos numeremur:

Parens

Parens vitam dedit: Patronus utpote è servitute manumittens libertatem. Parens natum tuetur: Patronus clientem. Et certe jus istud patronatûs tantæ erat apud veteres autoritatis, ut contenderit expressè M. Cato *Patrem primum, deinde Patronum proximum nomen habuisse*, autore Gellio *lib*. 5. *cap*. 13.

Lege igitur gratitudinis, non secus ac Patri Filius, Patrono libertis obligatus censebatur. Hinc obligationum apud Vlpanium harum fit Conjugatio: *ff. de obsequiis parentib. & patronis præstandis l. 9. Liberto*, inquit, *& filio semper honesta ac sancta persona patris ac patroni videri debet*. Quod si quis patrono debitum non præstitisset obsequium, ingratus judicabatur. *l*. 19. *ff. De Jure patronatus. l. 6. §. ult. ff. de liber agnosc.* sic in *l*. 4. *de obseq. l*. 1. *&* 2. *Cod. de libert. & eorum lib.* & alibi frequenter.

§. 3.

Hinc *Dominorum* etiam in servos aliquale jus. *Quos enim occidere jus erat, quod servabantur, servi fiebant, Inst. lib.* 1. *Tit.* 3. §. 3. Dominique tanquam vitæ restitutæ autores evaserunt colendi: quamvis in his speciebus arctior à lege sive consensu fieri possit obligatio: ejus tamen fundamentum & prima origo in beneficio & gratia poni à J. Ctis videtur.

§. 4.

Hinc in *Patriam* etiam & *Amicos* amor.

Magna, inquit, *Cicero est illa communitas, quæ conficitur ex beneficiis ultro citroque datis acceptisque, quæ mutua & grata dum sunt, inter quos ea sunt, firmâ devinciuntur societate. Sed cum omnia ratione animoque lustraveris, omnium societatum nulla est gratior, nulla carior, quàm ea quæ cum rep. est. Unicuique nostrum cari sunt parentes, cari liberi, propinqui, familiares, sed omnes omnium caritates patria una complexa est.*

est. Sed si contentio quædam et comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum sit officii, principes sunt, patria et parentes, quorum beneficiis maximè obligati sumus, &c, De Off. lib. 1. Hæc manifestè videtur Ciceronis sententia, ex beneficiis oriri obligationem, & ex magnitudine beneficiorum gradus obligationum secundum magis & minus distingui. Neque enim dubitat aliquando Patriæ beneficia, omnibus, non solum a cognatis & parentibus, sed etiam à Diis immortalibus acceptis anteferre; ita ut non mirum sit, si primum apud eum locum habeat Patriæ Amor. Notabilis satis est beneficiorum comparatio, quæ apud eum extat, initio orationis quam post reditum ad Quiritus habuit. Quod in gratitudine actiones omnes & obligationes amicitiæ fundentur, declarat etiam illud Euripidis in Medeâ jam citatum, ubi ingratitudinis arguïtur, qui debitis officiis amicos non colit.

§. 5.

Hinc *Magistratus* observantia emanare rectè possit.

A gratitudine etiam obligamur plerosque Magistatuum colore. *Eos* (inquit Cicero ad finem fere primi de officiis) *quorum vita perspecta in rebus honestis atque magnis est, bene de rep. sentientes ac bene meritos ac merentes, aliquo honore aut imperio affectos, observare & colere debemus.* Hic quod vult Cicero Magistratum gerentibus offerri obsequium, meritorum gratia vult referri, quæ propria est, & ut ita dicam, formalis gratitudinis actio. *Principem*, inquit Seneca, *Patrem patriæ appellavimus, non vanâ adulatione adducti*, De Clem. l. 1. c. 14. Quidni igitur paternus Patri tribuatur honor?

§. 6.

§. 6.

F Hinc *Ambitus* ratio, & malè exceptus alios corrumpendi per Minerva usus.

Qui in omni vitâ humanâ volunt alios maximè sibi conciliare, id quidem per beneficia aggrediuntur; & hac se ratione comperiuntur ita sibi plurimorum mentes devincire, ut quidlibet ferè ab iis impetrare possint. Hinc illud Poetæ, *Munera, crede mihi, placant hominesque Deosque*. Nec quispiam est, qui vel per triduum in vitâ communi est versatus, qui non has novit artes quidlibet fere & per quemlibet peragendi: pudet enim accipere & non reddere beneficium. In diverbium abiit, *Beneficium accepi, libertatē perdidi.* Injusti etiam dispensatoris in eo maximè spectabatur forsan prudentia, quod, cùm officio esset cessurus, pluribus benefecit, quamvis ex Domini bonis; adeoque illos sibi obstringere voluit, ut vel ex gratitudine pro acceptis in eorum familiis hospitio reciperet v. *Luc.* 16. 8.

§. 7.

Hinc *Usuræ* secundum Salmasium.

Scitissime Salmasius de usuris *cap.* 10. Naturale usuræ capiendæ jus hinc deducit. *Æquitas*, inquit, *usuræ in hac quæstione versatur, an justum sit, ut qui mutuo aliquid ab alio acceperit, in reddendo amplius det quàm accepit, vel referendæ gratiæ nomine, vel mercedis persolvendæ. Gratiæ relationem magis naturalem videri facile concesserim: Quid enim naturæ humanæ convenientius quam gratiam pro beneficio accepto referre?* Mercedem, non à primo naturæ jure, sed secundo, seu gentium, ut & cæteros contractus, deduci vult. *A gratiâ*, inquit, *referendâ ad Mercedem persolvendam ideo ex jure gentium perventum est, quia pauci reperiebantur, qui, cum ingratis esse liceret, grati esse mallent*

lent : quinimo gratia illa quæ referebatur à volentibus ob mutuum acceptum, quid aliud erat, si vero ac suo nomine vocanda sit, quam merces voluntaria, ut merces, quæ nunc pro usu pecuniæ mutuo datæ penditur, gratia est coacta & ab invitis relata? hac igitur ratio primam fœnori dedit originem, eamque prorsus naturalem. Usura enim merces est pro usu rei mutuatitiæ ex pactione præstanda, quæ successit in locum ejus gratiæ voluntariæ, quam olim referre homines consueverant.

§. 8.

Hinc *Pupillorum* ad *Tutores* & rerum suarum *Curatores*, *Discipulorum* ad *præceptores* obligatio.

Narrat F. Alvarez Semedo in Hist. Chin. *penitus hoc insidere Chinensibus, ut parentibus præstent obsequium: hoc officium magni apud Mandarinos, magni apud ipsum Regem habetur. Si quis aliqua ex parte negligens fuerit, aut hac in re ab officio recesserit, publicè judicium dant magistratus, atque ingratos severe animadvertunt.* Idem apud eos juris est respectu Præceptorum, Tutorum, cæterorumque quomodolibet benefacientium, ut patet apud Semed. *part. c.* 29. ut & *cap.* 18. 19. ubi cultum omnem ex gratitudine ferè solâ originem sumpsisse videtur asserere. Imo ipsi etiamnum Judæi leges positivi rationem agnoscunt gratitudinem: sic enim videre est ex dicto, R. Leo. Modenæ in Hist. Modern. Judæorum part. 4. c. 11. *Magistrum*, inquit, *Præceptorem, in Religione informatorem, majori existimant dignum observantiâ, quam patrem qui generaverat: Hunc enim solum esse largitum dicunt, illum vero benè esse subministrasse.* Nec solum jure civili ad observandos ex quasi contractu tutores, sed jure naturali ex gratitudine, ad idem officium, idque vinculo antiquiori & magis necessario, obligari videntur.

N. 2.

N. 10. *Quòd ubi benevolentia, quæ gratitudinem exstimulare & ad ἀντίχαειν provocare solet, abest à Genitore, Patrono, Magistratu, (alio non intercedente ex fide ad officia nexu) obligatio liberorum, clientium, popularium, vel subditorum (si sic eos appellare fas sit qui datâ alligeantiâ non tenentur) cesset magna ex parte aut prorsus tollatur, judicia jureperitorum & gentilium, quibus propria etiam secundum jam positam hypothesin autoris interponitur sententia.*

Cicero, *Facile*, inquit, *intelligo, non modo reticere homines parentum injurias sed etiam æquo animo ferre oportere. Sed ego ea quæ ferri possunt ferenda, quæ taceri tacenda esse arbitror. Nihil in vita vidit calamitatis A: Cluentius, nullum periculum mortis adiit, nihil mali timuit, quod non totum a matre esset conflatum & profectum. Hoc enim ipsum judicium, hoc periculum, illa accusatio, omnis testium copia quæ futura est, a matre initio est adornata; à matre hoc tempore instruitur; omnibus ejus opibus & copiis comparatur; ipsa denique nuper Larino hujus opprimendi causa Romam advolavit*, &c. addit orator, ex quibus constare possit censuisse eum, ex illatâ proli a parentibus injuria cessare justè posse etiam Natorum erga Parentes officium.

Præterea, *Romulus caverat, ut si pater filium ter mancipâsset, id est, vendidisset, filiam autem semel, ii sui juris efficerentur* (i) *obligatione ad patrem liberi: hinc usui venit mos, ut qui liberos emancipare voluerint, triplici venditione jus paternum sibi minuerent.*

Exponi utroque dicuntur jure infantes, servi etiam; & liberti, si languidi & sine curâ dimittantur

tur, vel si alimenta eis negentur à parentibus, a Dominis, vel à patronis: hujusmodi expositione vero omni, quæ prius eos obstrinxit, obligatione liberati sunt expositi, ut patet 1 ex jure civili Cod. de infantibus expositis, liberis, & servis, & his qui sanguinolentos nutriendos acceperunt. l. 2. Rescriptum Imppp. Valentin. Valent. & Gratian. extat hujusmodi, *Unusquisque sobolem suam nutriat: Quod si exponendam putaverit, animadversioni quæ constituta est subjacebit. Sed nec Dominis nec patronis repetendi aditum relinquimus, si ab ipsis expositos quodāmodo ad mortem voluntas misericordiæ amica collegerit: nec enim suum quis dicere poterit, quem pereuntem contempsit:* Quid hic? certè proles mea non minus est, quod naturam attinet, quam contempsero: verum, quod benevolentia desit, deest, quo mihi ita obligetur, ut mea audiat.

Idem etiam Imp. Justinianus æquum esse infra Cod: eod. confirmat l. 3. & 4. ne scil. infantes ijs obligentur qui eos objecerint: & de servis, *Legibus*, inquit, *nostris statutum est, ut servi ægrotantes a Dominis neglecti, & qui, velut desperatâ eorum valetudine, possessorum curatione digni non censentur, omnino in libertatem abripiantur.* adde novell. 153. de infantibus expositis.

Vultis rem expressius? En legem, quæ transcribatur, dignam! *Si quis servum suum ægritudine periclitantem à suâ domo publice ejecerit, neque ipse eum procurans, neque alii eum commendans, cum erat ei libera facultas, si non ipse ad ejus curam sufficeret, in Xenonem eum mittere, vel quo poterat eum modo adjuvare: Talis servus libertate necessaria, Domino etiam nolente, reipsâ donatus, fiat illico Civis Romanus, nec aditus in jura patronatus quondam Domino reservetur.*

Quem

Quem enim a sua domo suâque familiâ publicè repulit, neq; ipse eum procurans, neque alii commendans, neque eum in venerabilem Xenonem mittens, neque consueta ei præbens salaria, maneat ab eo ejusque substantia penitus segregatus, tam in omni tempore vitæ liberti quam cùm moriatur. Cod. De Latina libertate §. 3.

Idem etiam jure Canonico obtinet: Decretal. Greg. lib. 5. tit 11°. cap. sing. *Si a patre, sive alio sciente ipsa, aut ratum habente, (relegato pietatis officio) infans expositus extitit, hoc ipso a libertate fuit patria liberatus. Nam in hoc casu in ingenuitatem libertus, & servus in libertatē eripitur, quod & de prædictis cujuscunque ætatis languidis, si expositi fuerint, vel si alicui eorum alimenta impiè negari contigerit, est dicendum.* Et lege XII. tabularum cap. 25. sic cautum est, *Filius arte carens patris incuria eidem vitæ necessaria præsidia ne præstato.*

Nec solum infantes quod expositi fuerint jure civili obligatione ad alendos parentes solvebantur, sed etiam aliis ex causis & levioribus aliquantum in prolem injuriis de rebus suis ita disponere aut testamento eas alienare jus erat, nequid ex iis opis aut adjumenti parentes indigi susciperent; causæ autem, prout in Justinianæâ extant Novellâ, propter quas a liberis exhæredari possint parentes, sunt hujusmodi.

1. *Si parentes ad interitum vitæ liberos suos tradiderint.* 2. *Si venenis, aut maleficiis, aut alio modo, parentes filiorum vitæ insidiari probabuntur.* 3. *Si pater nurui suæ, aut concubinæ filii sui se se immiscuerit.* 4. *Si parentes filios suos testamentum condere prohibuerint in rebus in quibus habent testandi licentiam.* 5. *Si*

liberis

5. Si liberis vel uno ex his in furore constituto, parentes eos curare neglexerint. 6. His casibus etiam cladem captivitatis adjungimus, in qua si liberos detineri, & per parentum vel contemptum vel negligentiam non redemtos; ab hâc luce transire contigerit, nullatenus eorum parentes ad facultates perveniant liberorum, de quibus filii testari potuerant., &c. Novell. 115. cap. 4.

Si mihi etiam secundum positam hic a me Hypothesin faciendum sit judicium, an genitori ad obsequentiam is teneatur gnatus, qui post partum expositus nullum in vita aut præter ipsam vitam sentijt benevolentiæ signum, facilima videtur responsio; paria exigi naturaliter ἀντίδωρα. Benefecit pater, sed propriæ voluptatis studio, sine dispendio aut incommodo beneficii causa in se suscepto: curandum igitur est, ut ea ipsa ratione etiam expositus gnatus parenti bene aliquando retribuat: sin salvis rebus suis id non possit, a Naturali ratione nullatenus cogetur a propria recedere felicitate, ut ei subveniat filius, qui filii sui causa coarctari sibi res nullatenus sustinuit.

Et patria est ubicunque est bene: si cessent aliquando atque in injurias abeant, vel si nulla unquam fuerint patriæ beneficia, cessat, aut nunquam extitit obligatio.

Patria Coriolano, Romanus ager; Populares, Romani; at iniquit, noxii, injurii. Quo fert virum verè eximium mens? *Ad Volscos tunc Romanis infestos confugit, summum ibi adeptus est imperium: Evenitque, ut quem pro se salutarem imperatorem cives habere noluerant; pene pestiferum adversus se ducem experirentur: Frequenter enim fusis excercitibus patriæ suæ, victoriarum gradibus, aditum juxta mœnia*

urbis Volsco militi struxit. Quapropter fastidiosus ille in æstimandis bonis suis populus exuli coactus est supplicare: missi ad eum deprecandum Legati, nihil profecerunt: missi deinde sacerdotes cum infulis, æque sine effectu redierunt: Stupebat Senatus, trepidabat populus, viri pariter ac mulieres exitium imminens lamentabantur: ut narrat Valerius Max. l. 5.c.4. Nihil enim debuit Patriæ, aut Senatui, aut Sacerdotibus, se judice, dux. At postquam Mater ejus Veturia visa est intercedere, continuò agrum Romanum hostilibus armis liberavit: quippe materna manserant, quibus obsequium debebatur, beneficia: placuit igitur *hujus utero* (ducis ipsius utor verbis) *Romam, quamvis meritò sibi invisam, donare.*

N. 11. *An sine contractûs cujuscunq; vel Fidei datæ intuitu ex innato gratitudinis instinctu ad observandos parentes teneantur liberi?*

Obligationem prolis ad parentes immutare potiùs quàm tollere videtur Hobbesius, officiique istius scaturiginem à fide potiùs, quàm innatâ de gratitudine lege deducere, digniori fortean magis, quàm constanti & certiori principio. Rectissima videtur Philosophi conclusio: *Donatio virium à parente hoc in filio efficit, nè velit iis viribus contra parentem uti.* de Corpore polit. p. 2. c. 4. §. 3. Confirmatio conclusionis à rei veritate alienior. *Ideo*, inquit, *obligantur, quia præsumi debet, eum qui alimenta cuiquam subministravit, quibus aleretur, fidem accepisse & obedientiæ promissionem ea propter præstandæ.* Resp. Non constare rationem, cur infans præsumatur quippiam pepegisse, cùm nedum loqui possit aut intelligere. At inquiet, nisi defuisset rationis & orationis usus,

certè

certè hoc fecisset. Sed nec intelligo, cur supposito quod ratione & loquelâ uteretur filius, quicquam polliceretur ejusmodi. Siqua enim fit promissio; gratis, sine causâ impulsivâ, & frustrà facta sit necesse est: si non gratuita, ergo hâc tandem conditione fiet, ut proli sic promittenti bene de educatione provideat parens. Tutelam hanc sagacem suique solius studiosum gnatum tanti empturum nequeo conjicere, quia si ratione uteretur, hoc etiam intelligeret, parentem ad educationem naturaliter esse obligatum, adeoque huic procurandæ jam esse inclinatum, ut sine magnâ suâ molestiâ temperare sibi ab eâ non possit. Quorsum, quæso te, mi Hobbesi, inæstimabili libertatis pretio emeret intelligens infans, ut parentem jam obligatum ad idem obligaret, & actum, quod aiunt, ageret? Egregia est R. Adai R. Isaac hac de re increpatio: *Nonne sufficit tibi quod illicitum fecit Lex, nisi et ipse tibi alia feceris illicita?* Extat apud Maimonidem in Portâ Mosis Pocockianâ p. 208. Imo planè bardos dicimus & stupidos, ab usu rationis valdè remotos, qui frustrà nullâque de causâ per voluntarias pactiones se fortunasque suas aliis submittunt, aliásque competentem diminuunt libertatem. Summa est, pactum ejusmodi vanum esse, atque inutile, atque à Ratione non suaderi.

Eo tamen, ut mihi videtur, valde delectatur author dædalmate. En quæ habet Leviathan. p. 2. c.20. *Imperium parentum in infantes est vel ex consensu expresso, vel aliis sufficientibus argumentis declarato: Unusquisq; enim cogitatur obedientiam ei, quem penes est se vel servare vel perdere, promisisse.* Universale axioma! patitur tamen exceptionem: Neq; enim coquo obedire sum pollicitus, possit licet eduliis toxica immiscere.

N. 12. *De Gratitudinis speciebus.*

Species Gratitudinis secundum objecta optimè distingui posse videntur. Est igitur Gratitudo ob beneficia accepta merito referenda:

1. Deo optimo maximo: deinde

Parentibus, Magistratui, Patriæ, Præceptoribus, sive in Religione, Moribus, aut aliis Artibus educationem ex benevolentiâ curaverint; Amicis quibuscunque; Cognatis, & Agnatis, quatenus amici sunt & benevoli.

Objecta secundaria sunt, quicunque nobis aliorum gratiâ chari sunt; sic etiam secundum Naturam Inimici possint ob Gratitudinem, Deo dilectionem præcipiente, diligi. Ita protervos cognatos & nobis adversos, ut Parentibus aut aliis à cognatione benè à nobis meritis gratos nos exhibeamus, curare aliquando iisque benefacere est æquum.

CAP. VI.

De sui amore, sive φιλαυτία.

N. I. *Testimonia de honestate φιλαυτίας.*

Pythagoras.

INter Pythagoreorum præcepta, quæ in Aureis vulgò nuncupatis carminibus, comprehenduntur, nullum hoc præcepto frequentius occurit,

Πρῆσσε δὲ ταῦθ᾽ ἅ σε μὴ βλάψῃ.
Ea facias, quæ tibi non noceant.
Ἀλλὰ τάδ᾽ ἐκτελέειν, ἅ σε μὴ μετέπειτ᾽ ἀνιήσῃ.
Illa verò perficias, quæ tibi postea molestias non excitent.
Μέτρον δὲ λέγω τόδ᾽ ὃ μή σ᾽ ἀνιήσῃ.
Modum autem voco id, quod tibi dolorem non pariat.
Μηδεὶς μήτε λόγῳ σε παρείπῃ μηδέ τι ἔργῳ
Πρῆξαι μηδ᾽ εἰπεῖν, ὅ τι τοι μὴ βέλτερόν ἐστι.
Nemo tibi vel verbo vel facto persuadeat Ad aliquid agendum, dicendumve, quod tibi non conducat, &c. ibidem.

Cicero 1. off. *Principio generi animantium omni hoc à natura tributum est, ut se, vitam, corpusque tueatur, declinetque ea, quæ nocitura videantur, omniaque, quæcunque, ad vivendum sint necessaria, inquirat & paret, ut pastum, ut latibula, & alia ejusdem generis.*

Cicero. *Si quis sibi ipsi inimicus est, eum necesse est quæ bona sunt mala putare, bona contrà quæ mala, & quæ appetenda fugere, et quæ fugienda appetere: quæ sine dubio vitæ sunt eversio.* De Finib.

Aristoteles. Αὐτοῖς αὐτοὶ μάλιστα βουλόμεθα τὰ ἀγαθὰ, καὶ τὸ εἶναι, καὶ τὸ εὖ εἶναι. κλ. *Ipsi nobismetipsis maximè volumus bona, etiam ut simus, et ut bene simus*, &c. Ejusmodi præsumit Philosophus probaturus quod hominis erga seipsum detur amicitia. Magn. moralium lib. 2. c. 11. ad finem.

Ὁρμῶσι μὲν ἅπαντες ἐπὶ τ᾽ ἀγαθὰ καὶ οἴονται αὐτοῖς δεῖν μάλιστα ὑπάρχειν. Eudem. lib. 1. c. 13.

Sp. Sanct. Hoc tanquam commune hominum dogma notavit Sp. Sanctus, *Psal.* 49. v. 19. *Quin*, inquit, *te celebrabunt homines cum tibi benefeceris.* Verùm operæ pretium non fuerit, vel testimonia aut rationes huic astruendæ thesi congerere: cùm enim Finem actionum moralium commodum & voluptatem propriam posuimus supra, an regulatus sui amor cum bonis moribus conveniat, dubitare esset absurdissimnm.

N. 2. *An à cæteris sit distinctum hoc naturæ dictamen?*

Quæri potest; annon hoc naturæ dictamen cum cæteris coincidat, cùm in iis omnibus illud agere jubeamur quod maximè placet, adeòque per quod felicitas promovetur. Dicimus verò discrimen satis magnum esse à diversitate objecti. Actio autem honesta à cæteris juris principiis regulata respicit alios à nobis tam quam ipsos nos: quæ ab hac dirigitur, ad nos solos refertur. In cæteris immediatè in alios terminatur actio, & non nisi secundario in nos: In hac

sine

fine medio omni nos curamus, rerúmque nostrarum & bonorum augmentum.

Qui volunt hoc unicum esse naturæ placitum, aut saltem unicum officii principium, unicam cordi inscriptam legem, in quâ cæteræ omnes fundatæ sint, & à quâ unicè dependeant & deriventur, sic argumentari solent. Manum ad præscindendam patris gulam, cum clam fieri possit, non admoveo, quia interest mea non admovere. Quid enim? puta me hæredem ex intestato fore, adeóque commodum percepturum; at majus necessariò insequetur mihi incommodum, cujus ratione proculdubio facti me postmodum pœnitebit: neque enim ultor Deus impunè feret ita improbè factum. Pulchrè satis, subtiliter parum. Replicatio facilis: Quod nisi alia à φιλαυτία sint naturæ placita, veluti de injuriâ, & ingratitudine vitandâ, nemo ratione utens in animum induxerit Deum fore ultorem: nemo enim justus vindictâ utitur in non peccantes: nemo ex naturâ arguitur peccans, nisi ex naturæ placitis & sensu naturalis obligationis cordibus inscriptæ. Ipsum, cujus in specie est mentio, factum per se commodum est, quia ita devolvi ad me hæreditatem est necesse, adeóque ex mei amore nequicquam dissuadetur: Nec est cur divinam revererer vindictam, ob proprii insequutionem commodi, si unicè hoc mihi ex officio incumberet, ut commodum promoverem: quomodo verò cum commodi consideratione distincta, alia occurrant naturæ placita, ex propriæ mentis inspectione parebit cuique. Sic enim, si quidem secundum positam hîc hypothesin argumentetur, procedit mens, hâc utitur Logicâ. Nolo patris jugulum illi præscindere, quia nolim quicquam facere, quo divinas in me pœnas iramque vindictæ procuratricem, aut

mentis

mentis inquietudinem provocarem. Sed qua ratione creditur Deum eâ de causâ me punire velle, aut mentem inquietatam iri? Non quod sic mihi noceam, sed quod alteri. At quomodo tandem suspicio oritur, Deum in eos sæviturum qui alios lædunt innocentes? Hoc sanè de causâ, quòd adversentur illi Divinæ legi cordibus inscriptæ, ex quibus conscius sibi quisque est, non oportere innocentes lædere. Hæc igitur conscientia primum videtur actionis hujusce, vel, ut rectius dicam, actûs suspensi fundamen; cum amore tamen sui ad ejus elicitationem (sit precor vocabulo venia) aptissimè conspirans: ita verò ut distinctio placitorum per omnem discursus tractum aptissimè conspiciatur. Teipsum nosce, & habe tibi Veritatem. v. plura hac de re cap. 2, n. 5.

N. 3. *Species peccati contra sui Amorem.*

Quot sunt in quibus diminui potest felicitas, secundum tot species contra Philautiam committitur peccatum. Diminuitur autem ratione,

1. Mentis, per Anxietatem, Invidiam, Ερωτομανίαν, Libidinem, Desideriũ alicujus rei quâ frui est arduum, omnesque animi motus & perturbationes, quibus sedata animi quies & tranquillitas interrumpitur. His addi possit Avaritia, Ambitio, Conscientiæ ob male facta Horror, animique ob neglectam religionem vel in genere, vel quamcunque ejus partem, Ægritudo: certissimum enim est, neminem posse contra Deum peccare, quin simul contra quietem suam necessariò & voluptatem peccet.

2. Corporis, per voluntariam continui Dissolutionem & Αυτοχειρίαν, sui Vulnerationem, Debilitationemve,

tionemve, vel etiam formæ Corruptionem, per Intemperantiam in corporis Excercitiis, Somno, Cibo, Potu, Venere, intempestivis his de rebus Colloquiis & Memoriis; sive per excessum in Gulâ, Ebrietate, Libidine; per debitæ Indulgentiæ, in Fame, Siti, Vigiliis, sui maceratione, & incommodo Cœlibatu, omissionem.

3. Respectu externorum, per omnem rei familiaris Abliguritionem, Luxuriam, Prodigalitatem, Lusus aleatorios, Sumptuosarum ædium extructionem, Fidejussiones, cariorem se Vestiendi rationem, quam ad honoris tutelam fuerit necessaria: & contra per Tenacitatem perversam & inopportunam; Pecuniam enim in loco negligere, maximum interdum est lucrum.

4. Respectu honoris, per Inhumanitatem, Naturæ placitorum contemptum, Impotentiam quamcunque.

Omittitur autem officium, quoties studiose non contenditur, ut concilietur

1. Menti, Quies, Serenitas, jucunda voluptatis fruitio, Gaudium, Αυτάρκεια, & facilis præsentibus rebus contentatio, bona de futuris Spes; & proinde sine justitiæ naturalis & divini cultûs usu φιλαύτως vivi nequit.

2. Ut Corpori adsit Sanitas, Integritas atque Agilitas membrorum cum decenti συμμετρίᾳ etiam & formâ: quibus acquirendis confirmandisque omnes Temperantiæ species erunt necessariæ.

3. Cum etiam ad felicitatem uberiorem rei familiaris copia non parum faciat, ea etiam justis atque honestis rationibus procurari debet. Cui rei inservit Frugalitas, quæ in expensis magis magisque non indecore minuendis consistit, & circa Victum, Vestitũ, Ædificia, Largitiones, Eleemosynas versatur; item Ars vivendi, qua ex studio aliquo, peritia, industriaque lucramur aliquid,

quid, quo ipsa rei substantia incrementum sumit; quæ honoratior censetur ad Divitias via.

4. Cumque convictus noster cum hominibus sit, iisque quasi instrumentis uti aliquando in rerum nostrarum procuratione necessarium fuerit, Opinioni & bonæ famæ etiam litandum est, quæ non melius aliunde exurgit, quam ex Vitæ Honestate; Humanaque etiam & Liberali rerum, quæ sibi minus sunt necessaria, erogatione.

CAP. VII

De Naturali ad Prolis curam obligatione.

Quod Natura instigante ad prolificationem proni homines, eadem approbante & obligationem ad factum asserente, promovendæ prolis felicitati summopere studeant, Judicia Gentilium eorundem testimoniis comprobata.

EGregius ille Platonis de legibus *lib. 6.* ad finem locus. Ὁρῶ, inquit, πάντα τοῖς ἀνθρώποις ἐκ τριττῆς χρείας, καὶ ἐπιθυμίας ἠρτημένα· δι' ὧν ἀρετή τε αὐτοῖς ἀγομένοις ὀρθῶς, καὶ τοὐναντίον ἀποβαίνει κακῶς ἀχθεῖσι, ταῦτα δ' ἐστὶν ἐδωδὴ μὲν καὶ πόσις---- τρίτη δὲ ἡμῖν καὶ μεγίστη χρεία καὶ ἔρως ὀξύτατος, ὕστατος μὲν ὁρμᾶται διαπυρωτάτους δὲ τοὺς ἀνθρώπους μανίαις ἀπεργάζεται πάντως ὁ περὶ τὴν τοῦ γένους σπορὰν ὕβρει πλείστῃ καόμενος ἃ δὴ δεῖ

τρία

τρία νοσήματα τρεπόντας εἰς τὸ βέλτιστον, παρὰ τὸ λεγόμενον ἥδιστον, τρισὶ μὲν τοῖς μεγίστοις πειρᾶσθαι κατέχειν, φόβῳ καὶ νόμῳ, καὶ τῷ ἀληθεῖ λόγῳ, προσχρωμένους μέν τοι μούσαις τε καὶ ἀγωνίοις θεοῖς σβεννύναι τὴν αὔξην τε καὶ ἐπιῤῥοήν. *Video omnia hominibus ex triplici necessitate & cupiditate pendere: quarum impetus si rectè ducantur, virtus; sin contra male, contrarium, idest, vitium innascitur. Hæc autem sunt, cibus, & potus. Tertia vero indigentia (seu necessitas) & vehementissima cupiditas ultima impellitur, sed ardentissimis vecordiæ & petulantiæ facibus homines perurit atque exagitat appetitus ille qui est circa generis propagationem. Quos quidem morbos ad id quod optimum, præter illud quod jucundissimum dicitur, convertentes, tribus maximis coercere conari oportet vinculis, Metu, & Lege, & recta Ratione, in subsidium advocantes Musas deosque certaminum præsides.*

An dicam omnem, unica excepta vivendi regula, Ethicam hic semel à Philosopho attingi. Quædam enim sunt, quæ à Ratione approbantur & a Cupiditate suadentur: Quædam ad quæ sola Ratione nullo Cupidinis impetu ferimur. Posterioris generis sunt Innocentiæ, Gratitudinis, Fidelitatis, Liberalitatis: prioris Philautiæ & στοργῆς in prolem actiones: ad has enim rapimur, &, nescio quomodo, ferimur violentius, ita tamen, ut sæpius honestæ a recta ratione censeantur. Illæ pulchræ quidem & viro, qui erubescere nolit, dignæ. Ratio autem definit ordinem & circumstantias quousque sequi nos oporteat voluptatis illecebras, quandoque illæ sint relinquendæ, ut illud quod honestius est prosequamur. Quam vim legum & magistratus habeat timor ad coercendos contumaces affectus eosque rationi subjugandos, nemo est qui nescit: ideoque *Cicero* 12 tabulas omni Philosophiæ aperte prætulit. Plane vero Divinum est & Platone

dignum,

dignum, quod subindicet sine auxilio Numinis parum profici in subjugandis affectibus: contra quos cum pugnandum sit, non ἁπλῶς Deos in auxilium vocari vult, sed ἀγωνίους θεούς. Cumque cogitationibus ad normam compositis non minimum adquiratur ad bene vivendum momentum, Musas invocari vult, quarum specialis erat in excolendis hominum mentibus cura, & rectarum procurandi animadversionum opus & singulare beneficium.

Aristot. *Spartanorum lex mulctam statuit primam non ducenti uxorem, alteram sero ducenti, tertiam & gravissimam illi qui malam duxerit.* Stobeus Serm. 65. ex Aristonis comment.

Muson. *Sunt autem Nuptiæ secundum naturam, si quicquam aliud: Quam enim aliam ob causam opifex hominis, primum quidem bipartito divisit genus nostrum; deinde pudenda bina ei adjunxit, aliud mari, aliud fæminæ; dein cupiditatem vehementem utrique injecit conversationis & conjunctionis cum altero, & ingens desiderium mutuum utrique alterius concitavit, ut mas fæminam appeteret, fæmina marem? Nonne igitur fit evidens, quod utrumque sexum conversari jungique voluerit, & communi opera vitam instituere, seque mutuo juvare, & gignere simul & educare liberos, ut genus nostrum perpetuum esset?* Musonius in lib. an Philosophum impediant nuptiæ; ubi imprimis *Pythagoræ*, *Cratetis*, *Socratis*, exempla inducit, quibus nuptiæ ad Philosophandum impedimento non fuerunt. Crates licet domo, supellectile, bonisque omnibus careret, uxorem tamen duxit. Plurima etiam habet pro nuptiis argumenta, quæ apud *Stobæum Serm.* 65. videri possunt.

Hierocl. *Ipsa natura sapientem ad nuptias instigat. Non enim gregales nos solum sed etiam συνδυαστικούς, id est, ut bini ageremus, fecit: & huic societati unum*

communeque opus liberorum procreationem dico, & vitæ stabilis conservationem proposuit: & plura ad hanc rem ex *Hierocle* de nuptiis habet ibidem *Stobeus.*

Antip. *Nobilis, animosus, placidus, & civilis juvenis considerat domum vitamque perfectam consistere non posse aliter quam cum uxore & liberis &c.* Stobæus ex Antipatri Sermonib. de nupt.

Sensum vero obligationis ad promovendam prolis felicitatem communem esse & gentibus innatum sequentia faciunt fidem testimonia.

Crassus. Crassi apud *Ciceronem* hæc sunt verba. *Neque enim boni est, neque liberalis parentis, quem procrearit & eduxerit, eum non & vestire & ornare, præsertim cum locupletem se negare non possit.* Cicero de Orat. lib. 2.

Cato apud Ciceronem, *Intelligitur naturâ fieri, ut liberi à parentibus amentur, quod primum intelligi debet figurâ membrisq; corporum, quæ ipsa declarant procreandi à natura habitam esse rationem. Neque enim inter se hæc congruere possent, ut natura & procreari vellet, & diligi procreatos non curaret: Atque etiam in bestiis vis naturæ inspici potest, quarum in fœtu & educatione laborem cum cerminus, naturæ ipsius vocem videmur audire. Quare, ut perspicuum est naturâ nos a dolore abhorrere: sic apparet à natura ipsâ impelli, ut quos genuerimus, amemus.* Cicero de Finib. lib. 3.

Cicero etiam Oratione pro A. Cluentio. Oppianicum tanquam inhumanum facinus patratum insectatur, eò quod filiorum mortes procuravit; ubi hæc verba, *Cæteri propter liberos pecuniæ cupidiores solent esse; ille propter pecuniam liberos amittere jucundum esse duxit.*

Ipse

Ipse naturalis stimulus parentes ad liberorum suorum educationem hortatur. Cod. de rei uxoriæ act. l. unica §. 5. versu Sileat ob liberos.

Commune est omnium animantium conjunctionis appetitus procreandi causa, & cura quædam eorum quæ procreata sunt. Et paulo post, *Natura imprimis præcipuum quendam amorem in eos qui procreati sunt ingenerat, ob eas causas studet parare ea, quæ ad victum cultumque suppeditent, nec sibi soli, sed Conjugi, liberis, cæterisque quos charos habet; & tueri debet.* Off. I.

Justinianus, Tribonianus, Theophilus, Dorotheus, Ulpianus.

Jus naturale est, quod Natura omnia animalia docuit; hinc descendit Maris & Fœminæ conjunctio, quam nos Matrimonium appellamus; hinc liberorum procreatio; hinc educatio. Inst. lib. I. Tit. 2. ff. de just. & jure. l. I. §. 3.

Medea. Ipsa truculentissima quæ fingi à Poëtis poterat mulierum Medea, suam tamen vix potuit στοργὴν seponere: hinc voces illæ disputantis secum, an interficeret liberos: Ὦ γλυκεῖα προσβολὴ,

Ὦ μαλθακὸς χρὼς, πνεῦμάθ' ἥδιστον τέκνων.

O dulcis applicatio, ———

O tenerum corpus, anhelitusque suavissimus liberorum! *Euripides in Medea.*

Οἷσι τέκνων ἐστὶν ἐνοίκοις
Γλυκερὸν βλάστημ', ἐσορῶ μελέτῃ
Κατατρυχομένους τὸν ἅπαντα χρόνον·
Πρῶτον μὲν ὅπως θρέψωσι καλῶς.
Βίοτόν θ' ὁπόθεν λείψουσι τέκνοις.
Ἔτι δ' ἐκ τούτων, εἴτ' ἐπὶ φλαύροις,
Εἴτ' ἐπὶ χρηστοῖς μοχθοῦσι, τόδ' ἐστὶν ἄδηλον. κ. λ.

Quibus liberorum est domi
Dulcis propago, aspicio solicitudine

Fatigari

Fatigari omni tempore:
Primum quidem ut educent honestè,
Victumque alicunde relinquant liberis:
Praeterea ex istis, sive pro improbis,
Sive pro probis laborent, incertum est.&c. Chorus in Medea.

Egregium verò est quod ex doctrina Pythagorica Jamblichus recenset: lib. de Pythag. vita cap. 13. Πρώτην, inquit, εἶναι καὶ μεγίστην πρόνοιαν. κλ. "Primam maximamque hanc esse providentiam, ut ad liberorum procreationem accedat is, qui salubritèr vixerit ac etiamnum vivat, quique nec ciborum saturitate intempestivè utatur, nec tales assumat cibos à quibus deteriores efficiantur corporis habitudines, minimè verò omnium qui inebrietur: arbitrabantur enim ex pravâ dissonâque ac turbulentâ corporis temperatione, vitiosum emergere semen. In summa autem omnino socordis cujuspiam & inconsiderati esse censebant, si quis, cùm sit liberos procreaturus, iisque ortum ac existentiam daturus, omni non provideat diligentia, quo eorum qui nascuntur quàm gratiosissimè in Rerum naturam & hanc vitam futurus sit ingressus. Nempe quidem qui canes amant, cum omni studio ac diligentiâ curam habent accuratam generationis ac nutricationis catulorum, ut ex quibus oporteat, & quum oportebit, & ex illis qui hoc illóve modo affecti sunt catuli, mansueti, mitesque nascantur: Eodem modo faciunt & illi qui avium sunt studiosi. Et perspicuum est reliquos mortales, qui unquam studium posuerunt, ut animalia generosa sibi compararent, in hoc esse totos, adeóque omnes nervos intendere nè illa sibi frustrà & incassum nascantur. Homines verò nullam habere eorum, qui ex se nascantur, rationem, sed unà pro-

semi-

"seminare temerè & fortuitu, & quocunque modo
"improvide hanc rem agere, deindeque natos fœtus
"educere, & quam negligentissimè instituere. Hinc
"enim potentissimam ac manifestissimam causam esse
"cur plerique homines tam mali & pravi sint. Quip-
"pe belluarum ritu & vulgari quodam modo pleró(que
"mortales liberis operam dare.

Sacræ Script. testimonium. Super omnia denique est divinæ & sacro-sanctæ Scripturæ oraculum, ex quo didicimus eos in officiis vel ad Ethnicorum mores & probitatem non assurgere, qui familiæ suæ & domesticorum, quorum potissima pars sunt liberi, bono non provident, 1 *Tim.* 5. 8. idemque 2 ad *Corinthios* 12. 14. exertè dicit Apostolus, *Oportere parentes filiis thesauros recondere*, *non* itidem *filios parentibus.*

N. 2. *Naturæ placitum est an à cæteris distinguatur?*

Primum naturæ placitum de liberis cavit, nè, dato quod sint, in eo destituantur statu cui ipsum non esse vulgò judicatur præferendum: qui enim productos à se liberos ita derelinquunt noxam iis inferre rectè censentur.

Cum vero perspectum sit eam esse parentum mentem, ut prolem suam, etiam jam felicem, magis reddere beatam usque conentur, eique rei magis intendere, quàm liberalitati aut consanguineorum curæ, adeo ut ex se natis omnem accumulare felicitatem exoptare videantur, & procurare nè ullius tandem rei indigeant; neque possit hæc στοργὴ eâ, quâ in hominum residet mentibus, amplitudine, in Innocentiâ, Fide, Gratitudine, Philautia, consanguineo-

rum

tum amore, vel Humanitate fundari: restat oportere nos distinctum hoc naturæ placitum æstimare.

Unde aliâs hæc in Moribus hominum & Studiis Phænomena? Unde tanta in corradendis pecuniis contentio? Unde fit, quod nulla magna satis filio æstimatur hæreditas, aut filiæ dos? Certè & Religiosi qui filios sortem in cælo habituros existimant, non quòd fides, sed quòd ipsa jusserit natura, cavent nè filiis suis bonorum, quæ fortunæ dicuntur, desit abundantia: Non igitur timor dè damno inferendo ita profusam caritatem amplumque inserere amorem potuit. Verùm ipsa quæ cavit natura, nè ad prolis existentiam omninò necessarius deesset veneris appetitus, etiam τῷ porrò esse consuluit: Voluitque etiam eos mentis affectus, quibus extimumularetur generans ad procurandam generatæ à se soboli beatitudinem, nè nata etiam pessum iret. Nec debebit hoc placitum cum Philautia coalescere. Species enim ex objectis distinximus: Innocentia omnes innocentes respicit negativè; Fides omnes quorum gratiâ quicquam est pactum; Gratitudo benevolos; Philautia ipsum se distinguendo à cæteris; *storge* prima prolem, secunda consanguineos; Humanitas omnes; unaquæque suum objectum affirmative respicit. Suam certè promovet qui liberis satis cavet felicitatem; at non suam solam: suam promovet; at ita etiam per Innocentiam & Gratitudinem, dùm voluptatem ex benefactorum memoriâ & mentis alacritatem indipiscitur.

N. 3. *Limitatio Legis Naturæ de Prolis curâ: scil: nullam constare obligationem ad conferenda in eos beneficia, qui erga parentes ingrati, vel moribus generaliter profligati evaserunt.*

Jura naturæ nullo modo dirimi posse, asserit Pomponius. *ff. de reg. juris. leg.* 8. Jura naturalia divinâ quâdam providentiâ constituta, semper firma, atque immutabilia permanere scripsit imperator *Instit. de jure naturali* §. 11. Ejus juris esse, ut liberi à parentibus educarentur, idem paulò superiùs affirmat. Æternum igitur est, & semper; non tamen universaliter sine exceptione obtinet; ut optimè exponit Carolus Molinæus. *Recta*, inquit, *ratio dictat alendos liberos, jus naturæ obligat: at contrà, datâ justâ causâ denegandi, nec recta ratio, nec jus naturæ obligat.* In additionibus ad Decium in regulam Juris octavam. Hinc constitutio illa Imperatoris, Novel. 115. & cap. 3. §. 1. *Sancimus non licere patri vel matri filios præterire, aut exhæredes in suo facere testamento, nec si per quamlibet donationem, vel legatum, vel fidei-commissum, vel alium quemcunq; modum, eis dederit legibus debitam portionem: nisi forsan probabuntur ingrati:* Ingratitudo ergò in liberis justam læso patri causam omnia denegandi facit, quæ ab eo ut legitimo patre expectari possint: Imò & libertatem adimit, ut habet lex in singulari titulo, Cod. de ingratis liberis. Filios, & filias, cæterósque liberos contumaces, qui parentes vel acerbitate convitii, vel cujuscúnque atrocis injuriæ dolore pulsâssent, leges emancipatione rescissâ damno libertatis immeritæ mulctari voluerunt: ità ut secundum antiquiora jura (ut notat Gothofred. in

tit. de ingratis lib.) ob tale delictum, vitæ liberorum necísque potestas concedatur parentibus.

Causas verò, propter quas exhæredari possint liberi & ingratitudinis argui, invenit Imperator, diversis legibus dispersas, nec apertè, ut rescripsit ipse, declaratas: Novellam igitur constitutionem ea de re edidit, quâ unâ omnes exhæredationis liberorum causas seriatim fecit, idque pereleganter, comprehendi. Extant autem hujusmodi.

1. §. *Si quis parentibus suis manus intulerit.* 2. §. *Si gravem & inhonestam injuriam eis ingesserit.* 3. §. *Si eos in criminalibus causis accusaverit, quæ non sunt adversus principem sive rempublicam.* 4. §. *Si cum maleficis hominibus, ut maleficus versatur.* 5. §. *Vel vitæ parentum suorum per venenum, aut alio modo insidiari tentaverit.* 6. §. *Si novercæ suæ, aut concubinæ patris, filius sese immiscuerit.* 7. §. *Si delator contra parentes filius extiterit, & per suam delationem gravia eos dispendia fecerit sustinere.* 8. §. *Si quemlibet de prædictis parentibus inclusum esse contigerit, & liberi qui possunt ab intestato ad ejus successionem venire, petiti ab eo, vel unus ex his, in sua eum noluerit fidejussione suscipere, vel pro persona, vel pro debito, in quantum esse qui petitur probatur idoneus.* 9. §. *Si convictus fuerit aliquis liberorum ex eo, quia prohibuerit parentes suos condere testamentum; ut si quidem postea facere potuerit testamentum; sit eis pro tali causâ filium exhæredandi licentia: Si autem in ipsa prohibitione, sine testamento aliquis ex parentibus decesserit, & alij sive qui ab intestato ad hæreditatem defuncti, aut cum ipso filio qui testamentum fieri prohibuit, aut post illum vocantur, sive illi quos hæredes, aut legatarios habere volebat, vel qui læsionem aliquam ex prohibitione Testamenti sustinuerunt, hoc ipsum approbaverint: secundum alias leges*

 super

ſuper hoc poſitas talia negotia terminentur. 10, §. *Si præter voluntatem parentum inter arenarios vel mimos ſeſe filius ſociaverit, & in hac profeſſione permanſerit; niſi forſitan parentes ejuſdem profeſſionis fuerint.* 11 §. *Si alicui ex prædictis parentibus volenti ſuæ filiæ vel nepti maritum dare, & dotem ſecundum vires ſubſtantiæ ſuæ pro ea præſtare, illa non conſenſerit, ſed luxurioſam vitam degere elegerit. Si vero uſque ad viginti quinque annorum ætatem pervenerit filia, & parentes diſtulerint eam marito copulare, & forſitan ex hoc contigerit, in ſuum corpus eam peccare, aut ſine conſenſu parentum marito ſe, libero tamen conjungere, hoc ad ingratitudinem filiæ noluimus imputari, quia non ſua culpa ſed parentum id commiſiſſe cognoſcitur.* 12. §. *Si quis de prædictis parentibus furioſus fuerit: & ejus liberi, vel quidam ex his, aut liberis ei non exiſtentibus alii ejus cognati, qui ab inteſtato ad ejus hæreditatem invocantur obſequium ei & curam competentem non præbuerint: ſiquidem a tali ſanatus fuerit infirmitate, erit ei poteſtas utrum velit negligentem filium, vel filios aut cognatos, ingratum vel ingratos in ſuo ſcribere teſtamento. Si autem aliquo furoris morbo eum detentum extraneus aliquis viderit à ſuis neglectum liberis vel cognatis, aut aliis ab eo ſcriptis hæreditatibus, & pro miſericordia voluerit eum procurare: damus ei licentiam atteſtationem ijs qui ab inteſtato, vel ex teſtamento jam facto ad furioſi hæreditatem vocantur ſcriptis dirigere, ut eum procurare feſtinent. Si autem poſt hujuſmodi atteſtationem neglexerint, & extraneus in ſuam domum furioſum ſuſceptum ſumptibus propriis uſque ad finem vitæ ipſius procuraſſe monſtratus fuerit: eum qui obſequium ac diligentiam furioſo exhibuit, licet extraneus ſit, ad ejus ſucceſſionem pervenire decernimus evacuatâ inſtitutione eorum, ut pote indignorum qui furioſo, ſicut diximus,*

curam

curam præbere neglexerint: ita tamen ut cætera testamenti capitula in sua firmitate maneant. 13. §. *Si unum de prædictis parentibus in captivitate detineri contigerit, & ejus liberi, sive omnes, sive unus non festinarint eum redimere.* Addit his imperator Christianus aliam ex Religione neglecta causam. 14. §. *Si quis de parentibus orthodoxus constitutus senserit suum filium vel liberos non esse catholicæ fidei nec in sacrosanctâ Ecclesiâ communicare, in quâ omnes beatissimi Patriarchæ unâ conspiratione & concordiâ fidem rectissimam prædicant, & sanctas quatuor synodos, Nicænam, Constantinopolitanam, Ephesinam primam, & Chalcedonensem amplecti seu recitare noscuntur: licentiam habeant pro hac maximè causâ ingratos eos, & exhæredes in suo scribere testamento.*

N. 4. *Species peccatorum contra bonum prolis.*

Species peccatorum contra φιλοτεκνίαν ex cognitione admissorum contra sui amorem optime elucescunt. Tot enim modis aliisque etiam nonnullis contra prolem peccatur, quot sunt quibus quis contra proprium bonum transgredi possit: si quis enim non curet, ut a prole amoveantur superius dicta, quæ circa mentem, corpus, famam, vel res externas contingant mala, hac ex parte à Naturæ placito deficit.

Neque solum amoveri debent quæ noxam proli inferre possint, sed studiosè etiam procurari contraria, *viz.*

1. Menti ut semper adsit quies, serenitas, jucunda voluptatis fruitio, gaudium, αὐτάρκεια, facilis præsentibus rebus contentatio, & bona de futuris spes; proinde ut pietas, Religio, honestas cordi eis, sint instrui debent: quippe iis sine viventem anxietas animi cer-

issimè aliquando consequetur, & voluptatis fruitio defendi nequit.

2. Ut corpori concilietur sanitas, membris integritas, cum agilitate conjuncta, decenti insuper formâ & totius compositi non inornatâ structurâ: quibus acquirendis confirmandisque omnes temperantiæ species tam in parente quàm in prole erunt necessariæ.

3. Cum etiam ad felicitatem uberiorem rei familiaris copia non parum faciat, si commodè sine nimia rerum ad se pertinentium coarctatione fieri poterit de bonis proprijs quantum ad vitam sufficit communicari debet, idque etiam quamvis jam Majorennes sint. Imprimis tamen & potissimum tenentur parentes liberis alimenta, medicamenta, & vitæ necessaria subministrare, cùm aut defectu ætatis & judicij, aut infirmitatis vel morbi alicujus ratione ad seipsos sustentandos non sint idonei. Deinde frugalitas etiam, Artesque vitæ edocendæ sunt, eòque magis quo minus dotis aut hæreditatis ratione liberi sunt percepturi, juxta Catonis illud.

Si tibi sint nati, nec opes, tunc artibus illos
Instrue, quo possint inopem defendere vitam.

Lex erat XII. tabularum cap.25. *Filius arte carens patris incuria, eidem vita necessaria subsidia ne præstato.*

Denique quo honorati & cum bonâ famâ vivant, quâ nihil in vitâ humanâ fermè est utilius, curandum videtur, ut moribus honestis decoraque vitæ ratione ad virtutem & liberalitatem educentur.

Cumque ad mentis gaudia & quietem, corporis sanitatem, rei familiaris copiam, atque etiam ad existimationem publicam maximum habeant momentum conjugia, summo consilio & deliberatione uti debet parens, ut si eo propendeat proles, felici

commodetur

commodetur conjugio; semper cavendo, ut cedat in quietem & commodum filii quod hac in re fecerit. Nulla enim secundum naturam est parentum potestas, nisi στοργαῖς congrua. quodque de Papâ Lincolniensis noster aliquando rescripsit, *Habere*, scil. *eum potestatem, sed ad ædificationem non ad destructionem*: Idem de parentibus generaliter dici debere existimo. In consultis igitur filiis aut non approbantibus Sponsalia aut Matrimonia fieri non oportet: Unusquisque enim plurimum valet in judicio faciendo, cùm de re sibi conducibili acquirendâ sit quæstio. Multo minus Vitam & Necem pro arbitrio dispensare, & inferre liberis alteram, alteram tollere penes parentes est. Quod si quando judicia de delictis privatis coercendis & vindicandis eis in filios sint commissa: illud liberorum favore imprimis introductum autumo: quis enim patrem putaret iniquum fore aut truculentum in suum filium judicem? Ubi autem hujusmodi legibus abusum est, tolli consueverunt, uti & Romuli illa, quâ Vitæ & Necis potestas parentibus est commissa. Suam igitur potestatem rectissimè excercet parens, qui instruendo ad ea quæ animi, corporis, & fortunæ bonis conducunt, autoritate sua strennuè, atque ad illa unicè procuranda utitur.

Huc etiam referri debent peccata contra Naturam a Scholasticis dicta, & etiam ab Apostolo, *Rom.* 1. Fornicationes item & stupra, Raptus, & Adulteria: in quorum aliquibus ita fit, ne omnino pronascatur proles; in cæteris ne natæ bene sit. Sed de his uberius in examine Aretologiæ Aristotelicæ, capite quo de Luxuriæ circa venerem speciebus agitur.

CAP. VIII.

De Naturali ad benefaciendum consanguineis affectu.

N. I. De honestate Naturalis erga consanguineos affectûs actionumque ex eodem prodeuntium Ethnicorum judicia eorundem Testimoniis comprobata.

Randius solito est illud Menelai apud Euripidem in Oreste, ubi ad Orestis petitionem respondet.

Καὶ χρὴ γὰρ οὕτω τῶν ὁμαιμόνων κακὰ
Συνεκκομίζειν, δύναμιν ἣν διδῷ θεὸς,
Θνήσκοντα καὶ κτείνοντα τοὺς ἐναντίους.

Etenim oportet sic consanguineorum mala
Unà ferre, facultatem si dederit Deus,
Morientem & interficientem adversarios.

Phocyllides Poemate Νουθ. ad finem.

Συγγενέσιν φιλότητα νέμοις ὁσίην θ' ὁμόνοιαν.

Cognatis amorem tribue justamque concordiam.

Post gratitudinis officium præstitum, genus naturaliter respici testatur Grotius lib. 2. de jure belli cap. 7. §. 10. Verba sunt: *In bonis noviter quæsitis, quæ* προσιόντα τοῦ κλήρου *Platoni, cum cesset gratiæ referendæ officium; superest ut ei deferatur successio, qui defuncto charissimus fuisse creditur. Is autem est qui gradu cognationis proxime defunctum attingit. Isæus apud Græcos sic*

sic receptum ait, Τοῖς ἐγγυτάτω γένους τὰ τοῦ τελευτήσαντος γίνεσθαι, Defuncti bona ei cedere qui genere proximus sit: *Addit*, τί ἂν δικαιότερον τοῖς συγγενέσι τὰ τοῦ συγγενοῦς; Quid justius quam ut ea quæ cognati fuerant cognato cedant? *Idem sensus est apud Aristotelem lib. ad Alexandrum cap.* 2. Optimè, *inquit Cicero Off.* 1. Societas hominum conjunctioque servabitur, si ut quisque erit conjunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferatur. *Qui & alibi post liberos ponit bene convenientes propinquos, ut & Tacitus*: Liberos suos ac propinquos Natura carissimos esse voluit. *Idem Cicero alibi de cognatis agens*, Necessaria, *inquit*, præsidia vitæ his debentur maxime; *Et alibi cum de affectione propinquorum egisset*: Ex hac animorum affectione, *subdit*, testamenta commendationesque morientium natæ sunt. *Idem copias nostras proximis quam alienis & suppeditari & relinqui æquius esse ait. Ambrosius quoque*: Est etiam illa probanda liberalitas ut proximos seminis tui non despicias. *Successio autem ab intestato est nihil aliud quam tacitum testamentum ex voluntatis conjecturâ.*

N. 2. *De limitatione officii in consanguineos.*

Si bona parentum, si diligentia & cura rebus liberorum providendis & tuendis non debeantur, ubi se nefarios ingratosque ostenderunt liberi: ergo multo minus officia ex naturali στοργῇ in eos videntur extendenda, qui & sanguine remotiores sunt & moribus improbis maculâ sanguini imprimere, & quæcunque conquirunt bona prodigere fuerint proclives. Præcipuus verò etiam in hoc capite ingratitudinis videtur affectui naturali & profluentibus exinde officiis obex, ingratis & affectu mutuæ charitatis destitutis consanguineis

guineis jus Civile in successionibus ab intelato extraneos prætulit. Novella 115. cap. 3. §. 12.

N. 2. *De eâ, quæ propinquis intercedit, naturali Amicitiâ, an suo stet principio, an ob alio oriunda sit?*

Cùm variis ex causis in Morales qualescunque movemur actus; quæ vera sit, quæ potior sit, aut saltem, quot veræ, quot potiores, non ita facilè discernitur. Ad hoc enim acertimo opus est judicio, ut quis rectum ejus principium assignet, quod probabiliter possit à pluribus produci. Sæpius contingit ex facili familiaritate inter cognatos & plurimum propinquos ordinum nasci amicitiam; Amicitia, ut supra est expositum, ad beneficentiam obstringit. Cum etiam patres ex eo um sint numero, quibus, respectu ad gratitudinem habito, maxime devincimur, secundariò evenire possit (quod prius etiam annotatum est) ne officio erga cæteram cognatorum turbam destituamur. Quid enim? Ingratus cēsetur qui aliud à patre aut velle aut nolle se sustinuit. Vult pater in filii sui fratres, prolē suam, eam, quæ summa cogitari potest beatitudinem, naturaliter enim hoc ex φιλοτεκνίᾳ descendit: & proinde filium non ingratum idem velle necesse est. cumque non in filios solum verum & in prolem, ulterius à filiis descendendem ex naturali affectu aliquid à patre debeatur: fratrum suorum prolem etiam respectu ad patrem habito, gnatus diliget. Quod ad superius in arbore cognationum poni solitos attinet, non minus secundario & respectu ad parentes obligamur. Ratio est, quod his quidem pater jure Gratitudinis obstringitur, unusquisque nostrum patri: pater omnia avo prospera & felicia velle censeri debet procurata: Filius iis studere, quæ pater fieri voluit; & proinde avi felicitati,

si

ſi naturam audit, inſudare nepotem rationi maxime videtur conſentaneum.

Ejuſmodi tamen videntur rationes hæ, ut integram harum actionũ productionem ad eas referre nequeam. Sane ea mihi videtur mens, Honeſtè me acturum, quoties ſine penſiculato ad parentes reſpectu aut conſulta intercedente amicitia, auxilii indigos propinquos juvero. auxilium hoc ſi quid aliud naturaliter honeſtum ſentimus: denegare autem vel protrahere, cum ſine damno aut moleſtia opem ferre penes nos ſit, turpe eſſe et homine immani, impio, immiſericordi, & affectu naturali deſtituto digniſſimum. Intuitus igitur amicitiæ aut gratitudinis parentibus debitæ adæquata affectuum naturalium in conſanguineos cauſa eſſe nequit.

Quæſo autem te, quiſquis es cui ſecus cogitaſſe contigit, perpende parum. quid enim, ſi tibi ſint cognati à quibus nec beneficiis aut caritate ſis demeritus, parenteſque etiam eo ſint animo ut palam faciant ſibi non eſſe curæ ut à te propinquis beneſiat, certè his in caſibus Gratitudinis non obſtingit lex: nam neque parentibus, ultra id quod ipſi volunt, teneris, nec cognati per ſe merentur quicquam. Si qua igitur ſit obligatio peculiaris inſtar placiti ſuo ſtet fundamine eſt neceſſe. Neque ambiguum eſt eſſe quidem obligationem, niſi propinquos, de quibus eſt mentio, in beneficiorum elocatione ignotis & obvenientibus non prætuleris, aut ſaltem niſi ſic non prætuliſſe duxeris honeſtum. Quod enim inter honeſta eſt poſitum (tale autem inde benefaciendo Sanguine propinquiores ignotis anteferre) nec ad aliud reduci poſſit, diſtinctum de eo naturæ eſſe placitum nemo iverit inficias.

N. 4. *De Speciebus peccatorum contra debitam consanguineis στοργήν.*

Secundum quot Species tibi ipſi aut proli, ſecundum tot ferè Conſanguineis benefieri poteſt; ut ſupervacaneum ſit ſeriem apponere: quot enim rationibus tam interna quam externa adaugentur bona, tot cuilibet benefaciendi proponuntur anſæ: totque itidem modis omitti poſſit erga conſanguineos, quot erga ſeipſum aut prolem, benefaciendi occaſio & opportunitas.

CAP.

CAP. VII.

De Naturali ad Humanitatis officia obligatione.

Quod inhonestum sit sanguine disjunctis, obvenientibus, ignotis, vel quibuscunque, modo ne sint nefarii, hominibus, ea denegare, quæ accipienti utilia sunt futura, danti vero damnum molestiamve non afferunt, judicia ethnicorum eorundem testimoniis comprobata.

Cicero. Mnia, inquit Cicero, *communia hominum videntur ea quæ sunt generis ejusdem, quod ab Ennio positum in una re transferri per multas potest.*

Ut homo, qui erranti comiter monstrat viam,
Quasi lumen de suo lumine accendat, facit,
Ut nihilominus ipsi luceat, cum illi accenderit.

Una enim ex re satis percipitur, ut quicquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur cuique vel ignoto. Ex quo sunt illa communia, Non prohibere aquam profluentem pati ab igne ignem capere, si quis velit; consilium fidele deliberanti dare: quæ sunt iis utilia qui accipiunt, danti non

non molesta. Quare & his utendum est & semper aliquid ad communem utilitatem afferendum. Sed quoniam Copiæ parvæ singulorum sunt, eorum vero qui his egeant infinita est multitudo, vulgaris liberalitas referenda est ad illum Ennii finem: Nihilominus ipsi luceat, ut facultas sit, qua in nostros simus liberales. Cicero de Off. lib. 1.

Quid ni, quando sine detrimento suo potest, alteri communicet in iis quæ sunt accipienti utilia, danti non molesta. Cicero lib. eod.

Grotius. Concludit igitur Grotius de jure belli lib. 2. c. 2. num. 11. In res proprias per occupationem primitus factas jus commune hominibus competere eis utendi ad utilitatem cum ex usu nihil alteri decedat. Æquitatis testes inducit Ciceronem loco ultimo citato; Senecā, qui *beneficiū* negat *dici posse ignis accendendi potestatem*; Plutarchum, cujus hæc verba symposiacon vii, οὔτε γὰρ τροφὴν ἀφανίζειν ὅσιον, αὐτοὺς ἄδην ἔχοντας, οὔτε νάματος ἐμφορηθέντας πηγὴν ἀποτυφλοῦν καὶ ἀποκρύπτειν, οὔτε πλοῦ σημεῖα καὶ ὁδοῦ διαφθείρειν χρησαμένους, ἀλλ᾽ ἐᾶν καὶ ἀπολείπειν τὰ χρήσιμα τοῖς δεησομένοις μεθ᾽ ἡμᾶς. *Nam neque alimenta nobis fas est perdere, ubi ipsi plus satis habemus, neque fontem, postquam è scaturgine fuerimus repleti, obturare aut occultare, neque signa navigationis aut itineris abolere: verum permittere & relinquere quæ utilia futura sunt iis quibus à nobis usui esse possunt.* Exemplum in aquâ profluenti & jure transeundi per mare, amnes, terras, §. sequentibus facit. *Flumen*, inquit, *quà aqua profluens vocatur, commune post occupationem mansit, nimirum ut bibi hauririque possit. Quis vetet apposito lumen de lumine sumi, ----- Atque cavum vastas in mare servet aquas?* Sic Ovidius; apud quem & Lycios Latona sic alloquitur: *Quid prohabetis aquas? usus communis aquarum est.* ---- De transitu hæc habet §. 13. *Terra mare & flumina,*

& siqua pars maris in proprietatem populi alicujus venit, patere debet his qui transitu opus habent ad justas causas. Ratio hic eadem quæ supra, quià dominium introduci potuit, cum receptione talis usus qui prodest his, illis non nocet. Exemplum insigne habemus in Mosis historia. *Num.* 20. 21. Qui cum transeundum haberet per alienos fines, primum Idumæo, deinde Amorrhæo has tulit leges: iterum se viâ regiâ, nec deflexurum ad possessiones privatas, si qua re ipsorum haberet opus, justum eis persoluturum pretium: quæ conditiones, cum repudiarentur, justum eo nomine bellum intulit Amorrhæo. *Innoxius enim transitus denegabatur*, inquit Augustinus, *qui jure humanæ societatis æquissimo patere debeat.* Num. q. 1.

Ulpianus. Ulpianus ff. de evictionibus. l. in creditore 38. *Cui*, inquit, *non æquum videbitur, si creditor vendiderit, hoc saltem consequi emptorem quod sine dispendio creditoris futurum est?* Cujus parilem alibi legimus sententiam ff. de religiosis & sumpt. l. si quis sepulchrum 12. *Si quis sepulchrum habeat, viam tamen ad sepulchrum non habeat, iter peti debet; si Vicinus recuset dare, Præses compellere debet justo pretio iter ei præstari: ita tamen, ut judex prospiciat, ne vicinus patiatur detrimentum; adeoque noluerit licet, ad id tenebitur per imperium & dispositionem præsidis, ut alteri prosit, sibi non noceat.*

Paulus. Omnino etiam pulcher est quem citat *Paulus* ff. de aquâ & aquæ pluv. l. in summa. 2. §. 5. Casus. *Aggerem, qui in fundo vicini erat, vis aquæ dejecit, per quod effectum est ut aqua pluvia mihi noceret. Non possum vicinum cogere aquæ pluviæ arcendæ actione ut eum reponat; Hoc quippe in detrimentum illi cederet, & magnarum esset fortean impensarum opus. quid igitur? an cogi possit ut reponi sinat?* Respondet Paulus, *Quanquam*

quam deficiat aquæ pluviæ arcendæ actio, attamen opinor utilem actionem vel interdictum mihi competere adversus vicinum, si velim aggerem restituere in agro ejus, qui factus mihi quidem prodesse potest, ipsi vero nihil nociturus est. Hæc æquitas suggerit.

Tuendus est qui in littore ædificat, vel molem in Mare jecit, si damnum inde nemo est passurus. l. 2. §. adversus ff. ne quid in loco publ.

Cassiodorus. *Non debet esse difficile beneficium quod largitate non parit detrimentum.* Cassiodorus variarum epist. lib. 1. ep. 14.

Si apes meæ in prædium tuum advolent, & eas excusseris, teneris lege Aquilia de damno. l. 27. §. 12. ff. ad l. aquil. vide & Quintilianum, declam. 13. Ratio est quod æquitas jubeat hujusmodi beneficia facile esse cuivis concedenda.

Ea fuit antiquis philosophis mens, quam à Natura studiisque lucem habebant in omnes diffundere: si cum hâc exceptione detur sapientia ut illam inclusam teneam, nec enuntiem, rejiciam, inquit Seneca.

Magnæque divitiæ ob id potissimum videntur appetendæ, quod efficiant facilia charitatis officia, quia quod pauperis urgenti necessitati sufficiens & multum est, proceribus in ingenti rerum copia, parum aut nihil videtur detrahere, sed velut superfluum effundi, Jvo Paris. l. 8. §. 3. qui & illud Augustini citat.

Omnis res quæ dando non deficit, dum habetur & non datur, nondum habetur quomodo habenda est. de Doct. Christ. c. 1.

Plurimi etiam sunt reperti, quibus satius est visum à commodis suis, otio, & voluptatibus recedere, seque in molestias potius & labores conjicere, quam humani generis conservandi, tuendi & adjuvandi curam, seponere, officiaque misericordiæ & humanitatis negligere.

Magis

Cicero. *Magis est secundum naturam pro omnibus gentibus, si fieri possit, conservandis aut juvandis maximos labores molestiasque suscipere, imitantem Herculem illum, quem hominum fama beneficiorum memor in concilio cœlestium collocavit, quam vivere in solitudine, non modo sine ullis molestiis, sed etiam in maximis voluptatibus abundantem copiis omnibus, ut excellas etiam pulchritudine & viribus.* lib. de off. 3.

Formicæ, Apes, Ciconiæ aliorum etiam causa quædam faciunt, multo magis hæc conjunctio est hominis; Itaque naturâ sumus apti ad cœtus, concilia, civitates: ---- *Quodque nemo in solitudine vitam agere velit, ne cum infinita quidem voluptatum abundantia, facile intelligitur nos ad conjunctionem congregationemque hominum & ad naturalem communitatem esse natos. Impellimur autem naturâ ut prodesse velimus quamplurimis; imprimisque docendo rationibusque prudentiæ tradendis. Itaque non facile est invenire, qui, quod sciat ipse, non tradat alteri. Ita non solùm ad discendum propensi sumus, verum etiam ad docendum: atque ut tauris naturâ datum est, ut pro vitulis contra leones summa vi impetuque contendant: sic ji, qui valent opibus atque id facere possunt, ut de Hercule & Libero accepimus, ad servandum genus hominum natura incitantur. Atque etiam Jovem, cum optimum, & maximum dicimus, cumque eundem, salutarem, hospitalem, stationem, hoc intelligi volumus, Salutem hominum in ejus esse tutela &c.* Cicero de Finib. lib. 3. num. 63. 4, 5, 6.

Qui non defendit alium cum potest, tam est in vitio quàm si parentes, patriam, aut amicos deserat. Cicero 1. off.

Diodorus. Hanc apud Ægyptios legem latam narrat Diodorus Siculus. biblioth. Hist. lib. 1. Ἐάν τις ἐν ὁδῷ κατὰ τὴν χώραν ἰδὼν φονευόμενον ἄνθρωπον, ἢ τὸ κα-

δόλῳ βίαιόν τι πάσχοντα μὴ ῥύσαιτο δυνατὸς ὢν, θανάτῳ περιπεσεῖν ὤφειλεν. κλ. Si quis in via hominem interfici, aut quamlibet vim sustinere videns, cùm posset, non vindicâsset, capitali supplicio obnoxius erat. &c. & addit, quod si quis revera opem ferre per infirmitatem non potuisset, indicare tamen latrones & actione scelus persequi tenebatur.

Valerius Max. De Alexandro est quod refert Valerius: *Dum*, inquit, *omnes gentes indefatigabili cursu lustrat, quodam loco tempestate nivali oppressus, senio jam confectum militem Macedonem nimio frigore obstupefactum ipse sublime & propinquâ igni sede sedens animadvertit: factâq; non fortunæ sed ætatis utriusq; æstimatione, descendit, & illis manibus quibus opes Darii afflixerat, corpus frigore complicatum in suam sedem reposuit: id ei salutare futurum dicens, quod apud Persas capitale extitisset; solium Regium occupâsse.* Valer. Max. lib. 5. cap. de humanitate Alexandri.

Almanzor. De potentissimo illo Almanzore Mahumetanorum imperatore, quem non incredibile est se ad naturalis conscientiæ dictamina composuisse velle, hæc fertur historia: *Ita eum munificum fuisse, ut postquam se venatu & post venatum cibo satiasset, publicè in tentorio copiam sui faceret, quo facilis fieret ad eum Pauperibus aditus. Cuilibet illum in Nomine Dei petenti liveraliter erogavit, an Christianus, Maurus, Judæus, Ethnicus fuerit cui largitus sit, nihil moratur. Inter venandum aliquando via deceptus & à sociis derelictus, occurrit misero homuncioni, qui in ejus conspectu præ virium defectu in terram deciderat. Desilit ex equo rex, infirmum equo imposuit, ipse ad latus per duas Leucas pedes ivit, fræna retinens: Infirmum tandem ad hospitium deduxit, jussitq; ut ei se-* dulo

dulo in omnibus inservire tur, quoadusq; convaluerit. Capiens tandem Rusticus majestatem benefactoris sui veniam postulat, quod has summo Regi molestias miser excitasset: Non tulit Almanzor: Imo neq; gratias, inquit, mihi agas, sed supremo mundi Creatori, à quo ita est ordinatum, ut ipse tibi occurrerem: Illo quippe officio tantum iam functus sum, quo erga miseros teneor: ut habet *Raleigh* in libro cui titulus, THE HISTORY OF MAHOMET.

Hobbesius. Hæc ipsius Hobbesii sunt verba. *Lex est etiam*, inquit, *Naturæ, quâ quisque tenetur unumquemque eousque adjuvare commodóque afficere, quousque possit sine periculo personarum & rerum dispendio quæ requiruntur ad propriam conservationem:* Lib. de corp. Politico par. 1. cap. 3. §. 8.

N. 2. *Malmesburiensis contra hujus placiti existentiam argumentum advertitur.*

Homo homini, secundum Hobbesium, lupus est. Nulla ei à naturâ sociabilitas, nulla ad caritatis officia aptitudo, nullus humanitatis, aut confessi & tot testimoniis confirmati naturalis placiti sensus; omnia à metu eóque solo fiunt; neque virtus aut naturalis hominum ad mutua beneficia justitiam & societates colendas proclivitas partem quamcunque in constitutâ inter homines pace uspiam debebit vendicare. Nos supra cap. 2. n. 10. eam opinionem, uberius excussimus: hic unicum tantum philosophi pro ἐπιδείξει argumentum animadverti par est. De Cive cap. 1. n. 2. *Si*, inquit, *Homo hominem amaret naturaliter, Unusquisque unumquemque æquè amaret, ut æquè hominem: Sed non æquè quisque quemque diligit.* Resp. ad minorem; unumquemque non perversum &

naturâ suâ depravatum alios omnes quatenus sunt homines æquè amare, idque adeo, ut juxta naturæ placitum etiam ignotis, ubi sine dispendio, molestiâ aut periculo possit, studeat benefacere & prodesse. Esse autem extrinsecas rationes, & per accidens contingere cur alter præ alio diligatur, imo cur huic quæ sunt optima, illi perniciosissima quis procuret. Quatenus enim quis me gratiâ & beneficiis obstrinxit, eatenus ei supra communem sortem teneor. Si verò quis contempserit naturæ leges, injuriis dederit operam, & humani generis perniciei, Hercule aliquo opus est, qui præ ea quam habet in cæteros caritate universum mundum hoc homunculo, & hujusmodi monstris quibuscunque liberet & expurget. Neque enim hæc humanitatis officia iis extendi par est, qui de collatis sibi bonis arma conficerent in dantes convertenda: Sin cognita & jam perspecta non sit naturæ pravitas, abstinenda manus non est, sed benè sperandum: Vicini enim virtus quem non invenit, fecit sæpè meliorem, nec graviter ferendum, si ut Seneca de beneficiis monet,

Perdenda sint multa, ut semel ponas benè.

N. 3. *De specibus peccatorum contra caritatem vulgarem.*

Contra hoc placitum tot modis peccari potest, quot modis ignoto denegari quod sine detrimento poterit concedi: & totidem observari modis, quot beneficia dari quibus datis dantis conditio nihilo fit deterior. Virtutes igitur sunt, Clementia, Misericordia, Humanitas, Caritas generalis quæ se exercet in non prohibendo aquam, erranti monstrando viam, salubria cuique monendo (modò sine proprio, quod nõ semper contingit, sit periculo:) Vitia contraria; Inclementia, & Severitas in exigendo ultionem cum venia sine noxâ possit concedi; Inhumanitas, Morositas,

CAP. VIII.

De Jure Gentium.

N. I. *Quod officia juxta Gentium Ritus eadem plane sint quæ natura præcipit, nec ad amplius quicquam nos inde quam per Naturam obligari.*

EC quidem à jure Naturæ jus Gentium quicquam mihi videtur differre; audactérque pronuntiare ausim, neminem fore Principem jure Gentium offensi reum qui ad hic positam naturæ normam se in omnibus accommodaverit.

Peccata enim quibus hoc violari consuevit jus sunt, vel

1. Contra Innocentiam: cùm status læditur, bona auferuntur, patrimonia principum invaduntur, vel eorum personis, aut personis aliorum ad eos pertinentium quoquo modo injuria intentatur. Honor item in bonis est, maximumque habere ad benè beatéque vivendum momentum censetur. Hic si aliquâ ratione diminuatur, noxa fit. Nisi igitur Potentioribus ad Colloquium adventantibus Principes vel Personæ illustres obviam procedant; nisi inferior ad superiorem accedat prius, de equo descendat eum conveniens; nisi ad superiorem prior verba faciat;

nisi in congressibus & colloquiis, ita etiam in literis & scriptis inter principes pro dignitate personarum debiti honoris observantia exhibeatur, violatur Principis aut Populi dignitas, cujus non minor est quam ipsius vitæ (apud Generosiores potissimum) æstimatio; & proinde contra placitum de innocentiâ peccari constat. Vel si subtilius judicandum sit, dicendum erit, quotiescunque ad certas honoris exhibendas species certissima non constet obligatio, revera nullam esse ad tam officiosas cæremonias, nisi ex φιλαυτία, obligationem, ex quâ impotentiores sui commodi causâ principes potentioribus assentari & morem gerere non sine ratione consueverunt.

2. Contra Fidem: Si quis alium in conventione aut fœdere fefellerit non præstando quod promissum est pactæque fidei requirebat ratio. Conventionibus enim Principes & Respub. sicut & privati de re aliqua contrahentes obligantur. Tales quotidie fiunt de Sponsalibus, de Matrimoniis ineundis, de pecuniâ mutuo dandâ & rependendâ, & quibuscunque de causis etiam privati contrahunt. His accensenda etiam sunt solenniora quæcunque fœdera (sive sint ἐπιμαχίαι societatis ad defensionem solum, sive συμμαχίας ad defensionem simul & offensionem contractæ) quibus si juramenta accedant eo magis religiosè (Fide coram Deo datâ) cautum censetur.

3. Contra Philautiam: Si quis jus Legationis violaverit. Ut præteream enim contra innocentiam iri ab eo qui Innocuos læserit legatos; contra Fidem qui quicquam durius in eos statuit, quorum personæ communi hominum pacto sacræ æstimantur: Certissimum est jus Legationis ex φιλαυτία & vulgari charitate suam sibi habere posse originem: Nisi enim Legati sine

ſine periculo ſuo aut incommodo recipi, audiri, & dimitti poſſint, publica regum & rerump. expediri inter ſe negotia eſſet impoſſibile. Nulla eſſet ratio quâ poſſit alter (ſi etiam vellet) alteri quod ſuum eſt tribuere. Nulla fieri inter diſſentientes pax & amicitia; nulla inter Amicos Principes, qui ſe tanquam fratres & conſanguineos habent, excerceri familiaritas aut intercedere ſtudii mutui & amoris in ſe invicem officia.

4. Contra vulgarem Charitatem: puta ſi innoxias, ut dictum, non ſinat quis legationes; ſi innocuum neget tranſitum.

Atque hæc quidem ſunt, quibus, ſi Jureconſultos audimus, jus Gentium violatur; alia fortean addi poſſent, ſed ejuſdem planè rationis, ita ut particularium inductione liquidum fieri poſſit eadem eſſe ſecundum jus Naturæ & jus Gentium officia: quæ quidem ſi quis contempſerit apud Principes & Populos quoſcunque judicium eſt, & ſi peccans nolit damnum ex non præſtitâ obligatione natum plenè reſarcire, jus eſt ut Bello armiſque ad id cogatur, quod ſponte præſtare recuſavit. Sed de jure belli infra in ſuo loco uberius diſſeremus.

CAP. IX.

De Habitu Crinis.

N. 1. *Quod per textum illum,* 1 Cor. 11. 14. Ἢ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει ὑμᾶς, ὅτι ἀνὴρ ἐὰν κομᾷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστι *non intelligat Apostolus, Generale esse Naturæ placitum, nè quis prolixos gerat crines argumento esse possint exempla & historiæ, quæ fidem faciunt, honestum imò & religiosum apud plures Gentes haberi capillos nutrire & in longitudinem promittere.*

Romani. *Mnino tonsores in Italiam primum venisse ex Sicilia dicuntur post Romam conditam anno quadringentesimo quinquagesimo quarto, ut scriptum in publicis Ardeæ literis extat, eosque adduxisse Publ: Ticinium Menam.* Varro lib. 2. de re Rust. cap. 11. eodemque ult. *Olim Tonsores non fuisse adsignificant antiquorum statuæ, quod pleraque habent capillum & barbam magnam:* Hinc illud Ovidii 2 Fastorum,

Deniq; quodcunq; est quo corpora nostra piantur,
Hoc apud intonsos Nomen habebat avos.

Lycii. *Lycii comam tanti fecerunt, ut nè dubitarent quidem multa nomine Fiscum Mausoli Cariæ Regis inexplebilē et Hydropis instar semper siticulosum expetere, quo liberis esse et immunibus liceret a legis imperio, quæ criniū tonden-*

tondendorum necessitatem imponebat, uti refert Aristoteles Oeconom. lib. 2. quam legem Condalus regis præfectus commentus fuerat, ut ἐπικεφάλαιον, hoc est, congiarium eliceret, Tiraquel. in lib. 5. Alex. Genial. Dier. cap. 18. Rodogin. antiq. Rom. lib. ib. c. 19.

Lusitani, Galli, Indi, Persæ. Comas item aluisse magni fecisse maximè promissis, ideoque plures etiam integras gentes Lusitanos, Gallos, Indos, Persas, a tonsurâ abstinuisse videre est in Alex. loco citato, & appositis in locum Tiraquelli annotatis.

Traditur Parthorum fuisse capillum effundere, Germanorum jungere, Scytharum spargere, Alex. ib.

De Spartanis notum est quod habet Aristoteles Ἐν Λακεδαίμονι κομᾷν καλὸν, ἐλευθερίας γὰρ σημεῖον Rhet. lib. 1. cap. 9. 132,

Charillus Rex interrogatus, cur populares ejus comam alerent, respondit, ὅτι τῶν κοσμῶν ἀδαπανώτατός ἐστιν. Plutarch: in apothegmat. Charilli.

Nostri temporis historiæ sua etiã produnt exempla Unus in exiguâ narratione non pauca suppeditat Martinus Martinius; hoc enim maximè notat, victoriis Tartarorum obstitisse, quod tonsos voluerunt hostes sibi subjugatos. Unum aut alterum attexam. *Tartari debellatis Chinensibus urbem Zaokin cæperunt, vetabant ne Chinensium quispiam crines aleret. Percrebuit edicti fama. Quid fit? Milites victi, togatique alias cives capessunt arma, eamque induunt animi magnitudinem & pugnandi audaciam, quam prior, quâ pro Rege regnoque decernebatur, minimè æquabat, magnaque exinde victoria sunt potiti.*

Mirum etiam quod de Capillitii asylo Cheuxâ insulá refert. Hanc non ita pridẽ soli erant, qui incolebant, piscatores; tandẽ devictâ à Tartaris Chinâ, editoque de crinium tonsura edicto, omnes, ut crines liberè possint

possint alere, nec alia ratione, illud fugiebant: adeoque est factum, ut in insula prius deserta septuaginta urbes jam sint, & infinita incolarum multitudine ipsa bene muniatur.

Lyciorum superius memorato exemplo persimile est, quod de Coreensibus habet autor, *Eos scil. tributum quotanis Tartaris hac conditione dependere, ne crines scindere cogerentur.* Hæc M. Martinius in sua de bello Tartarico narratione.

Quibus si Martinius ipse fide dignus esset, facere eam possint quæ Semedo (in historia quam de Sinensibus postquam moram illic in aula per viginti annos fecerat) testatur. *Sinenses* scil. *intonsis capitibus omnino esse viros simul & Fæminas in eo convenire, ut sinant in eam, quam natura fert, longitudinem crines dimitti, animoque iniquiori ferre eos unius crinis è capitis cranio jacturam, quam si omnes, qui mento facieve solent innasci, pessum irent. Qui igitur, cùm pugnis res agitur, concertatoris capillitio primum admolitus est manus, statim victor fit.* F. Alvarez Semedo hist. Sin. p. 1. c. 4. & p. 1. c. 29.

Sacerdotibus Mexicanis funiculorum instar aut jubæ equinæ pendebant crines ad poplites usque promissæ quos neque prius tondebant (nisi si quando specialiter ijs ob senectutem debilem vel hujusmodi causam indultum erat) quam fato fungerentur. Acosta Hist. Ind. lib. 5. cap. 26.

Supervacaneum est ddere plures esse gentes, quæ tum solum tonsores admittebant, cùm deformari eligerent. Qui secundum veterem Hierapoleos religionem in pænam peregrinationem suscipiebant, palpebrarum capitisque crines scindere cogebantur, ut asserit Rossæus πανσεβείας Sect. 2. eoque liquet inter pœnarum genera censeri in publico pro Adonide

planctu.

planctu Biblii τὰς κεφαλὰς ξυρέονται, ὅκως Αἰγύπτιοι ἀποθανόντος Ἄπιος. Lucianus de Syria Dea. Morem enim esse Ægyptiis ob mortuum bovem Apin dictum in signum luctus crines tondere testatur Plinius Nat. Hist. lib. 8. Achilles ad Patrocli tumulum, Ἰλ. ψ Στὰς ἀπάνευθε πυρῆς ξανθὴν ἀπεκείρατο χαίτην.

Si quæratur, numquid de hoc habitu natura peculiariter jubeat? Resp. Nihil peculiariter jubere sed perinde se habere circa hunc atque alios vestiendi ritus, velle scil: ne cui eo noxa aut offensa fiat, sed ut sanitati corporis exinde consulatur, & deinde ut quam gratiosissimos nos reddat ejusmodi personis quarum amicitiis & benevolentiâ uti nostra intersit plurimum.

N. 2. *Salmasii de habitu crinis sententia.*

Cl. Salmasius lepido nimis inter Crinitum & Curtium Dialogo à recepta textus recensiti interpretatione nonnihil variare videtur.

Imprimis enim Κομᾷν intelligit, non de simplici & intonsâ comâ sed ornatâ, ideo quod à verbo κομεῖν descendere videatur τὸ κομᾷν.

1. Potissimum vero de eo ornatus genere qui in variis eum colligendi, substringendi, & religandi modis consistit.

2°. Per φύσιν consuetudinem intelligi non patitur (quamvis confiteatur etiam vocabuli sensum non malè eam pati posse interpretationem) naturam quippe ipsam notari vult, quæ omnes docuit honestum esse mulieres κομᾷν, viros indecorum,

Tandem cum duplex sit ἀτιμία sive indecorum,

1. Contra decentiam communem, ut ridiculum est, ἐπ' ἀριστερὰ ἀναβάλλεσθαι.

2.Contra

2. Contra honeſtatem. Concludit ornatâ eſſe comâ, vel ſaltem collectâ & religatâ, contra honeſtatem eſſe ſecundo dictam, imo contra legem Dei Naturam ipſam ejuſque in Ratione utentibus dictamina.

Quod quidem ſi verum ſit, extendenda certè ſunt Naturæ placita, illudque ſeptem jam recenſitis addendum, ne coma ornata religatâve ſimus.

Ad concluſionem ſtabiliendam has videtur Theſes poni velle.

1. Quod eadem Natura, quæ diſcrevit Sexus, induxit etiam homines omnes volentes ipſorum naturis convenienter vivere, ut habitum capitis etiam in capillo ipſo ita inſtituerent, ut ex eo habitu viri à mulieribus diſcerni & diſtingui poſſint.

Quod hic habitus ad diſtinctionem natus atque à Natura præceptus, is ſit; ut nimirum mulieres caput ſuum propriis crinibus velent, dum intonſos in capite ſic componunt, & concinnant ſubnexos, ut Galeri vel Pilei ex capillis ſtructi, viſum & uſum habere queant: Viri autem contrario modo ſe habeant.

Concluſio igitur ſtat. Dictum habitum mulierum proprium eſſe & peculiarem: quemque viri non debent uſurpare, niſi Naturæ leges violare velint; adeoque ſe reos facere non levis ſed ſanè graviſſimi peccati. Hæc Salmaſius.

N. 3. *Quod Nulla ſit communis Perſuaſio peccare eos qui habitum capitis ita componunt, ut nulla ſit ea ex parte inter Maſculos & Fæminas diſtinctio, Exempla & Teſtimonia.*

Jllud diſcrimen ordinum perſonarumque eſt notatu dignum quod apud Tapyras, Baſteranos, & Jberos, incultaſque

cultasque nationes circa Hyrcaniam servari meminimus, ut Viri atras vestes induant, crinesque longiores gerant: fœminæ verò albis tunicis ac brevibus tonsisque comis incedere cogantur. Alexand. ab Alex. Genial. dier. lib. 5. cap. 5. confirmatur verò historia apud Strabonem lib. 11. & lib. 2.

Apud Riphæos mulieres pariter & viri detonso sunt vertice & Capillo deraso, adeo ut glabri videantur. Alexander ib. Tiraquellus in locum Plinium citat lib. 6. cap. 12. sic verba facientem. *Arymphæos accepimus haud dissimilem Hyperboreis gentem: Sedes illis nemora; alimenta Baccæ; Capillus juxta fœminis virisque in probro habitus; ritus dementes.*

Contra, Lusitani comas tondere nefas ducunt, itaque illas diffundunt, ut Fœminæ. Idem & Galli comati, quibus plurimus capillus erat æque maribus ac fœminis, inde nomine Imposito. Alexand. ib.

N. 3. *Quod ab ornatu Crinium quoquo modo adhibito vel specialiter per religationem aut eorum collectionem facto Masculi naturaliter non abhorreant, Testimonia & historiæ.*

Apud Suevos ingenui obliquant crinem & nodo substringunt, quum servi fluxâ comâ & crinibus incedant. Alex. Genial. dier. lib. 5. c. 18.

Apud Germanos Cattosque rufus erat crinis coactus in nodum. ib. Hinc illud Juvenalis Satyra 13.

Cærula quis stupuit Germani lumina Flavam
Cæsariem, aut madido torquentem Cornua Cirro?
Nempe quod hæc illis Natura est omnibus una. ubi notandum naturam pro usus & consuetudine usurpari.

Et de Sicambris qui & ipsi Germani sunt Martialis in amphitheatro Cæsaris Epig. 3.

Crinibus in Nodum tortis venêre Sicambri
Atque aliter tortis crinibus Æthiopes.

Produnt

Produnt authores Athenienſium vetuſtiſſimos capillis colligendis cicadas aureas annectere. Alexand. ib. Thucidides initio Hiſtoriæ de Athenienſibus loquens *Poſtquam*, inquit, *de ere uti tunicis & religatis capitis cirris aureas implicare cicadas.* Lucianus in Navigio: *Majoribus noſtris decorum videbatur ſenes comâ luxuriare religantes crobylum aureâ cicadâ exceptum.* Virgilius in Cyri De Niſi capillo.

——— *Omnis cano reſidebat cura capillo;*
Aurea ſolenni comptum quoque fibula ritu
Mopſopio, tereti nectebat dente Cicadæ.

Mirum Pomponium Sabinum cicadam interpretatum eſſe Inſtrumentum ad pectendos crines.

Mauris & Britannis in uſu fuit, ut Cincinnis ornati eſſent, rutilis comis, & tam compoſito capillo, ut vix ſe contingi paterentur. Alex. ib. De Mauris Strabo lib. 17. *Ornare ſe ſatagunt comæ implexu & barbâ, quo fiebat ut inter ambulandum rariſſime ſe mutuo contingerent, ut intactum maneret capillorum decus: Memorat item autor Indos magis pectere capillos quam tondere.* Strabo lib. 15. *Liber depexis crinibus Indos--Vincit.* Ovid. 3. Faſto um. Curtius Indorum deſcribens mores Regem ipſum refert in pectendo ornandoque capillo reſponſa legationibus & jura popularibus reddere ſolitum. lib. 8. fuco item utebantur cærulei aut crocei coloris. Lucius Verus & Gallienus Impp. auri ſcobem crinibus aſperſere. ib.

Servius in 10 Æneid. ad verba illa, *Comptos de more Capillos: id eſt,* inquit, *antiquo more quo viri ſicut mulieres componebant capillos: Quod verum eſſe & ſtatuæ antiquorum docent, & perſonæ quas in Tragædiis videmus ſimiles in utroque ſexu quantum ad ornatum pertinet corporis.*

CAP.

CAP. X.

De comparatione officiorum.

De necessitate comparationis officiorum, & quotuplex sit.

QUænam sint in conspectu omnium honesta hucusque satis dictum autumo. Benè autem in primo officiorum libro à consultissimo Cicerone animadversum est. *Non solum honestum an turpe sit deliberari solere: sed etiam duobus propositis honestis utrum honestius, item duobus propositis utilibus utrum utilius*; ita ut primùm de de honesto, post de honestorum comparatione sit disquirendum. in quo de Moribus titulo quod mihi probabilius est visum ex ordine in placitis recensendis adhuc observato partim liquet, in tabulà verò hic appositâ atque illi appensis hac de re conclusionibus uberius declarabitur.

Comparatio verò fit vel 1°. diversis officiorum generibus, Veluti cum quæritur Innocentiæ an Gratitudinis preferendi actus: vel 2°. in eodem. Sic deliberari solet, quæ promissa potius sunt servanda? qui potiores sunt habendi, cùm plures se offerant, ut Humanitatis, στοργῆς, Gratitudinis objecta?

INDEX

N. 2. *Index Criticus difficiliores, qui occurrunt, Caſuum Species; cum in illum jimus reducti ſtatum, ut alterum adimplere naturæ dictamen ſit Impoſſibile, niſi aliud ab eo diverſum transgrediamur, quaſi typo exprimens & dijudicans.*

An proprii perſecutio Commodi inſtituenda ſit, cum illud agendo, quo quis ſibi Conſulat, neceſſario

- Innocentem lædat? *Neg.* 1
- Promiſſis cogatur non ſtare? *Neg.* 2
- Gratitudinis omittantur actus? *Neg.* 3.
- Prolis felicitatem negligat? *Aff.* 4.
- Conſanguineos negligat? *Aff.* 5.
- Obvenienti non poſſit benefacere? *Aff.* 6.

An lædendus alter, cum eo non læſo neceſſariò quis cogatur

- Fidem fallere? *Neg.* 7.
- Gratitudinis actus omittere? *Neg.* 8.
- Sui-ipſius negligere Commodum? *Neg.* 9.
- Prolis curam negligere? *Neg.* 10
- Conſanguineos negligere? *Neg.* 11
- Obvenienti non benefacere? *Neg.* 12

An

An fidem fallere non liceat, cum eam non fallendo necesse est quenquam

- Lædere Innocentem? *Aff.* 13
- Gratias benemerenti denegare? *Neg.* 14.
- Proprium posthabere commodum? *Neg.* 15
- Prolem } negligere? *Neg.* 16
- Consanguineos } negligere? *Neg.* 17
- Ignoto non benefacere? *Neg.* 18

An gratia merenti reponenda, cum ex eâ repositâ necessario cogatur quis

- Innocentem Lædere? *Neg.* 19
- Fidem fallere? *Neg.* 20
- Sui-ipsius Commodum posthabere? *Aff.* 21
- Prolem } negligere? *Aff.* 22
- Consanguineos } negligere? *Aff.* 23
- Obvenienti non benefacere? *Aff.* 24

An proles procuranda sit, cum ex eo cogatur quis;

- Lædere Innocentem? *Neg.* 25
- Fidem fallere? *Neg.* 26
- Gratitudinis actus omittere? *Neg.* 27
- Suum posthabere Commodum? *Neg.* 28
- Consangui. } non benefacere? *Aff.* 29
- Uxori } non benefacere? *Aff.* 30

An τυχόντι vel sanguine, disjuncto benefaciendum, cum ex beneficio necessario eveniet quenquam.

- Lædere Innocentem? *Neg.* 1
- Fidem fallere? *Neg.* 2
- Gratitudinis actus omittere? *Neg.* 33
- Proprium contemnere Commodum? *Neg.* 34
- Prolis curam seponere? *Neg.* 35
- Consanguineos posthabere? *Neg.* 36

An Cæteræ præter prolem Consanguinitatis ratio habenda, cum se quatur inde Necessitas.

Omittendi ctus
- Gratitudinis? *Neg.* 37
- Fidei? *Neg.* 38
- Sui amoris? *Neg.* 39
- Caritatis vulgaris? *Aff.* 40
- Φιλοτεκνίας? *Neg.* 41

Lædendi innocentem? *Neg.* 42

N. 3. *An innocentia præferenda sit Philautia?* Ad q. 1. 9.

Cicero, *Rei familiaris amplificatio nemini nocens non est vituperanda, sed fugienda semper Injuria.* Cicero de Offic. 1.

Si quando cum illo quod honestum intelligimus pugnare id videbitur quod appellamus utile, formula quædam constituenda est. Formula verò quam describit est hujusmodi: *Detrahere aliquid alteri, & hominis incommodo suum augere commodum, magis est contra Naturam quàm mors, quàm paupertas, quàm dolor, quam cætera quæ possunt corpori accidere, aut rebus externis*, &c. multa eodem spectantia apud Ciceronem in 3tio. De Off. videri possunt.

Aristoteles

Aristoteles. τοῦ δ' ἀδικήματος, τὸ μὲν ἔλαττον ἀδικεῖσθαι, τὸ δὲ μεῖζον τὸ ἀδικεῖν, *Injuriæ ex quæ ἀδικήματα, (seu contra jus dici possint,) minus est injuria affici, majus vero afficere:* De Morib. lib. 5. c. 9. Idem etiam affirmat cap. ultimo libri ejusdem. *Pejus*, inquit, *est injuriam afficere; quippe quod idcirco vitio fiat & sit vituperabile.*

Crellius. *Rectius sentiunt viri boni & sapientes, deterius esse injuriam facere, quam eandem perpeti, quia illud turpe est, hoc tantum damnosum: deterius enim id quod turpe est, quam quod damnosum tantum; quemadmodum contra majus bonum est honestum, quam utile.* Crell. Ethic. Arist. p. 2. c. 18. q. ult.

Metellus. *Qu. Metellus* hanc honestatem utilitati suæ & patriæ, cui lege gratitudinis erat obstrictus, egregie prætulit; *Celtibericum* enim *in Hispania gerens bellum, cum urbem Centobricam obsideret, & jam admota machina partem muri, quæ sola convelli poterat, disjecturus videretur, humanitatem propinquæ victoriæ prætulit; nam cum Rhetogenis* (amici scil. Romanorum) *filios Centobricenses machinæ ictibus objecissent, ne pueri in conspectu patris crudeli mortis genere consumerentur, ab obsidione discessit.* Valerius Maxim. lib. 5. cap. 1.

Elihu ad Jobum. *Cave tibi ne respicito ad iniquitatem, ut hoc eligas præ afflictione;* Job. 36. 21.

Notum est Hobbesium aliud statuisse Leviath. p. 1. c. 14. & De Cive cap. 1. num. 4. 10. Scil. *Statum hominum Naturalem esse bellum: voluntatem alios lædendi omnibus inesse naturaliter, naturamque unicuique jus dedisse in omnia, etiam in aliorum corpora*: quod an singulare Malmesburiensis sit, an ei cum Epicuro commune fuerit dogma, nondum liquet.

Q. An ad mortem evitandam alteri non possit mors inferri?

Hoc fateor non paucos suspensos tenuit, an non ad vitæ suæ conservationem, quidlibet damni inferre licitum sit. Nec raró hujusmodi supponuntur casus, quamvis raro eveniant. Titius vi divinâ cum Mævió è naufragio in insulam ab omnibus desertam tuto devehitur; ad cibum nihil est inventum; uterque anthropophagus; alter, Mævius scil. præ Titio virium impos. Quid facient? Mors ne Titió, cúm fortior sit, expectanda? an non potius vis infirmiori inferenda? Hoc enim suadet natura, ne cùm vitam ulterius possim protrahere, complicatis, ut aiunt, ulnis in proprium velim delabi interitum. Et malim quidem, ut de ipsâ vitâ aut corporis bono instituatur quæstió, quam de iis quarum donatricem vulgò agnóscimus fortunam. Cùm enim in confesso sit, ea aliquando communia fuisse, nec leges conventiónesque (a) appareant, quousque acquisitum ex occupatione & in quibus casibus obtinere debet dominium, quid damnum sit ex ignorantiâ ejus, quod próprium censéri debet; non facile liquebit? Quæratur igitur an Titio natura suadeat, ut ad suam conservandam vitam Mævium depascat, & tandem an suadeat honestum esse. In confesso est nullum esse vitium cujus fere actus ex φιλαυτίᾳ & φιλοδοξίᾳ causam non habent impulsivam, penitissimeque insitum semper asserui, ut

(a) *Spectandum est qua mens eorum fuerit, qui primi dominia singularia faciebant, quæ credenda est talis fuisse, ut quam minimum à Naturali æquitate recesserit: hinc sequitur in gravissima necessitate reviviscere jus illud pristinum rebus utendi, tanquam si communes mansissent, quia in omnibus legibus humanis, ac proinde in lege Dominii summa necessitas videtur excepta,* Grotius de I. belli l. 2. c. 2. §. 6.

ut quoquo modo bona nostra etiam per damna & injurias tueamur: neque semper quod in intimis præcordiis spirant, cogitant voluntque fibræ, id mens ut honestum probat.

Concludo igitur ad vitam tuendam mortem alteri non posse inferri, imo neque membrum diminui. Prima ratio est, ipsa æquitatis & justitiæ quæ contrarium suadet conscientia, quæ generaliter reum arguit quomodolibet innocentes lædentem. Imo, velim unicam hanc attexi, quamvis contraria sententia non paucis implexa absurditatibus videatur: Neque enim ubi consistant sciunt. Si enim ad vitam tuendam in vitam alterius est sæviendum, quidni etiam ut caveam ne a trunco corporis omnia amputentur membra? grande enim hoc malum nec morti multò posthabendum. Sin verò cavere possim ne membra omnia amputentur per damnum alterius, cur non etiam ita cavere de membrorum dimidio potero? adeoque descendi usque poterit, ut licitum censeatur vel ad servandum digitulum alii nocere. Hoc verò si quis ut licitum & honestum probet, quid impedit quo minus ad prædium amplum vel tuendum vel acquirendum bonos malo multem? amplum enim prædium magis apud plerosque, Dominium regnique apud alios magis quàm parvum quodque membrum æstimatur. eoque tandem deveniri est necesse, ne quidquam inhonestum censeatur, nisi si quod ex commodo proprio suaderi non possit, maximaque peribit prorsus vitiorum leges, quæ ut plurimum, ut suo loco est notatum, ex Philautiâ solent enasci.

N. 4. *An in actionibus φιλαυτία præferenda sit gratitudo? ad q. 3. 21. per Conf. ad 4, 5, 28, 39.*

Aristoteles, δόξειε δ' ἂν τροφῆς μὲν γονεῦσι δεῖν μάλιστ' ἐπαρκεῖν, ὡς ὀφείλοντας, καὶ τοῖς αἰτίοις τοῦ εἶναι κάλλιον ἢ ἑαυτοῖς ἐπαρκεῖν. *Videntur autem filii parentibus maxime res ad victum necessarias suppeditare debere, tanquam debitores: Pulchrius est iis per quos sumus, quam nobis ipsis his in rebus opitulari*, de Mo. ib. ad Nichomach. lib. 9. c. 2.

En vero aurea plane sunt, quæ apud Philosophum lib. eod. cap. 8. habentur: concludit enim ad finem fere capitis, ἀληθὲς δὲ τὸ περὶ τοῦ σπουδαίου, καὶ τὸ τῶν φίλων ἕνεκα πολλὰ πράττειν, καὶ τῆς πατρίδος κἂν δέῃ ὑπεραποθνήσκειν, κλ. *Quod autem de viro bono dicitur eum multa & amicorum & patriæ causa agere, etiamsi mors ei sit oppetenda, verum est, nam & pecuniæ & honorum & omnium eorum bonorum de quibus homines inter se decertare solent, jacturam faciet, ut sibi ipsi honesti possessionem comparet ac vendicet: Paulisper enim magna voluptate potiri quam diu parvâ; & annum unum honestè vivere, quam multos temere, & ex arbitrio nutuque fortunæ, multo mavit: Unam denique actionem magnam atque honestam multis & parvis anteponat. Atque hoc iis qui vel pro amicis vel pro patriâ excedunt à vitâ æque contingit. Magnam igitur sibi honestatem sumunt atque eligunt. Pecunias quinetiam libenter projecerint atque profuderint ut amici ampliores consequantur. Amico enim pecunia ipsi honestum quæritur. Majus autem bonum sibiipsi tribuit. Idem de honoribus & imperiis seu magistratibus sentiendum est, hæc enim omnia amico cedet, quoniam hoc ei & honestum & laudabile est.*

Argumentum pro Philautia apologeticum imprimis auspicatur caput, Sibi inquit, quisque plurimum est amicus, ergo sibi à quoque plurimum esse tribuendum. φασὶ δεῖν φιλεῖν μάλιστα τὸν φίλον, &c. *Aiunt eum maxime amare oportere, qui maxime est ami-*

cus,

cus; at is maxime amicus est, qui quem vult bonis ornatum esse, eum vult illius ipsius causa ornatum esse etiamsi nemo sciturus sit, (hunc scil. scil. illud velle) *Hæc autem insunt in* (a) *Sup. c.4. unoquoq; erga seipsum maxime, & cætera etiam omnia quibus amicus definitur. supra* (a) *enim diximus omnia quæ amicitiæ propria sunt à nobis ipsis profecta etiam ad alios permanare ac pervenire. Atque omnia proverbia consentiunt, quale est illud μία ψυχή, καὶ κοινὰ τὰ τῶν φίλων, καὶ ἰσότης φιλότης, καὶ γόνυ κνήμης ἔγγιον, hæc enim omnia erga seipsum insunt maxime: sibi enim maxime quisq; amicus est; quo fit ut maxime sibi quisq; sit diligendus.* Aristoteles distinguendum de vulgi argumento judicat. Summa responsionis huc redit: Quod vir bonus optime sibi consulit etiam quando res ob quas vulgo fit concertatio, amico cedit, sibi autē ex honeste factis (quæ secus faciendo comparari non possit) hilarem & gloriosam possidet mentem; hoc est parva omissa quæ ex rebus externis provenit, magna ex benefactorum conscientia fruitur voluptate: hanc si qui opibus postponunt, δικαίως τοῖς ἄγαν φιλαύτοις ὀνειδίζεται.

Seneca, *Prodest gratum esse: ero tamen gratus etiamsi noceat: qui gratus est quid sequitur aut hæc res illi alios amicos, alia beneficia conciliet. Quid ergo si quis offensas sibi concitaturus est? Gratus animus ipsa virtute propositi sui satis capitur.* De benef. lib. 4. c. 20.

Plato Ad Archytam scripsit, *Plato non sibi soli se natum, sed patriæ, sed suis, ut perexigua pars ipsi relinquatur,* Cicero de Finibus 2.

Quinetiam de caritatibus quæ ad φιλαυτίαν accedunt proxime non dissimiliter honestum vulgo statui videtur, eatenus & iisdem in casibus gratitudinem στοργῆς in prolem & consanguineis anteferri, quatenus & quibus in speciebus sui amori eadem præferatur; quid

 enim

.s est cuam ut officia quæ Philautiæ post-venimus, iis etiam postponantur, quæ ipsa ...a sunt potiora?

Absit enim ut cogitemus omnia ejusmodi esse beneficii, ut nefas sit iis non retribuere; absit ut negemus omnem prorsus φιλαυτίας justam hac in causa prælationem; neque enim cujuslibet intuitu beneficentiæ corporis statim & fortunæ projicienda sunt bona. Quid igitur hoc in genere faciendum? quæ Morum regula? quo pacto manifestum fiet, quando tandem, quibusque in casibus justum esse imprimis incipiet ad bona servanda vili facere retributionem? Nihilne hac in re reliquit Natura? Oraculo ad tam vulgarem officii partem declarandam indigemus? Minime Gentium. En Regulam communi hominum consensu munitam, mihi ipsi intime probatam aliisque quamplurimis, quorum hac in re sciscitabar aliquando præcordia. Hoc scil. par pari referre, ἀμοιβὰς ἀποδιδόναι phrasi Apostolicâ & Gentili, αὐτῷ τῷ μέτρῳ ἀποδοῦναι juxta Hesiodum, ἀντιδρᾶν apud Euripidem, & grande benefacientibus in Proverbio ἀντιπελαργεῖν: Cum enim, ut notat in adagii explicatione Erasmus, reliqua animantia tantisper amant agnoscuntque parentes, dum eorum egent ad nutritionem operâ, una ciconia parentes senectâ defessos vicissim alit, & volandi impotentes humeris gestat, amorem eâdem plane bene merentibus remetiens mensurâ: Hinc etiam Ἀντέρως inter Dæmonas suum sibi vendicavit Cultum, eadem prorsus ratione quâ Mnemosyne, Nemesis, Cupido à Mythologiæ operam navantibus dii facti. Historia est, quod cum Cupido infans parum adolesceret, Venus Themin Deam ea de re consuluit, quæ veneri responsum tulit, Cupidini ἀντέρωτος necessarium esse, qui rependat vices, & mutuam

tuam utrinque dent operam; cui Venus acquiescens ἀντέρωτα genuit, &c. v. Vincentium chart: de imagin. Deorum, cap. Cupido.

Summa igitur hæc videtur, eatenus bonis nostris beneficii gratiâ cedendum esse, quatenus is rebus suis nostri ratione cesserit: Neque me illius causa ad incommodum teneri, quem temere & gratis licet benefecerit, ad incommodum tamen suum hoc facere noluisse constat. Nonne igitur τὸ λοῖπον, nonne cumulatius retribuendum? Non sapientum quod facit Salmasius ad Fœnerationem diversam dicta. Quid igitur? Nihil sane ulterius absolute à natura requiri facile assero, imo neq; ab autoribus citatis: Eadē mensurâ qua acceperis reddere stricte jubent, cumulatiori vero sub conditione, αἴκε δύνῃαι si possis: Id vero possumus quod salvis rebus nostris possumus, juxta juris adagium, quod res familiaris fert; quis enim aliàs res suas non possit alienare? nisi posset, suæ certe non bene audiunt: ut in Rhet. advertit veterum in philosophiâ princeps habitus Aristoteles. Non improbum est, imo plane liberale & munificum cumulatius rependere, ad officii tamen integritatem (nisi sine incommodo fieri possit) pertinere non videtur. Ita ut Morum hæc & vivendi, quod gratitudinem attinet, potior sit norma ut actus φιλαυτίας & affectus naturalis in prolem & cognatos eorum solum postponamus causâ, qui nostri ratione se aliquando prolemque suam & sanguine conjunctos postposuerunt. Cæterum si quis aliunde quam à benevolentia motus sine damno suo plurimum benefecerit, curandum est ut illi sine damno tuo retribuas æqualiter: sin non poteris, facti impossibilitas alias quacunque quam culpâ sua factum impotentem faciet excusatum.

Hoc autem non leviter aut perfunctorie animadversum velim, verissimum sinceræ benevolentiæ indicem

dicem esse voluntariam sui abnegationem ex qua tanquam Lydio lapide cujusmodi sit affectus, *Quid fictum solidumve crepat* distincte percipimus: Neque enim benevolentia ab eventu æstimanda est, aut insequuto nobis, ut contigit, bono; Sic enim inimici sæpius etiam nolentes inimicis benefaciunt: sed sciscitanda mens est, sique ex decreto alteri benefaciendi, non ex casu fortuito, suum quis postposuerit desiderium, benevolus is procul-dubio est, alterumque sibi cujus gratiâ se abnegare voluit, siquid ego recte censeo, reddit obligatum. Et quod ad quantitatem attinet in quantum quisque magis alterius causa se suaque abnegaverit studia, eo magis benevolâ mente esse dicimus, adeoq; alterũ ex gratitudinis legẽ quæ par pari reddi vult, in tantum magis gratiarum ergo rependendum obligari judicamus.

Hujus judicii fundamentum abunde videtur à Servatore comprobatum. Casus est Marc. 12.43,44. Luc. 21. 1, 2, 3, &c. Divites in Gazophylacium plurimum injecerant, Vidua quædam paupercula minuta æreola duo. Quæritur utra munifica magis & liberalis erogatio? Respondet Servator, Viduæ: Divites enim nõ ex necessario sed superfluo & redundanti quod placuit immiserunt: Paupercula vero, etiam in penuria sua, omnia quæ habuit (esto duo tantum fuisse æreola) etiam totum semel immisit victum; seque adeo in rei omnis inopiam vitæque angustias conjecit: Summa rationis est, plus præstasse viduã, quod divites minus, vidua magis bona postposuisset sua, seq; ipsam abnegasset.

Atque hæc una est quæ mihi jam suppetit ratio, cur antiquitus (cum omnia illis imminerent mala, qui Christum profiterentur) hoc unicum in Scripturâ integri & sinceri Spiritus, tanquam exactissimum indubiumque ponatur τεκμήριον, *Profiteri scil. Jesum Christum in carnem venisse*: 1 Joh. 4. 2. *& esse Filium Dei*. v. 15.

Ea enim seculi istius tempestas erat ut in judicia deduci eos necesse esset & crucis periculū incurrere, qui eam tuebantur professionem, iisque quibus sequi Christum animus erat seipsos imprimis (quod & Servator ipse sæpius præmonuit) non abnegare fuisset impossibile. Quique hunc articulum solum palam sunt professi ab ipsa in periculis fortitudine vicisse mundum, foras ejicere metum dicebantur, atque ejusmodi alia passim nanciscebantur magni animi præconia: mutato vero rerum statu & cum jam tuta & utilis hujusmodi reddatur professio, qui seipsum inde solum dijudicaverit integrum, quod Christum idque sine deprehensi in se sui abnegatione profiteatur, misere sibi & conscientiæ suæ fucum fecerit.

N. 3. *An Prolis amori Sui amor præponendus sit? ad q. 4. 28.*

Non ita ad prolem facti sumus, ut ejus ratione nostri oblivisceremur, aut curam seponeremus. Secus si se haberet res, quamprimum vir quispiam mulieri maturus est, Fæminave Viripotens, peccarent certè si non solicitarent, ambirentque aut Nuptias, aut aliud conjunctionis genus procreandi causâ. Notum tamen est maximam hominum partem nihil honestius cogitare, quàm aut differre conjugia, aut ab iis omnino abstinere. Quotusquisque est hominum, qui tam citò eave juventute Veneri indulget, quampiimum est ad progeniem faciendam naturaliter idoneus? Neque alia moræ redditur vulgò ratio, quàm eum esse corporis, eum rei familiaris statum, id sui ingenium, ut sine molestiâ liberorum quæcunque procreatio admitti non possit. Nullaque justior abstinentiæ apud Sapientissimos censetur cujuspiam causa, quàm hac

hac in re sui amor & cura : ita ut nullus restet dubitandi vel hoc argumento locus φιλαυτίαν φιλοτεκνίας esse potiorem. Quid? nonne & Apostolus omnimodam continentiam à Venere, hoc unico ab amore sui ducto argumento, persuadere videtur? 1 Cor. 7. *Velim*, inquit, *omnes homines esse, sicut ipse sum*: v. 7. Cur vero? quia scil. *Nupti afflictionem in carne sunt habituri*, v. 28. Voluit autem Magnus ille gentium Doctor suos absque solicitudine esse Corinthios v. 32. quod in Nuptiis non ita facilè contingit; *Qui enim duxit uxorem, solicitus est de iis, quæ sunt mundi*, v. 33. Adeo, ut proprio cujusque bono curam progeniei ab omnibus posthabendam planè rescribat.

Missa facio alia argumenta, quale est ad probandum communem hanc esse hominum prolepsin hoc: Neminem usquam in Rationalium genere comparuisse, qui ea tempestate prolis seponere studium inhonestum censuit, cùm id facere salutis propriæ interesset. Possit Patri carior esse filii quàm vel ipsius vita: quis verò est qui ea destitui caritate Improbitatis notat? Neque enim si alterum sibi erui oculum passus sit Zaleucus, nè utroque careret filius, justitiam hoc à patre exegisse ipse pater Zeleucus censuit. Verum, quod facile potuit, indulgere aliquid gnato placuit, nec beneficentiam suam nimis arctis juris naturæ vinculis coarctari. Frustra autem hac in re plura. Historia est de naufrago qui in alto mari cum binâ prole sibi appensa ad littus nare contenderat: Quid fit? Lubenter avidéque sustinet quoad oneri se imparem persentisceret parens; dein alterum humero adhærentem decutit, & viso adhuc quod de vita ipse periclitaretur, similem utrique sortem cæteris sui tutelam præferens dimensus est. Quique magis se natis quam sibi indulgere sunt comperti,

hoc

hoc tamen non liberorum, sed sui causâ, id factitarunt, ne scil. ipsi honore & memoria nomineque (quæ maxima apud plerosque censentur bona) extinctâ prole aliquando carerent.

N. 4. *Innocentia an Gratitudo præferenda? ad q. 8, 19.*

Quæritur annon lædendus alter, si eò non læsò non possint gratiæ benè merenti referri? Resp. Non lædendum: Juri enim naturæ sufficit benevolentiæ gratia, cùm benefaciendò retribuere quis possit idque sine Innocentium detrimentò. Debemus certè benè à nobis merentibus gratias, qui eas reponere noluit ἐκλεῖψαι θέμιστας: at præstare beneficia universim non tenemur, gratum animum tenemur. Posito verò hoc tanquam fundamento, quod quidem mihi aliisque, si bonâ fide animi sensus expresserint, persuadet natura ipsa, in agendis gratiis neminem ad benefaciendum teneri nisi quem penes fuerit sine innocentium detrimento benefacere: nulli occurrunt casus hac in parte sibi invicem repugnantes: Nunquam enim necessarium est futurum Titius ut ingratus sit aut alterum lædat: ingratus enim juxta hypothesin, non est qui non benefacit, cum benefacere sine alterius noxâ non possit.

Unicuique incumbit, ut grato animò sit erga beneficum, grati verò animi signa tantisper licet differre, donec sine injuria quisque possit se gratum ostendere: Injurius est qui perseverat in injustitiâ, puta si debitũ non solverit. In signum gratitudinis imprimis offerre solebant veteres sacrificia creatori conservatori, & redemptori Deo. Cùm simul & semel duabus actionibus ut quis incumbat sit impossibile, quæritur an prius curandum sit, ut grato me animo erga

Deum

Deum offendam, an ut fratri satisfacerem de damno dato? Respondet Servator: *Si munus tuum attuleris ad altare, & illic memineris fratrem tuum habere aliquid contra te, Omitte illic munus tuum coram altare, & abi, primùm reconciliator fratri tuo, & tunc ubi veneris offer munus tuum*, Mat. 5. 23, 24. quod si damni vicino facta prius sunt resarcienda quam Gratia summo Deo pro infinitis beneficiis reddi debeat, certè Gratia homini debita nulla ratione innocentiæ præferenda videbitur.

Hic etiam ponitur casus à Musonio Philosophorum inter acutissimos. *Nemo*, inquit, *illum inobedientem appellaverit, qui patrem avarum habens ab eo furari, aut deposito fraudare quempiam jussus, non exequitur imperata. Annon putas aliquos esse patres qui filiis suis talia imperent? Ego certè quendam novi adeò sceleratum, ut filii, quem formosum habebat, pulchritudinem vendere ausus fuerit. Quod si hic adolescentulus à patre venditus, & missus ad turpe facinus contradixerit, neq; iverit, an potiùs eum inobedientem, aut castum & sobrium esse dicemus? Itaque sive patris sive magistratus seu Domini præceptis quis non obsequens fuerit, nequaquam inobediens est, uti etiam neque injustè neque perperam facit: Verum ille duntaxat immoriger est, qui benè honestèque utiliterque imperata negligit, & non obtemperat. Quamobrem & parentibus suis tum demum aliquis obedit, cum sponte facit quæ ipsi rectè jusserint.* Stobæus 5. 77.

Satis est etiam secundum Naturæ insitam hominibus justitiam quod habet Apollonius Tyanæus, ὁ τὴν δικαίαν ἀμοιβὴν τῆς εὐεργεσίας καὶ τῆς εὐποιΐας ἀντάξιον ἀποδιδοὺς οὐκ ἐκ τοῦ ἰκανῶς τινα δρᾷ, ὀφείλει ταῦτα παρέχειν. *Euseb: præp. E. lib. 4. cap. 14.*

Multi

Multi sunt qui cupidi splendoris & gloriæ eripiunt aliis quod aliis largiantur: Hique arbitrantur se beneficos in Amicos suos visum iri si locupletent eos quacunque ratione; id autem tantum abest ab officio, ut nihil possit officio magis esse contrarium. Videndum est igitur ut ea liberalitate utamur quæ prosit Amicis, Noceat nemini: Quare L. Syllæ & Caii Cæsaris pecuniarum translatio à justis Dominis ad alienos non debet Liberalis videri: Cicero 1. de offic.

N. 7. *Annon lædendus alter, ut aliis benefiat vel liberis, consanguineis, vel ignotis? ad q.* 10, 11, 12, 25, 31, 42.

Rectissime videtur à Cicerone dictum. *Qui aliis nocent ut in alios liberales sint in eadem sunt injustitia ac si ipsi in rem suam alienam convertant.* Offi. 1. Certe sive liberi sint, seu cognati sive ignoti, in confesso est minorem ad eos quam ad nosmet esse obligationē: si igitur procurando ignoti aut prolis suæ bono quis alii nocuerit, non minus peccat quam si sui causâ tantundem faceret.

N. 8. *Quod fides quomodocunq; data directè contra expressum aliquod naturæ dictamen nulla ratione obligare quempiam possit.*

Hoc sine controversia Naturæ est interdictum, Ne quid paciscamur directè contra quæcunque ipsius placita, si quid ita pactum fuerit, ne ratum habeamus. Quisquis igitur promiserit se dehinc injuriis daturum operam, Ingratum aut Fœdifragum fore; sui curam omnino sepositurum ἀσωρρον τὸ, regulam de Vulgari

gari caritate vili habiturum, inutiliter promisit, nec potest se ad exequenda hujusmodi promissa obligare. Quid enim? Nihil cogitari potest stultius quam à Naturà homini leges ita dari, ut facillimè per ejusmodi promissa tolli possint & penitus abrogari. Hæc ipsa est res, de quâ queri videtur Servator. *Matt.* 15. & *Marci* 7. Judæorum seniores judicio esse corruptos: *Deus*, inquit, *mandavit, dicens, Honora patrem tuum & matrem: Vos autem dicitis, Quicunque dixerit Patri aut Matri, Donum est, quocunque à me juvari possis, Insons erit: & nequaquam honoravit Patrem ejus aut Matrem: Sic irritum fecistis mandatum Dei per Traditionem vestram.* Absurdæ eos arguit audaciæ, quod aliquid penes se esse, quò Mandata Dei tollerentur, crederent.

Formulæ hujus Voti apud Grotium in Notis ad *Matt.* 15. extant tales: 1 *Quicquid paravero de illo non comedet pater meus quicquam:* ex Codice Nehardin & Maimonide. 2. *Sacrum erit quicquid paravero in futurum ad os patris:* ex libro Caph. Nacal. 3 *Quicquid paravero patri meo sacratum esto: Qui sic vovit non potest irritum facere votum:* ex R. Nissim. *Frequens enim fuit*, ut ibidem habet Annotator, *Judæis, ut non voto tantum sed & jurejurando se obstringerent, ne huic aut illi benefacerent; quod tum ex Hebræorum Magistris discimus, tum ex Philone, cujus hæc verba sunt notatu ad hanc rem digna:* Εἰσὶ δὲ οἱ τὴν φύσιν ἄμικτοι καὶ ἀκοινώνητοι δι' ὑπερβολὴν μισανθρωπίας γεγονότες, ἢ καὶ ὑπ' ὀργῆς οἷα χαλεπῆς δεσποίνης ἐκβιασθέντες, ὅρκῳ τὴν ἀγριότητα πιστοῦνται τῶν ἠθῶν, ὅτι τινὲς οὐ φασιν ὁμοτράπεζον, ἢ ὁμορόφιον ἕξειν, τὸν δεῖνα, ἢ πάλιν τῷ ΔΕΙΝΙ ΜΗ ῬΕΞΕΙΝ ὨΦΕΛΕΙΑΝ τινα, ἢ παρ' ἐκείνου τινὰ λήψεσθαι καὶ μέχρι τελευτῆς. *Quod si is qui tale votum nuncupasset, postea immutatâ voluntate largiri aliquid vellet* τῷ δεῖνι,

Sacerdotes,

Sacerdotes, quorum magna pars erant Pharisæi, rem ex Voti lege ærario vindicabant: Notabile est quod Tyrii, cùm vetarent τὺς ξενικοὺς ὅρκυς, speciatim nominarunt τὸν ὅρκον καλέμενον κορβᾶν. Hæc Grotio autore.

Plene quid de ejusmodi Votis, juramentis, vel fide quoquo modo pactâ, quæ talem contineat causam, ipse sentiat, explicat Doctissimus juxta atque Optimus Sandersonus de Juram. obl. Præl. 3. §. 7. *Plurimos*, inquit, *videas, quos nulla officii conscientia ad rectè agendum compuleris, juramenti tamen religione ita constrictos teneri, ut quod malo consilio juratum est, ad id ipsum implendum pessimo errore se putent ex juramenti vinculo obligatos. Atqui apertâ ratione constat, nec rei illicitæ quatenus illicita est ullam esse obligationem, nec rem malam ullam vim accipere à juramento:*

Sæpe plerique constringunt se jurisjurandi Sacramento, ut cum ipsi cognoverunt promittendum non fuisse, Sacramenti tamē contemplatione faciunt quod spospondeunt. *Amb.* 1. *de off.* 12.

Et juravit illicitè & perseveravit injustè &c. *Bern. ep.* 219.

Impia est promissio quæ scelere adimpletur. 2 æ 2 æ *qu.* 4. *c. in malis.*

Et Sect. 8. *Si*, inquit, *quis juraret occidere patrem, natum infantem exponere, adulteram dictis loco & horâ convenire, aut cum aliis conjuraret in societatem furti, latrocinii, fraudis, aut alterius cujusvis, quæ sunt peccata admissionis; vel si juraret patrem senem & egenum non alere, pauperibus eleemosynas non erogare* &c. *quæ sunt peccata omissionis adversus præcepta secundæ Tabulæ: In his & istiusmodi rebus, simpliciter & universim illicitis, ex omnium consensu etiam simpliciter & universim obtinet hypothesis: Nullam esse posse ex voto, promisso, juramento, vel aliunde obligationem:* Hujusmodi pacta, vota, promissiones turpem procul-

dubio causam continent; contra bonos mores sunt; certè multo magis morum improbitate & turpitudine abundant hæc, quàm quæ vulgo in jure contra bonos mores & turpem causam continentia dicuntur pacta, quæ tamen nullo modo sunt observanda. ff. de pactis l.sumus 17. §. 4 & l.alia. 14. §.1. ff. de soluto Mat.

Imò leges ipsæ quarum vigor in conventione consensus & pacto Civium constat, contra Naturæ seu præcepta summi numinis factæ nihil valent; nec pariunt quamcunque obligationem; juxta quod in legibus nostratibus imprimis jurisconsulti statuunt. *Si qua*, inquiunt, *reperta sit consuetudo aliqua generalis, vel sit etiam statutum*; (id est Constitutio autoritate Regis, Procerum, & Plebis facta) *fiat Legi Dei repugnans, puta si cautum sit, Ne quis Eleemosynam quomodocunque indigentibus erogaret, statutum illud seu Consuetudo Nulla esset.* **Doctor and Student** lib. 1. Chap.6.

N. 9. *An Fides Innocentiæ præferenda? ad q.* 7. 13.

Promissis potius abrenuntiare quàm lædere innocentes, Naturæ certè in hominum cordibus est rescriptum. Quis conspirationis Catilinariæ correos impietatis potuisset arguere, si à tam immani facinore etiam post fidem datam, descivissent, & satorem sartoremq; scelerũ reliquissent destitutum? Si quem eorum qui in vitam *Pauli* conjurati narrantur *Act.* 23. 21. pœnituisset instituti, suasque sibi sanguine innoxio pollui manus noluisset, an à quoquam hoc ei inhonestum censeretur, quod recusaverit parricidarum machinationibus ulterius uti? Impiumne censebitur latronibus confœderatam fidem rescindere? A nemine, quantum scio, quod ita communi omnium judicio est παράδοξον, defenditur. Ne cinterest, an qui

fidem dederit, ante eam initam sciverit ejus præstationi secuturam injuriam, annon sciverit; Posteriori, in specie damnatur Herodis scil. Tetrarchæ factum cujus historia Matt. 14. Extat *is saltatriculæ ex fratre nepti gratiam facturus, juravit ei se daturum, quicquid peteret: petiit illa rem iniquissimam; hem his innocentis & indemnati amputatum in patina caput. Rex fieri jussit διὰ τοὺς ὅρκους καὶ τοὺς συνανακειμένους. Esto* (jubet Sandersonus de Juramenti obligatione præl. 3. Sect. 16.) *hoc nobis exemplum in cautelam; & meminerimus Juramentum sic indefinitè prolatum cum suâ justâ exceptione tamen semper esse intelligendum.*

N. 10. *An Fides Gratitudini præferenda? ad q.14.20.*

Imprimis hoc à Natura censuimus præcipi, ne quis paciscatur quicquam directè contra Naturæ placitum quodcunque; adeo servari non oportebit hujusmodi pactum. *Hoc si modo mihi dederis; quamvis in posterum facile potero gratum me exhibere, nullus tamen exhibebo.*

Sin verò ita ineatur, ut pacto sit consequens hujusmodi indigentia, quæ impedimentum est, ne gratias benè merenti possim retribuere: aut illa provideri potuit, aut non potuit indigentia. Si non possit, impossibilitas à peccato excusat; atque ad pactum consistit obligatio; actusque gratitudinis alia, si possit esse, captanda est occasio: Si possit provideri, peccavit paciscens quod præ negligentiâ suâ eo devenit res, ne possit in omnibus à se Naturæ satisfieri: Manet tamen obligatio ad fidem juxta exigentiam pacti præstandam. Ratio cur credam me in hoc casu sic obstringi, hæc est: quod in omnibus, quantum ex historiâ assequor, gentibus habentur rata, quæ etiam his conse-

quentibus fiunt pacta; nec exceptiones hujusmodi opponi usquam legimus, Non debeo quod pactus sum præstare, quoniam consequens esset Patrem meum aut amicum indigere. Certè hujus alicubi in naturâ extaret exceptionis vestigium, si beneficia amicorum conventiones quascunque irritas facerent.

Sed quomodo à peccato liberabitur, qui suam ita diminuit potentiam? Resp. non per violationem juris ejus qui cum contrahente bonâ fide contraxit, neque enim illi incumbebat malas ex alterius parte perpendere consequentias: sed per satisfactionem si fieri possit; sin minus, peccato ex negligentiâ orto adhuc continebitur.

N. 11. *An sui amori præferenda sit Fides? ad. q. 2.15.*

Nihil certè philautiæ postposita valere possunt pacta, nulli in vita communi usui inservire, cùm postea quisq; eâ uti libertate in rebus suis procurandis explendisque desideriis quâ ante pactam fidem poterat, adhuc possit: nec cuiquam deficere exceptionem esset possibile, cùm hæc sufficeret aliter placere. Non reddam, inquiet Titius, mutuum; quia usui mihi est; Pretium tibi pro empto numerare nolo, retinendis enim pecuniis delector; Quod promisi nullus unquam effectum dabo; quippe incommodum est; ac Commodis cedere oportet Fidem. Longè aliter profecto in definiendo honesto à Gentilibus est judicatum. *Fides*, (ut supra Seneca) *nullo corrumpitur præmio: Ure*, inquit, *cæde*, *occide*, *non prodam.* Ep. 88.

Ad Carthaginem rediit Regulus, cùm neque ignorabat se ad crudelissimum hostem atque exquisita supplicia proficisci, quod fidem servandam putabat. Cicero off. 3. & de Germanis relatum est, eos vincula servitutemque

que pati potius quam Fidei violationem: Marcus Antoninus, *μὴ τιμήσῃς*, præcipit, *ποτὲ ὡς συμφέρον σεαυτοῦ ὃ ἀναγκάσει σέ ποτε τὴν πίστιν παραβῆναι, τὴν αἰδῶ ἐγκαταλιπεῖν. κλ.* *Nihil unquam pretio pro utili habeas, quod eò te adigat ut fidem fallas, modestiam deseras* &c. lib. 3. §. 7.

Sanderson. prælect. 2. Sect. 3. de juramenti obligat. in illud psalmi. 15. 1, 4. *Quis habitabit in Tabernaculo Domini? Qui juravit in malum, & non mutabit, id est, inquit, qui postquam se juramento obligavit, maluit vel cum magno suo damno præstare quod juravit, quàm alicujus temporalis commodi intuitu datam fidem violare.*

N. 12. *An Caritati in Prolem, Consanguineos, & obvenientes quosque præferenda sit Fides?* ad q. 16. 17, 18, 26, 32.

Quæ si philautiæ præferenda sit, multo magis caritati in prolem aut in vulgus anteferri debet; nec à quopiam, quantum scio, extat quicquam hac in re controversum.

N. 13. *Quid in iis casibus agendum sit, cùm per Fidem rescissam nulli ex una parte noxa fiat, ex altera vel gratitudini suive amori, vel ei quæ vulgaris dicitur caritati, vel omnibus simul consultum esse possit.*

Respondeo, in hujusmodi casibus, ubi præsumitur non esse noxa, agi deberi cum contrahente ad rescindendam fidem, quem credibile est actus illos, qui sui nihil intersunt, non difficulter remissurum; imò contra naturam peccat (quæ jubet, ut aliis alii in indifferentibus negotiis & molestiam non creantibus inserviamus)

viamus) eo revera existente rerum statu, si remittere detrectaret. Verum non ita nimium faciles simus oportet, in hac præsumptione scil: non committi noxam. Sane unusquisque quid sua sibi interest, optime cognoscere recte judicatur: adeoque an remittenda sit obligatio, quâ quis sibi devincitur rectissimè discernere: ita ut nihil consultius esse possit, quàm ab eo ipso remissionem datam expectare etiam proprio consensu obsignatam, aut saltem firmissimis rationibus creditam.

Nec aliâ ratione admitto illud Tullii off. 1. ubi dicit *ea non servanda esse promissa quæ tibi magis sunt inutilia, quàm ei cui promiseris commoda.* Ita quippe interpretor: Non statim esse hæc servanda, verùm agendum imprimis de remissione, ut si quo modo fieri possit ad æqualitatem (ut aiunt Jureconsulti) omnia reducantur; neque enim nisi ex præsuppositâ remissione tolli ex pacto obligationem adhuc constat.

N. 14. *Caritas in Consanguineos à prole diversos quo ordine inter cætera Naturæ placita habeatur.* ad q. 5, 11, 17, 23, 29, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42.

Si amori liberorum & à liberis descendentium naturaliter hoc officium postponatur, iis etiam quæ amore liberorum potiora sunt, postponi illud est necesse.

In hoc autem non Jureconsulti solum (quod tamen hi unanimiter faciunt) sed & tota consentit hominum, quod sciam, Natio, & usus rerumpub. confirmat, consanguineos proli, descendenti scil. lineæ, debere naturâ instigante posthaberi. Testimonia quæ supra existentiæ obligationis hujusce astruendæ inserviunt, ordinem etiam positum Naturæ esse consentaneum uberrime demonstant. Præ-

Præponi autem vulgari caritati hanc quæ in propinquos est, exinde claret, quod alias in nihilum hæc redigeretur obligatio. Cognati enim si posthabendi fuerint, vel etiam, si simul cum ignotis censeantur, quæ sanguinis privilegia, quod remanet jus, si quis poterit interpretari, habebitur mihi Oedipus. In successionibus autem ab intestato apud Græcos, Romanos, & omnes, quod sciam, gentes potior est, eratque antiquitus consanguineorum etiam non descendentium quàm vulgi conditio. Consanguineos autem voco propinquos ejusdem sanguinis.

N. 15. *Quod Proli præ Ignotis benefaciendum sit. ad q. 30. 35.*

Quod talis in filios στοργὴ, quæ facilè eos vulgo præferat, in omnium sine hæsitatione animis sit & ut honestissima approbetur, nemo unquam dubitavit, & ex usu successionum ab intestato, & testimoniis citatis possit confirmari; imo neque ii quibus in scirpo nodum quærere est consuetum, hic hærere videntur; quæstionibus igitur 30ª & 35ᵗª determinandis longâ commentatione non est opus.

N. 16. *An Vulgaris Liberalitas Philautiæ postponenda? ad 6. 34.*

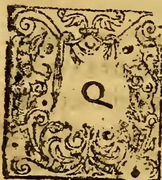
Postponi vulgarem liberalitatem deberi Sui amori, intelligi satis potest ex additâ ubique limitatione, Communicandum scil. esse in iis quæ accipienti sunt utilia, danti non molesta; atque ex illis quæ vulgo solent fieri instantiis, Lumen nempe dare de lumine, Non prohibere aquam profluentem, Erranti monstrare viam *&c.*

C A P.

CAP. XIII.

De Comparatione singularium cum semetipsis Placitorum.

N. 1. *Placitum de innocentiâ primum, quartumque de sui amore nullam pati secum comparationem.*

QUI nec Titium nec Mævium lædere debet, frustra, cui parcendum magis, aut uter alteri sit præferendus, quærit. Neque dicat quis contingere posse, ut impossibile sit aliter fieri, quàm ut à se aut Titius aut Mævius lædatur: Cui enim in proclivi est mori, non difficulter is possit actiones suas ita regere & procurare, ne cujuspiam innocentis rem deteriom redda t.

Cumque singula nullam patiantur cum seipsis comparationem: ea cum de sui amore quæstio sit, institui nulla ratione potest, nisi quispiam rationem quâ seipsum sibi vel anteferre vel post habere possit cognoverit.

N. 2. *Ad placitum de fide.*

§. 1.

Q. *An prius pactum semper præferendum sit?*

Nisi prius pactum semper potius sit, penes unumquemque

quemque foret obligationes quaſcunque civiles per contrarias denuo pactiones ad libitum diſſolvere; quo nihil unquam abſurdius cogitari poſſit. Quod de juramento dixit Sanderſonus, *Habere ſcil. vim obligatoriam, ſed conſtructivam tantum, non item deſtructivam, & poſſe inducere novam obligationem ubi nulla fuit, vel confirmare eam quæ præfuit, ſed non poſſe tollere eam quam invenit, aut aliam ei repugnantem ſuperinducere,* prius & potius contractibus pactiſque conventis quam juramento convenit: Ex juramento enim obligatio non naſcitur, ſed factæ per fidem datam obligationi exinde fit quod ſolenniter & explicite Deus teſtis & vindex facti conſtituitur. Et ratio, quam ſolers optimè reddit Theologus, contractibus ad amuſſim convenit. *Ratio*, inquit, *eſt, quia per omnem obligationem jus alteri accreſcit; quiſquis enim obligatur, alteri obligatur; & iniquiſſimum videtur, ut per merum, actum puta pactum vel Juramentum unius, lædatur jus alterius, ſine ipſius conſenſu.* Sanderſ. Prælect. 2. §. 11. Et apud omnes paſſim eſt receptum, neminem quicquam promittere debere priori alicui promiſſo contradictorium: actus autem contra juſtitiam perpetratus novum jus perpetranti non acquirit: Omnes enim peræque leges hoc abſurdiſſimum judicarunt, ut quis ex delicto ſuo conditionem ſuam meliorem faceret. Quæſtioni autem quâ ratione cum eo agendum ſit, qui bonâ fide & ſine prioris pacti ſuſpicione perversè paciſcenti credidit, & fidem ejus eſt ſecutus, ita ut de rebus ſuis ſic diſpoſuerit, quo ex non præſtitâ obligatione neceſſe ſit eum damnum incurrere: Reſp. neque fidem imprimis datam poſtponi deberi, nec iniqua conditio bonæ fidei promiſſario inferri. Quatenus enim Titio nocitum ſit quod promiſſis ſtare non poterit Mævius, eatenus Mævius ad damna innocen-

ti

ti resarcienda, ut in cæteris noxæ speciebus, certissimè teneri videtur. §.2.

Hinc fit quod cum lex communis omnium conventio sit, pactum ei contrarium non valeat. *Ait Prætor, Pacta conventa, quæ neque dolo malo, neque adversus leges, plebiscita, Senatus consulta, edicta principum, neque cui eorum fraus fiat, facta erunt, servabo*, ff. De pactis l.7. §.7. *& Generaliter*, inquit, *quoties pactu à jure communi remotum est; servari hic non oportet: & Marcellus scribit, si stipulatio sit interposita de his, pro quibus pacisci non licet; servanda non est, sed omnino rescindenda.* Ejusmodi pactorum species omnes recensere longū esset. Illud convenire non potest, ne de moribus agatur vel plus vel minus exigatur: ne publica coercitio privatâ pactione tollatur. Item ne illa quidem pacta servanda sunt, ne ob res donatas vel amotas ageretur: Quia altero pacto ad furandum mulieres invitantur, altero jus civile impugnatur. *Et si convenerit ne ob impensas necessarias ageretur, pactum non est servandum; quia tales impensæ dotem ipso ure minuunt.* ff. De pactis Dotalibus l. 5. *De die reddendæ dotis hoc juris est, non licere ita pacisci, ut mulieris conditio deterior fiat*, ff. eod. l. 14. Adde speciem juris elegantem ff. eod. l. 17. Atticilinus. Non invenusta igitur dotalium pactorum divisio quam tulit, l. 12. §.5. Paulus: *Ex pactis*, inquit, *conventis quæ ante nuptias, vel post nuptias interponi solent, alia ad voluntatem pertinent; alia ad jus, veluti quando dos petatur: quemadmodum reddatur: in quibus non semper voluntas contrahentium servatur.* Ratio à Gothofredo in annot. ponitur, *Quia* scil. *pacta hujusmodi intercedunt in iis quæ civili jure finita sunt ne fierent.*

Cumque inter omnes constet fragile esse & infirmum minoribus consilium, multorum insidiis expositum

tum & captionibus, *ff. De Minorib. l.* 1. Voluit lex ne pactis stare cogeretur: si igitur XXV. annis minor, emerit aliquid, aut vendiderit, si in societate u coierit, vel acceperit mutuam pecuniam, ex contractibus tamen in suum præjudicium non obligatur. *ff. eodem, l. ait Prætor* 7. §. 1. verum ei eo quod Prætor statuit modo succurri oportet.

Si item convenerit ne omnino in societate bonorum divisio fieret, hanc tamen conventionem firmam manere noluit lex, utpote sibi contrariam: ipsa quippe lex statuit, commune esse dividendum *ff. De communi dividendo l.* 14. §. 2. *&* §. 4.

Lex jussit, ne nudâ conventione quicquam transferretur, talesque promissiones, utpote sine causa, existentes, temerarias haberi: cum proinde commune placitum fuerit, ne hujusmodi obtinerent pacta, ex consensu fit ne possint obligare: qui consensus cùm prior fuerit, jure potior merito censetur.

Multæ sunt causæ, cur Legum latores juris arbitri talibus in casibus vel tali modo atque ratione pacta omnino fieri, & facta vim obtinere vetuerint. Neque tamen nobis semper est necesse causas has habere perspectas: Prohibita enim esse sufficit. Omniumque jam, ex quo facta est publica constitutio, una hæc est ratio, cur obligatoria non sint, quod consentire nequivimus in ea, cum legibus, id est, conventioni civium communi sint contraria, in qua noster etiam rectè implicari consensus creditur.

N. 3. *Ad placitum de Gratitudine.*

§. 1.

Impossibilitas rependendi benevolentiæ officia minus benevolo, nisi per omissionem retributionis faciendæ magis

gis benevolo, jus dat, ne eâ manente impossibilitate, ei qui minus erat benevolus retributio fiat: sin dividi possint benevolentiæ officia, maximè benevolo plurimum rependi debet.

Servator. Petrus. Duo erant debitores cuidam creditori: Alter quingentos debebat denarios, alter vero quinquaginta. Creditor utrisque, cum solvendo non essent, totum æs remisit: quæritur, uter horum plus diliget? Respondit Simon. *Iste certè cui plus gratis est remissum.* Approbavit Dominus responsum, & in muliere peccatrice idem contigisse affirmat: *Multum scil. eam dilexisse, quod multa ei fuerint gratis condonata*, Luc. 8. 41. &c. En gradum obligationis à magnitudine beneficii æstimatum.

Cicero. *Acceptorum beneficiorum sunt delectus habendi, nec dubium quin maximo cuique plurimum debeatur; in quo tamen imprimis, quo quisque studio, benevolentiâ, fecerit, ponderandum.* Addit enim Cicero, *Temerè collata non æquè esse magna habenda, ac quæ considerate & constanter deferuntur*, Off. 1.

Musonius. Nobilis extat circa hanc exceptionem casus apud Musonium: *Pater*, inquit, *tuus philosophiâ tibi interdicit; at Jupiter communis hominum Deumque pater jubet ac hortatur; præceptum enim & lex ejus jubet hominem justum esse, probum, beneficum, temperantem, magnanimum; dolores ac voluptates superare, ab omni invidiâ, fraude, insidiisq; purum esse: in summâ bonum esse hominem lex divina præcipit; bonum autem & Philosophum esse non differunt. Ergo cùm patri obediendo hominem secuturus sis, philosophando autem Jovem, sine dubio philosophandum tibi est potius quam non.*

§. 2.

Animadvertendum hic etiam, quod supra conclusi,

magnitudinem

magnitudinem benevolentiæ æstimari debere ex eo quod quis amici causâ seipsum abnegaverit. Qui enim ex hoc genere sunt amici, aliis quibuscunque sine dispendio aut periculo suo benefacientibus sunt anteferendi: Potiores autem in hac classe sunt, qui in majoribus damnis & periculis suorum causa lubenter sunt constituti.

In secunda classe, ubi non tam animus quàm beneficium ejusque moles in examen venit; & post sui amorem incipit officium, illius potior est conditio, qui in plurimis amicum bonis & majoribus auxerit, vel, quod eodem recidit, à miseriis redemerit, vel debita remiserit.

§. 3.

Impossibilitas rependendi benevolentiæ signa minus benevolo, nisi gratiæ potiori debitæ aliquandiu differantur, jus facit ut potiori amico debita retributio seu Ἀντιχάρις aliquandiu protrahatur, si modo postea debitum reddi possit ἀντίδωρον.

Titium puta amicum jam statim, nisi ei succurretur, in extremo vitæ esse periculo; tueri amicum potes, sed cum alios habeas intimiores; quæritur an non imprimis plurimum benefacientibus sit retribuendū, Titio etiamsi jam extremum periclitante posthabito? Resp. Cicero 1. De off. *In referendâ gratiâ, si cætera paria sint, hoc maxime officii esse, ut quisque maxime opis indigeat, ita ei potissimum opitulari, quod contra fit à plerisque; à quo enim plurimum sperant, etiamsi ille his non egeat, tamen ei potissimum inserviunt.* Et ratio est, quod momentum gratiarum reddendarum non definiit Natura, reddendas tamen definiit.

N. 4.

N. 4. *Ad Placitum de φιλοτεκνίᾳ.*

§. 1. *An ex Naturâ fiat, quod Liberorum alii aliis præferantur?*

Nulla omnino est, quantum jam scio, ratio, nulla argumenti vis, quâ probari possit, majores natu liberos cæteris præferri deberi. Esto hæc apud nos jam ex Normanicâ victoriâ consuetudo, esto communis Lex: neque Naturalis affectus, nec ratio id cogit. Quod ad affectum attinet, nihil certius quàm parentes sæpius juniores, posthabitis majoribus, maximè deperire, & teneriori esse in eos amore. Solem negat, hoc quisquis inficiatur. Ratio unica, cur summa rerum in uno locaretur, est Nominis & Familiæ honestior conservatio. Non jam quam honorificum sit, ut è liberis alii dominium gerant, alii mendicent, disputo; assero potius Famam generis & Familiæ honestatem æquè defensam fore; si junior aut medius aut quisquam à seniore alter ad hæreditatem ex asse proveniret, multo autem facilius & certius, si majoris spei juvenis eo dignitatis & rei familiaris provehatur. Quid enim cum ratione sperari poterit; si quando prodigum aut stultum contigerit ob Nativitatis prærogativam sortiri, quod nimis crebrò contigit, hæreditatem? Concidit etiam ex seniorum, quâ prelatione Meriti honor & respectus; nemo parentes demereri anxie contendet, cum Mercedem nequeat non desperare; Nullum habebit locum proverbialis illa apud nos paræncsis, **Do best and have best**, *Faxis potiora, potiora habessis*: si alia ferè non spectetur quàm fortuitæ Nativitatis prioritas. Nemo certè, nisi cui mentem exemit Jupiter, in Naturam peccasse Romanos credet, quibus in usu erat, ut par fieret liberorum conditio: admittebantur

enim

enim ex æquo in parentis intestati bona, ut patet legenti quæ hac de re in Institutis Novellisque & Doctoribus in loca luce sunt clariora. Hæc autem ipsa consuetudo quæ per tot annos apud nos obtinuit, ita revera sine ratione veteribus Cantii incolis videbatur, ut eousque recusatum sit conquestoris dominium, donec hoc iis indultum est, ut suo jure deinceps ut prius uterentur, quo jus erat, ut ad filios ex æquo secundum capita deveniret hæreditas; quo etiam jure Magna Cantii pars ad hunc usque diem, sine admissione seniorum in terras defuncti, utitur, idque sine omni læsæ conscientiæ scrupulo. Jureconsulti nostrates istum succedendi modum Gabel-kinde nuncuparunt. *In Agro Cantii* (ut habet Litletonus titulo de Villenage lib. 2. Sect. 210. *ubi terræ & tenementa jure* Gabel-kinde *tenentur juxta consuetudinem & Usum memoriam omnem hominum excedentem, proles Mascula hæreditatem in æquas partes divisam possidet. Quam quidem consuetudinem obtinere par est, cum rationi consentanea sit: Unusquisque enim post-genitorum non minus est Generosus quam Major Natu filius, aliusque forsan in majus conscenderet decus & Familiæ honorē, si quid illi à majoribus fuerit relictum: sin secus, credibile est minus eum fore auctum.* Ratio à Coko commentatore in locum ex Poetâ apponitur.

Haud facilè emergunt, quorum Virtutibus obstat. Res angusta domi. Nec in Cantio duntaxat sub ditione Britannica obtinuit hic mos, verùm & aliis Angliæ locis, in Wallia item & Hibernia; ut videre est titulo Parceners by Custom. Littletonus cum Coko Sect. 265. Quid? & non nihili est faciendum, quod apud illos etiam, qui majores natu masculos cæteris præferre consuerunt, fæminis primogenitis non ita sit consultum, quarum omnes ex æquo cohæredes lex

fore

fore constituit, & breve (quod vocant) de partitione faciendâ hac in causâ subministrat, nisi speciali loci alicujus jure à generali derogetur. Porro si ex quorundam consuetudine jus Naturæ posset argui, erit ratio, cur juniores cæteris præferantur. In quibusdam enim etiam apud nos Oppidis, ut notat Littletonus, si quis prole masculâ numerosâ existens moriatur, junior natu filius tenementa omnia jure hæreditario possidebit, quæ in illo oppido patris aliquando erant per vim consuetudinis **Burg English** nuncupatæ. Littletonus **tenures** Sect. 165. and 211.

N. 5. *Ad placitum de στοργαῖς in consanguineos.*

§. 1. *Quod homini liberum sit, deficiente linea descendente, quemlibet cognatorum cuilibet præferre.*

Naturam humanam ita liquet esse comparatam, ut prolem & à prole descendentes magni faciant, cæterisque sive cognatis sive agnatis (nisi per accidens aliud præ ingratitudine ab iis demeritum sit) semper præponant.

In cæteris, ut verum fatear, nulla mihi ex Naturâ suppetit regula, cur alium alii sanguinis ratione præferam. Nihil frequentius occurrit quàm ut fratrum filii ipsis præponantur fratribus, quàm ut nepos filii, filio. Nunc Fæminarum nunc Marium potior in legatis conditio. E consobrinis huic magnam rei familiaris partem, illi ne hilum dari, quotidiani est usus. Quid plura? Nihil est hujusmodi, quod non sine omni scrupulo facere pro arbitrio videntur homines.

Summa igitur est, Consanguineos Vulgo, nisi permagna comperiatur in necessitatibus inæqualitas, semper in beneficiis præferri: Eos tamen inter se, (Gnatos, *Et natos natorum & qui nascuntur ab illis*-- excipio

cipio prorsus) non tantum sanguinis ratione habere discriminis, ut dignum sit quod à naturâ observetur, ut aliorum aliis postpositis potior fiat conditio. Si quem autem, quod utplurimum contingit; ut ei præ cæteris benefiat, eligimus, is est, aut qui ex propriâ in nos benevolentiâ maximè de nobis meruit, aut cui credibile est beneficium; quòd bonus, & sapiens, & frugi sit, maximè fore proficuum, aut per quem alteri alicui aliâ fortasse ratione Naturæ placito possimus satisfacere.

§. 2.

Propinquorum non descendentium an alii aliis ordinis aut gradus ratione præferendi?

Hoc moris inter Romanos fuisse ut propinqui iis præferrentur, qui nullâ ejusmodi necessitudine erant conjuncti, inde constat, quòd ubi nulla extabat voluntas testatoris, ex intestato ad propinquos devolvebatur hæreditas.

Cùm autem prope immensus aliquando sit consanguineorum numerus, variique tam cognationis quàm agnationis gradus, uter alii sit præferendus, vel an omnes ex æquo jaceant, ita ut par sit omnium è naturâ conditio, merito dubitatur.

Satis dilucidum est quod habet Imperator Inst. de grad. cognationum §. ult. *Repetitis*, inquit, *omnibus quæ tradidimus, apparet non semper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, paritèr ad hæreditatem vocari; eoq; amplius nè eum quidem qui proximior sit cognatus, semper potiorem esse. Cùm enim prima causa sit suorum hæredum, & eorum quos inter suos numeramus: apparet pronepotem vel abnepotem defuncti potiorem, quàm fratrem aut patrem matrémve defuncti: cum alioquin pater quidem & mater primum cognationis gradum obtineant, frater verò secundum, pronepos*

autem sit tertio cognationis gradu, & abnepos quarto, amotis quoque suis hæredibus, agnatus qui integrum jus habet agnationis, etiamsi longissimo gradu sit, plerumque potior habetur, quàm proximior cognatus, nam patri nepos vel pronepos avunculo vel matertera præfertur.

Grotius de Jure Belli lib. 2. cap. 7. §. 10. cùm statuisset hæreditatem secundum Naturæ jus ad proximum generis pertinere, §. proximo, necesse habuit, se ad hunc modum interpretari. *Hæc quæ diximus quanquam naturali æquitati maximè sunt consentanea, non sunt tamen jure naturæ necessaria, ac proinde ex diversis causis voluntatem humanam moventibus variari solent, pactis, legibus, moribus. Qui subitionem in locum nonnullis gradibus admittunt, in aliis non admittunt: alibi distinguunt unde bona veniant, alibi id insuper habent: est ubi primogeniti plus post genitis ferunt, ut apud Hebræos, est ubi inter se æquantur: Est ubi agnatorum habetur ratio, est ubi cognati quilibet cum agnatis tantundem ferunt: Etiam sexus alicubi momentum habet, alicubi non habet; & alibi cognationis ratio habetur intra propriores gradus, alibi longius extenditur, &c.*

N. 6. *Ad placitum de Humanitate.*

§. 1.

Si plures occurrant egentes, æquè omnes ignoti, neque possit quis singulis opem ferre; eorum maximè indigentibus succurri par est. Sin æquè etiam comperiantur indigi, nihil, quod Naturam attinet, interest, quibus se benigniorem exhibeat. Ciceronis etiam est illud: *In collocando beneficio, si cætera paria sint, hoc maximè officii est, ut quisque maximè opis indigeat*

geat, ei potissimum opitulari. de Off.1.

§. 2.

Si qui obveniunt opum aut operis indigi, quorum alii aliis sint honestioris vitæ & meliorum morum, ipsa probitas qui eâ utuntur, cæteris reddit potiores. Quod enim homini probo benefit, humani generis cedit bono: omnia quippe ad Fines à Natura institutos, quæ sua sunt, disponit. Homini compertæ nequitiæ, si quicquam erogandum sit, eo fine conferri debet, ut ad bonam frugem reducatur, & cavendum est ne ineptis ad hanc rem utamur mediis; ne de collatis bonis arma sibi comparet improbus in moratiores convertenda, aut quoque modo in illicitis nec honestis expensis abutatur erogatis. Si ignotus occurrat, nec adsint turpitudinis tecmeria, adhibenda est (cum non difficile sit adjumentum dare) Humana charitas. Sæpius fiet ut probum juves; sin minus, speciosa tamen est Virtus & Magneti simile quiddam possidere videtur: ferreos enim hominum animos ad se allicit, & pulchris sæpius exemplaribus conspecta, quos non invenit, fecit meliores.

N. 7. *Ut secundum virtutem perfectissimam & Morum integritatem vivatur quæ cura adhibenda.*

Rescribit optimè ad Atticum Cicero lib. 13. Ep. 20. *Curandum esse idque in omni vitâ* (non per vices solum & intervalla) *que* Oq; *à recta conscientia transversum unguem non oportere discedere*; & si difficiles positi hic, quoties sui amori occurrunt, videantur casus, majori idcirco diligentiâ providere virum bonum decet, ne omnino in eas conjiciatur angustias quibus exequi aliud sine alio omisso non possit officium. Dubitat

quis quid faciendum ei qui vitam suam tueri nequit, nisi per necem vicino inferendam: prudens igitur eo magis cavebit, ne omnino in hunc deveniat statum. Stultus enim quisquis se in eum conjecit, & imprudentiæ pœnas merito luit, si ab occurrente deijciatur. Nec facile quemquam Tyrannus sine damno suo in hanc necessitatem possit cogere; sin cogatur quis, simile quid patietur pristinis in Ecclesiâ doctrinæ Christianæ testibus, qui jussi se polluere turpiter aut ignis incurrere tormenta, pœnam magis quam peccatum eligebant. In hoc incumbat prudens ne eo labatur, quo statu positus non possit sibi, aut suis, aut ignotis benefacere, sine innocentium incommodo, fidei violatione, aut ingratitudinis actibus, omniaq; officia justo ordine sine cujuscunque omissione exequi. Sed studeat se in ea rerum statione defendere, qua possit plurimis maximeque amicis, proli item & consanguineis sanguineque disjunctis sine alterius officii omissione prodesse.

Cui vero præ sua negligentia deest opportunitas ad actus aliquos secundum hæc naturæ placita exercendos, in culpâ is est, quod non eam adhibuit, quæ maxima erat possibilis, diligentiã, ne facultas ei deficeret ad illud agendum quod Natura ut pulchrum & decorum suadet.

Hecatonem Rhodium discipulum Panætii video, inquit Cicero, *in iis libris quos de officiis scripsit Q. Tuberoni dicere: Sapientis esse nihil contra mores, leges, instituta facientem, habere rationem rei familiaris: neque enim solum nobis divites esse volumus, sed liberis, propinquis, amicis, maximeque reipublicæ*, Cicero de Off. 3

Innocentia sola optimam in posteum spem animo præbet unicum vitæ solamen, vir sanæ mentis ad id imprimis pecunias esse utiles judicabit, ut quicquid vel Deo vo-

verit, vel homini promiserit, aliterve debuerit, impleat, neque ob paupertatem adducatur, aut mentiri cuiquam, aut ulla in re defraudare : pecuniæ namque referendæ sun- ad justitiam, justitia ad vitæ alterius præmium. Hæc habet à Platone excerpta ex plurimis gravibusque præceptis Marsil. Ficin. in dialogum. 1 Platonis de rep: Et Apostoli preceptum ad Thessalonicenses est 1 Thess. 4.9, 10. *In amore fraterno magis magisque abundate, & ambitiose contendite quieti esse & res agere vestras operantes propriis manibus, ut vos geratis* εὐσχημόνως *erga erga externos, & nullius indigeatis*: Voluit Apostolus suos ab omni pleonexia, & injuria immunes v. 4. 5, 6, 12. ne autem ad injurias provocarentur, illud suasit, ut ex propria industia eum sibi compararent statum quo nullius indi,gerentur eo melius pie & honestè vivi ab eis possit.

CAP. XII.

Quibus modis tollitur obligatio.

N. 1. De generibus modorum quibus tollitur obligatio: quod solutio debiti primus modus sit.

Uod de verborum obligatione verè aureum Pomponius scripsit. ff. de solution. Et liberat. l. verborum 107. id omni obligationi accommodatissimum censui, eum scilicèt *naturaliter aut civiliter* perimi posse.

1. *Naturalitèr veluti solutione*, cum naturalis fiat præstatio debiti, *aut natâ solutionis impossibilitate, veluti cum res quæ præstari debuit sine culpâ debitoris in rebus humanis esse desiit.*

2. *Civiliter ut acceptatione*, & cæteris modis quorum vis potissimum in remissione voluntariâ aliquo saltem modo significata consistit. Sed cũ verâ solutione obligationem tolli nemo unquam contradixit, frustrà ratio, autoritas, & Juris usus urgeretur,, nisi quis velit ut eum imitarer Jurisconsultum qui plurimis paginis multâ tàm olei quàm operæ impensâ ex testimoniis juris Civilis, & Canonici probare, Mortem esse omnibus communem, nec evitari posse, contendit.

N. 2.

N. 2. *Quod Impossibilitas facti modus etiam sit, quo tollitur ad factum obligatio, judicia I. Ctorum & Gentilium.*

Sententia Jurisconsultorum communis est nullà eum culpâ esse implicitum, qui non liberâ voluntate sed ex coactione quicquam perpetravit; nec quenquam teneri ad ea præstanda quæ ipsi sunt impossibilia: idque positis jure casibus liquido constat. Lex est; [a] Si Dominus sciat servum suum noxam committere tenetur in solidum (*i*) ad plenum & integram totius litis æstimationem; [b] Senatusconsulto Silaniano cautum erat ut Dominis subvenirent servi: [c] at neque lex vult Dominum teneri ad præstandam litis æstimationem, si quando penes eum non sit ut factum prohiberet, nec [d] senatusconsultum servum obligat ad tuendum Dominum, cùm ad id minimè valuerit. Hinc natæ Juris, quæ ad hos & cæteros quoscunque hujusmodi casus extenduntur, regulæ: [e] *Culpâ caret qui scit, sed prohibere non potest*; [f] *Nullum crimen patitur is, qui non prohibet, cùm prohibere non possit*: Hinc natum enim jus de furiosis, amore correptis, ebriis, dormientibus, infantibus, irâ commotis, qui omnes licet atrociora facinora commiserint, eatenus tamen pœnâ immunes sunt, quatenus actiones eorum involuntariæ sunt repertæ, & ex necessitate morbi aut naturæ dimanantes. [g] Furiosus igitur qui leges latas animad-

a l. 2 ff. de noxalib. *b* ff. De Sen. Silan. l. 1. *c* ff de nox. act. l. 4. in delictis serv: & Bronchorst in ff. de reg. jur. l. 50. *d* ff. de SCto Silan. l. siquis 3. in init: Decius de reg. juris in l. 50. *e* ff. de reg. jur. l. 50. *f* ff. eod. leg. 109. *g* ff. ad l. Aquil. l. sed si quemcunque. §. 2. & l. Divus ff. de officio præsid. & in c. aliquos 15. q. 1. Et Andreas Gailus pract. observ. lib. 2. observ. 110. §. 20.

vertere

vertere non potuit, nec ita compos mentis erat ut prudenter se in actionibus gereret, si nullis, lucidis, quod ajunt, intervallis uteretur quibus possit legem recognoscere, & animum actionesque ad amussim hanc conformare, stulta licet, imo alias injusta, impia, horrida perpetraverit, licet [h] paterno sanguine manus imbuisset (ita ut ordinariè post virgarum verbera culeo, viperâ, & cæteris ad notabilem parricidæ pœnam exquisitis dignus censeretur) impunitus tamen jure fuit; Nec legem videtur eum violasse, quæ furiosis non est lata, nec posse injuriam facere, ut & ipsa [i] legis verba præ se ferunt. I Si autem lucida habeat intervalla, ut possit aliqua perficere eorum quæ lex jussit [k] eatenus tenetur quatenus potuit & non præstitit, eatenus excusatur quatenus non potuit, quæ non præstitit. De amore correptis, si corrivales morte multaverint, ita à [l] Doctissimis sancitur, Ne homicidii rei statuantur, qui violento animi motu, non deliberatâ animi voluntate, qui passione cui resisti non potuit, non electione eos occiderint: hac ex parte verò judicia amore correptis rarius favent, quia rariores sunt casus in quibus passio deliberationem non sinat. De Ebrio sic statuit lex. [m] Si quis non ex proposito aut de industria, sed vini ignorata vi deceptus inebrietur, & ita hac ratione mente cadat, & nulla supersit deliberandi facultas aut rectum vitæ gerendæ consilium, hominem licet occiderit, pœnâ tamen ordinariâ non punietur, quia non potuit rebus sic stantibus

h l. pœna parricidii. 8. §. 2. ff. ad l. Pomp. de par. *i* l. illud relatum 3. §. 1. ff de injuriis. *k* Jason in l. patre furioso num. 39. ff de his quæ sunt sui vel al. juris *l* Jul. Clarus in d. §. fin. q. 60. num. 10. & Tiraquel. in tr. de pœnis causa 4. per totam ut citat And. Gailus ubi sum. pra §. 23. *m* ff. de re militari l. 8. omne delictum. §. qui se Gailus ubi supra. §. 24.

sibi

sibi moderari. [n] Dormiens item si homicidium commiserit, non tamen pœna homicidii plectitur, cùm huic malo prævenire non possit. Idem eadem ratione de [o] Infante occisore obtinet, & de Viro [p] injuria & contumelia subita in iræ violentiam provocato; quin & cæteri similiter omnes quacunque actione deprehensi ob impotentiam naturæ natam, non acquisitam, eatenus excusantur, quatenus malum hoc impedire impotes reperti sunt. Et generaliter hæ obtinent juris regulæ. [q] *Impossibilium nulla est obligatio.* [r] *Ea quæ dari impossibilia sunt vel quæ in rerum natura non sunt pro non adjectis habentur.* [s] *In ultimis voluntatibus adjecta conditio impossibilis non vitiat actum, sed ipsa conditio vitiatur, & pro non adjecta habetur, salva manente institutione aut legato. Quippe Regula est: Quod nullius esse potest, id ut alicujus fieret, nulla obligatio valet efficere.* In stipulationibus idem obtinet: Nam ut habet Ulpianus: [t] *Si homo mortuus est, sisti non potest, imo neque punitur qui non sistit; pœna enim rei impossibilis non committitur.* [u] Et in condictione ob causam dati, *Si sub causa aliquid detur impossibili, conditio habetur pro non scriptâ, atque adeo datum condici non potest.*

A Wingato etiam Municipalis apud nos juris hæ recensentur Regulæ. *Ultra posse non est esse.* Max. 23. *Lex non cogit ad impossibilia, sed impotentia excusat Legem.* Max. 156. *In actionibus veniam facit Lex ubi faciendis adfuit Necessitas.* Max. 110. **Tract of the reason of the Common Law.**

---

n Tiraquel. causa 5. per totum Bart. in l. ut vim ff. de just. & jure, & Gailus ubi sup. §. 30. *o* l. infans ff. ad l. Cornel. de sic Gailus. 5. §. 31. *p* Dd. in l. si non conviciis C de injuriis & Gail. ubi sup. §. 31. *q* ff de reg. Juris leg. 185. *r* ff. eodem. l. 135. *s* Bronchorst. in reg. juris 182. *t* ff. de Verb obl. l. 69. *u* Vultejus Jurisprud. Rom. lib. 2. c. 8.

Hine

Hinc fit quod officia fere sub conditione possibilitatis solent ab Autoribus præcipi. [a] *Qui non defendit alium cum potest, tam est in vitio, quam si parentes, patriam aut amicos deserat.* [b] *Qui non vetat peccare, cum possit, jubet.* [c] Δυναμένῳ δὴ ἀνταποδοτέον τὴν ἀξίαν ὧν ἔπαθε. *Illi qui potest hoc incumbit, ut pro dignitate acceptorum retribuat:* [d] Cui simile illud Ciceronis, *Non reddere bono viro non licet, si modo id facere possit* &c.

[e] Aristoteles malitiam omnem omneque peccatum voluntarium concludit, nec à coactione Naturæ aut Fortunæ provenire; hoc enim pro indubitatæ veritatis axiomate apud eum supponitur, Nihil eorum quæ prohiberi non possunt esse culpandum. Argumentationem, quemadmodum ipse eam expressit, licet paulo sit prolixior, attexam. Ὅσων πράξεων ἄνθρωπός ἐστιν ἀρχὴ καὶ κύριος, φανερὸν ὅτι ἐνδέχεται, γίνεσθαι καὶ μὴ, καὶ ὅτι ἐφ' αὐτῷ ταῦτ' ἐστὶ γίνεσθαι καὶ μὴ, ὧν γε κύριός ἐστι τοῦ εἶναι καὶ τοῦ μὴ εἶναι. Ὅσα δὲ ἐφ' αὐτῷ ἐστὶ ποιεῖν ἢ μὴ ποιεῖν, αἴτιος τούτων οὗτός ἐστι, καὶ ὅσων αἴτιος ἐφ' αὐτῷ. Ἐπεὶ δ' ἥτε ἀρετὴ καὶ ἡ κακία, καὶ τὰ ἀπ' αὐτῶν ἔργα, τὰ μὲν ἐπαινετὰ, τὰ δὲ ψεκτὰ, (ψέγεται γὰρ καὶ ἐπαινεῖται οὐ διὰ τὰ ἐξ ἀνάγκης ἢ τύχης, ἢ φύσεως ὑπάρχοντα, ἀλλ' ὅσων αὐτοὶ αἴτιοι ἐσμέν· ὅσων γὰρ ἄλλος αἴτιος ἐκεῖνος καὶ τὸν ψόγον καὶ τὸν ἔπαινον ἔχει) δῆλον ὅτι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία περὶ ταῦτ' ἐστιν, ὧν αὐτὸς αἴτιος καὶ ἀρχὴ τῶν πράξεων. ληπτέον ἄρα ποίων αὐτὸς αἴτιος καὶ ἀρχὴ πράξεων. πάντες μὲν δὴ ὁμολογοῦμεν, ὅσα μὲν ἑκούσια καὶ κατὰ προαίρεσιν τὴν ἑκάστου ἐκεῖνον αἴτιον εἶναι, ὅσα δὲ ἀκούσια οὐκ αὐτὸν αἴτιον. *Quarumcunque actionem homo principium ac Dominus constituitur, ea patet posse fieri & posse non fieri, & quod in illius sit po-*

a Cicero 1 off. *b* Senec. in Troa. *c* Arist. Ethic. l. 8. c. 13.
d Cicero de off. lib. 1. *e* Arist. Eudemior lib. 2. c. 6.

testate

testate ut fiant vel non fiant, utputa quorum ipse Dominus est, ut sint vel ut non sint: Et illorum, quotquot sunt in ejus potestate, ut faciat vel non faciat, causa is est; & quorumcunque est causa ea in ipsius (sunt) potestate. Quoniam igitur virtus & vitium & quæ ab illis sunt effecta alia quidem laude digna sunt, alia vituperatione: (Vituperantur autem & laudantur non propter ea quæ ex necessitate, aut fortuna, aut natura existunt, sed propter ea quorum ipsi nos causæ existimus: quorum verò alius quis est causa, ille & vituperium & laudem habet) manifestum est, quod virtus & vitium versetur circa eas actiones, quarum quisque est causa & principium. Quocirca despiciendum qualium actionum ipse (homo) est causa & principium. Omnes enim confitemur, quot sunt voluntaria & secundum cujusque electionem facta, illorum quemque esse causam, quot vero involuntaria, illorum non eum esse causam. Aristoteles hominem earum actionum esse causam quas non impedire potuit, in quibus nulla erat electio, aut voluntas, quasque penes se non habuit ut faceret vel manus contineret. Et in conclusione libri illud sibi assumit, quod τὰ ἀκούσια αἰσχρὰ καὶ κακὰ, οὐ ψεκτὰ, οὐδὲ τἀγαθὰ ἐπαινετὰ ἀλλὰ τὰ ἑκούσια· ἔτι πάντας ἐπαινοῦμεν καὶ ψέγομεν εἰς τὴν προαίρεσιν βλέποντες μᾶλλον, ἢ εἰς τὰ ἔργα. *Involuntaria mala licet & turpia (alias) non sunt vituperio digna, neque bona laudes merentur sed voluntaria (bona:) Adhac omnes laudamus & vituperamus electionem magis considerantes quam effecta.* Tandem objectionem solvit quæ proponi poterat hoc modo: Cur igitur sententiam non fert judex secundum affectum & voluntatem, sed actum, si voluntas sola in reatu sit, & in tantum quisque nocens in quantum voluntas à recto defecerit? Διὰ τὸ, inquit, οὐ ῥᾴδιον εἶναι ἰδεῖν τὴν προαίρεσιν ὁποία τις, διὰ ταῦτα ἐκ τῶν ἔργων ἀναγκαζόμεθα κρίνειν ὁποῖός τις. *Quia non facile*

Arist. Eudemior. lib. 2. c. ult. ad fin.

facile est Electionem cujusmodi sit perspicere, idcirco ex operibus judicari qualis quisque sit necessum habemus.

N. 3. *De Impossibilitate conditionatâ.*

De simplici impossibilitate dictis attexere etiam aliquid de impossibilitate conditionata, opportunum erit, quamvis supra in capite de officiorum comparatione quicquid hic dixero confirmatum jam est. Regulas tamen attexere non gravabimur.

1. Tollitur Obligatio ad operationes juxta secundum naturæ placitum faciendas, si impossibile sit eas præstari nisi per violationem primi.

2. Tollitur obligatio ad operationes tertii placiti, si impossibile sit eas præstari nisi per violationem primi vel secundi.

3. Tollitur obligatio ad actus juxta quartum placitum efformandos, quoties præstari nequeunt nisi per violationem primi, secundi, vel tertii.

4. Tollitur obligatio ad quintum Naturæ placitum, quoties observari non possit sine violatione primi, secundi, tertii, vel quarti.

5. Tollitur obligatio ad operationes juxta sextum, si non possint præstari aliàs quàm per violatum primum, secundum, tertium, quartum, vel quintum Naturæ placitum.

6. Tollitur Obligatio ad actiones quascunque secundum septimum Naturæ placitum, quoties præstari & exequi nequeunt nisi per violationem superius positorum.

7. Et quoties comparatio fit in eodem placito, ubi dignius indigniori officit, ut utrumq; præstari nequeat officium, ea impossibilitas efficit ne ad indignius eo instanti

ſtanti exequendum teneatur: Sed de his uberius, diſtinctius, & confirmatius in ſuperioribus capitibus eſt dictum.

Num. 4. *Quod tertia exceptio ſeu excuſationis vel obligationem auferendi modus generalis ſit Renuntiatio, vel juris Remiſſio facta ab iis, quorum intereſt obligatio.*

Si omnes, quorum intereſt ut is præſtetur actus qui ex obligatione debetur, in illud conſentiant nè præſtetur, non injuſtus cenſetur qui non præſtitit: Non enim amplius debetur jus cui jam eſt renunciatum. Innocentis jus diximus, ut à nemine lædatur; Emptoris ut quod emit, poſſit poſſidere; Patris ut alimoniam à liberis accipiat; Meiipſius ut me tuear & defendam &ca. ſimiliter. Nihil autem magis rationi naturali eſt conſentaneũ, ut inquiunt J:Cti, quàm ut voluntas Domini res ſuas in alium transferre volentis habeatur rata. Neque jura minus poſſunt quam res ipſæ corporales alienari. Jus Titio eſt ut aëre utatur libero etiam ex Vicini prædio, veluti cum ſervitus ei imponitur; Tunc enim hoc adeptus videtur Titius ne jus ſit Vicino, ſe invito, altius ædificare, atque ita minuere lumina ædificiorum ejus. *ff. de Servit. prædiorum urban. l. lumen.* Vel ſi a eam ad conculcationem fructuum ædificaverit, jus habere poſſit ut vento ex proximi prædiis utatur libero, & nemini liceat vel ædificando, arboreſve ſerendo, vel tale aliquid aggrediendo ventum illum prævertere. *Cod. eod. l. cum talis* §. 1. Quis tamen injuſtum dicet ut contra fiat, cùm Titius jus ſuum remiſerit? Hæreditates, Uſus, Uſusfructus, quæ res incorporales & jura ob Imperatore audiunt *Inſt. de reb. corporalib. &*

incorporalib. recuſari tamen ita & remitti poſſint, ut aliis juſtè accedant. Ita etiam & in omni jure ſe habet res cujus è natura eſt origo: Jus indemnitatis, ita enim loquar, remittere Innocens poteſt; idque crebrò fit quoties abſolutum & ſupremum dominium conſtituitur, quæ & αὐτοκρατὴς & ἀνυπεύθυνος βασίλεια audit: ſubditi enim omnes hoc Principi ſine omni conditione, ejuſve viciſſim obligatione jus remittunt, Fortunas, vitaſque ſuas ejus bonitati dicam, an voluntati, non fidei (neque enim παμβασιλεὺς Fidem ſubditis viciſſim dat) committunt: Qui ſi innocentem malo voluerit afficere, non quidem de injuriâ queri poterit, cùm jus quod prius competebat, nè à Principe damnum pateretur, remiſerit. Imò etiam in rep. mixti dominii hoc aliquando contingit, aut ſaltem nihil impedit quo minus poſſit contingere. Si enim à legitimo Parliamento lata fuerit lex, ſi quis LL. Doctor Londinum petierit, Capital eſto: non injuſtè ſe morte multari cauſare poteſt. Ratio eſt, quod conſenſu ſuo legiſlativam potentiam Parliamento confirmavit. Et plurimi certe ſunt in omni rep. leges quarũ rigor non aliâs quam ex conſenſu hoc (Lex enim omnis eſt Populi pactum) poſſit defendi. Licentia apud Spartiatas data, imò & apud Ægyptios (ut ſupra memoratum) ut res ab innocente Vicino ſurreptæ, ſi modo leges de furto facto obſerventur, lucrò furum adeóque innocentium damno cederent. Non igitur queri de injuria poſſunt, quibus amiſſæ res, cùm ex communi hoc contractu fiat. Fidejuſſores criminum & pœnarum alienarum ſuſceptores, imo Obſides ipſi omnes innocui ex pacto ſolum capitis evadunt rei. Zaleucus injuriam non eſt paſſus, cùm altero ſe carere oculo voluerit. Sinenſes non patiuntur, quoties terga in verbera & pœnam vendentes

eam,

eam, quam aliàs non meruere, sentiunt? Generalis omnium hæc est Ratio, Quod *Volenti non fiat injuria:* quodque de remissione per novationem dicit Ulpianus *ff. de novat. l.* 1. non minus de purâ remissione naturaliter obtinet. *Illud*, inquit, *non interest, qualis præcessit obligatio, utrum naturalis, an civilis, an honoraria; utrum verbis, an re, an consensu: qualiscunque igitur obligatio sit, novari verbis potest.* Quæritur apud Justinianum, an *si quis conscribendo instrumento, sese confessus fuerit, Non usurum fore præscriptione, ea tamen uti possit?* Respondet Imperator *eum qui hoc pactus est, non debere adversus suam conventionem venire. Si enim & ipso prætoris edicto pacta conventa, quæ neque contra leges neque dolo malo inita sunt, omnimodo observanda sunt, quare & in hac causâ pacta non valeant, cum alia sit regula juris antiqui, Omnes licentiam habere his, quæ pro se introducta sunt, renuntiare?* Cod. de Pactis lege si quis in conscribendo: 29. Quam regulam mutatis paulum solummodo verborum apicibus sic Julianus profert: *Unicuique licet contemnere hæc quæ pro se introducta sunt.* ff. de minorib. leg. si judex. 41. Triphoninus idem agnoscit jus: *Cuique enim licere* pronuntiat, *sui juris persecutionem, aut spem futuræ perseptionis, deteriorem constituere* ff. de pactis l. 46. ad finem.

Liquidissimum est quod habet Imperator de modo auferendi obligationem ex contractu Inst. quibus modis tollitur oblig. §. ult. *Eæ obligationes quæ consensu contrahuntur, contrariâ voluntate dissolvuntur. Nam si Titius & Sejus inter se consenserint, ut fundum Tusculanum emptum Sejus haberet centum aureis; deinde re nondum secutâ* (id est, neque pretio soluto, neque fundo tradito) *placuerit inter eos ut discederetur ab ea emptione & venditione, invicem liberantur. Idem est*

in

in conductione & locatione & in omnibus contractibus qui ex consensu descendunt.

Per consensum etiam quot tolli solebant obligationum genera ex vi acceptilationis Aquilianæ videri potest. *Quicquid enim mihi ex quacunque causâ (contractu vel quasi, ex maleficio vel quasi, aliove quopiam modo) Titium dare, facere oportet, oportebitve, præsens, in diemve, aut sub conditione, quarumcunque actionum mihi cum Titio actio est:* (sive sit cum eo tanquam filio pro alimonia, sive cum Venditore pro re empta, aliave ex causa, nihil interest) *quacunque adversus eum mihi petitio, vel adversus eum persecutio est, eritve, quodve Titius meum habet, tenet, possidet, dolove malo fecit quo minus possideat*, illud, inquam, totum possum per Aquilianam stipulationem remittere, ut videre est, ex formulâ remissionis *Inst. eod.* §. 2. Remissio autem per hanc acceptilationem nihil minus quam solutionem requirebat: definitur enim imaginaria solutio, *Inst. eod.* §. 1. & ficta crebro apud J.Ctos audit: notabile enim satis est, quod habet Ulpianus ff. de acceptilatione l. si accepto. 19. §. 1. *Inter acceptilationem & Apocham hoc interest, quod acceptilatione omni modo liberatio contingit, licet pecunia soluta non sit, Apocha non alias quam si pecunia soluta sit.* Hinc annotat Gothofredus in locum: *Acceptilationi non posse opponi exceptionem pecuniæ non numeratæ*: Formula igitur illa Inst. quibus modis tollitur §. 1. *Habesne acceptum? Habeo*: vel Græcè ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβὼν idem, sonat atque si quis dixerit, Perinde habeo ac si accepissem abs te, vera solutione: de quâ formulæ interpretatione nisi nullus restaret dubitandi locus, ex alterius formulæ comparatione confirmari poterat. Extat autem ff. de acceptilatione l. 7: Sane: *Accepta facis decem?* ille respondet *Facio*: Quin &

juris apud nos municipalis hæ apud Wingatum statuuntr Regulæ: *Consensus tollit errorem.* Max. 121. *Quilibet potest renuntiare juri per se introducto.* 123. *Volenti non fit injuria* 122. *Omnis Ratihabitio retrotrahitur, & mandato seu licentiæ æquiparatur.* 124. **Tract of the reason of the Common Law.**

Aristoteles de Morib. lib. 5. c. 11. definit ita injuriam, Ἀδικεῖν ἐστὶ τὸ βλάπτειν παρὰ τὴν τοῦ πάσχοντος βούλησιν· βλάπτεται μὲν οὖν τις ἑκὼν, ἀδικεῖται δ' οὐδεὶς ἑκών. *Injuriâ afficere idem esse atque lædere contra læsi voluntatem: Damno enim afficitur quis etiam sponte suâ (seu volens damnum quod patitur) Nemo autem volens injuria afficitur.* Exempla etiam habet philosophus quibus confirmetur Axiôma: primum de incontinenti, qui quamvis sibi nocuerit præ malâ electione, nondum tamen injustus censebitur. Secundum de Glauco apud Homerum χρύσεα χαλκείων ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων permutante, aut quocunque alio modo qui quamvis prodigâ largitione aut pacto rem familiarem bonaque sua possit diminuere, nihilo magis tamen injurius sit, quòd ἐφ' αὐτῷ ἐστι τὸ διδόναι *in ejus sit potestate qui dat, dare vel non dare prout libuerit:* Concludit igitur περὶ μὲν οὖν τὸ ἀδικεῖσθαι, ὅτι οὐχ ἑκούσιον, δῆλον.

Crellius Eth. Arist. part. 2. c. 18. Aristotelem κατὰ πόδα ferè sequitur, volenti enim posse fieri injuriam negat, *quia hoc ipso injuria revera esse desineret: Nam eo ipso, dum hic vult damnum perpeti ab altero, de jure suo remittit, ac sic alter nihil revera contra jus ipsius facit. Injuria est damnum à sciente prudente illatum, tum demum cum nolenti etiam illatum sit.* & quæst. 3. concludit, Neminem sibi ipsi posse facere injuriam, hac ratione, *quia quisquis sibi damnum infert,*

 volens

volens infert, quisquis autem patitur, nolens patitur, adeoq; simul esset nolens & volens.

Eademque ferè commentatus est Gassendus ad Moralem philosophiam Epicuri *in pag.*88. *Lib.* 10. *Laert.* ubi egregium etiam illud Aristotelis *Eth. lib.* 5. *c.*12. citat, & sic transferre voluit. *Si quis in rerum distributione minus accipiat quam sibi debeatur, ut viri moderati solent facere, non posse eum queri factam sibi injuriam (& commutans quidem præsertim jacturam cum gloriâ aut cum eo quod honestum est simpliciter)* ὥστε οὐκ ἀδικεῖται ἀλλὰ βλάπτεται, *adeo ut non injuria sed damno solum afficiatur.*

N. 5. *Quo pacto fieri possit, ut qui naturaliter juri possit renuntiare, ita tamen civiliter obligetur, ut illud non facere valeat?*

Certè ex conventione seu contractu illud fieri possit; cumque Lex se habeat ut Civium contractus, ex ipsa Lege. Ita se vivo penes Titium est ut possit jura sua remittere, & res in alium transferre; nihil tamen impedit, quo minus ex consensu conventio fiat, ne illa remittantur. Si quis igitur promiserit se juri non esse renuntiaturum, nequit is invito promissario à promisso recedere: Quodque conventum est partes utrasque ex promisso obligat. Quæsito proinde an juxta leges Civiles ratione qualibet & casibus quibuscunque pasci sci non liceat, nec in pactis possimus rebus nostris renuntiare, respondendum, consequenter est rationem esse quod lege prohibeamur, quæ prima Civium intelligitur conventio impediens nè posterius pactum quodammodo ratum fiat; de pactis enim supra observatum est, prius tempore jure esse potius.

No-

Notabile nihilominus satis est, eas ipsas, quas reperimus in Jure Civili, prohibitiones, in Jure Naturali suum habere, magnâ saltem ex parte, fundamentum, vel scil. quia qui supponitur renuntians, mente caret, adeoque curarore egeat, ut res suas gerat; vel quia ex renuntiatione alteri continget detrimentum; vel alias contra bonos mores eorumque virtutes directe pugnet, ut si quis ideo sua renuntiaret ne cogeretur in parentes esse gratus: cujus rei fidem facere possit vel unica illa Bartoli hac in re distinctio: ad l. si quis num. 3. C. de pactis.

Aut, inquit, *est jus Publicum, & ei non potest quis renuntiare; aut est Jus Privatum, cui quis vult renuntiare; & tunc quandoq; illud continet Privatam utilitatem renuntiantis, & Publicam simul; quandoq; continet utilitatem renuntiantis & cujusdam alterius privati; quandoq; continet utilitatem renuntiantis tantum.*

Primo casu, si quidem utilitas privata potest separari à publicâ, valet renuntiatio quantum ad privatam utilitatem, quantum ad publicam non; si non potest separari non valet.

Secundo casu, cùm continet utilitatem renuntiantis & tertii, & tunc idem est; qui, siquidem possunt separari, valet quantum ad præjudicium renuntiantis, non quantum ad præjudicium tertii.

Tertio casu quando continet privatam utilitatem tantum, tum quandoque illud est introductum specialiter in favorem renuntiantis, quando principaliter in odium alterius & secundario redundat in favorem renuntiantis. Primo casu si quidem favor est introductus propter renuntiantis (puta minoris) imbecillitatem, renuntiatio non valet: Si verò introductum est alias quàm propter imbecillitatem ejus, tunc, si quidem talis renuntiatio esset contra bonos mores, vel inducit aliquem ad delinquendum,

non valet: Sed si non esset contra bonos mores, nec induceret ad delinquendum, tunc renuntiatio valet. Secundo casu, quando jus illud principaliter est inductum in odium alterius, tunc siquidem renuntiatio est causa cur illud odium cesset, valebit: Renuntiatio alias non valeret.

N. 3. *Quod ex hoc principio volenti non fie i injuriam minus rectè ab Hobbesio concludatur, nullam esse posse injustam legem.*

Asserit Malmesburiensis, *De libert. & Necess.* atque alibi non infrequenter, nullam esse posse injustam legem: quia quisque censetur consensu suo legem sibi, cui observandæ tenetur constituere; adeòque impossibile esse, ut justa lex non sit futura, nisi quis sibi possit ipsi esse injurius. Non inficiari audemus Civiles leges, juxta quod à Demosthene est dictum, civium esse pacta, rectèque Aristotelem ad Alexandrum rescripsisse: Νόμος ἐστὶ λόγος ὡρισμένος καθ' ὁμολογίαν κοινὴν πόλεως μηνύων ὡς δεῖ πράττειν ἕκαστα, Rhet. lib. c. 1. modo vox illa ἕκαστα ita limitetur, ne juri naturæ à jure civili fiat præjudicium. Neminem sibiipsi injurium propriè dici posse & nos asserimus; at quid impedit quo minus ejusmodi ineatur pactum, quo aliis à paciscentibus inferatur noxa? Sic senatusconsulto, scito populi, principis placito, aut alia forte ratione inter Romanos statutum extare posset, jus fore rescribens civi Romano Sinenses, Scythas, Tartaros, ad libitum & arbitrium sine quocunque meriti intuitu occidere & jugulare; & mille aliâs rationes sunt, quibus pacisci cives possint in exterorum præjudicium nihil iniqui merentium. Hujusmodi scita neque diffiteor, civiles dici posse leges; neque justas esse consentio:

consentio: Nam neque extendi debet pacti ultra paciscentes obligatio, neque exteros in suum detrimentum consensisse credi par est; neque denique cogitare fas est, Dei optimi maximi humano cordi inscriptum seu Naturæ jus jure civili vel pactionibus quibuscunque posse perimi.

N.7. *Quomodo alii etiam modi, quibus obligationes jure Civili aut Municipali tolli soleant, supra descriptis modis generalibus unice videantur inniti tanquam veris fundamentis, quibus si destituerentur, nihil haberent quo æquitatem suam tueri possint.*

§. 1.

Ex nata solvendi impossibilitate his rationibus tollitur obligatio jure civili.

1. Per capitis diminutionem maximam & mediam: quî enim solvere potest: qui omnibus ita exuitur bonis, ut non possit in possessiones nisi ex postliminio redire?

2. Per interitum speciei debitæ, ipsa enim quæ interiit res, præstari non potest; sin per culpam debitoris intereat species, quatenus præstari potest, restabit adhuc obligatio, quippe succedet in locum præstationis speciei præstatio æstimationis.

3. Per exemptionem rei, quæ præstari debuit ex commercio hominum.

4. Per cessionem, bonorum & juris sui: nihil enim quod solvat habet, qui jus omne suum abdicavit.

5. Per confusionem, confundi enim obligatio dicitur, quoties debitor creditori, vel creditor debitori hæres existit, vel unus utrique; jus verò tale: si hæres pro parte sit, obligatio pro eâ tantum parte jure confusionis tollitur, pro qua defuncto succeditur L.

cum a matre 4. *C. De rei vindicatione. l. 6. C. de hæred. act. sin ex asse*, omnis obligatio tollitur, si modo hæreditatem retineat; impossibile enim est, ut idem cum seipso agat, vel sibi ipsi solvat: cum igitur in omni confusione idem fiat persona quæ debet solvere & cui oportet solvi, ut tollatur obligatio & actio est necesse.

2. Ex remissione per consensum tollitur obligatio jure Civili.

1. Per acceptilationem.

2. Per pactum;de quibus supra in testimoniis ad remissionem spectantibus.

3. Per novationem: ea enim fit cum ex consensu prior tollitur aliquatenus, vel omnino, & nova constituitur obligatio. Sic enim Ulpianus ff. de novat. l. 1. *Novatio est prioris debiti in aliam obligationem vel naturalem vel civilem transfusio atque translatio: Hoc est, cùm ex præcedenti causâ ita nova constituatur, ut prior perimatur: Novatio enim à novo nomen accepit*, &c. Atque huic coincidit delegatio.

4. Per transactionem in ea enim requiritur ut res sit dubia, & is qui creditorem se dixit, & is qui debitorem se negat, aliquid ex jure suo per consensum remittat.

5. Per liberationem:in Testamento legatam, veluti si voluntas creditoris de remittendo debitori obligationem satis indicata fuerit.

6. Per compensationem, in qua hujusmodi supponitur contractus: Remitto decem libras,quibus solvendis tu mihi obligaris, si modo ipse remittes decem libras quibus ego solvendis tibi obligor.Consensus verbis contrahentium vel literis significari possit; verum si non alias, saltem per primarium illum consensum legi datum, ex quâ talis stabilitur per compensationem modus solutionis.

7.Per

7. Per longi temporis præscriptionem, ex qua non alia ratione tollitur obligatio quam ex consensu primario ad legem, quæ non sinit obligationes ultra certum tempus protrahi.

8. Ita etiam per oblationem & obsignationem rei debitæ; hoc enim oportet modo contentus sit creditor, cum legi consenserit, quæ tali solutione creditores jubet esse contentos.

9. Neque aliter per jusjurandum solutio contingit, nisi quia voluit lex, si contingat creditore juramentum deferente, debitorem jurare se non debere, ut creditor agens repelleretur; cui legi consensisse præsumuntur quotquot non exleges se censeri volunt, & juramento liti dijudicandæ deferendo consentiunt.

10. Per exceptionem rei judicatæ: Lege enim in qua communis implicatur populi consensus cautum est ut singulis controversiis singulæ actiones, unusque judicati finis sufficeret, nisi si quis errore deceptus sit: aliter enim modus litium multiplicatus summam atque inexplicabilem faceret difficultatem, maximè si diversa pronuntiarentur. *ff. De exceptione rei Jud. l. singulis.*

Notandum verò, posse contingere, sicut actu etiam jure civili sæpius contigit, ut coincidant hi modi, vel pro tota obligatione tollenda, vel pro aliqua ejus parte: Impossibile enim est, cum in eandem personā jus stipulantis promittentisque devenit, ut solutio fiat, vel actio intendatur, ut supra ostendimus; consensus tamen populi Romani aliquid etiam contulit ad hanc obligationem tollendam: hinc dicit Pomponius *ff. de solution. l. verborum* 107. hac ratione civiliter eam tolli.

Nec importunè ad hoc remissionis caput reducuntur casus, quibus ex humanæ Naturæ cognitione interpretamur homines ea velle quæ ipsorum intersunt, quamvis alia voluntatis signa, quam communis Naturæ sensus non adfuerint expressa.

Cicero, *Incidunt sæpe tempora, cùm ea quæ maximè videntur digna esse justo homine, commutantur fiuntque contraria: ut non reddere depositum, etiamne furioso facere promissum, quæque pertinent ad veritatem & ad fidem, ea interdum negare & non servare sit justum potest etiam accidere; promissum aliquod, & conventum, ut id effici sit inutile, vel ei cui promissum sit, vel ei qui promiserit. Nec promissa igitur servanda sunt, quæ iis sunt quibus promiseris inutilia. Off.* 1. Ratio est, quod communis sit præsumptio, unumquemque velle ea remittere quæ perfecta sibi forent perniciosa.

CAP.

CAP. XV.

De Restitutione seu Noxarum ex Naturæ placitis non observatis natarum reparatione.

Num. 1. *Si cujus peccato contra hæc Naturæ placita vel per damnum datum, fidem læsam, retributionem omissam, affectuum naturalium vel humanitatis neglectum & incuriam, vel contemptum alterius cujuspiam fiat deterior conditio, tenetur peccans id agere ut damnum passus in pristinum restituatur statum, & ne quid ex ipsius culpâ alteri cedat male, procurare.*

Aleficium, inquit Grotius, *hic appellamus culpam omnem, sive in faciendo, sive in non faciendo, pugnantem cum eo quod aut homines communiter, aut pro ratione certæ qualitatis facere debent: Ex tali culpâ obligatio Naturaliter oritur, si damnum datum sit, nempe ut id resarciatur. Damnum à forte demendo dictum est, τὸ ἔλαττον cum quis minus habet suo, sive illud suum ipsi competit ex mera Naturâ, sive accedente facto humano, puta Dominio, aut pacto, aut lege:* Grotius de jure belli lib. 2. c. 17. §. 1, 2. Atque hæc quidem optimè, nisi quod videatur innuere, jus eorum,

rum, quæ dominio aut lege competant, nobis aliud esse quam quod ex pacto tanquam fundamento profluat.

Ad Macedonium de restitutione faciendâ sic Augustinus Ep. 54. rescribit. *Quod autem in Epistola tuâ sequitur, ubi dicis, verum nunc ut mores nostri sunt, & sceleris pœnam cupiunt homines sibi relaxari, & id propter quod scelus admissum est possidere, pessimum hominum genus commemoras, cui pœnitendi medicina omnino non prodest. Si enim res aliena, propter quam peccatum est, cum reddi possit, non redditur, non agitur pœnitentia sed fingitur: Si autem veracitèr agitur, non remittetur peccatum nisi restituatur ablatum.* Et infra, *qui contra jus societatis humanæ furtis, rapinis, calumniis, oppressionibus, invasionibus abstulerit, reddenda potius quam donanda censemus, Zacchæi exemplo.* Nec temere rejiciendum quod a Theologis quibusdam in Zacchæi historiâ observatum est: Servatorem non prius salutarem ejus statum prædicasse quàm audisset hanc factam publicè sponsionem, *Dimidium rerum mearum do pauperibus, & si quid abstuli, quadruplum ejus reddo.* Et acute quidem videtur ab Augustino animadversum, eos non revera μετανοεῖν, sed fingere solum pœnitentiam qui in reparandis noxis hærent: quotquot enim nolunt à se restitui aut resarciri damna, adhuc permanere volunt & continuari nec auferri ab immeritis noxam, & libenter sustinent se, quod animitus ad justitiam conversi non faciunt, in Vicinos injurios. In legibus de Religione apud Ciceronem de legib. 2. sic præcipit Marcus, *Impius ne audeto placare donis iram Deorum; sanctè vota reddunto.* Et in Comment. ad legem infra positam Platonem citat, qui vetat, qua sit mente futurus Deus dubitare, cum vir nemo bonus ab improbo se donari velit. Certè præ

omnibus

omnibus vulgatiſſimum hoc de religione præceptum ἔρδειν ἱερὰ ἁγνῶς καὶ καθαρῶς. Ἔργ. καὶ Ἡμερ. βιβ. α. apud Heſiodum; quæ quidem ita ſoleo ego interpretari: Nefas eſſe injurium antequam juſtus coram hominibus ſit, id eſt, damnum datum reparaverit, adeoque pro injuria ſatisfecerit, veniam rogare aut placare niti Deos. Cæteroquin nemini officium hoc incumberet, cùm extet nullus ſimpliciter aut juſtus aut pius; atque hoc quidem ſenſu ſervatoris juſſum accipere eſt expeditum. Tam enim ad ſacra ἱλαστήρια quam εὐχαριστήρια videtur id pertinere. *Si munus tuũ attuleris ad altare, & illic mẽineris fratrẽ tuum habere aliquid contra te, omitte illic munus tuum coram altari, & abi primum reconciliator fratri tuo, & tunc ubi veneris, offer munus tuum.* Matt. 5. 23, 24. Quantum enim momenti huic reſtitutionis officio coram Deo inſit, ex luculentiſſimo apud Ezechielem textu ipſe per ſpiritum ſuum teſtatur Deus: *Si*, inquit, *improbus a peccato reverſus excercuerit judicium & juſtitiam, pignus item reſtituerit, & rapinam reddiderit, in ſtatutis vitæ ambulaverit, non faciendo iniquitatem omnino, vivet, non morietur.* Ezech. 33. 15.

N. 2. *Quod damni reparatio ſub lege Moſaicâ ab iis, qui in alios noxæ cauſa viſi ſunt, exigebatur, S. S. autoritas.*

Quum altercantibus hominibus percuſſit unus alterum lapide aut pugno, ita ut non mortuus ſit, ſed decumbat in lecto: Si ſurgens ambulaverit foras nixus ſcipione ſuo, tum impunis erit percuſſor: (quantum ad pœnam capitalem) *tantummodo ceßationem ejus* (id eſt, quantum ejus interfuiſſet à quotidiano opere non ceſſaſſe) *reddito & plenam curationem ejus præſtato* Exod. 12. 18 19. *Si*

Si retexerit foveam quis, aut foderit, deinde illam non operuerit; adeoque ceciderit illuc Bos aut Asinus, Dominus ille (scil. foveæ autor) pecuniam restituito Domino illius (scil. bovis) Exod. 21. 33. 34.

Si quis miserit pecus suum, ut pascat in agro alterius optimo agri sui & optimo vineæ suæ rependito. Si egressus ignis invenerit spinas, absumaturque meta frumenti, aut ipsa seges, aut aliquis ager, omnino damnum reparet is, qui fecit ut incendium esset, Exod. 22. 5, 6.

Quùm quispiam peccaverit & fefellerit falsitate contra Jehovam; mentitus contra proximum suum, de deposito, aut de societate, aut de rapto, aut de dolo quo fraudavit contra proximum suum: sive inventa re mentitus erit de illa; aut juraverit de mendacio, de aliquâ re ex omnibus quas facere potest homo peccando in iis: Tum erit quia peccavit & reus est, ut restituat rapinam ipsam quam rapuit, aut ipsam rem dolo interversam, aut depositum ipsum quod apud se depositum fuerat, aut ipsam rem amissam quam invenit, aut de quocunque juraverit per mendacium rependat illud quanti fuerit, & quintam ejus superaddito ei: ei cujus est dato illud in die oblationis pro peccato. Ita expiabit eum sacerdos, &c. Levit. c. 6. ad initium. Adeoque cavit Deus, ne quis ex culpâ suâ lucrum caperet, ut jus fore decreverit deficiente personâ cui restitutio jure affinitatis erat facienda, eam tamen eo casu nihilominus deberi præstari: sacerdotem enim voluit personam læsi sustinere juxta quod Num. 5. 8. extat præceptum: *Restituatur Jehovæ reatus cum quintâ superabundanti.*

N. 3. *De actionibus seu formis a jure præstitutis, juxta quas noxæ ex non præstitis obligationibus ortæ reparari*

rari, & damna inde tam publicè quam privatim data resarciri jure civili consueverunt.

Audivi sæpius à viris jure tam Civili quàm Municipali consultissimis, si non integrum jus, potissimam tamen ejus partem in actionibus describendis, permittendis, prohibendis, limitandis versari. Actiones autem nihil aliud esse quam petitiones secundum jura institutæ, quibus res suas & bona apte recuperant læsi, & injuriam facientes ad damna ex non præstitis obligationibus nata resarcienda adiguntur. Quemadmodum igitur civiles supra citatæ obligationes naturalibus visæ sunt conformes: ita etiam tituli de actionibus ipsi naturam sequi videntur, quæ noxas injuria quacunque aut ἀνομίᾳ factas voluit reparari: Quod non meliùs ostendi possit, quam si singulæ inducantur condictiones, quibus noxas per violationem singulorum naturæ placitorum factas reparari & bona atque interesse de integro restitui jure civili est constitutum.

§. I.

De actionibus ex placito de innocentiâ.

Ex peccato contra Naturæ de Innocentia præceptum maxima oritur condictionum earum pars, quæ ex dictis in jure, sive delictis veris, sive quasi-delictis emanare visæ sunt: quod enim ex hujusmodi delinquentium actibus fiat damnum, supra à me puto satis esse declaratum.

Actiones igitur ad hoc caput pertinent: De Hæresi, Schismate, Apostasiâ ex Imperatorum constitutionibus; de sacrilegio ex l. Juliâ; de sepulchro violato; de crimine læsæ Majestatis & ambitu ex L. Juliâ; condictio item peculatus residuorum & annonæ flagellatæ ex L. item Julia; Plagiatus ex L. Fabia; Homicidii

Homicidii ex L. Cornelia; Parricidij ex L. Pompeiâ; huc etiam pertinet condictio de receptatione & illicitis collegiis, de Prævaricatione, de calumnia ex L. Remnia; de concussione ex edicto de calumniatoribus; de raptu ex L. Julia, ex qua L. de stupro & adulterio etiam agitur; ob expilatam hæreditatem ex senatusconsulto & Oratione D. Marci; Repetundarum ex L. Julia.

Hinc condictio furtiva, hinc servi corrupti actio, & ex illata injuria tam civilis quam criminalis; hinc de vi bonorum raptorum, de damno, injuria dato, item actio albi corrupti, & per vim exempti. v. Vultejum *Jurisp. Rom. lib.* 2. *cap.* 19. Quibus addi possunt condictiones ex delictis impropriis, quas in colendo systemate juris habemus recensitas. *lib. eod. cap.* 20.

Hìc etiam rectè fundamentum sunt nactæ actionum ex interdictis plurimæ. Ita ex interdicto ne quid in loco sacro fiat: Ne quid in via publica itineréve publico, quo ea via idue iter deterius sit vel fiat: Nequid in Flumine publico ripave ejus fiat quo deterior statio vel Navigatio reddatur: Ne quid fiat in Cloacâ publicâ, & si quid in ea factum erit, quo usus ejus deterior sit, ut restituatur: De arboribus cædendis: De reficiendo rivo ne vis fiat: De fonte, lacu, piscinâ, puteo, reficiendis, ne vis fiat, & cæteræ ferè omnes ex interdictis actiones.

§. 2.

De actionibus ex placito de fide.

Longum esset condictiones omnes recensere ex fide ortas, in quibus Vultejus a capite 7. ad decimũ octavũ singulas vel leviter perstringendo est occupatus. Earum series illic videri possit. Aliæ etiam sunt actiones quæ in fide originem possint nancisci. Ita ex interdi-

ctis,

ctis, veluti Salviano de precario, de superficiebus; de migrando; & aliæ forsan nonnullæ. Quot enim ex causis fides data juxta leges falli possit, tot dari actiones (ne quis ex culpâ sua meliorem sibi redderet conditionem) voluit Lex.

Et notandum videtur, quod multæ licet condictiones, quæ ex contractu & quasi-contractu veniant, in jure ijs contradistinguantur, in quibus ex delicto seu maleficio dari actio dicitur: Naturam tamen rerum hanc distinctionem rigide non exigere. In utrisque enim æque videtur delictum. *Grave* quippe *est fidem fallere*, sicut & grave ingratitudinis aut injuriæ esse reum. Neque quæ dicta est ex contractu condictio prius conceditur, quam à fide fuerit recessum, ejusque contigerit violatio. Mitius igitur à lege & clementius aliquantum cum Fidei temeratoribus agi quis dixerit, quibus in simplum solum ut plurimum (dolum enim in depositi causa excipio) erat condemnatio.

§. 3.

De actionibus ex placito de gratitudine.

De Actionibus ingrati. Cujacius in exposit. Novel 78. de dotal. instrum. & manumiss. *Ingrati*, inquit, *in jure duæ tantum sunt actiones, adversus donatarium, & adversus manumissum: nam adversos alios actionibus ingrati, ut quodam loco Seneca ait, ne fora quidem sufficerent.* De actione ingrati adversus manumissum v. *Cod. de libertis & eorum lib. L. ibidem unâquaque Novel. 78. cap. 2. &c.*

De actione adversus donatarium v. *Inst. de donationibus* §. 2. *vers. sciendum 6. de revocandis donationib. l.1. item l. 9. L. 10. eod.*

Actionibus his ingrati annumerari etiam possit ea quæ parenti competit per querelam de inofficioso testamento

ſtamento adverſus filium, qui, cum defuerint in lineâ deſcendenti hæredes, in teſtatione, officii incurius, parentes præterit. *ff. De inofficioſo teſtam. l.* 1. *&* *l.* 15. Item *inſtit. eodem.* §. 1. & alibi in jure paſſim.

§. 4.

Ex placito de Philautia nullæ dantur actiones.

1. Ex ſolius Philautiæ cauſa nulla juſta dari cuiquam potuit actio. Nemo enim eſt, qui ubi ſui ſolius vertitur commodum, non poſſit ſecum diſpenſare, & quod ſibi debetur remittere.

2. Nec opus eſt, ut eo metu cogamur, qua nos affectuum vis maximo propellit impetu.

§. 5.

De actionibus ex naturali affectu profluentibus.

1. Huc pertinet actio de Sodomia ſive ſit extraordinaria, ſive ad L. Juliam pertineat. En L. Pulchram C. ad L. Juliam de adult. L. 31. *Cum vir nubit ut fœmina viris paritura* (ita enim legendum duxi) *quid cupiatur? Ubi ſexus perdidit locum, ubi ſcelus id quod non proficit ſcire, ubi Venus mutatur in alteram formam, ubi amor quæritur, nec videtur, jubemus inſurgere leges, armari jura gladio ultore, ut exquiſitis pœnis ſubdantur infames, qui ſunt vel futuri ſunt rei.*

2. Actio etiam & pœna expoſiti à parente infantis hinc poſſit deduci, de qua frequens in jure mentio.

3. Actio per querelam inofficioſi Teſtamenti, quæ liberis datur, qui ſine cauſa exhæredantur, aut in Teſtamenti factione omittuntur. *ff. De inofficioſo teſtamento Inſtit. eod. Codice eod.*

4. Actiones etiam ex ſimilitudine illius quæ fit per querelam inofficioſi teſtamenti in jure habentur, 1. ex inofficioſâ donatione, cùm liberi per parentum liberalem

talem nimis donationem, dum in vivis erant, factam debito eorum subsidio; id est, legitimâ portione privantur. *Cod. De inofficiosis dotib. l. 2. Ex inofficiosis dotibus*; & competit, cùm mater in fraudem liberorum, id est, ut eos debitis emolumentis spoliet, omnia sua bona vel magnam eorum partem secundo marito dat *Cod: de inoff. dotib.*

§. 7.

De actionibus ex placito de humanitate seu caritate in vulgum debitâ.

Ex hoc placito vix dantur quæ numerari possint ex jure actiones. De minimis legem non cavere ipsa de se fatetur Lex.

In hoc tamen placito non temere quis dixerit originem habere actionem ex interdicto, ne vis ei fiat qui viâ utitur publicâ itinereve publico, *ff. de locis & itinerib. publ.*

2. Ne vis fiat quo minus quis in flumine publico navim, ratem agere, quove minus per ripam onerare, exonerare liceat; item ut per lacum, fossam, stagnum, navigare publicum liceat, *ff. ut in flumine publico.*

3. Ex interdicto de Glande legenda, *ff. de Glande legendâ.*

4. Ne quis impediat quo minus quis ex publico flumine aquam ducat: ex l. *Quo minus ff. de Fluminib.*

N. 3. *De Ratione obligationis ad pœnas subeundas & quomodo alicui jus competat eas, quas debet improbus, pœnas exigere; ubi probatur Rationem hanc naturalem esse & maxime genuinam, quod alias fieri non possit, ne cui ex alterius culpâ sit male, nec ita procurari ut publica res in eundem restitueretur statum,*

tum, quo ante malo exemplo commissa facinora homines fruebantur. De Civili etiam ad pœnas subeundas obligatione.

Hic noxæ merito censetur reus; quisquis, quamvis eam immediate non intulerit, causas tamen sic ad noxam instruxit ut probabilitèr possint nocere. Unusquisq; prospero semper Fortunæ secundatus Favonio improbus, non solùm per se nocet, verùm, quod magni certè faciendum, exempli suiipsius magnetismo alios ad nocendum prolectat : *Dociles imitandis--- Turpibus ac pravis omnes sumus*---Fœcundum est felix scelus, latiusque ferè in hominum animos ejus serpit contages quàm pestis inter corpora. Neque quidem ex tam infaustâ vitiorum propagatione simplex emergit damnum, aliud quippe ipsi ad maleficium corrupto accidit, vel si plures sint (ut semper ferè supponi par est) ipsis quotquot sunt omnibus: quippe qui corrumpuntur, privantur volupi è benefactorũ memoria mentis statu, qua prius frui poterant, neque habent quo tanta animi voluptas in jam innovatâ vivẽdi ratione compensetur. Deinde & aliud est iis illatum damnũ qui quotidie lædi solent ex jam corruptorum maleficiis. Ponamus igitur felicem aliquandiu (si diis placet) maleficum. Fiet, ut quamvis de industria illud non procuret, plures sibi similes ex facinorum pulchrè succedentium contemplatione ipse reddat ; Nova autem proles κακȣ̃ κόρακ☉ κακὸν ὠ̃ον exemplar sequitur, eodem utitur genio & injuriarum studiis exercetur. Si igitur malefeceris & in causâ fueris cur alii ad vitia eadem se componerent ratione, illud imprimis agendum est, ut ipse peccare desinas, deinde ut cæteris à te læsis damna repares, & animos ad injustè agendum quos fecisti promptos, in bonam

bonam reducas frugem, & humaniora componas ſtudia. Sola, quantum ſcio, expedita eſt ratio & felix machina ad demoliendum improbe ſuſceptum conſilium, ut apprehenſio grandioris alicujus mali quàm quod injuriæ lucro poſſit compenſari, & certo conſecuturi deliberanti objiciatur. Hoc appoſitiſſimum ingenium hominis excogitavit remedium, ut à nothâ illâ quam ex delictis capiunt voluptate impii jam facti velle recedere cogantur. Aut igitur neceſſe eſt futurum ut qui malo ſuo exemplo alios in ſcelus provocarunt, ſe grandiori aliquo malo affici ſinant nec pœnis detrectent, ut ita prius ſeducti in frugem redeant; aut neceſſe erit ut damna non reparent jam facta, ſed lædere alios adhuc perſiſtant, ipſi licet ſcelere ulteriori proprias manus non contaminent. Quid enim? venenoſam jam emiſerunt contagiem, quæ niſi reſtinguatur (quo autem alio modo reſtingui poſſit neſcio) ipſa per ſe jam nocet, nec deſinunt eſſe injuriarum rei niſi emanata hæc ex ipſis ſcelerum effluvia reſtinguant. Æquum igitur eſt, ut qui injuriis alios impetebant, per proprium etiam damnum, ne in infinitum ab ipſis cæptum derivatumque excurreret nefas, communitati conſulerent, ipſique ſua potius luerent crimina quam ut his innocentium ſocietates diſtraherentur.

Atque hæc quidem eſt naturalis, quantum ipſe aſſequor, ratio, quâ ita obligatur homo ut pœnam ſubire debeat.

Civilis eſt ex conſenſu ad Legem quæ hujuſmodi pœnam exigit: quam ego ita civilem dixero ut in Natura, ſicut cæteri contractus, fundari minime negem: hac autem vel ſeveriſſimas quæ ſubditis ſeu civibus irrogantur pœnas juſtificari poſſe arbitror. Suppoſito quod pati debeat, ſi quæratur quomodo no-

bis exigendi pœnas jus competat brevi, respondemus: Jus habere unumquemque secundum Naturæ leges ad illud quod Natura non vetuit: Nihil autem ab ea vetari jam supponimus nisi quod hic a me descriptis quodammodo repugnet placitis: nulli autem repugnat qui injurium & Naturæ communis per omnem mundum legumlatricis contemptorem damno afficit. Ex hoc jure propter occisum fratrem seque ea propter maledictum argumentatur adversus seipsum Cainus: *Jam*, inquit, *eo res devenit, ut ab obveniente quopiam occidi* (impune) *possim*, Gen. 4.14.

N. 4. *De Pœnarum in Jure Civili Gradibus ex Inst. de actionib.* §. 21, 22, 23, 24, 25. *& ratione actionum ultra simplum conceptarum; de obligatione item Civili ad pœnas quascunq; juxta leges subeundas.*

§. 21.

Omnes actiones vel in simplum conceptæ sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum: Ulterius autem nulla actio extenditur.

§. 22.

In simplum agitur, veluti ex stipulatione & mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato, & deniq; ex aliis quamplurimis causis, cujusmodi actiones persequendæ rei solius causæ comparatæ sunt sine omni respectu ad pœnam ex quâ publicè morum corruptioni consulitur. In simplo autem intelligitur omne interesse actoris reum ab obligatione non recessisse, quicquid scil. hac ex causa abest actori, aut est absuturum quod alias non abfuisset. Tantum quippe simplo damnatus perdit, quantum sufficere posit præstitum, ut res

in eam æqualitatem reducatur quæ initio erat, & adhuc, si integras servassent obligationes, mansisse est credibile.

§. 23.

In duplum agimus, veluti furti nec manifesti, damni, injuriæ, ex Lege Aquilia, depositi ex quibusdam causis; item servi corrupti: quæ competit in eum cujus hortatu, conciliove, servus alienus fugerit, aut contumax adversus dominum factus est, aut luxuriose vivere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus sit. In qua actione etiam æstimatio earum rerum quas fugiendo servus abstulerit, deducitur. Item ex legato quod venerabilibus locis relictum est.

§. 24.

Tripli verò agimus cum quidam majorem verâ æstimatione quantitatem in libello conventionis inserunt, ut ex hac causa Viatores, id est, Executores litium, ampliorem summam sportularum nomine exigerent: tunc enim id, quod propter eorum causam damnum passus fuerit reus, in triplum ab actore consequetur, ut in hoc triplo etiam simplum, in quo damnum passus est, connumeretur.

§. 25.

Quadrupli autem agitur, veluti furti manifesti; item in eo quod metus causa factum sit, deque ea pecunia quæ in hoc data sit, ut is cui datur calumniæ causa negotium alicui faceret, vel non faceret; Item ex Lege condictitia constitutio oritur in quadruplum condemnationem iis imponens executoribus litium, qui contra nostræ constitutionis normam à reis quicquam exegerint.

Notandum quod in actionibus omnibus in quibus ultra simplum condemnatio fiebat, quicquid ultra à lege requirebatur, ad restitutionem integritatis morum pertinebat modo supra dicto faciendam, & pœnæ nomine exigi solebat, ut videre est §. 18. *Inst. eod,*

Pœna enim in emendationem hominum constituitur. ff. *de pœnis l.* 20. *Plane*, inquit Hopperus, *liquet originem pœnarum à disciplina esse, & ad ejus qui punitur emendationem exemplumque aliorum & malum de medio tollendum pertinere.* de Vera Jurisp. lib. 12. tit. 7. quo pacto judicia publica peragantur.

Legislatorum, quantum ad pœnas attinet, opus est & negotium, ut Finem earum respiciant & tantum à reo prestandum allocent quantum ad damna reparanda possit sufficere. Cum enim incommodum visum est unumquemque sibi ultra fore judicem, quid quantumque pœnæ, ab alio ob maleficium exigere, & quousque iræ ultionique indulgere possit, ex communi civium consensu arbitri sunt facti, qui, quantum pœnæ ad quælibet detrimenta integre resarcienda satis fiat, determinate statuunt.

Horum igitur placitis si quid durius aut remissius vel in cujuspiam præjudicium constitutum fuerit, Lex tamen est, id est, Conventio publica, adeoque injusta esse nequit civium sive contrahentium respectu qui jura sua remittere juste censentur. Obligatur enim unusquisque paciscens (totius autem Civitatis pactio esse intelligitur) si non ex primâ naturæ exigentia quæ satisfactionem requirit, saltem ex Pacto ad pœnas subeundas, in quo nullus est qui Juri suo renuntiasse non rectissime creditur.

N. 4. *Quâ ratione fiat quod mala exempla Reip. adeo grande afferant detrimentum.*

Maxima humani generis pars in Fortunæ quæ vocant bona vel Corporis voluptates videtur propendere: Hi, divites dum se fieri volunt, & citofieri, adeo toti negotiis implicantur, ut non vacet, de eo

quod

quod Prudentia, vel Honestas suaserit, seriò cogitare: & quamvis non sint ex-Proæresi nequam, facile tamen exemplis aliorum, in nequitias deducuntur. Cum enim caliget non exercitata eorum ratio, nec statim judicium ferant quid verum sit, quid honestum, & quid minus, malunt alios sibi proponere vitæ duces & quemadmodum Medicinæ ignari valetudinaria sibi Corpora aliis mandant curanda, & potius eligunt aliorum ope uti, quam sibi-ipsis propinare Pharmaca: utque agricolis fundos locant colendos qui ipsi Agriculturam nesciunt, aut saltem eos in cultura imitantur: Ita quidem vulgus hominum dum aliis in rebus occupantur, ita ut ad veritatem è Puteo effodiendum, aut quid sit honestum, dijudicandum parum sit otii, ea credunt verissima, ea tanquam honestissima peragunt quæ aut credere videntur, aut facere solent ii quos ob sapientiam, aut justitiam suspiciunt.

Alii sunt his multo nequiores, qui nec pensi quicquam habent, quid verum, aut honestum sit, quidve qui nomen Honestatis & Sapientiæ studio dederunt, dictent: solum illud audiunt, illud curant, quid velit is quem intuentur summum Principem, Potentissimum virum: Si is Justitiam elegerit, huic debetur quod cæteri non sint injurii: sin se ad impietatem converterit, totus hic homuncionum corrumpitur statim cœtus. Hinc illa Ciceronis de leg. lib. 3. *Ut cupiditatibus Principum & vitiis infici solet tota Civitas, sic emendari & corrigi continentiâ:* Neque enim tantum mali est peccare Principes, (quanquam & hoc magnum per se malum) quantum illud, quod immensam hominum vim pessimis exemplis sæpius in perniciem allectent: Nam licet videre, si quis velit replicare memoriam temporum, qualescunque summi civitatis viri fuerunt, talem ipsam Civitatem fuisse,

&

& quæcunque mutatio morum in Principibus extitit, eandem in Populo secutam esse. *Nemo*, inquit Seneca, *errat uni sibi, dementiam spargit in proximos, accipitque vicissim: & ideo in singulis vitia populorum sunt, quia ea populus dedit: didicitque quisque deteriora, deinde docuit* &c. ib.

Porro vix, aut ne vix alicubi terrarum sunt adeo Potentiæ, Sapientiæ, aut Honestatis (ad speciem saltem) indigi, ut ii à nullis earum omnium, aut alicujus saltem earum gratiâ non suspiciatur. Quod ad Potentiam attinet, alta est dignitatum scala in qua dum ab imo ad superiora contendimus, qui unico tantum gradu distant ab infimis, ab iis honoribus tamen, & omni blandimentorum genere afficiuntur. A quibuscunque enim commodi aliquid lucellique proventuri spes est, his omne genus servitii vulgò exhibemus, & ad horum mores nos componimus; juxtà quod Martialis ludit.

Capto tuam (pudet heu) sed capto, Maxime, cœnam:
Tu captas alias. &c.

Et quod ad sapientiam & honestatem attinet, vix quidem dantur adeo moribus improbi, aut mente Bardi, qui à nullis in honore sint & spectatu digni habeantur. Illud est aliquorum scelus, ut nihil generoso aut magno dignum æstiment nisi quod impium. Et aliquorum amentia, & infantile judicium, ut vel Chorœbum depereant. Neque enim omnes summa sequuntur, aut ingenia, aut judicia; simiæ fere ab utero nascimur, & quodcunque intuemur, imitari facile studemus. Vulgaria potius quam rationi consentanea vulgum ducere, nemo ignorat, qui vitam humanam contemplatur; ut non mirum sit magnum esse incommodum, quod à malo exemplo proficiscitur. Imo, ipse Deus videtur hâc ratione exigere pœnas, & ad Σκάν-

δαλα

δῆλα maxime prospicere, Dicit enim *se missurum ultimo die Angelos suos, ut colligant è Regno ipsius scandala, & improbe agentes in ignem mittant*; sic Matt. c. 13. v.41. & Juvenalis hoc sceleribus accidere perniciocissimum notat, quod exemplo malo committantur. *Deteriores enim sunt qui vitam moresque hominum corrumpunt, his qui substantias aliorum prædiaque diripiunt*. Greg. 6. q. 1. ex merito §. deteriores.

N. 5. *Dogmatum Hobbesii de jure pœnæ tam irrogandæ quam remittendæ animadversio, & cum Hypothesi nostrâ de obligatione ad pœnas eorundem collatio.*

Peculiarem Hobbesius hanc Naturæ legem ponit *oportere unumquemq; omnibus pœnitentiam agentibus peccata condonare, si modo de noxâ futurâ caveant, & veniam petant*, Leviath. p. 1. c.15.

Nobis (ea nostra est Hypothesis) non licet esse tantâ clementiâ, aut eâ uti: nisi saltem velit illam de futurâ noxâ cautionem tam ad alios à se corruptos quam seipsum extendi, & damna jam facta aliquo modo resarciri faciat. Neque enim sufficit, ut ipsi, qui primo comperiebantur injusti, ab injuria desistant, verùm hoc etiam requiritur ut causæ sint quo alii ad noxam eorum impulsi exemplo noxii esse cessent, & damna si quo modo fieri possit, reparentur, nec priusquam hoc fiat, Obligationi satisfactum judicare audemus. Autor verò, ut jus aliquod pœnæ exigendæ stabiliat, ad grandisonam illam & κυρίαν δόξαν in qua omne stupendi illius in re politica ædificii onus recumbit, recurrere necesse habet. p.2. c.28. *Jus esse originale quod unicuiq; competebat ante civitatis constitutionem, quo scil: alium quemque sibi subdere*, *eum*

eum lædere, & auferre è medio felicitatis suæ causâ possit. Hoc enim jus in Principe, asserit *non posse esse diminutum, quia nequit Princeps dominium in se recipere, & se interim in aliquo ad subditos obligare; quippe ita infirmum nimis constitueretur dominium & magna nasceretur ad Naturæ*, & quem vocat, *Belli statum proclivitas*; quod ut fiat judicat ipse absurdum: Hoc cum secus statuamus, ut ex integra Hypothesi videre est, cumque nullum unquam, cujusmodi est ab ipso cõmentum, naturæ jus, in natura animadvertamus quo scil: alter ab alio etiã sine crimine suo lædi possit: consentaneum rationi est, ut fundamentum illud cui irrogandæ pœnæ apud autorem jus incumbit, fictum utpote & imaginarium, instrennuum & debile judicemus.

Alia autem perquam multa posita à philosopho paradoxa deprehendere quis possit, inde nata, quod aut non adverteret aut saltem non assentiret veræ obligationis ad pœnam rationi: Cujusmodi est illud Leviathan, part. 2. cap. 21. *Si qua hominum multitudo capitale aliquod admiserunt facinus unde à Rege de vita metuant, jus habent & libertatem combinationes facere, sibi invicem succurrere, & mutuam opem ferre. Vitas enim solum defendunt suas, quod tam à reis quam ab innocuis fieri est licitum. Injustè certè primo in facinore contra officium patrando fecerunt: Hostilitas autem & pugna consequens, quamvis eo instituta ut injusti factum defendatur, non novus est injustitiæ actus, imo si ad defensionem personarum suscepta sit, non omnino est injusta.* Certè prætermisso quod qui hoc factitant plerumque contra pactam fidem cum Civitate, cujus sunt municipes, bella moliantur, ulterius etiam dici possit, quod primam illam obligationem nihil faciant qua tenentur alios non læ-

dere

dere innocentes. Quippe causæ læsionis sunt qui alios ad noxam disponunt quocunque modo aut provocant. Prosperum ac felix scelus eos, qui alias Naturam sequerentur & innocentes forent, in malum exacuit, & quamvis in multis ipsa forsan innocentiæ pulchritudo possit prævalere, nè quicquam ab eis secus fiat quam quod illa præceperit, in aliis tamen ita injuriæ per exempla propagatur contages, ut non prius desinat quam infelicitas peccantium innotescat. Si igitur conscientia judicet noxam innocentibus non esse inferendam, & res continuo gestæ notum faciant facinorosos alias non posse evitare noxæ illationem continuationem, perennationem, quam per submissionem ad pœnas: necesse est ut his se submittant, aut aliud agant quam quod mens & conscientia dictavit faciendum.

N. 6. *De jure Belli.*

Causæ belli duplices, vel ut quis quem tueatur ab injuria, cum signa sint aperta alicujus malitiæ & nefarii contra aliqua Naturæ placita conatus quo alter nocere possit. Signa autem cum nondum satis sint expressa, si in graviori periculo is de quo est suspicio cautionem dare detrectaverit, ipsa hæc æqua postulantis rejectio justæque conditionis recusatio signi erit vice maximè manifesti, ut supra in capite de innocentia est visum.

Secunda vero & usu magis recepta belli causa est ad damnum ex non præstita obligatione plene reparandum. Si damnum in morum læsione maxima ex parte consistens respiciatur, Pœnæ nomine venit: Si in re, generali voce damni Reparatio dicitur.

Qua ratione pœnam jam sub capite reparationis

pono

pono (secus atque Grotius *lib. 2. de jure belli cap. 1. num. 2.* facit) facile videbit, qui quod scripsi de causis obligationis ad pœnam dignabitur animadvertere.

Sanè quot ex causis deteriorari alicujus conditio potest per violationem placitorum naturalium (quæ qualia sint jam vidimus) tot ex causis juste oritur bellum: idque, vel ad cavendum ne fiat injuria, vel ad factam resarciendam.

In quæstione qui licite possint bellum gerere, libenter *Grotium* sequor. Communis quippe hic videtur sensus, Nemini naturaliter hoc esse interdictum, ut in justo bello alterius causa suis viribus decernat. *Alteri quippe prodesse non modo licitum sed & honestum est. Recte, qui de officiis scripserunt, aiunt, nihil esse utilius homini homine altero. Solon docuerat beatas fore respub: in quibus alienas injurias quisque suas existimaret. Et ut cætera desint Vincula, sufficit humanæ naturæ communio: ab homine enim nihil humani alienum est:* Menandri dictum est.

Injuriarum si improbis autoribus
Reponeremus Ultionem singuli,
Nobis putantes fieri, quod fit alteri,
Inter nos juncti conspiratis viribus,
Non prævaleret innocentiæ impetus
Audax malorum, qui custoditi undique
Jussique pœnas quas merentur pendere
Aut nulli penitus essent, aut pauci admodum.

Democriti vero hoc. Ἀδικουμένοισι τιμωρεῖν κατὰ δύναμιν χρὴ καὶ παριέναι· τὸ μὲν γὰρ τοιοῦτο δίκαιον. Quod sic explicat Lactantius: *Deus qui cæteris animalibus sapientiam non dedit, naturalibus ea munimentis ab incursu & periculo tutiora generavit. Hominem vero quia nudum fragilemque formavit, ut eum sapientia potius instrueret, dedit ei præter cætera hunc pietatis affectum,*

ctum, ut homo hominem tueatur, diligat, foveat, contraque omnia pericula & accipiat & praestet auxilium. De jure belli lib. 1. cap. 5.

CAP. XVI.

De Numinis Placatione.

Num. I. *Quod naturali ratione verisimile sit Deum peccatis contra hæc placita admissis offendi, non tamen esse implacabilem; & supposito quod placabilis sit, hominum interesse ut offensum placent.*

UOD ab omnibus gentibus observatum est, id non nisi à Deo sancitum esse dicendum antiquitus dicebat Socrates. Xenophon *lib. 4. de factis & dictis Socratis.* Nec Socrates solum, sed & sapientes omnes idem animadvertebant, Naturæ scil. autorem ea fabricâsse quæ omni naturæ universaliter conveniunt; quod nisi concessum sit, unde originem suam communes ἔννοιαι deducant, non facile erit existimare.

Apud omnes peræquè gentes honestæ, & justæ, homineque rationali dignæ censentur secundum recensita naturæ placita actiones institutæ; ideoque à Deo nostro

nostro conditore, nec aliundè profectos esse communes hos de honestate sensus, & in animo nobis connatas prolepses, credi consentaneum est.

Naturam deúmve nihil facere frustrà sentiunt, quotquot sapientiam ἐν τῷ θείῳ locant; amentium enim est, aut eorum saltem qui ingenio utuntur levi & inani nimis, nullâ de causâ, nullo fine, nullius rei intuitu actiones in se suscipere. Et quotquot quoquo modo definiunt sapientiam, in eo maximè consistere divinam hanc virtutem dicunt, quod media optima atque expedita ad optimos fines assequendos proponat.

Fines omnes rerum affabrè fictarum ex aptitudine ad usum specialem dijudicamus, indéque (ut priùs observatum) nares odoratui, linguam loquelæ, aures auditui comparatas á naturâ facilè opinamur; proinde conscientiam pariter, ejusque dictamina, anticipationesque dè Deo(quale illud à Comico eleganter expressum,

Est profectò Deus, qui quæ nos gerimus auditq; & videt---

Benè merenti benè profuerit, malè merenti par fuerit) judicia item de felicitate bonorum, & de improborum pœnis in futurâ vitâ suspiciones, omniáque ejusmodi divinâ providentiâ esse comparata & nobis indita eo fine, ut à nequitiis & injuriis deterreamur, & contra ut ad virtutes morum, vitæque honestatem facilius deducamur, si non certum, maximè videtur verisimile. Quippe sicut nares odoratui, & lingua loquelæ, ita notiones hæ ad mores secundum virtutem efformandos faciunt.

Dato igitur verisimile esse, si non indubium, Deum Opt. Max. hoc fine notiones has mentibus indidisse, consequens erit, ut voluisse censeatur illud

fieri

fieri quod ex iis mediis intenderat, noluiſſe contrarium; eóſque qui creatis, inſtitutis, & gratis conceſſis ad præſtitutum finem mediis uti nolunt, ea nolle quæ Deus voluit; adeóque ſummo numini contraniti & ſe opponere.

Entia autem, quorum perſpectæ nobis Naturæ ſunt, omnia quibus ſenſus ineſt, gravius ferunt rebelles & ſibi contranitentes, quàm quos intuentur obſequio, cultu, & honore propter collata beneficia humiliter ſtudioſéque inſervientes. Et quibuſcunque potentiæ magnitudine ultra communem ſortem elevatis Hectoris illud apud Homerum convenit.

Δυσμήνων δέ τε παῖδες ἐμῷ μένεϊ ἀντιόωσι. Mala inferunt inimicis plurimi: Nemo ad amuſſim bonus hoſtes perinde & ſuos benevolentiæ & amoris officiis amplectitur.

Deum hac in re diſſimilis eſſe naturæ cæteriſque Entium generibus anomalon, nihil eſt quod arguat: præſertim cùm nulli entium ſpeciei hoc vitio vertatur, ſed ad rationalis alicubi naturæ virtutem & perfectionem ſpectet, nec ratio compareat, cur non ſummo Enti eadem perſonarum acceptio, & in beneficiorum elocatione ſecundum merita & demerita diſtinctio virtuti etiam & perfectioni ſit.

Rationi igitur conſentaneum eſt, nè ii, qui averruncata mala ſibique volunt proſpera omnia, per Dei Bonitatem & Potentiam procurata, id faciant quo offendatur Deus.

Et ſi contingat offenſum eſſe, & ſtudium adhuc maneat, ut potentiâ ejus in procurandis bonis & malis arcendis protelandiſque utamur, neceſſe erit, ut ſtudeamus Deum iterum placare & in pacem demulcere & quoquo modo ſi fieri poſſit & implacabilis is

non

non sit, in amicitiam iterum demereri ratio est, quia ex supra recensitis supponimur credere eum offensum offendentibus minùs favere: placatum autem offensam remittere, & perinde se exhibere benignum, ac si nulla uspiam offensâ fuisset lacessitus. Neque facile fieri possit, ut implacabilis & nullâ exorandus ratione supponatur Deus. Inter perfectiones enim & Virtutes Misericordia, Clementia, Placabilitas in omnium entium ordinibus censentur.

Quo quisq; est major, magis est Placabilis ira— Ovid. de trist. lib. 3. eleg. 5. & Cicero, *Nihil est laudabilius*, inquit, *nihil magno & præclaro viro dignius Placabilitate & Clementiâ*, de offic. 1. Nemo igitur eo impudentiæ venit ut offendi posse, placari non posse dixerit. Summi numinis impervestigabilis est essentia & a distincta divinarum virtutum & perfectionum attributarum comprehensione immensùm distamus: at nec explicari nec animo concipi possit quâ mente in totum humanum genus futurus sit Deus, si expiari peccata aut numen suum placari non sinat. Sequeretur quippe eam esse summi Numinis perfectionem, ut semper, ut cum omnibus universim hominibus quasi bellum gerat (Nemo enim est qui Divina mentis præscripta semper secutum se, Deumque proinde nunquam offendisse ausit asserere) ut nulli parcat, in nullum è nostro genere Clementiam excerceat, aliosve edat actus quàm quales ab odio iraque excandescentibus solent proficisci.

N. 2. *Quod Numen Placabile à gentibus cogitatum sit & de Placationis faciendæ Usu Ethnicorum testimonia*,

Quo crediti ingenio apud Ethnicos dii ex pulchellâ

chellâ Floræ apud Ovidium oratione optime conſtat, ubi de ludorum origine diſſerit.

Nos quoq; tangit Honos : feſtis gaudemus & aris
Turbáque cœleſtes ambitioſa ſumus.
Sæpe Deos aliquis peccando fecit iniquos :
Et pro delictis hoſtia blanda fuit.
Sæpe Jovem vidi, cum jam ſua mittere vellet
Fulmina, Thure dato ſuſtinuiſſe manum :
At ſi negligimur magnis injuria pœnis
Solvitur , & juſtum præterit illa modum.
Reſpice Theſtiaden, flammis abſentibus arſit:
Cauſa eſt, quod Phœbes ara ſine igne fuit.
Reſpice Tantaliden, eadem dea tela tenebat:
Virgo eſt, & ſpretos bis tamen ulta focos.
Hippolite infelix, velles coluiſſe Dionem
Cum conſternatis diripereris equis.
Longa referre mora eſt collecta oblivia damnis :
Me quoque Romani præteriere patres.
Excidit officium triſti mihi ; nulla tuebar
Rura, nec in pretio fertilis hortus erat.
Convenere Patres, & ſi bene floreat Annus,
Numinibus noſtris annua feſta vovent.
Annuimus voto : &c.

Frequentia item in antiquis ejuſmodi extant præcepta, quale illud Heſiodium,

---Ἔρδειν ἱερ' ἀθανάτοισι θεοῖσιν·
Ἄλλοτε δὴ σπονδῆσι θύεσσί τε ἱλάσκεσθαι,
Ὥς κέ τοι ἵλαον κραδίην, καὶ θυμὸν ἔχωσι.

De officiis Sacerdotum recenſeri merentur, quæ habet Cicero de Legib. 2. huc ſpectantia. Lex eſt.

Quæ quoque divo decoræ grateſque ſint hoſtiæ providento : diſcunto ignari à publicis ſacerdotibus. Eorum autem duo ſunto genera: unum quod præſit cæremoniis & ſacris : alterum quod interpretetur fatidicorum & va-

tum effata incognita, cum Senatus populusque adsciverit. Interpretes autem Jovis Opt. Max. publici Augures, signis & auspiciis postea vidento; disciplinam tenento Sacerdotes, Vineta, Virgetáque & salutem populi auguranto; Divorum iras providento, iisque paranto; cœlique fulgura regionibus ratis temperanto; urbemque & agros & templa liberata & effata habento; quæque augur injusta, nefasta, vitiosa, dira defixerit, irrita infectaque sunto--- Belli disceptatio, prodigia, portenta ad Etruscos, & haruspices, si Senatus jusserit, deferento; Etruriaque principes disciplinam docento; quibus divis creverint, procuranto; idemque fulgura atque obstita pianto---Sacrum commissum quod neque expiari poterit, impie commissum est: quod expiari poterit, publici sacerdotes expianto.

Et lex quidem de sacerdotibus eorumque muniis sic habet: quæ quidem si Ciceronem audiamus, *Romanis moribus, Legibus Numæ, optimæque cuique reip. stat consentanea.* Glossa ibidem sequitur: *Descriptio,* inquit Marcus, *Sacerdotum nullum justæ religionis genus prætermittit. Nam sunt ad Placandos deos alii constituti qui sacris præsint solemnibus: ad interpretanda alii prædicta Vatum.*

Nec frequentius quicquam occurrit celebratum quam Deorum Clementia, neque alia quacunque virtute apud Oratores juxta & Poetas Diis comparantur principes viri, quam ex Placabilitate & Clementia. *Sola Deos,* inquit Claudianus, *æquat Clementia nobis.* Et ad Cæsarem Ovid.

Hoc tecum commune Diis: quod utrique rogati
Supplicibus vestris ferre soletis opem.
Nam quid erit quare solito dignemur honore
Numina, si demas velle juvare Deos?
Jupiter oranti surdas si præbeat aures

Victima

Victima pro templis cur cadit? Et vitio indulgentis apud Juvenalem est illud,

----Exorabile Numen
Fortasse experiar; solet his ignoscere----

Atque infinita alia sunt ejusmodi.

N. 3. *Humaniores iratum Numen placandi ritus, qui tamen ipsi inepti nimis cuiquam secundum naturam facienti judicium possint videri, & tantum non ridiculi.*

Satis venustum Horatii illud est ad Phidilen ad placandos Deos præscriptum. Carm. lib. 3. Ode 23.

Cœlo supinas si tuleris manus
Nascente Lunâ, rustica Phidile,
Si thure placâris & hornâ
Fruge Lares avidâque porcâ:
Nec pestilentem sentiet Africum
Fæcunda Vitis, nec sterilem seges
Rubiginem, nec dulces alumni
Pomifero grave tempus anno.

Et non minus celebrem placaminis faciendi rationem habet Cicero Oratione in L. Catilinam.3.

Memoria, inquit, *Quirites tenetis, Cottâ & Torquato consulibus, complures in Capitolio turres de cœlo esse percussas, cùm & simulachra Deorum immortalium depulsa sunt, & statuæ veterum hominum de (ecta, & legum æra liquefacta; tactus est etiam ille qui hanc urbem condidit Romulus: Quem inauratum in Capitolio parvum, atque lactantem uberibus lupinis inhiantem fuisse meministis: Quo quidem tempore cum haruspices ex tota Etruria convenissent, cædes atque incendia, & legum interitum, & bellum civile ac domesticum, & totius urbis atque imperii occasum appropinquare dixe-*

runt, nisi dii immortales omni ratione Placati suo nomine prope fata ipsa flexissent. Itaque illorum responsis tunc & Ludi decem per dies facti sunt, neque ulla res quæ ad Placandum Deos pertineret, prætermissa est: Iidemque (haruspices) jusserunt, simulachrum Jovis facere majus, & in excelso collocare, & contra atque ante fuerat, in Orientem convertere, atque illud ita collocando COss. ipsi statuerunt.

Quomodo infesta Romanis Flora per Floralia instituta in gratiam iterum & pacem rediit, supra ex Fastis Ovidii tetigimus.

Eximium est Apollinis à Porphyrio memoriæ proditum de sacrificiis oraculum, quomodo Deorum quique placandi sint pulchre præcipiens ita, ut nihil immane aut tetrum edicto contineatur. Versuum seriem repetere longum esset. Extant apud Eusebium *de præp. Evangel. lib. 4. cap. 9.* Summa est, Deos aliquos esse subterraneos, alios terræ incolas, ac subterraneos quidem inferos, quemadmodum & terræ incolas, terrestes propterea nominatos: jubet igitur Victimas quadrupedes, easque nigri coloris omnibus ex æquo immolari; dissimilem tamen sacrificii ritum esse vult. Terrestribus enim hostiam alta i impositam jugulari præcipit: subterraneis autem in fovea, sic nimirum ut cadaver integrum terrâ quasi sepultum obruatur: Aeriis autem numinibus immolandas volucres totasque flammis concremandas, earumque sanguinem circum altare fundendum esse monet: at marinis ut volucres quidē, sed quæ atro colore sint, ac medios in fluctus vivæ adhuc spirantesque porriciantur.

Virgilius Anchisen inducit mactantem

Taurum Neptuno, taurum tibi, Pulcher Apollo,
Nigram hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
Æneid. 3.

Ad hoc caput omnia etiam referri debent lustralia; bene enim de satisfactione cap. 6. animadvertit Grotius; *Lustrum latinum literâ unâ interpositâ à Græco λύτρον derivari. Lustrare ergo urbem est eam à pœna liberare per lustrum, id est, pœnam succedaneam, quod & piaculum dicitur. Sic ex Gentium opinione Decii lustrarunt Romanum exercitum, Thebas olim Menæceus, de quo mater apud Papinium---*

Lustralemne feris ego te, puer inclyte, Thebis,
Devotumque caput, vilis ceu mater alebam?

Romæ cum publica fiebant Lustralia, omnes Centuriæ & Equites in campum Martium convocabantur, ubi sue, ove, & tauro cæsis immolari solebant: hoc Lustrum, ut inquit Livius, est dictum, *Decad. lib.* 2.

De privatis habemus in Catone exemplum, qui ita expiare familiam consuevit: Primo per oblationem petitionis hujusmodi, *Mars pater, te precor quæsoque, uti sies volens & propitius mihi, domoque familiæque nostræ, uti tu morbos visos invisosque, viduertatem, vastitudinemque, calamitates, & intemperias prohibessis, defendas, averrunces, &c. Deinde pro more mactatio fit, Agni, Vituli, & Porci, & si hæc non visa sunt sufficere, alius additur cum hac formulâ Porcus: Mars pater, quod tibi illûc porco neque satisfactum est, te hoc porco piaculo.* Cato de re rust. c. 141.

Non dissimile apud Zosimum, *hist. lib.* 2. Vales quidam Valesius iratos sibi sentiebat deos, liberos quippe ægritudine multaverant, & fulmine sacrum percusserant lucum: Quid ergo faciendum statuit? Προσαπεσῶν τῇ ἑςίᾳ δύο τελείας ἀντὶ τῶν παίδων ὑποχεῖτο ἑαυτῷ, καὶ τῶν παίδων μηδὲς.

N. 4. *Crudeles qui inter Gentes Deum placandi obtinuerunt Ritus, Exemplis variis ex historiâ petitis declarati.*

Non opus est, ut ipse novæ exemplorum collectioni insudem. Jam collecta vel transcribere forte nimium videri possit.

Ramus in libro de Moribus Gallorum vet. singulari hæc ex variis autoribus nobis de ἀνθρωποθυσία exempla in manus tradidit: Quod *Galli Captivos sacrificabant diis*: (ex Diodoro.) Quod *religionis causa Gallorum quotquot affecti erant gravioribus morbis, quique in præliis periculisque versabantur, aut pro victimis homines immolabant aut se saltem immolaturos vovebant; Ratio, quod pro vita hominis nisi vita hominis reddatur, non posse deorum immortalium Numen placari arbitrarentur.* (Ex Cæsaris comment.)

Eorum quippe alii immani magnitudine simulachra habuerunt, quorum contexta Viminibus membra vivis hominibus complere consueverunt, quibus circumventi flamma exanimabantur homines; (ut idem Cæsar.)

Instruebant ligneum Colossum fœno contextum, in eoque pecudes & omnis generis bestias unaque homines concremabant: (hæc Strabo, aliique de iisdem similia.) Tandem autor ipse, *Atrocitas*, inquit, *hæc Gentium communis vel potius gentilium dæmonum propria: sic enim quondam humanis hostiis litabant fere gentes omnes: Livius post Cannensem pugnam scribit tales hostias Romæ fuisse. Interim aut ex Fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta, inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Græca in foro boario sub terrâ vivi demissi sunt in locum ibi saxo conseptum, ibi ante hostiis humanis minime Romano sacro imbutum. Hæc Livius. Neque jam Arabes,*

Thraces

Thraces, Scythas, Ægyptios, Græcosue, ad istam fidem memorem; cum etiam Dionysius Halicarnasseus primo libro antiquitatum Romanarum doceat Jovem & Apollinem, quoniam decima nascentium hominum non immolaretur, Universæ Italiæ gravissimas clades importasse. Diodorus vicesimo historiæ libro, Saturni statuam & sacrificia hujusmodi, narrat Carthagine dum adhuc incolumis staret, fuisse; Dicebant autem, ait, Saturnum illis iratum fuisse, quoniam prius ipsi excellentiores ex filiis suis sacrificabant: Postea vero clam emptis infantibus atque educatis, liberorum loco immolabant: cumque diligenti facta inquisitione multi ex suppositis invenirentur sacrificari, facile animis induxerunt ut crederent, ad obsidionem urbis hostes idcirco divinitus missos fuisse, quoniam priscos deorum honores non servarent: Itaque deos placare studentes ducentos ex Nobilissimis adolescentibus publice sacrificarunt; trecenti vero alii, quoniam se suspectos esse videbant, sponte se tradiderunt &c. Ramus ib. pag. 97. 98.

Memorabilis item historia in mystico ad sacra biblia commentario habet. *Etsi omnes fuerant domus Idolatricæ in ipsa urbe Jerusalem: Moleci tamen fuit extra urbem in loco separato. Quomodo Molec erat factus? Imago erat habens faciem Vituli, manus expansas instar hominis manus aperientis, ut ab alio aliquid excipiat. Extrinsecus excavata septem illi extructa erant Sacella, ante quæ imago ista erat collocata; Avem sive pullum columbinum offerens, primum sacellum ingrediebatur, Ovem aut agnum secundum, Arietem tertium, Vitulum quartum, juvencum quintum, Bovem sextum, qui denique filium proprium offerret, septimum occupabat sacellum. Hic Molecum exosculabatur, juxta illud:* Sacrificatores hominum vitulum exosculabantur. Hos. 13. 2. *Molecus igne supposito succendebatur, donec ignitus fieret*

instar

instar lucis, tunc sacrificuli acceptum infantem candentibus Moleci manibus indebant, ac ne parens ejulatum ac clamorem pueri audiret, Tympana pulsabant; inde locus תפת *dictus, quasi à* תפים *tympanis. In libro Jalkutt in Jer. 7. fol. 61. col. 4. vide & Kimchi 2 Reg.* 23. 11. Ita à Buxdorfio in Lexico rad. גיא habentur citata.

Citat etiam Eusebius Porphyrium aliosque historicos, quos habet autores, nullam ita humanam esse gentem, ut non aliquando hujusmodi sacrificiis indultum ab ea sit. Rhodii Saturno, Salaminenses Agraulo, Ægyptii Junoni, Chii & Tenedii Baccho, Phœnices Saturno & Dianæ Tauricæ, cui & ipsi Chersonesi incolæ Tauri, omnes peregrinos Sacrificabant. Lacedæmones Marti, Cretenses Saturno & Jovi, Laodicenses Palladi, Arabes, Græci omnes, Thraces, Scythæ alicui Deorum. Imo unus Aristomenes Messenius ἑκατόμβας è bobus superans trecentos Jovi homines immolabat. *Euseb. præpar. Evangel. lib. 4. cap. 16.* Rationem sacrificiorum è Philone habemus depromptam: Ἔθος (ait) ἦν τοῖς παλαιοῖς ἐν ταῖς μεγάλαις συμφοραῖς τῶν κινδύνων ἀντὶ τῆς πάντων φθορᾶς τὸν ἠγαπημένον τῶν τέκνων τοὺς κρατοῦντας ἢ πόλεως ἢ ἔθνους εἰς σφαγὴν ἐπιδιδόναι, λύτρον τοῖς τιμωροῖς δαίμοσι.

Plura hujusmodi legere fas ei est, cui hæc tam infanda placationum genera sapiunt, apud Eusebium in eximiis, quas fecit, collectionibus loco supra citato: Et apud virum venerabilem Joh. Cuenum in diatribâ de justitiâ divinâ, cap 4.

Americæ item incolæ humanis sacrificiis indulgebant. Peruviani virgines & tenellos adhuc pueros diis mactant, generi suo nequaquam hac ex parte faventes, aut sanguini, imo ducentos semel offerunt. Mexicani his

his inferiores, non numero quidem immolatorum sed qualitate inventi sunt, quippe non suos sed captivos sacrificant. Ritus istorum plene ab Acosta narrantur in capitibus quibus de Americanorum pœnitentiâ agitur, lib. 5. cap. 17, 18, 19, 20, 21, &c.

Alia etiam apud eos satis crudelia memorantur, neque per vulgarem ἀνθρωποθυσίαν expiationum genera. Neque moror quod pro vitâ parentum proles soleret immolari Virachocæ Deo, ut ita ei satisfieret, ut refert ib. cap. 19. 25. neque quod gravis populi pœna impingebatur in sacerdotes, quibus hoc officii erat sibi novaculis, subulis, & ejusmodi instrumentis sanguinem per vulnera mittere, ut populum expiarent: eademque (coram deo vindictæ pœnitentiisque præfecto Tescalepuca) de causa se flagellis, funibus nodatis, & urticis cædere, jejuniaque, omnesque corporis animique macerationes sustinere, ut testatur ib. c. 17.

Verùm duo sunt quæ præterire nequeo, quibus se Simiam Dei Opt. Max. in placationis ritu instituendo fecit Satanas.

Narrat enim hanc eos satisfactionem adinvenisse, ut expiationi maxime commodam, quæ fiebat per mortem captivi, cui ob similitudinem cum Idolo divinus honor est per annum mactationem immediate præcedentem tributus, cuique eo quod personam divinam tum temporis gereret, idem cultus eademque veneratio quæ diis adhiberi consueta est, concedebatur. cap. 21.

Secundum exemplum de expiatione per captivum eodem ferè ritu fit: Eligebatur enim captivus boni habitûs & membrorum Συμμετρίας, sine maculâ aut læsione, morbo aut defectu, qui Deorum lavacro imprimis lotus eodem, quo Idolum amiciebatur, habitu,

bitu, ut deo esset quam posset maximè similis. Hic item cultum omnem deorum, puerorum & muliercularum obligationes & preces & cætera cum quadam majestate suscipiebat, & à priore in eo ferè solum distabat, quod cum utrumque immolari in placationem esset necesse, superius memoratum non nisi post exceptam totius anni religionem, hunc vero statim post quadraginta dierum cultum mactabant. Quæ historiæ Platonis illud à Rhodogino citatum in memoriam reducunt. *Deus omnium nobis est mensura, multoque magis, si, ut ferunt, homo est*: 4. *de leg.* *Quod exponens Platonicus nobilis, Si Deus aliquis homo est, id est si quando fiat homo.* Cælius Rhodog. lect. antiq. lib. 5. c. 38.

N. 5. *De variis Philosophorum ad placationem Numinis faciendam ex judicio naturali rationis, non Oraculorum consilio, sententiis: Quodque hac in re animi conversionem ad sapientiam & puritatem magni facientes de cætero Orationibus ex exiguarum impensarum libamine propitiari Deos, crudelitati vero, pompæ, & sumptibus sacrificiorum parci voluerunt.*

Plurimi præter recensita jam hominum genera erant speculationibus philosophiæ (id nomen studio huic conflavit Socrates) dediti, qui mentem suam & connatam solum rationem excutientes, consulentesque oraculorum effata, haruspicum responsa, & divinas illas augurum artes suspicabantur imposturæ, nec Naturali Uni Deo sed multis popularibus eos inservire animadvertebant, & plausum facerent ad argutam illam apud Ciceronem quæstionem, *Quî Augur Augurem possit absque risu intueri?* Isti sententiis diverso modo partiti in varia abierunt hac in re dogmata: Alii

Alii enim altum incedentes nec Sapientis esse vel pœnitere vel placare Numen dicebant; eum decere integrum vitæ maculæque purum, cum Diis ex pari vivere (verba ἱπποβάμονα) asserentes. Alii parcius ista; jubebant tamen suos omni opera niti, ne qua à sapientia, pietate, justitia, vel universa vitæ puritate absisterent: interdicentes sedulo, ne expiationi per sacrificia fiendæ legis naturæ temeratores frustra confiderent: quippe oportere aiebant

---Τὸν ἄνδρα χρήσιμον πεφυκέναι,
Μὴ παρθένους φθείροντα καὶ μοιχώμενον
Κλέπτοντα καὶ σφάττοντα, χρημάτων χάριν.

neque taurorum aut caprarum sanguine hostiisve quibuscunque quicquam sperare effectum quod Diis cordi sit; sique, quod humanum sit, aliquando peccetur, simplici conversione ad eandem vitæ puritatem eos propitios pollicebantur. Alii si non simplici conversione hoc præstari putabant, alias tamen, idque facillimis rationibus, vel per factas supplicationes & preces, vel per exigui sumptus libamina, sine ritibus vel crudelitate horrendis vel pompâ nimis speciosis, exorabile Numen esse disserere solebant. Vitæ enim Puritatem perinde apud Deum esse atque apud Principem Vectigalium solutiones, quorum summas habeat rationes necesse est: dictos autem ritus solennibus inter honorificos Viros præsidendi assurgendi & discumbendi officiis similes, quæ si observentur bene est: sin minus, superioresque hos honores insuper habeant, nihil interest. Et quamvis inter se non conveniant sententiis (quippe quod qui leviores impensas non tollant, in Victimis præscribendis, consecrandisque differunt: qui omnes tollunt, in eo tamen dissentiunt, quod hi non admittant, isti admittant Orationes & Numinis deprecationes; Ipsæque Orationes apud a-

lios

lios Vocales, aliosque Mentales & conceptæ solum probantur) in eo tamen omnes (eos loquor qui vili faciebant oracula) una conveniebant, morem vulgo inter populos per ἑκατόμβας, ὁλοκαυτώματα & quæcunque vel animalium vel fructuum sacrificia, impium esse, truculentum, absurdum, inficetum, prodigum, diis hominibusque juxta indignum: quomodo enim Deo, inquiunt, puro à materia & spirituali convenient quæ corpore & mixtione constant? quomodo homini, ut bona, in communem omnium hominum usum concessa à summo Deo, prodige ignibus absumat, cum usui vicini esse possint? Neque hanc Deo gratam acceptamve prodigentiam fore pollicentur, cum Virtutes amet quibus contraria ea est effusio, prodigalitasque apud omnes gentes vitio versa semper sit. Et nisi confessum sit in communem usum animalia & fructus per liberam Dei Donationem cedere debere, anxie inquirere satagunt, unde jus constet mactandi innocua quocunque prætextu animantia. Mille insuper declamationes extant, quod vulgus à Majestate summi Dei hoc cultu plurimum in eo detrahant, quod indigentias, famem, sitim, & non sustinendas in suffimentorum inopia molestias apud eum ponant, quæ an calumniæ sint vix pensi facio; id tamen Americanos sentire testatur ex sacerdotum narratione Acosta *Hist. Ind. lib.* 5. *c.* 21. Istaque Astyagen tenuit persuasio, Pelum Deum suum, quadraginta oves, sex Vini amphoras, & duodecim similaginis modios quotidie devorare. *Histor. de Bel. & Drac. v.* 6.

De Pythagora dicit Jamblichus cap. 11. de Vita Pyth. Ταῖς δὲ γυναιξὶν ὑπὲρ μὲν τῶν θυσιῶν ἀποφήνασθαι λέγεται· πρῶτον μὲν καθάπερ ἑτέρου μέλλοντος ὑπὲρ αὐτῶν ποιεῖσθαι τὰς εὐχὰς βούλοιντ' ἂν ἐκεῖνον καλὸν κἀγαθὸν, ὡς μὴ θεῶν τούτοις προσεχόντων, οὕτως αὐτὰς περὶ πλείστου

ποιεῖσθαι

ποιεῖσθαι ἐπιείκειαν, ἵν' ἑτοίμως ἔχωσι τοὺς ταῖς εὐχαῖς ὑπακουσομένους. ἔπειτα τοῖς θεοῖς προσφέρειν ἃ μέλλουσι ταῖς χερσὶν αὐταὶ ποιεῖν, καὶ χωρὶς οἰκετῶν πρὸς τοὺς βωμοὺς προσενεγκεῖν, οἷον πόπανα, καὶ ψαιστὰ καὶ κηρία, καὶ λιβανωτόν. φόνῳ δὲ καὶ θανάτῳ τὸν δαίμονα μὴ τιμᾶν, μηδ' ὡς οὐδέποτε πάλιν προσιούσας ἐνὶ καιρῷ πολλὰ δαπανᾶν. Fæminis autem Crotoniatarum in medium proposuisse de sacrificiis fertur. Primum quidem quemadmodum si alius pro ipsis Diis immortalibus vota precesque facturus esset, non sint admissuræ, nisi honestum ac bonum, nempe quod iis Dii faciles aures præbere soleant, sic ut ipsæ quoque æquitatem plurimi facerent, ut paratos habeant, qui preces sint exauditurі. Deinde ut diis offerant quæ ipsæ propriis manibus erant effecturæ, utque absque servorum administratione ad aras afferrent, qualia sunt placentæ, liba, coctilia ex melle & thus. Cæsis autem mactatisque animalibus Dei numen non esse honorandum, neque quasi nunquam rursus accessuræ sint, uno tempore multa insumere decere.

Porphyrius, idque non ex ipsius solum, sed Sapientis cujusdam, quem citat, sententiâ præcipit, ne quis ausit Deo rerum omnium principi aliquid eorum quæ sensus attingit vel adolere vel consecrare. Οὐδὲν γὰρ, inquit, ἔνυλον ὃ μὴ τῷ ἀΰλῳ εὐθύς ἐστιν ἀκάθαρτον. κλ. *Nihil enim ex materia conflatū est, quod idem non ei qui ab omni materia sejunctus est, impurum continuo fuerit. Quare ne ipsa quidem eum deceat Oratio, sive quæ cum voce conjungitur, sive quæ latet interius, si perturbatione aliqua mentis inquinetur: sed potius casto silentio, sanctisque cogitationibus de eo susceptis eum religiose veneremur. Æquum enimvero est, ut vitæ cum eo similitudine conjuncti sublimem ipsi ac cœlestem instituti nostri rationem, veluti sanctissimum sacrificium, offeramus, quæ*

simul

quæ simul etiam & hymni loco sit & salutem nostram contineat: Videatur apud Euseb. *præpar. Evang. lib.*4. *c.* 11. apud Porphyrium 2 *de animal. abstin.* Apollonius Tyaneus in suo de sacrificiis opere, Οὕτως τοίνυν μάλιστα ἄν τις οἶμαι, inquit, τὴν προσήκουσαν ἐπιμέλειαν ποιοῖτο τοῦ θείου κλ. *Equidem*, inquit, *sic existimo, justis quenquam verisque religionis officiis numen colere, sibique per sese propitium illud ac secundum præ cæteris hominibus habere posse, si Deo quidem illi, quem Principem diximus, quique & unus est, & longo à reliquis intervallo sejunctus, secundum quem utique cæteros cognosci necesse est, nihil unquam sacrificarit, ignem non accenderit, nec eorum quæ sensibus usurpantur quicquam plane consecrarit: (utpote qui rei nullius indigeat, non modo nostræ, sed nec eorum etiam à quibus plurimum naturæ dignitate superamur: cumque adeo nihil sit eorum quæ à terrâ vel aëre quoquo modo procreentur, aut alantur, non planta, non animal, quod, si tanti naturam Numinis attendamus, non labis genus aliquod videatur) sed tantum excellentem illam ac præstantem orationem ei semper obtulerit, (eam autem intelligo, quæ nequaquam ore profertur) atque ab eo qui rerum omnium est optimus, eo quod similiter in nobis optimum est interprete, bona postularit illud autem mens est, quæ nullius operam instrumenti desiderat. Hæc igitur si audimus, nihil plane summo illi ac rerum omnium Moderatori Deo sacrificandũ est.* Extat & locus apud Eus. *præpar Evang. lib.*4.*cap.*14.

N. 5. *Quod maxima Gentilium pars hos placationis faciendæ ritus sibimetipsis præscribere non sint ausi, sed satius duxerint divinitus illos per Oracula, Vates, Augures, aliasq́;, quibus cum diis putabatur commercium, sciscitatos addiscere. Quod Ratio ipsaq́; rei Natura hanc exegit Modestiam; & de Christianæ religionis excellentiâ.*

Plato

Plato initio lib. 8. de Legib. Τούτων μὲν ἐχόμενά ἐστι τάξασθαι μὲν καὶ νομοθετήσασθαι ἑορτὰς μετὰ τῶν ἐκ Δελφῶν μαντειῶν ἅτινες θυσίαι, καὶ θεοῖς οἷστισιν ἄμεινον καὶ λῷον θυούσῃ τῇ πόλει γίγνοιτ' ἄν, πότε δὲ καὶ πόσαι τὸν ἀριθμόν. *His proximum est ut de Feriis* (nimirum de sacris & religione) *per Delphica oracula leges sanciamus: quænam sacrificia quibusque diis reddere Civitas debeat, & quando, & quot numero.*

Conclusio hæc à Socrate ponitur apud Platonem ad finem Theagis: Veræ Sapientiæ facultatem omnino à Deo pendere. Ἐὰν μὲν τῷ θεῷ φίλον ᾖ, πάνυ πολὺ ἐπιδώσεις καὶ ταχύ· εἰ δὲ μή, οὔ. Quid igitur faciendum ut eam indipiscamur animi virtutem? Resp. Theages, Ἐμοὶ μὲν τοίνυν δοκεῖ, ὦ Σώκρατες, ἡμᾶς οὑτωσὶ ποιῆσαι, ἀποπειραθῆναι τοῦ δαιμονίου τούτου συνόντας ἀλλήλοις. Quasi dixerit, mediis utendum: adeundus igitur es cum bono Deo, Mi Præceptor, eventus verò à Deo ipso expectandus: καὶ ἐὰν μὲν παρείκῃ ἡμῖν ταῦτα βέλτιστα· εἰ δὲ μή, τότε ἤδη παραχρῆμα βουλευσόμεθα ὅτι δράσομεν· εἴτε ἄλλῳ συνεσόμεθα, εἴτε καὶ αὐτὸ τὸ θεῖον τό σοι γιγνόμενον πειρασόμεθα παραμυθεῖσθαι εὐχαῖσί τε καὶ θυσίαις καὶ ἄλλῳ ὅτῳ ἂν μάντεις ἐξηγῶνται: *Si id concesserit Deus, optimè: Sin minus, è re capiemus consilium quid fiet: Aut alium adibimus, aut ipsissimum illum Deum, qui tibi adest, conabimur Placare atque Demulcere precibus atque Sacrificiis aliove quovis ritu, quem Vates præscribent.* Omnis assidentium corona ipseque Socrates rectissime concludunt à juvene esse responsum.

Pelasgi cum malis premerentur, Oracula consulebant, τίνα θεῶν ἢ δαιμόνων παραβάντες τάδε πάσχουσι, καὶ τί ποιήσασιν αὐτοῖς λωφῆσαι τὰ δεινὰ ἐλπίς; *Cujus ob Dei vel Dæmonis offensionem ista paterentur, quibus religionis præstitis officiis mitigandæ calamitatis spes esset?* quibus ita responsum est: *iram deorum tum demum*

lenitam

lenitam fore, cum decima natorum Jovi, Apollini, & Cabiris immolaretur pars : Euſeb. præparat. Evang. lib. 4. cap. 16. ex Dionyſio Halycarnaſſeo.

Generalius vero eſt, quod ex Porphyrio citat autor præparationis Evang. lib. 5. cap. 11. *&c.* Ὅτι οἱ Δαίμονες, οὓς δὴ θεοὺς ὑπειλήφασιν, ἀνθρώπους ἐδίδαξαν τὰς οἰκείας περιεργίας. *Quod dæmones ipſi, qui Deorum loco habebantur, quo ſuperſtitionum ritu ſecum agi vellent homines docuerunt* : Indicarunt quippe τίνα δὲ δεῖ θύειν, καὶ ἐκ ποίας ἡμέρας ἐκτρέπεσθαι, τό, τε σχῆμα τῶν ἀγαλμάτων ποδαπὸν δὴ ποιεῖν. Καὶ ὅλως ἓν οὐδέν ἐστιν ὃ μὴ παρ' αὐτῶν μαθόντες οἱ ἄνθρωποι οὕτως αὐτοὺς ἐτίμησαν. *Quibus oporteret hoſtiis rem ſacrã fieri, quos dies ut nefaſtos averſari, quam in ſpeciem ſimulachra configurari. In ſumma, ne unum quidem eſt, quod non ab iis homines edocti ita eos coluerunt*, juxta ritus ſcil. è præceptis dæmonum & doctrinâ traditos. Deinde capitibus immediate ſequentibus, ex inductione ſingularium quod univerſaliter aſſeruit optime confirmatum dedit. Summa eſt, quoties ira deorum apud gentes per ſigna portentaque innotuit, vel adibant Delphos, Pythiumque conſulebant de ritu inſtituendæ placationis, ut in Exemplo ſupra ex Euſebio citato, in hiſtoriâ vulgatâ de Iphigeniæ juxta Oraculi effatum mactatione, plurimiſque aliis tam inter Romanos quam Græcos exemplis, frequenter miſſi ſunt qui ſciſcitarent oracula, ut rationes dignoſcerentur quibus placari poſſint numina; imminenteſque aut publicæ aut privatæ arcerentur calamitates: vel ſacerdotes aut haruſpices quoſcunque quibus cum diis putabantur fuiſſe commercia, eapſe ratione conſulebant, quoties tempeſtas quæcunque ingruens cultum extraordinarium aut novum depoſcebat placaminis ritum: ſic imminenti clade ex Deorum ira per portenta patefacta --- *Tuſcos de more vetuſto*

Acciri

Acciri vates ---- religio erat, ut narrat Lucanus, lib. 1. ad finem. Haruſpices item conſulebantur in exemplo à Cicerone in tertia Catalinaria recenſito. Lex de Muniis ſacerdotum ex Cicerone *de Legibus* huc traducta communem hunc eſſe ſenſum confirmat, Deorum cultum non aliâs niſi à Diis ipſis eſſe addiſcendum: juxta quod ex Pythagoreorum dogmate expreſſit Jamblichus. Ὀυ ῥᾴδιόν, inquit, ἐστιν εἰδέναι ὅις τυγχάνει ὁ θεὸς χαίρων, ἂν μή τις ἢ θεοῦ ἀκηκόοτος ἢ θεοῦ ἀκούσῃ, ἢ διὰ τέχνης θείας ποιίζηται. *Non facile eſt dignoſcere quibus delectatur Deus, niſi quis eum qui Deum audivit, vel Deum ipſum, audiverit, vel Divinâ arte eam ſibi ſcientiam comparaverit.* Jamblich. de vita Pyth. c. 28. Homines iis delectantur quibus ad complendam perficiendamque felicitatem indigent, vel ſi minus ad vitam tuendam neceſſariis egeant, voluptatem tamen ex iis perſentiſcunt quibus auctior & accumulatior redditur Beatitudo: Deo nullius rei opus eſſe, ſed ſummâ uti beatitudine quæque incrementum ſuſcipere nequit, communis eſt ſententia & quæ rationi maximè conſentanea videtur.

Quid igitur ſummo & perfectiſſimo Enti gratum acceptumque præ aliis ſit non habent qui Rationem ſolam ſequuntur ducem unde cognoſcant. Nam neque quæ homini videntur, eadem ſummo Deo neceſſario appetibilia ſunt nec, principia penes humanam rationem ſunt, nec uſus, aut experientia, ſine Oraculo & divina apocalypſi quicquam poſſit depromere aut edocere quo Natura, Voluptas, ἐυδοκία infiniti & ἀυταρκεστάτου Creatoris poſſit innoteſcere.

Scitiſſime igitur & ſapienter feciſſe videntur Ethnici, qui in quæſtione de ratione placaminis faciendi Vates, Oracula, Sacerdotes, Augures, alioſque quibus cum Numine putabatur commercium, ſtudioſè conſulebant. Cum enim Natura dictet credibile

 eſſe

esse Deum aliqua ratione esse placabilem, nostrumque interesse ut is placetur, impossibile tamen sit naturali lumine certum & indubium instituendæ, qua Numini satisfiat, placationis ritum dignoscere: maxime videtur Rationi consentaneum ex quibuscunque Entium generibus, quibus perspecta videtur Dei mens, has mutuare velle Notitias.

Nisi enim vatibus revera Entheis & Oraculis, quæ nec fictionis vel doli possimus suspicari, sua cōstet Autoritas, quæ firma esse possit vel dogmatis cujuscunque, vel cultus hac in re notitia, explicare videtur perdifficile.

Atque hæc denique Christianæ religionis permagna commendatio est, quod a Revelatione sive Oraculo dependeat, eoque iis testibus strenue confirmato, quibus hac in re mentiendi fingendique voluntas esse non posset, nisi ad molestias, damna, doloresque gravissimos in semetipsos accersendos mentiri eligerent.

Numen, ait Theophrastus, *utriusque rei indignitate commotum, justas ab hominibus pœnas expetiit; quod alii quidem Athei extiterint, alii malè sentientes veriùs quam in Deos impii, quippe qui vulgarem, nihiloq; nostrâ meliorem Deorum esse naturam arbitrati sint; quo factum etiam fuerit, ut illi nullum omnino sacrificium fecerint, hi verò improba fecerint, victimis usi nefariis. Interdicit etiam, nè à quoquam, si modo veram pietatem ac religionem colere velit, res animatæ Diis immolentur; id quod aliis plerisque rationibus ipse confirmat. Itemque paulo post, & sane, inquit, ea tantum sacrificare par est, quorum sacrificium nulli perniciem afferat: nihil enim est quod æquè ac sacrificium ab omni aliorum detrimento vacare debeat. Nam si quis nihilo minus animantes quàm fructus ipsos nobis à Deo nostros in usus concessas ac donatas esse dixerit,*

cogitet

cogitet enimverò exitium illis ab sese afferri, quippe quibus animam eripiat. Abstinendum igitur ab earum sacrificio est, præsertim cùm θυσία, hoc est, sacrificium vel ipso nomine, ὁσία, id est, sancti aliquid purique sonet; sanctus autem nemo sit, qui alienis ex rebus, seu fructus illæ, seu plantæ sint, invito domino usurpatis, gratias habeat. Nam sanctum id esse quî possit, quod cum eorum qui rebus suis spoliantur injuriâ fiat? Quod si ne fructibus quidem alienis sacrificium à quoquam fieri sanctè potest: qui rem alicui longè præstantiorem eripuerit, is profectò non nisi impiè sacrificare poterit, cùm indignitas & injuria hoc ipso gravior sit futura.

Iterumque post alia quædam, ubi autem intellexerit Adolescens magnis sumptibus, adeoque boum (ut loquuntur isti) ac cæterorum animantium epulis Deos ipsos delectari, quî fieri queat ut frugi ac temperans esse velit? Idemque si acceptas esse Diis hujusmodi victimas putaverit, quomodo in animum inducat, sceleratè facere sibi non licere, qui sacrificiis maleficia redimere se posse videat? Contrà verò, si Deos nihil istis omnibus indigere sibi persuaserit, sed in eorum potiùs à quibus adeuntur mores intueri, magnique sacrificii habere loco rectam de se ipsis deque rerum veritate sententiam, fieri-ne poterit, quin & temperans, & justus, & sanctus evadat? Enimverò cùm sincera mens, & animus ab omni cupiditate vacuus optimæ Deorum primitiæ sint, non alienum tamen ab iisdem fuerit, alia quædam ipsis modicæ ac facilis impensæ libare, si tamen id non dicis causa, sed omni studio & prolixâ voluntate fiat: siquidem isti Deorum honores, solennibus apud viros bonos præsidendi, assurgendi, ac discumbendi rationibus similes putandi sunt, non vectigalium pensionibus. Hæc aliaque plurima ex Porphyrio ha-

bet Euseb. *præp. lib.* 4. *cap.* 14.

Rectè Herocles Ὅστις τιμᾷ τὸν θεὸν, ὡς προσδεόμενον, οὗτος λέληθεν οἰόμενος ἑαυτὸν τοῦ θεοῦ εἶναι κρείττονα· καὶ ἡ προσφερομένων πολυτέλεια τιμὴ εἰς θεὸν οὐ γίνεται, εἰ μὴ μετὰ τοῦ ἐνθέου φρονήματος προσάγοιτο. Δῶρα γὰρ καὶ θυηπολίαι ἀφρόνων, πυρὸς τροφή· καὶ ἀναθήματα ἱεροσύλοις χορηγία. Hier. in 2 Pyth. carmen. *Quisquis Deo, tanquam egenti, honorem tribuit, non videt ut se Deo potentiorem faciat. Ipsa deinde oblationum profusio honori Deo non cedit, si averso à Divinitate animo offeratur: Dona siquidem & hostiæ stultorum nihil aliud sunt quam ignis pabulum, & donaria sacrilegis opum suppeditatio.*

Nec minus venustè ejusdem sectæ homunculos irridet Lucianus: Θεοῦ ἐχθροὺς, dicit, καὶ κακοδαίμονας οἳ οὕτω ταπεινὸν καὶ ἀγεννὲς τὸ θεῖον ὑπειλήφασιν, ὥστε εἶναι ἀνθρώπων ἐνδεές. Typum dein rei, ut quam sit absurda videatur, proponit: οἱ, inquit, θεοὶ παρὰ Ζηνὶ καθήμενοι ἀποσκοποῦσιν εἰς τὴν γῆν, καὶ πάντη περιβλέπουσιν ἐπικύπτοντες, εἴ ποθεν ὄψονται πῦρ ἀναπτόμενον, ἢ ἀναφερομένην κνίσσαν ἑλισσομένην περὶ καπνῷ-- Κἂν μὲν θύῃ τις εὐωχοῦνται πάντες, ἐπικεχηνότες τῷ καπνῷ, καὶ τὸ αἷμα πίνοντες τοῖς βωμοῖς προσχεόμενον, ὥσπερ αἱ μυῖαι lib. περὶ θυσιῶν. *At vero dii juxta Jovem assidentes in terram despiciunt, & intento capite circumspectant, sicunde subvolantem ignem videant, aut nidorem in aëre surgentem, circaque fumum rotantem sese. Quod si quis forte sacrum faciat, epulantur omnes fumo inhiantes, ac muscarum in morem sanguinem exugentes circum aras effusum,*

N, 6

N. 6. *Quòd Placationis necessitas ab Epicureis & Atheis negetur, ab utrisque tamen sine ratione.*

Soli recenseri possunt Epicurei Atheique qui vanam & inutilem qualemcunque placationis curam cogitarunt. De Epicureis confessa res est, imo hic videtur apud eos totius philosophiæ finis, ut à studiis religionum libera redderetur mens. Quid enim aliud imprimis queruntur quam quod terriloquis vatum dictis & inanibus somniis

Sit ratio nulla restandi, nulla facultas,
Æternas quoniam pœnas in morte timendum?
Lucret. lib. 1.

Hujus rei è philosophiâ peti sibi voluerunt medelam & rationes quibus possint quique--- *Religionibusq; atque minis obsistere divûm.* Per doctrinam enim physicam opinionem de necessitate divini cultûs, causâ ejus sublatâ, quæ erat præsumptio factum esse adiis & gubernatum mundum, pulchrè putabant tolli.

Quippe (ut causantur) *formido mortales cōtinet omnes,*
Quòd multa in terris fieri cœloque tuentur,
Quorum operum causas nulla ratione videre
Possunt, ac fieri divino numine rentur.

Hæc igitur de divina Providentiâ ut falsissima à naturali Epicureorum philosophiâ convellenda proponitur sententia, idque ostendendum è contrario,

---Unde queat res quæque creari,
Et quo quæque modo fiant, operâ sine divûm.

Quod si prorsus demonstrari posset, Numini profecto otiari, si ótio delectaretur, liceret, nec rerum mundanarum administratione occupari, si laboriosa difficilis aut molesta hæc cura sit, esset necesse.

Principale autem apud poetam ſic effertur dogma:

Omnis--per ſe Divum Natura neceſſe eſt
Immortali ævo ſumma cum pace fruatur,
Semota à rebus noſtris ſejunctaque longe:
Nam privata dolore omni, privata periclis,
Ipſa ſuis pollens opibus, nil indiga noſtri,
Nec bene promeritis capitur, nec tangitur irâ.

Poteram rogare,quo bono Genio,hoc Epicuro,de quo tantopere confidit,innotuit,Deum neq; ultionẽ proſequi nec promeritis capi?quî illi ita Divûm perfectiones perſpectæ?

Certe ſi quid rectè ſentio, Otium & vacatio ſummi numinis à rerum adminiſtratione & à negotiis neceſſaria ſemotio non ex aliis quàm his præmiſſis concludi poſſit, ſcil. Eoſdem ſtatus, habitus, conditiones, actiones, divinam Eſſentiam beatam & perfectam reddere qui humanam felicem reddunt: otio autem & vacatione neceſſario delectari homines voluptuarioſque & beatos reddi. De aſſumpta taceo, ut liberius de præmiſſa propoſitione loquar quod ſentio, eâ nihil ſcil. unquã dici poſſe aut improbabilius aut abſurdius: quaſi ita ſe habere Deum neceſſe eſſet in vitâ ſuâ, qualiter ſe habet homo in vita ſua:quaſi eadẽ fuerit omnipotentiſſimi Entis & enervis puſillique hominis, Ratio, Gloria, Virtus, Perfectio, Voluptas. In Diverbium abit alias eſſe Leonis, alias Aſini Delicias. Sed reprimo me; alibi fortè, ſi Deus dederit, hæc uberius diſſerentur. Remitto Epicureos ad hortos ſuos,Lucretiumque ſectæ Patronum ad futiles & ineptas ex Hypotheſi ſuâ Deorum ſupplicationes, qualis præprimis illa Veneris eſt compellatio.

—æternum da dictis diva leporem,
Effice ut interea fera mœnera militiaï

Per

Per maria ac terras omnes sopita quiescant, & cætera ejusmodi.

In secunda quæstione, multum ab aliquibus dubitatum est an sint Athei, & utplurimum tam vesanam alicubi extare sententiam negatum est: Nullam integram esse gentem quæ non censuit Deos aliquos esse colendos, tanquam expeditum & omnibus compertum liberè pronuntiat Cicero.

Sed singularium qui perfricta fronte ipsam Dei tollebant existentiam, passim extant exempla. De integris nationibus idem scelus apud Acostam legimus lib. 7. historiæ Indicæ cap. 2. antiquissimos novæ Hispaniæ incolas refert *Chichimecas, quorum hi erant mores, nullos pati sibi superiores, Deos neque agnoscere neque colere, nulla uti religione aut cæremoniis.*

Idem *primos Americæ incolas populum* dicit *Brutorum generi non absimilem, sine tectis domibusque, sine agricultura, sine pecudibus, sine Rege, Lege, Deo, aut ratione degentem.* ib. cap. 3.

De Souldaniæ ad ultimas Affricæ totius oras incolis non incelebre est quod nostras narrat Herbertus. *Quicquid*, inquit, *Aristoteli de non existentiâ Atheorum, quicquid etiam aliis affirmare placuit, Ipse tamen præsens nullo signo aut percontandi ratione quicquam invenire potui, quo argui possit, Souldanos, quibuscum versabar, vel unum religionis fovisse scintillulam, Deumve ipsum, cœlum, infernum, aut æternitatem omnino illis subolnisse. Nulla apud eos cultûs loca; Feriæ nullæ; nullus Naturæ ordo; nihil Verecundiæ; nihil Veritatis; nullæ ad Natalitia aut Sepulturam pietatis cæremoniæ.* Tho. Herbertus Armig. in peregrinationibus anglicè editis pag. 17. Felix certè, Auream quisquis mediocritatem, sicut in cæteris omnibus,

in-

ita etiam in Fide adhibenda assecutus fuerit. Non ausim ego detrahere quidpiam aut falsi eos insimulare, quibus ipse memet humillimè, ut par est, semper subjicio: Illud tamen à Generoso rogare fas sit, interpretari mihi ne gravetur quo bono illud obvenit Genio quod is qui neque per se aut per interpretes barbarorum calleret linguam, possit sibi res omnes expedire ad vitæ usum tum spe stantes, & interea temporis Sermonis & Colloquii apud eos faciendi prorsus inops, de tot & tantis rerum circumstantiis fieri certior, cùm non ultra novendecim dierum terminum ea quâ vehebatur Navis ad Souldaniæ oras alicubi, ut ex itinerario videre est, subsisteret. Quâ censurâ hac in re etiam Acosta dignus sit alii per me licet faciant judicium. Sicut nolim de credendis superfluam adhiberi, ita cum J. Ctis sanam saltem cautelam jubeo abundare. De his ipsis tamen comperi Souldanis ex aliorum etiam testimonio, de incolis etiam Africæ mediterraneis, & Insularibus Zeilan in Oriente, Novæ terræ in Occidente, aliisquè etiam, ad tam stupendum barbariei genus esse omnes devolutos ut cœli & terræ creatorem omnino non agnoscerent. Eâ fortè incuriâ erant, & sensuali semper in pastum veneremq; studio & proclivitate, ut ratione omni & consilio destitui nunquam animos suos excuterent, sed per summi Dei patientiam & judicium facti sunt in monstra portentaque cætero humano generi non sine stupore intuenda.

Ad ejusmodi populos dicam an greges, egregium illud Porphyrii accommodari debet. Τινὰ, inquit, τῶν ἐθνῶν ἐξηγρίωται, ἐξ ὧν οὐ προσήκει τοὺς εὐγνώμονας τῆς ἀνθρωπίνης καταψεύδεσθαι φύσεως. *Quædam nationes efferatæ sunt & factæ inhumanæ, ex quibus non oportet ab æquis judicibus humanæ naturæ convitium fieri.*

Quod

Quod autem ad singulares homines qui Atheismum profitentur quales Diagoras & Theodorus quorum apud Ciceronem in libris de Natura Deorum fit mentio, utinam, inquam, intra Christianorum castra hæc nullibi reperiretur impietas. Sed solatio est, quod qui magni emerent Deum non esse, nullis unquam animadversionibus aut ingeniorum torturâ vel unum excudere potuerunt nec adhuc possunt argumentum quo vel minima veri similitudinis specie cõtendi contra cõmunem sententiam possit *Deum non esse*. Si possint; edant tandem, jubemus, postulamus: sin nequeant, se sine ratione esse Atheos fateantur. Nostrum interea erit suas Naturæ non detrahere virtutes, neq; beneficii memoriam & gratias Naturæ ipsius conditori debitas sacrilega mente intervertere, cujus existentiam pernegare non tantũ impietatis est, sed arrogantiæ & audaciæ summa; verum humiliter ut æquum est adoratioñe & cultum Numini Opt. Max. retribuere quod ex divina providentiâ data aliquando sit insculptaque menti Lex, quòd nec (increverit licet ubique impietas) adhuc penitus sublata sit; Quod denique dignatus sit Deus, postquam obscuratam hanc atque susque déque habitam Legem, quam cordi inscripserat, viderat, secundas denuo nobis apparare tabulas & legem indubiam scriptis præfinire quâ piè, honestè, sobriè cum maximâ in hac vitâ jucunditatis affluentiâ, & plenâ post mortem immensæ beatitudinis spe fideque possimus animas nostras possidere.

Judicium de posita Hypotheseos certitudine cum Epilogo ad viros bonos & simplicis sapientiæ in vita Christianâ studiosos.

Scitissime à Des-Cartistis observatum videtur, certius à nobis cognosci quid cogitamus & sentimus, quam quali sumus essentia, qualibus facultatibus ornamur, aut quas elicimus actiones: Apud omnes peræq; absurdū judicatur Socratem esse, loco movendi habere facultatem, aut actu sedere tum pernegare, cum sensu edoctus, se esse, movere posse, sed jam sedere districte affirmet: Quæ siquidem sint vera, consentaneum erit eum, qui Socratem inficiatur concipere, cogitare, opinari, quæ sanctè concipere se, & cogitare affirmat, illud facere, quod absurdo apud omnes æstimato absurdius est.

Principia à me posita, communes hominum sensationes esse censui: Si quos enim, at paucissimos certe invenio, iis non animitus astipulantes; eosque ejus ingenii viros, ut quorum exemplis à rei certitudine parum apud me detrahatur. Quippe aut Barbari sunt, de quorum consensu est quæstio, aut Philosophi; Barbari, brutorum ritu in pastum solum & venerem proclives, Diabolum frequentius, quam mentes suas, si constet historiis veritas, consuluerunt: Sin non constet, neque amplius exemplis in historia memoratis sua aderit autoritas.

Philosophi dissentientes sunt in antiquiori seculo unus fortean Epicurus; in nostro sequiori Hobbesius Malmesburiensis; uterque suo tempore hypotheseωn Ethicarum, & novæ de officiis doctrinæ autores: Ita anomala à cæteris omnibus olim Epicuri visa est philosophiá; Ita eam, recentiaque de honestate dogmata stupe-

ſtupebant ſapientes, imo & mundus integer, ut apud Ciceronem *de fin.* 2°: non ſolum Græciam & Italiam, ſed omnem etiam Barbariem dicatur commoviſſe.

In noſtro etiam ſeculo, quamvis ita nequitiis eſt immerſum, ut iis quæ maximam in actionibus tuentur licentiam favere debeat ſententiis; quotuſquiſq; tamen eſt qui ſine ſtupore quodam Hobbeſium legit? Et quod ad meipſum ſpectat (ut in re gravi ſancte coram Deo & hominibus abſque omni poſitæ jam hypotheſeos ſtudio ſinceras mentis cogitationes proferam) plurima aio apud eum eſſe, ipſa ſcil. principia, alibiq; à principiis in hypotheſi concluſa, & quæ ipſo judice rectis inde conſequentiis concludi poſſint de moribus dogmata, quibus millies interrogata, millies conſentire refugit mens: Quale imprimis illud; In ſtatu naturæ jus homini eſſe ut alterum occidat innocentem: Nihil intereſſe an jugulem patrem amantiſſimum, an non jugulem etiam quocunque ſtatu naturali ſcil. vel civili, ſi cædes clam homines certò eſſe poſſit; imo jugulare oportere ſi lucrum inde indubie accedat.

Non inveni igitur, cur a meiipſius, & tot mecum ſentientium fide aut judicio detraherem, in illius philoſophi gratiam, qui labi poſſit, & quo faveret hypotheſi (ex qua artificioſe confectâ maximum ſibi conflare poſſit in philoſophia nomen) maximas ad errores tuendos haberet illecebras.

Illud aliquando in Epicurea juxta atque Hobbeſiana philoſophia laudandum cenſui, quod receptum utrobique ſit, non poſſe utiliter aut jucunde etiam in hoc ſeculo vivi, niſi honeſte etiam & juſte vivatur. E re enim humani generis cogitabam eſſe, ut caras ſibi habeat quocunque nomine honeſtatem & juſtitiã.

Ita

Ita tamen se res habet, ut plurimùm jam verear, ne plus incommodi ex defensionis forma, quam utilitatis aut emolumenti ex ipsa sententiæ tam celebris defensione, publico accedat. Magnum enim in eo videtur ἥττημα quod novas utilitatis ex honestate proventuræ non expresserit rationes, neque commodi ex virtutis studio promanantis ampliora fecerit pomæria: Sed é contra deprimere, coarctare, decurtare justitiæ regulas studuerit, plurimaque sustulerit, insita naturæ, officia; mutilamque (quo eam aut utilitati subderet, aut conformem ei redderet) conatus sit facere honestatem; eaque quæ publicis confirmata testimoniis constant probitatis phænomena apparere atque esse negaverit. Quod perinde videtur absurdum ac si quis cometam ab omnibus Astronomiæ peritis deprehensum inficiaretur revera esse, aut visas nuper circa Jovem aut Saturnum negaret extare phases, quod confictis à seipso hypothesibus haud bene convenirent.

Restabit igitur has revera connatas esse, & communes hominibus, qui has animis versant res, esse sensationes, adeoque maximam quæ naturaliter contingit, habere certitudinem; eam scil. quam habent quæcunque in demonstrationibus principia, qualia censentur, totum esse majus sua parte, & si æqualia ab æqualibus dempseris, quæ restabunt fore æqualia; & quotquot præterea aliam habere nequeunt quam ex communi consensu confirmationem.

Denique (quod præteriri non debuit) si quis neget communes has esse sensationes, quod unus & alter iis forte refragetur & à se conceptas neget; Validissima tamen, etiam ipsis judicibus, constabunt argumenta, rationesque permanebunt ad dictas honestatis species firmiter obligatoriæ, cæteri totius mundi eorumque

omnium

omnium respectu, qui dicta principia in animis quasi radicata persentiscunt.

Sed supposito quod tantæ certudini res hæc innixa non esset, sed probabile fuisset tantum, has humano generi insitas fuisset notiones, quibus facilius ad felicitatem deduceremur, eamque, quam quæ possit ex violentiæ, injuriæ, perfidiæque actibus acquiri, multo uberiorem: Nonne juberet ratio, ut mercatores imitaremur, qui pauperiem fugientes absque certa, propter ventorum Oceanique incertitudinem, prosperi eventus fiducia, per infinita

(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)

itineris discrimina, ad suos tamen contendunt, e longinquo, Indos: ut agricolas intueamur, qui, multâ sudoris impensâ, subigunt terram, glebas continuo vertunt, seque agrosque assiduo satiant aratro, nulla tamen scientificâ opimæ messis, aut quæ rumpere possit horrea, certitudine? Totum quippe humanum genus in omnibus ferme operationibus spe duci, neque in certo indubioque sed verisimili versari videtur. Ipsi qui per totum terrarum orbem legibus civilibus seu gentis suæ obtemperant, demonstrativam non habent de rebus in legibus quacunque permissis, prohibitis, vel præceptis scientiam: Sed quod probabile existimant, & periti affirmant principis fuisse placitum, senatusconsultum, plebiscitum, communem sibi in vita civili actionum agnoscunt regulam: Et si altius liceat ascendere, de Physicis, Metaphysicis, Mathematicis speculationibus dicent Pyrrhonii, nihil habere eas, quod à principiis non dependet, ipsorum autem principiorum, quod homines attinet, certitudinem, ex probabilibus tantum dependere sententiis: qualis est illa, Deum illudere nobis nolle, nec permissurum ut humanum deciperetur genus in rebus à

se clarè, distinctè, plenè perceptis & cogitatis; nec homines omnes uni simul mendacio consentire velle. Quin & Theologi sacras in æternum scripturas, profiteri solent, non aliunde nobis, quam ex mira probabilitate (nisi spiritus insuper accedat testimonium) commendari.

Quibus ut oportet perpensis, atque hoc insuper animadverso, certis constare exemplis æque hac in vita beatos, imo beatiores esse, qui justitiam & fidem cæteraque secundum honestatem naturæ placita sequuntur, quam qui ex tempore vivunt, in vitiorum se volutant sentinâ, nec quomodocunque nobis commendatas pensi faciunt virtutes: Deinde justitiam etiam colentibus insuper accedere æternæ in futura vita beatitudinis spem, eamque non vanam, aut temere susceptam, sed quæ maximæ innixa est, seu certitudinis, seu verisimilitudinis principiis: certe requiret severe atque exiget ratio, ut præsentem felicitatem sic prosequamur, ut simul cum præsenti quem carpimus fructu, etiam de futuro bene sperare possimus: Ipsa quippe spes etiam ad beatitudinis uberiorem in hac vita abundantiam proficit. Quisquis igitur injuriarum, & improbitatis prætulerit statum, perinde fecerit, ac si quis præter commodum cum maxima probabilitate posthac expectatum, triginta jam præsentes pecuniarum contempserit libras, quo viginti earundem statim lucraretur; aut ejusmodi contractu firmaverit, qualis Glauci erat cum Diomede,

Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων,

permutantis, commutationem.

Sed instituta jam, quæ ad Christianam amplexantes religionem dirigitur, oratione, non opus erit me humanas demonstrationes aut verisimilitudines sectari.

Leges

Leges enim naturæ ſub gravi pœna ſevere ſancitas eſſe, & naturalis conſcientiæ extare regulas, per quas gentes ex propria indole, juxta quod ab Apoſtolo eſt obſervatum, ſcriptæ Dei legi vivunt aliquatenus conformiter, omnes una agnoſcimus: Injurios, ſcortatores, malitia, cæde, contentione, dolo malo, praviſque moribus oppletos, delatores, Dei oſores, parentibus Immorigeros, fidei datæ, pactorumque fœdorum temeratores, naturalis affectus & miſericordiæ expertes, & quicunque his ſimilia (qualia certe ſuperior damnat hypotheſis) patrare auſerint, hos ex illa lege univerſus perinde terrarum orbis morte digniſſimos agnoſcit. Ipſumque (in quo per Dei gratiam & ſpiritus auxilium confidimus) Evangelium hujuſce legis obligationem ſtrenue aſſerit. Ut hoc ſenſu ſapientiſſimi regis intelligi verbum poſſit, *mens ſeu ſpiritus hominis lucerna Domini*: Et ſervatorem veniſſe agnoſcimus, (ut in præfatione eſt animadverſum) non ut tolleret in mentibus adhuc aliqualiter reſplendens juris naturæ luminare, ſed ut illuſtrius faceret, & moralem à ſuis legem fidelius obſervari procuraret.

Noſtri igitur permultum intereſt ut veram, &, quæ acquiri poſſit, certiſſimam habeamus ſententiam, quis noſter ſtatus ſit, quæ noſtra in Deum & ſocias quibus ratio aut competit, aut non competit, creaturas relatio, jus, libertas, obligatio.

Cumque conſtet abunde Deum à nobis, (qui ſi ad eum comparemur, nihil ſumus,) immenſum natura, potentia & bonitate diſtare, omnique creaturarum generi eum, ita ut nulla cogitari poſſit ſi conferantur proportio, antecellere, rationi conſentaneum eſt, ut divinis ejus, ſive decretis, ſive legibus & inſtitutis, ſeu quomodocunque proviſis, humiliter obnixeque nos totos, reſque omnes noſtras ſubmittamus.

Hoc

Hoc autem frequenter subire mentes debet, omnipotentissimum, sapientissimum, adeoque cum tremore formidandum Deum, cœlum nobis & gloriam jam præparasse, imo plenitudinem & æternitatem gloriæ speciesque beatitudinis ita supra modum præclaras, ut omnem non sensus solum, sed & φαντασίας comprehensionem longe superet; seduloque etiam recolere, animisque versare debemus, hunc Deum (qui plurima, quæ hic dici nequeunt, sed frequenter à fidis Evangelii ministris in concionibus audiri possint, nostrî causa perfecit) non ex meritis nostris, sed bonitatis suæ exuberantia nos in præparata gloriæ habitacula, intra paucos annos, menses fortasse, aut dies, certissime nos introducturum, simodo sine fuco animos nostros, actionesque qualescunque, juxta divina ejus instituta nostrî causa & in nostram felicitatem sapientissime ordinata, componere studeamus.

Cumque inde affulgeat Deum optimum maximum nos misellos dilexisse, exigit ratio, ut Deum vicissim animitus (juxta naturæ de gratitudine placita & divina in Evangelio præcepta) amore prosequamur.

Cum nobis, ex incomprehensibili nihilo per omnipotentem vim procreandis, creando, redimendo, leges nunc cordibus, nunc membranis inscriptas, quibus felicitatem adipisci deberemus, frequentes iterum atque iterum sanciendo, & sincerum religionis & sanctitatis studium, per gratiam, procurando insigniter benefecerit is, à cujus immensitate tantum distamus; consentaneum erit ut eum verecunde honoribus, qui maximi cogitari possunt, & vel à divinis oraculis vel humana ratione cognosci, prosequamur, colamus, veneremur, & humiliter cum gratiarum actione (quod natura juxta & religio exigit) adoremus; ut afferamus Jehovæ robur & gloriam, nec qualemcunque sed tanto

nomine

nomine, majeſtate, munificentia digniſſimum.

His autem neceſſario conſequitur, ut quicquid ei inimicum aut adverſum eſt, capitali proſequamur odio, & præ omnibus quæ accidere poſſint munificentiſſimi benefactoris metuamus offenſam, a cujus præterea ſpiritu omnia dependent, quique potens eſt ut valeat, & juſtus, ut velit vindictam à refractariis ſumere; & ſi ſecus fecerimus, in animas inſuper peccamus, in philautia deficimus.

Cavendum autem præcipue, & præ aliis eſt, ne quid per incredulitatem ab honore (cujus imprimis eſt Zelotes) ſummi numinis detrahamus; ne divinam demoliri ſtudeamus veritatem, aut Evangelium Dei mendacii ſuſpicemur. Mendacem autem eum fecerit, quiſquis non crediderit teſtimonio ejus de filio, & vita per filium conſequenda. Neque contemnere tantum audeamus majeſtatem, præceptis ejus non auſcultando, aut (in quibus noſtra potiſſimum verſatur utilitas) refragando conſiliis.

Cum etiam per plurima vitæ hujus diſcrimina in fluctuanti rerum mundanarum ſalo, curſus ad gloriam dirigendus ſit, id noſtra permultum è re eſt, ne qua ſacram Spei abjiciamus anchoram; ne cum militiam profiteamur, ῥιψάσπιδες ſimus, aut fidei exuamus quocunque prætextu ſcutum. Cum enim in eo potiſſimum prævaleat vitium, quod præſens præ ſe ferat commodum, præſentem voluptatem; religio abſentia ut plurimum proponat & promiſſa: fides efficit, ut quæ religio propoſuit, etiam ipſa ſint præſentia, cum ſit ἐλπιζομένων ὑπόστασις confidentia rerum quæ in ſpe adhuc ſunt, & certiſſimum rerum viſu nondum ſenſatarum ἔλεγχος.

Gaudium autem omne, & gloriatio per ſpem & fidem in Deo continuo & ubertim poſſideat nobis men-

res; inde enim erit, quo quæcunque mundana aberit, abunde compensabitur, gloria, ipsaque hæc lætitia & pro officio erit & uberrima officii ipsius mercede.

Illud denique universaliter caveamus, ut omnia peræque quæ deus vel erga se vel erga vicinos juxta hanc hypothesin, vel supra hanc hypothesin, voluit præstita, religiose quasi Deo exequamur. Mentiri enim possit, exhibere honorem legislatori verum nequit, cuicunque contemnere leges ab eo latas, & eas transgredi placuerit; Adeo ut studio opus sit ne innocentes lædamus vicinos, pactam violemus fidem, ut ita consulto res ordinemus, quo possimus in benefactores & amicos gratitudinem, in prolem & consanguineos storgas, in sanguine disjunctos (idque sine magno nostro vel damno vel molestia) humanitatem, in communis vitæ usu ostendere.

Sed neque ex moribus huic hypothesi conformatis, acquiescendum Christiano supponimus; sed propter Dei gloriam, & vicini commodum ad eminentiorem aliquam & heroicam virtutem potius contendere oportere: Ut scil. vili infera omnia, præsentiaque seculi bona pendamus; crucem ipsam omniaque vitæ discrimina, quo melius dictos assequamur fines, subire simus parati; ut denique vitam nostram, affectus, mentem, voluntatem, omnesque animæ corporisque actiones in obedientiam, nutum, & ad manifestationem gloriæ summi Dei accommodare sincere, & sine omni dolo, conemur; beatitudinem interea expectantes, non à propria nostrum opera, verum ex Dei promisso; qui divinam secutis fidem, quoties domo, fratribus, sororibus, patre, matre, liberis, aut agris, Dei causa seu Evangelii destituuntur, supplebit etiam hoc ipso seculo domos, fratres, sorores, matres, liberos, agrosque, vel cum, vel sine persecutione, prout divinæ ejus

ejus majestati placuerit, & in seculo futuro vitam æternam. Quisquis enim certo confidit, se post paucos præterlabentis seculi dies à Deo consequuturum immarcessibilis gloriæ regnum, & interea vel inter insanas ævi tempestates aliquid sibi voluptuarium magis, dulceque possidet, quam fuerit quicquid mundus, aut Diabolus possit offerre, nulla illum (per Dei gratiam) tentatio, etsi præsentes offerantur honores, divitiæ & voluptates, ab officio valde possit dimovere, aut procurare, ut vitæ Christianæ dulcedinem contemnat. Quisquis autem non à seipso, non ab homine (cui in naribus est spiritus) non à diabolo, nec alias quomodocunq; à mundo, sed à Deo solum, qui promisit vitam, victum, beatitudinem expectat, & certo & semper expectat, & contra diaboli & mundi illecebras hac fide utitur, is est qui ex fide, (per spiritum cœlitus genita) vivit, à Deo natus est, & vincit mundum: scutum enim fidei tutelam præstat, & per Dei opt. max. ἐυδοκίαν procurat victoriam.

Et quo melius hæc omnia ordinate à nobis fiant, cura etiam adhibenda est, ne præ mundanarum rerum studio, & temporaneis præsentis seculi negotiis, instituta à sapientissimo Deo ad pietatem & justitiam in animis figenda media irreverenter negligamus, aût perfunctorie in iis versemur. Non enim necquicquam orationum frequentias, Sabbata, Sacramenta, Jejunia, statos dies, concionum seu prophetiarum auditiones publicas, privatas correptiones, cæteraque ejusmodi si quæ sunt in ecclesia firmavit, & stabilivit Deus: Non necquicquam sedulam lectionem & meditationem in sacris oraculis præcepit; sed hæc omnia in pietatis, justitiæ, honestatis adjumenta construxit, ad consummationem sanctorum, ad ædificationem corporis Christi, donec perveniamus in unitatem fidei, & agnitionis

nitionis filii Dei, in virum perfectum, in mensuram staturæ plenitudinis Christianæ, & non amplius simus sicut pueri, qui fluctuemus quovis doctrinæ vento ab hominibus, dolo malo, veteratoria ratione, versutisque artificiis, concitato. Ideoque cautelæ opus fuerit, ne dum in hujusmodi institutis versamur, opus, quod aiunt, operatum exequendo, solum obedire Deo studeamus, Dei interea negligentes finem; sed ut summopere contra contendamus potius ut ad scopum à summo numine præscriptum iisdem utamur mediis; eique ordinemus usui (morum scil. reformationi & vitæ justitiæ) cui ipse in prima Mediorum institutione ea ordinavit.

Atque hæc de prima circa officia cura; secunda est, cum præ humana imbecillitate & impotentia, exemplorum prava suadentium vi, cæterisque, quæ hic adæquate dici nequeunt, impedimentis frequenter contingat, ut à norma, à natura & Deo posita prævaricemur, indeque non in Deum solum, sed in vicinos simus injurii; secunda, inquam, cura est, ut frequenter etiam nostros ipsorum percontemus mores, vitæque anteactæ quæcunque sunt facinora, quid sit quantumque mali ad alios accessit ex nostris obligationibus non rite præstitis: Deinde ut sedulam navemus operam, ut resarciamus damna (nisi saltem remissum iis sit, aut ea resarcire sit impossibile) à nostris nata, profluxaque nequitiis.

Quo facto consentaneum est ut Deum opt. max. tum demum juxta ordinem officiorum ab ipso præstitutum deprecemur veniam; obnixeque tantam imploremus majestatem, ut pro sua misericordia & gloria, piaculique per inæstimabilem rem Christi sanguinem, intuitu, condonet nobis peccata, in gratiam, pacem, amicitiam nobiscum redeat.

Et

Et quod ultimum eſt, & ad caritatem ſpectat Chriſtianam, opportuno certè fungemur officio, ſi totius mundi (qui ſi quando unquam jam certe ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται & Diabolo inſervit) commiſeratione, eum exantlare conemur à miſero improbitatis ſtatu, & futuris inferni tormentis; idque tam aliis quibuſcunque poterimus modis, quam quo præcipue (in cæteris impotes licet) prævalemus, concordi numinis adoratione; ut ei placere poſſit, de egreſſo & graſſanti paſſim nequitiarum peſte reſipiſcere. Ut homines omnes, & principes præſertim, primoreſque viros e narcoſi excitet, ut concilium apud eos aliquando privatim fiat, quid ſit quod omnipotentiſſimus Deus faciendum dictavit, quid inter præcordiorum membranas in carneis ſcripſit, quid extra, in lapideis tabulis; ut patiantur aliquando couſque (in quibuſcunque verſantur ſeu gloriæ mundanæ, ſeu opum, aut voluptatum ſtudiis) moras, dum conſcientias conſulant, quo ſciant (quocunque licet ferantur ſucceſſus Favonio) niſi tamen honeſte, juſte, pie vivant, & ſi peccaverint, niſi reparent damna ab ipſorum nata improbitate, nec Chriſtum ipſum, nec ſacra Chriſti inſtituta, nec qualeſcunque pœnitentiæ formas, tantillum ipſis in die judicii profuturas. Quotquot enim aliis ſua non rependunt (ut juſti eſſe poſſint) bona, eos tum non agnoſcet ſervator; Immenſùm enim à Chriſtiana pietate diſtant, quæ ſine ſui abnegatione & commodorum, propter Dei gloriam & honeſtatis tutelam, temporalium abdicatione, nequaquam conſiſtit: Et ut ſummopere caveant, nè quando (quo nihil impium magis excogitari poſſit) etiam religione ipſâ, cultuque ad veræ pietatis, vitæque honeſtæ perfectionem introducendam, procurandam, & tuendam inſtituto, contra bonos mores (quocunque pietatis prætextu) abutantur. Qui enim

innocentes læserint, fidem fefellerint, aut quæcunque alias contra Dei naturæque placita scelerate perpetraverint, neque, Zacchei exemplo, damna reparare, aut ablatum restituere sustinuerint, & profecturum sibi tamen speraverint per nescio quas solemnitates, & speciosas venerationum formulas, cultum; misellli homunciones sunt, de quibus mihi satius est tacere, quam loqui amplius: Sacra tamen Dei non tacebunt oracula, jejunent enim ad nauseam, spiritusque (quod faciebant aliquando Judæi) fætorem licet, affligant etiam animas, incurvent capita, induant cilicium, cineres sibi sternant, dum tamen in morum honestate deficiunt, dum in communi vita injuste versantur, & humanitatis caritatisque Christianæ defuerint officia, non gratæ, non acceptæ coram Deo futuræ erunt jejuniorum dies; Sabbata item, festivitates eorundem, & solennia quæ dicunt sacra, ferre nequit, odio prosequitur divina mens, & à Deo non nisi cum ægritudine quadam animi & molestia sustinentur: Adeant ecclesias, publicaque frequentent oratoria, extendant etiam illinc ad cœlum manus: avertet oculos sanctitatis Deus, & cum multiplicaverint orationes, non exaudiet; verum increpabit potius, quid vos advenitis ut compareatis in conspectu meo? quis quæsivit hoc à manu vestra, ut vos conculcetis atria mea? Concipient privatim preces, etiam ipsæ preces Jehovæ erunt, (ut cætera eorum omnia qui divinam non pensi faciunt legem) abominationi, & quasi execratio, aut ei labium proventui similes quem divinus descripsit rex, *Psal.* 14. & Apostolus ad *Rom.* 3. v. 13, 14. Sacramenta summaque ecclesiæ adeant mysteria, quoties aliorum intuentur baptismos, recitata exaudient fœdera quæ ipsi fecerunt, & adhuc magis magisque faciunt irrita; & in sacra cœna si quando

eam

eam acceſſerint, quid aliud fieri poſſit, quam ut avidè judicium Dei devorent: ita morum improbitate pollutis, nihil ſanctum prorſus aut purum extat, ſed omnia, perinde atque mens eorum & conſcientia, impuritatis labe taminata ſunt & reſperſa. Atque ex hac unica animadverſione, omnes qui felicitatem in futurâ vitâ ſperare conſtanter volunt, ſi rationem audiant, in honeſtatis officiis continere ſe debere exiſtimo. Quod nemo propitium ſibi ſperare poſſit Deum, qui improbe fecerit, & damna vitiis inſecuta, reparare noluerit, difficilius autem ſit majoriſque operis & impenſarum conſtare, reparare damna, quam ea omnino non dediſſe.

Hæc autem & quæ ſunt hujuſmodi opportunius ab Evangelii Miniſtris audirentur, Hos enim ſpeculatores Deus Eccleſiáque conſtituit; cum autem ſpeculator viderit ultionis vindictæque gladium venientem, nec clanxerit buccinâ, nec admonuerit populum, ſed veniens gladius aliquem ex iis ſuſtulerit, in iniquitate ſua peribit ſublatus, ſanguinem vero ejus é manu ſpeculatoris repoſcet Deus: Non tamen me ſermonis cujuſcunque Fidelis, atque ad utilitatem publicam ſpectantis, puduerit; ſed Chriſtianos alloquutus ſum, qui ſi limites paulum tranſgreſſus ſim, facile facient, quam facere debent, veniam. Alios ſi jam alloquendos duxiſſem, eoſque noſtræ circa religionem profeſſionis & ὑποστάσεως expertes, aliâ eſſem uſus parænesi, quod dum fecero ipſos ſe, & ne in ornatiſſimo hoc rerum mundo Athei ſint, ipſam hanc intueantur mundi fabricam velim. Privatas domi ſuſurrantis conſcientiæ exaudiant catecheſes, publicaſque cœli ſiderumque (quippe & hæc enarrant gloriam Dei) foris conciones, cœloque ſuo dignam

Arcturi

Arcturi apud Plautum orationem impresentiarum nè contemnant,

Qui gentes omnes, mariaq́ & terras movet;
Qui est imperator divum atque hominum Jupiter
Cotidie ille scit, quis hic quærat malum.
Qui hic litem apisci postulant perjurio,
Mali res falsas qui impetrant apud judicem:
Iterum ille eam rem judicatam judicat,
Majore multa multat, quam litem auferunt.
Bonos in aliis tabulis exscriptos habet.
Atq́ hoc scelesti illi in animum inducunt suum,
Jovem se placare posse donis, hostiis,
Et operam & sumptum perduunt: id eo fit, quia
Nihil ei acceptum est à perjuris supplicii.
Facilius, si qui pius est, à Dis supplicans,
Quam qui scelestus est, inveniet veniam sibi.
IDCIRCO *moneo vos ego hæc, qui estis boni*
Quiq́ ætatem agitis cum PIETATE, *& cum* FIDE
Retinete porro, post factum ut LÆTEMINI.

Plaut. in Prologo Rudentis.

FINIS.

